JEAN GIONO

OTAVĂ

JEAN GIONO

●

Otavă

Coperta de : ION NEDELCU

© Jean Giono,
UN DE BAUMUGNES, Grasset, Paris, 1929 ;
Jean Giono,
REGAIN, Grasset, Paris, 1930 ;
Jean Giono,
LE DÉSERTEUR, Gallimard, 1973.

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii Univers.

JEAN GIONO

OTAVĂ

Cuvînt înainte
și tabel cronologic
de SORINA BERCESCU
Traduceri
de SORINA BERCESCU
și ALEXANDRU BACIU

EDITURA „UNIVERS"
București, 1981

JEAN GIONO

Sînt zece ani de-atunci. Zece ani de cînd Jean Giono a plecat pentru totdeauna din Manosque, orăşelul natal pe care n-a vrut să-l părăsească niciodată pentru prea multă vreme.

Poate că de aceea, ştiind cît de legat era de acel încîntător colţ de lume care este Provenţa, unii critici, prea grăbiţi în clasificările lor, l-au considerat doar un scriitor „regionalist“, neizbutind să cuprindă caracterul universal al creaţiei sale.

În perioada de după primul război mondial au apărut numeroase curente literare în lumea întreagă ; cu mai mulţi sau mai puţini adepţi. Unele au dispărut foarte repede, abandonate fiind chiar de creatorii lor.

În Franţa, pe-atunci s-au afirmat scriitori de mare prestigiu. Numărul premiilor literare a crescut considerabil ca pentru a ierarhiza valorile, dar poate nu întotdeauna atribuirea lor a fost obiectivă. Din multitudinea de premiaţi numai cîţiva şi-au înscris numele printre valorile perene ale literaturii franceze.

Jean Giono s-a impus încă de la începutul carierei sale şi, din 1928 şi pînă astăzi, a rămas acelaşi mare creator.

„Pentru mine, cei mai buni scriitori din această generaţie [de după 1916] *sînt Montherlant, Giono şi Bernanos...“ afirma André Malraux în 1955. Aprecierea sa cîntăreşte greu, alăturîndu-se altor judecăţi de valoare ale contemporanilor care confirmă valoarea lui Giono. Pierre de Boisdeffre, cunoscut istoric literar francez, nu şovăie să declare că „Giono rămîne marele nostru poet în proză“. Întreaga critică, de altfel, este de părere că prima şi cea mai mare calitate a scriiturii lui Giono este* poezia.

De mic copil Giono a iubit Midi*-ul, l-a iubit mai mult chiar decît capitala care, în majoritatea ţărilor europene, putea să asigure tinerelor talente o consacrare mai rapidă decît provincia. Dar pe tînărul din Manosque nu l-a vrăjit Parisul deşi, obligat de împrejurări, a fost acolo în cîteva rînduri ; „oraşul-lumină“ i-a părut „o uzină a morţii“ care nu-i putea dărui acea linişte interioară, acea împăcare cu sine şi cu tot ce ne înconjoară, care se confundă, pentru el, cu fericirea.*

Comuniunea cu natura este o realitate pentru acest mare povestitor atent la glasurile firii, la tăcerile ei. Şi care poate să ni le desluşească, oricare ar fi ţinutul în care ne-am afla. Deoarece natura este una singură : oameni, plante şi animale, pămîntul şi cerul, spune Giono, comunică prin „sînge şi sevă“. Concepţia sa despre lume porneşte de la realitatea imediată. Dar sensibilitatea creatorului „înlătură toate măştile de pe chipul realităţii de zi cu zi şi iat-o aşa cum e cu adevărat : magică... Eu sînt un realist“ (Noé) *proclamă cu tărie acest meridional care iubeşte viaţa şi îi acceptă, cu aceeaşi seninătate, bucuriile şi suferinţele. Universul fizic este prima realitate pe care şi-o apropriază Jean Giono prin mijlocirea „acelei senzualităţi“ care îl face aidoma unei „picături de apă pe care o străbat razele soarelui, pe care o străbat formele şi culorile lumii“* (Jean le Bleu). *„Fireşte, drumul razei — subliniază Robert Ricatte în studiul pe care i-l consacră în 1970 — implică extraordinare refracţii.“*

Legat de ţinuturile natale, Giono nu a colindat lumea în căutare de senzaţional. Dar dincolo de orizontul limitat al peisajului familiar el vede cu ochii minţii întinderea cea fără de sfîrşit a cosmosului. Spaima omului în faţa nemărginirii e resimţită cu accente pascaliene.

Spaţiile larg deschise în calea vîntului, platourile, dealurile vălurite „ca marea, dar nemişcate“, cerul imens „cu livada lui de stele“, prime etape ale unei călătorii materiale, constituie una din constantele marcante ale povestirilor lui Giono care mărturisea, în 1953, „citesc hărţile aşa cum citesc o carte“.

Pendularea între spaţiul închis şi cel fără de margini este aparentă. Pentru că primul îl atrage, firesc, pe cel de-al doilea. Imaginea unui bazin cu apă înconjurat de *chiparoşi declanşează, ca o reacţie, priveliştea Mediteranei, a călătoriei imaginare. Claustrarea unui personaj într-o încăpere strîmtă şi întunecoasă — e cazul lui Angèle din povestirea* Unul din Baumugnes *— atrage după sine deschiderea spre întinderile nesfîrşite ale podişurilor. Puţul întunecat, un „cilindru de piatră" aducător de moarte în* Otavă, *reapare şi în alte naraţiuni alături de orizontul nelimitat al înălţimilor.*

Prezenţa unui spaţiu variabil în paginile lui Giono, nu se reflectă numai în admirabilele sale descrieri. Substratul psihologic al personajelor, statutul povestirii chiar, capătă accente deosebite fiind definite mai ales în funcţie de spaţiul care le cuprinde. Un spaţiu care implică ideea de mişcare perpetuă, de mutaţii deseori contradictorii ale materiei. Oare natura însăşi nu este transformare necontenită ?

Aerul fluid tinde să se solidifice pe înălţimi ; poţi avea senzaţia uneori „că te îneci în aer aşa cum te îneci în apă" (Drumuri). *În zborul lor rapid, păsările par să se „zdrobească de cer" dar curînd le vezi căzînd ca „nişte picături de apă" ; alteori, rotindu-se în stoluri, par „nişte frunze mari duse de vînt".*

Deşi punctul de plecare al povestirilor sale este întotdeauna legat de elemente reale — un personaj, un eveniment, o regiune — Giono nu alătură modele vii ca într-un mozaic, ci recreează, transformă totul, meşteşugul poetului asemănîndu-se, după părerea sa, cu cel al vopsitorului care, schimbînd culoarea lucrurilor, le dă altă faţă. Iar opera scriitorului este „o uzină de transformare a aparenţelor".

Viaţa este un nesecat izvor de bucurii pentru Giono şi totuşi, senzaţia fericirii pe care mărturiseşte că a resimţit-o adeseori de-a lungul anilor, nu l-a împiedicat să fie conştient de caracterul tragic pe care poate să-l aibă existenţa umană, de realitatea suferinţei şi a morţii, acest act final al vieţii. Tragismul devine şi mai pregnant în acele episoade în care creatorul alătură personaje ce par să se excludă, să se respingă, pe care totul ar trebui să le despartă. Îl întîlnim astfel pe Albin, întruchipare a purităţii, alături de Louis, simbol al depravării şi josniciei (Unul din Baumugnes). *Tot atît de nepotrivită ne* *pare prezenţa lui Angèle alături de Gédémus, bătrînul tocilar* (Otavă). *Sînt două din exemplele pe care le găsim chiar în povestirile din volumul de faţă. Dar ele au nenumărate corespondenţe în fiecare din creaţiile autorului, deşi, fără îndoială, dincolo de constantele* spaţiului *şi ale* mişcării, *scriitura lui Giono a urmat o curbă evolutivă.*

În prefaţa la romanul Uliul din Maheux *(Premiul Goncourt 1972), Jean Carrière, cunoscut şi publicului românesc, constata, cu umor, că secolul nostru are mania clasificărilor. (Jean Carrière este un mare admirator al lui Jean Giono, pe care l-a cunoscut foarte bine şi căruia i-a consacrat şi o biografie. În 1965, în cadrul unor emisiuni ale radioteleviziunii franceze a realizat „15 convorbiri cu Giono“).*

Nici Giono nu a scăpat, desigur, de clasificări, deoarece opera lui cuprinde zeci de titluri şi se întinde pe o perioadă de peste patruzeci de ani. Majoritatea criticilor au distins, în cuprinsul acestei creaţii, două *etape, alţii chiar* trei *(Pierre Brodin, în* Présences contemporaines, *1956), sau chiar* patru *(André Rousseaux, în* Le Figaro littéraire, *III, 1954). Problema a fost dezbătută îndelung. Astfel încît scriitorul însuşi a simţit nevoia să lămurească lucrurile. Într-un interviu acordat lui Robert Ricatte în 1966 el precizează că şi-a grupat operele în două mari cicluri :* romane *şi* cronici. *În* romane, *scrierile cuprinse între* Colina *şi* Bătălie în munţi, *natura ocupă primul plan în timp ce în* cronici, *personajele trec pe locul întîi, naturii — mereu prezente — revenindu-i un loc secundar.* Romanele, *precizează Giono, au, în mod voit, un caracter atemporal, faptele descrise în paginile lor putîndu-se petrece oriunde, oricînd, fie că este vorba de* Otavă, *de* Să-mi rămînă bucuria *sau de* Cîntecul lumii. *În* cronici *însă, lucrări făcînd parte din ciclul lui* Angélo, *al* Husarului, *sau altele, precum* Suflete tari *sau* Noé, *datarea istorică este foarte riguroasă. Dar şi plasarea unei povestiri într-un ciclu sau altul este, uneori, după spusele autorului, destul de dificilă. Ceea ce explică neconcordanţele existente între diferitele clasificări realizate de editorii volumelor sale.*

Giono a stîrnit interesul acestora, al publicului larg și al criticilor chiar de la primul său volum : Colina *(1928). Și a mers din succes în succes.*

Nu s-a alăturat nici unui curent literar. A declarat, de altfel, că n-a răspuns apelului suprarealiștilor, pentru că „nu se simte atras de ei și, mai ales, pentru că îi e oroare de orice fel de Școală“.

În același an cu Colina *și în anul imediat următor vor apare celelalte două scrieri care formează* Trilogia lui Pan : Unul din Baumugnes *și* Otavă. *Sînt texte reprezentative pentru ceea ce s-a numit* gionismul, *un fel de a* vedea, *de a* simți *și de a* înfățișa *lumea, propriu lui Giono. În universul Vieții pe care o cîntă, — concepția sa despre lume este apropiată de cea a lui Lucrețiu — divinitatea este parte integrantă a naturii ; prezența zeilor de odinioară o simțim în frumusețea arborilor, în seva plantelor, în jocul animalelor, în iubirea femeilor. Omul comunică și se identifică, în fiecare clipă, cu universul.*

Printre personajele romancierului-poet se numără noaptea înstelată, *care unește cîntecele păstorilor cu muzica sferelor,* apa, *sinonim al vieții,* pămîntul, *amarnic și blînd totodată, martor al bucuriilor și al tragediilor umane,* animalele, *ale căror mișcări suple, ale căror strigăte ciudate ne apropie de tainele universului.*

Dragostea de animale întregește tezaurul de simțăminte al omului ; alături de vînturi și de ploi, de soare și zăpezi, de munți, de ape și de păduri ele alcătuiesc „adevărata sa bogăție“. În mijlocul unei naturi mărețe dar vitrege, al unor regiuni aspre, omul duce o luptă dîrză, nefiind cu nimic mai presus de animale sau plante în lupta pentru supraviețuire. Păstorul sau țăranul singuratec din regiunea podișurilor și a colinelor, meșteșugarul din sate duc o viață grea. Trăind mai aproape de natură ei sînt însă mai sensibili la frumusețile ei, simțind mai din plin plăcerile simple : căldura soarelui, parfumul plantelor, zvîcnirile sîngelui. Viața — neîntreruptă, dat fiind neîncetata ei reînnoire — nu alege ; viață înseamnă mireasma florilor și miasmele cadavrelor, cîntecul păsării *și duruitul tunetului, faianța cerului înghețat și pîlpîirea jucăușă a flăcării din vatră.*

De o mare intensitate poetică, paginile lui Giono evocă un univers care i-a fost și care ne este aproape. Sînt pagini care reprezintă tot atîtea deschideri spre lume, o lume obișnuită; privită cu ochii povestitorului ea palpită însă într-un ritm poetic de neuitat. Poate și pentru că muzica a fost una din marile sale pasiuni. Din copilărie l-a iubit pe Mozart și, tot atît de aproape i-au fost Vivaldi, Corelli, Scarlatti, Palestrina, Monteverdi și Cimarosa. S-a spus că Giono și-a scris cărțile ca pe o muzică în care arta contrapunctului s-ar fi îmbogățit neîncetat. Fiecare carte urmează un alt tempo, *creînd ca într-o simfonie, impresii diferite pe o temă unică.*

S-a observat că în cea de-a doua „manieră“ a creației sale, care se dezvoltă paralel cu prima, Giono se apropie de Stendhal în zugrăvirea unor pasiuni violente, în relatarea exactă *și* concisă *a evenimentelor. Prezența unor notații satirice de o subtilă ironie, atitudinea povestitorului care devine acum un observator mai lucid, un analist mai pătrunzător al reacțiilor omenești sînt tot atît de caracteristice pentru evoluția scriitorului.*

Dar romancierul a afirmat, în repetate rînduri, că niciodată n-a renunțat la lirism, precizînd că și-a adaptat doar modul de exprimare la cerințele unei „cronici“.

Printre proiectele neîmplinite înscrisese și o nouă carte închinată naturii, o carte „ca un concert de vioară de Bach. Plină de patetism...“.

Continuînd să fie, în primul rînd, poetică, lumea creată de romancierul-cronicar a început să semene tot mai mult cu o Comedie umană, *prin legăturile și corespondențele dintre personaje și evenimente preluate atît din seria* romanelor *cît și din cea a* cronicilor.

Și, totuși, opera continuă să fie unitară prin ceea ce s-ar putea numi o atmosferă Giono, *prin relația indestructibilă dintre om și natură și nețărmurita încredere a creatorului în posibilitatea omului de a cunoaște lumea și deci, fericirea.*

*

Unul din Baumugnes *se numără printre primele romane ale lui Giono, avînd, ca punct de plecare, o întîmplare adevărată. Fata unui fermier din satul Remollon fugise cu un tînăr, la Marsilia. Întorcîndu-se la ai săi, tatăl a închis-o într-o pivniță spre a o ascunde de ochii lumii. Povestea, auzită în copilărie și al cărui deznodămînt scriitorul nu l-a cunoscut, ca și drama lui Clairette Séguirand, evocată de unul din personajele cărții, localitățile din jurul Manosque-ului, rîul Durance constituie puncte de reper în povestirea care prinde viață sub pana naratorului.*

În roman, Angèle, ca îngropată de vie, apăsată de sentimentul culpabilității, trăiește doar cu dorința de a scăpa din „închisoarea“ în care lîncezește alături de copilul ei. Dar nimic, nici durerea mută a mamei, nici suferința fiicei sale nu-l fac pe Clarius Barbaroux să-și schimbe hotărîrea. Pentru a spăla rușinea familiei, el consideră că singura soluție este claustrarea vinovatei.

Amédée și Albin vor afla altă cale. Muncitori agricoli, cei doi formează unul din acele cupluri de prieteni pe care le vom regăsi și în alte povestiri ale lui Giono. Există o mare diferență de vîrstă între ei și afecțiunea lui Amédée — povestitorul — pentru Albin, are căldura unui sentiment patern.

Sincer, „curat ca apa“, Albin poartă în suflet toată frumusețea ținutului înalt, Baumugnes, așezat la „marginea prăpăstiilor albastre, chiar lîngă obrazul cerului“. Albin o iubește pe Angèle și faptul că ea a trebuit „să se vîndă spre a putea trăi“ nu-i schimbă sentimentele. Puritatea lui sufletească va înfrînge încăpățînarea absurdă a tatălui. La Douloire, *ferma cu nume predestinat parcă, evocînd durerea, își va regăsi bucuria. Ca într-o secvență cinematografică, Amédée, care a clădit fericirea lui Albin, contribuind la „înrădăcinarea“ lui, se va retrage discret spre a-și continua drumul de la o fermă la alta, atunci cînd va înțelege că prietenul său nu mai are nevoie de el : „Eram la capătul firului prieteniei care ne lega inimile, încă un pas și se rupea.*

Și am făcut acest pas înapoi și am plecat.“

Roman al duioşiei, Unul din Baumugnes *abordează cîteva din temele majore ale operei gioneşti — claustrarea, prietenia, fecioara care a păcătuit — ca şi unul din procedeele folosite adeseori de Giono — cel al povestitorului, de exemplu ; el ne încîntă şi prin decorurile populate de elemente naturale, personaje tot atît de reale în paginile cărţii, ca şi oamenii.*

În Otavă, *întîmplările se desfăşoară în aceeaşi regiune familiară autorului. Localităţile sînt uşor de identificat. Şi în cazul acesta povestirea se bazează pe date reale, din punct de vedere geografic şi sociologic. Satul Aubignane, de pildă, se numeşte Redotiers şi este un cătun părăsit de locuitorii săi, ca multe alte aşezări din aceste locuri. Ca să ajungi de la Banon la Manosque drumul — cel de ieri, ca şi cel de azi — trece peste două platouri. Primul platou se întinde de la Sault la Saint-Christol, al doilea, de aici pînă la muntele Lure. Giono a amplificat spaţiul existent ; doar 22 km despart Banon de Sault, dar cum în roman distanţele cresc, se dublează, e vorba de 42 km.*

Am făcut acest drum în primăvara anului 1976. Recitisem de curînd Otavă *şi, străbătîndu-l, am avut senzaţia unei stranii realităţi. Totul era ca în roman : norii, cerul, vîntul, lanurile de drobiţă din care parcă aşteptam să apară piemonteza plecată să-i caute lui Panturle o nevastă.*

Folosind realitatea ca punct de plecare în toate povestirile sale, Giono îi întinde cititorului o uriaşă capcană, chiar şi celui care ştie că desfăşurarea faptelor ţine numai de fabulaţia autorului.

În Provenţa, în preajma Manosque-ului şi a muntelui Lure, ţinuturile care te înconjoară, determinate cu fraze seci, stereotipe în textele de specialitate, îmbracă haina poeziei fiindcă romancierul ne face să le înţelegem altfel decît le-am fi înţeles, poate, singuri :

„Platoul, iată platoul !

Neted ca o arie de treierat, el este pajiştea norilor /.../ La înălţimea ochilor se arată o mare întinsă, foarte întunecată, cu talazuri de ienuperi".

„...Pare sub cer un alt cer răsturnat“.

Cine a văzut întinderile de pe culmi nu poate uita nici vîntul, „vîntul-capră“ care aleargă în toate părţile, care se „ascute tot frecîndu-se“ de marginile platoului şi îţi „zgîrie ochii cu unghiile“.

Natura atotstăpînitoare e mereu alta şi mereu aceeaşi, cu fiecare noapte şi fiecare zi :

„Totul e albastru ca stînjeneii, cerul şi pămîntul laolaltă, cu un buchet de nori la apus ; soarele tînăr urcă, înfundîndu-se în iarbă pînă la genunchi. Vîntul risipeşte roua ca un mînz care se tăvăleşte pe jos. Face să ţîşnească stoluri de vrăbii care înoată cîtva timp printre talazurile cerului, ameţite, zăpăcite de ţipete şi care cad apoi ca un pumn de pietre.“

Otavă *este, ca şi* Unul din Baumugnes, *un roman construit în jurul unei poveşti de dragoste care se termină cu bine. Aproape toate primele romane ale lui Giono sfîrşesc astfel, am zice, cu o victorie a oamenilor.*

Titlul cărţii — romancierul a subliniat deseori importanţa titlurilor în procesul său de creaţie — sugerează viaţa care renaşte după ce totul pare definitiv distrus.

Aubignagne este un sat pustiu unde viaţa s-a oprit în loc. Oamenii au murit sau au plecat spre alte locuri mai blînde. Panturle a rămas singur. Ogoarele sînt sterpe şi mintea îi este pustiită de atîta singurătate. Ea îi pare mai apăsătoare odată cu venirea primăverii care „i s-a agăţat pe umeri ca o pisică mare“. Dar atunci apare în viaţa lui Arsule, femeia pe care o va cumpăra cu şaizeci de franci, preţul unui măgar. Ea va răspunde firesc şi simplu la chemarea lui.

Coasa nemiloasă a morţii s-a abătut asupra satului. Dar Panturle şi Arsule vor fi otava care răsare pe lanurile părăsite, ca o rezervă ascunsă a unei naturi fără de sfîrşit, ce îşi urmează ciclul viaţă-moarte-viaţă.

În „hora cosmică“ a coasei şi a otavei, bătrîna Mamèche a dat totul pămîntului — soţul, apoi fiul, sacrificîndu-se ea însăşi în cele din urmă — pentru ca prin moartea sa să se nască o nouă viaţă.

Prezenţa ei sugerează structura spaţială *a operei. O notaţie fugară a autorului ne vorbeşte de întinderea* netedă *a platoului şi de apariţia* perpendiculară *a bătrînei.*

Vîntul de primăvară, o linie de forţă, suflă neîncetat pe podiş, la nivelul ierbii. Otavă *înalţă o barieră verticală în faţa acestei forţe pe care o imobilizează, o clipă. Sfîrşitul povestirii ni-i înfăţişează pe Panturle, conştient de victorie, aidoma unei „coloane sub cerul albastru“.*

Cadrul spaţial s-a lărgit, dobîndind proporţii cosmice, scoţînd mai clar în evidenţă liniile care structurează întregul roman : orizontalitatea *podişului pe care aleargă nebuneşte vîntul de primăvară şi* verticalitatea *omului, stăpîn peste ogoare, peste vîntul care nu-l mai poate doborî.*

În Otavă, *text deosebit de drag lui Giono, el înlocuieşte solilocurile personajelor cu dialoguri, sau cu tăceri a căror valoare poetică pare s-o aprecieze tot mai mult. Povestirea este mai directă decît în primele sale scrieri, comentariul fiind înlocuit de fapte. Folosirea timpului prezent, foarte des întîlnit în romane, îi dă senzaţia cititorului că participă nemijlocit la desfăşurarea acţiunii.*

Dialogurile impresionează prin forţa, rapiditatea şi concizia lor. Romancierul se explică : „Rapiditatea e necesară pentru că este vorba de oameni care duc o viaţă singuratecă /.../ Se exprimă lapidar, cîteva cuvinte le sînt de ajuns“. În concordanţă cu ritmul dialogurilor, şi cel al naraţiunii se accelerează, ducînd la sporirea dramatismului acţiunii. Interjecţiile ca şi repetiţiile supărătoare se răresc, contaminarea dintre vorbire şi scriere realizîndu-se în direcţia unei proze narative, simple în aparenţă dar de o eleganţă clasică.

Scrise şi publicate la date foarte diferite, celelalte patru povestiri reunite în acest volum vădesc, în ciuda deosebirilor aparente, acelaşi har al povestitorului, care de-a lungul întregii sale creaţii ne propune, oricare ar fi tema abordată, o vastă „lectură a lumii“, a lumii cea plină de taine. Cunoaşterea lumii „nu se distinge, pentru el, de actul poetic“. (A. Brincourt, 1976).

Dezertorul, *Charles-Frédéric Brun duce cu sine o taină de nepătruns. Bărbatul robust dar de o feciorelnică timiditate care poposeşte, în iarna anului 1850, în satul*

Haute-Nendaz din zona muntoasă a Valais-ului, amintește, prin silueta și trăsăturile sale de caracter, de Jean Valjean, celebrul personaj al lui Victor Hugo. Neavînd nici un fel de acte, „dezertorul“ este o ființă hăituită. Îl obsedează teama de jandarmi. Tăcut, închis în sine, el își atrage simpatia tuturor locuitorilor satului pentru că știe să picteze, ca nimeni altul, portrete naive care îi încîntă. Va fi „adoptat“ chiar de primarul comunei, Jean Barthélemy Fragnière, a cărui soție va fi primul model al pictorului-vagabond. Tablourile „dezertorului“ evocă o lume misterioasă, zugrăvită în tonurile și maniera desenelor realizate de copii.

Atras de taina lui Charles-Frédéric Brun, Giono a pornit pe urmele lui, izbutind să refacă itinerarul pe care și-a închipuit că l-a parcurs pictorul, reușind, mai ales, să ni-l apropie pe acest om care, aidoma pustnicilor de odinioară, a dus o viață singuratecă, mulțumindu-se cu puțin, primind pomana săracului dar niciodată mila celor bogați.

Nuvela Piatra *reface biografia omenirii, mai precis istoria relațiilor dintre om și piatră. Cioplită de mîna omului din cele mai vechi timpuri, piatra a devenit armă sau construcție măreață, piramidă, palat sau doar mormînt. Constatînd că apeductele pun în evidență posibilitatea noastră de a „călători fără să ne mișcăm“, amintindu-și de obeliscuri și coloși, de un splendid ceas solar din Mexic săpat în piatră, de temple din India sau de insula Tristan da Cunha, Giono, pentru care timpul și spațiul nu constituie obstacole, poposește și în lumea arhitecturii creștine, observînd, nu fără ironie, că lumea creștină a folosit mai „multe pietre decît rugăciuni spre a se înălța către Dumnezeu“.*

Cu mult umor, povestitorul își alege bisericile, fîntînile, casele care îi plac cel mai mult și și „le cumpără“ pentru a se bucura în tihnă de ele, vădind o preferință marcată pentru clădirile Romei. „Am cumpărat mai multe case în Italia — mărturisește el — fiindcă zidarii de aici au mult mai mult simțul pietrei, decît prin alte locuri.“

Mai apropiat de pămînturile natale ale lui Giono, textul povestirii Arcadia, Arcadia! *inclus de scriitor în* cronici, *ne duce cu gîndul într-un* locus amoenus *virgilian, într-un ţinut format din „nouă zecimi de cer şi o zecime foarte mică de pămînt", acolo unde vîntul bate din nord-vest exact aşa cum bătea „acum zece mii de ani". „Civilizaţia undelemnului", cea „a vinului" şi-au pus amprenta pe aceste locuri, pe oamenii care au trăit şi care trăiesc aici. S-a vorbit deseori de lenea şi de lipsa de sinceritate a meridionalilor, afirmă Giono, uitîndu-se că, de fapt, civilizaţia care s-a născut pe ţărmul Mediteranei a „luminat restul universului".*

În pagini de o rară armonie, splendide poeme în proză, romancierul cîntă via şi vinul, livezile de măslini din Provenţa, marea, vîntul şi tăcerea. Poate că nimeni nu a mai izbutit pînă la el să o facă cu aceeaşi intensitate lirică.

Cu totul deosebit de celelalte va apare textul ultimei povestiri, Marele Teatru, *un comentariu poetic al Apocalipsului pe care tatăl lui Giono, cizmarul din Manosque, îl face, pentru fiul său, într-o lungă noapte de vară. Stînd amîndoi pe acoperiş, sub bolta plină de stele, tatăl bolnav şi îmbătrînit înainte de vreme îi vorbeşte fiului care nu are decît zece ani, aşa cum ai vorbi cu un om mare. Monologul lui Jean de Manosque nu este decît rareori întrerupt de băieţelul care caută să priceapă sensurile adînci ale frazelor pe care le rosteşte tatăl. Şi mulţi ani mai tîrziu cuvintele acestea profetice vor fi aşternute pe hîrtie de fiul ce n-a putut uita nici tîlcul lor ascuns, nici pe omul care i le-a împărtăşit.*

Pentru că dincolo de învelişul lor biblic, cuvintele tatălui cuprind multe cugetări înţelepte, multe adevăruri ce privesc condiţia umană în aspectele ei universale.

„Nimic din ceea ce creăm — gîndeşte cu glas tare tatăl — nu poate depăşi limitele lumii pe care o percep simţurile noastre."

Este unul din primele adevăruri pe care le-a înţeles romancierul de mai tîrziu, acest mare îndrăgostit de viaţă. Viziunea sa lucidă asupra lumii, care îi face pe oa-

meni să cunoască şi singurătatea şi răutatea şi suferinţa, nu-i poate umbri decît pentru o clipă bucuria — care, pentru el, nu poate fi adevărată decît dacă este împărtăşită — imensa bucurie de a trăi.

SORINA BERCESCU

30 iulie 1980

TABEL CRONOLOGIC

1895 *30 martie:* Se naşte *Jean-Ferdinand Giono* la Manosque (Alpes-de-Haute Provence), în casa părintească situată pe strada Torte la n° 1.

Cu un secol în urmă se născuse, în Piemont, Jean-Baptiste Giono, bunicul scriitorului care, prin anii 1830—1844 părăseşte Italia fiind urmărit de poliţie deoarece, se crede, era bănuit că „a conspirat împotriva autorităţii". Se stabileşte, pentru un timp, la Saint-Chamas (Bouches du Rhône).

Tatăl scriitorului, Jean-Antoine Giono, se naşte în 1845; cizmar, o vreme, la Marsilia (1866—1870) Jean-Antoine îşi reia curînd meseria de tăbăcar, devenind apoi portar la primăria din Manosque. În 1874 porneşte într-o lungă călătorie prin Provenţa, nordul Italiei şi Tirol.

1897 *2 februarie:* Se naşte, la Manosque, Elise Maurin, viitoarea soţie a romancierului.

1900 Jean-Giono intră la şcoala Saint-Charles din Manosque. În 1902 trece la Colegiul din aceeaşi localitate.

1905—1907 Urmează cursuri de catehism în parohia Saint-Sauveur, la insistenţele mamei sale. Nu va manifesta nici un interes pentru cariera ecleziastică. Din contra. După prima comuniune va renunţa la orice practici religioase. Alături de tatăl său va citi *Biblia*, care i se pare o poveste foarte frumoasă dar „la fel de puţin credibilă ca şi *Odiseea*".

1906 Rîul Durance, care izvorăşte din muntele Genèvre (Alpii francezi) creşte şi se revarsă provocînd mari pagube. Giono va vorbi deseori despre *la Durance;* o va face şi în romanul *Un de Baumugnes (Unul din Baumugnes).*

1910	Are 15 ani. Pe un caiet de școală scrie o primă schiță literară *Apporte Babeau (Adu-mi, Babeau)*, pe care o va relua în *L'Eau vive (Apa vie)*. Citește cu pasiune pe Lamartine, Hugo și Stendhal.
1911	Începe *Angélique*, un roman medieval pe care nu-l va termina niciodată. Are 16 ani. Tatăl său se îmbolnăvește grav. Familia este săracă. Fiul trebuie să muncească. Părăsește colegiul și se angajează la filiala unei bănci din Manosque. Curier, mai întîi, devine după un timp un mărunt funcționar.
1912	Descoperă, în același an, Provența și literatura greacă. Va citi cărți pe care le va putea cumpăra după măsura pungii sale. Cărțile lui Henri de Régnier sau André Gide se vindeau cu 3,50 fr. în timp ce volumele cuprinzînd opera lui Vergiliu, Homer, Eschil, Aristofan sau Sofocle nu costau decît 0,95 franci. La acești mari autori ai antichității se adaugă Cervantes, Shakespeare și parnasienii.
1913	Giono refuză să se ducă la școala de pregătire militară. Va relata acest fapt în *Refus d'obéissance (Refuzul de a se supune)*.
1914	Este avansat și i se mărește salariul.
1915	Este încorporat în regimentul 159 R.I.A. devenit ulterior regimentul 140 R.I.A. Grenoble.
1916—1917	Ia parte la primul război mondial, în compania a 6-a, care va fi decimată ; Giono se numără printre puținii supraviețuitori.
1917 sau 1918	Plecat într-o permisie vede, pentru prima oară, Parisul.
1918	În cursul unei bătălii, își scoate masca de gaze. Este gazat. Va fi internat în spital. Armistițiul îl găsește în permisie la Manosque.
1919	Este demobilizat dar postul său de la bancă este ocupat. Va reveni în aceeași instituție bancară în 1920.
1920	*26 aprilie :* Moare Jean-Antonie Giono, tatăl său. *22 iunie :* Jean Giono se căsătorește cu Elise Maurin și pleacă în călătorie de nuntă în Italia.
1921—1923	Colaborează cu mici poeme în proză la revista *La Criée* din Marsilia. Cu acest prilej îl cunoaște pe

pictorul Lucien Jacques, şi el fiul unui cizmar; îi va lega o strînsă prietenie.

1923 Scrie poemele *Accompagnés de la flûte (Acompaniaţi de flaut)*, publicate într-o plachetă în 1924, şi primele „proze“: *Le Buisson d'hysope (Tufişul de isop)* şi *L'Ermite de Saint-Pancrace (Sihastrul Sfîntului Pancrace).*

1923—1924 Admiră picturile lui Brueghel. Îşi descoperă pasiunea pentru muzică; ascultă: Mozart, Chopin, Liszt, Beethoven, Bach. Citeşte *Fire de iarbă* de Walt Whitman.

Termină 23 de *Egloge* printre care şi *La Symphonie païenne (Simfonia păgînă)* şi *Les Larmes de Byblis (Lacrimile lui Byblis).*

1925 Îi citeşte prietenului său Lucien Jacques prima versiune a povestirii *Naissance de l'Odysée (Naşterea Odiseei)*; ultimele capitole le va prezenta editurii Grasset în 1927.

1926 *25 octombrie:* Se naşte Aline Giono, prima fiică a scriitorului.

1927 Giono citeşte Dostoievski: *Fraţii Karamazov* şi *Idiotul.* Începe să scrie *Colline (Colina)* care va fi gata în 1928.

1928 Apare *Colline.*

1929 *mai:* Giono primeşte premiul american Brentano pentru *Colline.*

Apare romanul *Un de Baumugnes.*

octombrie: Sub titlul *Le Vent de printemps (Vîntul de primăvară)*, Giono publică fragmente din *Regain* (Otavă) în revista *Europe.*

La sfîrşitul anului 1929 pleacă din slujbă şi se hotărăşte să se consacre exclusiv literaturii.

1930 În *Revue de Paris* vor apărea eseul *Présentation de Pan (Prezentarea lui Pan)* şi romanul *Regain* (1 oct. — 15 nov.), pentru care i se va decerna Premiul Northcliffe.

Tot în acelaşi an mai apar *Manosque des Plateaux* şi *Naissance de l'Odyssée.*

Revista *Les Nouvelles littéraires* publică *Le Serpent d'étoiles (Şarpele de stele)*, (20 dec. 1930 — 14 febr. 1931).

1931 Revista *Europe* începe publicarea romanului *Le Grand Troupeau (Turma cea mare)* care va apărea ulterior la editura Gallimard.

1932 Scrie *Jean le Bleu* din care va publica un fragment în N.R.F. : *La Femme du boulanger (Nevasta brutarului).*

Giono este numit cavaler al Legiunii de onoare.

Editura Gallimard anunţă apariţia povestirii *Solitude de la pitié (Singurătatea milei).*

1933 Apare *Le Serpent d'étoiles* la editura Grasset. *Revue de Paris*, apoi editura Gallimard, publică *Le Chant du monde (Cîntecul lumii).*

11 august : Se naşte Sylvie Giono, a doua fiică a scriitorului.

15 noiembrie : În *Europe* apare articolul cu caracter pacifist *Je ne peux pas oublier (Nu pot să uit).*

1935 Apare *Que ma joie demeure (Să-mi rămînă bucuria)* la editura Grasset care anunţă, în aprilie, şi apariţia volumului *Les Vraies Richesses (Adevărata bogăţie).*

Giono colaborează la ziarul antifascist *Vendredi*, judecînd aspru politica guvernului.

În noiembrie începe să lucreze la un roman, *Les Fêtes de la mort (Sărbătorile morţii)*, care zugrăveşte o mare răscoală ţărănească.

1937 Societatea *Les Vraies Richesses* publică, într-o ediţie cu tiraj redus, piesa *Le Bout de la route (Capătul drumului).*

Marcel Pagnol va realiza un film după romanul *Regain*, avînd ca interpreţi principali pe Fernandel şi Orane Demazis.

Apare *Batailles dans la montagne (Bătălii în munţi)* la editura Gallimard.

1938 Marcel Pagnol se inspiră dintr-un alt text al lui Giono pentru filmul său *Nevasta brutarului* cu Raimu în rolul principal.

Giono începe publicarea unor plachete pacifiste intitulate *Messages (Mesaje).* Prima va fi *Lettre aux paysans sur la pauvreté et la paix (Scrisoare către ţărani despre sărăcie şi pace)*, republicată sub titlul *Vivre Libre I (A trăi liber).*

În octombrie primește operele complete ale lui Stendhal. Gallimard anunță apariția eseului liric *Le Poids du Ciel (Greutatea cerului).*

1939 Apar placheta *Précisions (Precizări), Vivre libre II* și prima traducere a romanului lui H. Melville, *Moby Dick*, de Lucien Jacques, Jean Giono și Joan Smith.

5 septembrie: Jean Giono este mobilizat. În aceeași lună este arestat pentru scrierile sale pacifiste și încarcerat la Marsilia. Au loc vii proteste în rîndurile intelectualilor francezi; în fruntea lor se află André Gide. După două luni Giono este eliberat și scutit de armată.

1940 Începe să scrie *La Chute de Constantinople (Căderea Constantinopolului)* lucrare neterminată.

1941 Apar versiunea definitivă a traducerii lui *Moby Dick* realizată în colaborare, *Pour saluer Melville (Omagiu lui Melville)* și *Triomphe de la vie (Triumful vieții)*, text ce va fi republicat în 1942.

1943 Editura Gallimard publică *L'Eau vive (Apa vie)* și reunește într-un volum *Teatrul* lui Gionô: *Le Bout de la route, Lanceurs de graines (Semănătorii), La Femme du Boulanger* și *Esquisse d'une mort d'Hélène (Schiță pentru o moarte a Elenei).*

decembrie: reprezentarea piesei lui Giono *Le Voyage en calèche (Călătorie în caleașcă)*, la Théâtre des Ambassadeurs este interzisă de cenzura germană.

1944 Giono este arestat de Comitetul de eliberare din Manosque. I se reproșează faptul că în revista germană *Signal* a apărut — fără autorizația lui, totuși — un reportaj care îi era consacrat. Va fi eliberat după 7 luni.

1946 Citește operele unor scriitori americani contemporani: Hemingway, Steinbeck, Dos Passos; îl atrage în mod deosebit Faulkner.

1947 *iunie:* Apar *Le Voyage en calèche* (Editions du Rocher, Monte Carlo) și „cronica romanescă“ *Un roi sans divertissement (Un rege fără distracții).*

Giono selectează textele unei antologii și comentează *Pagini nemuritoare din Vergiliu* (Editura Corrêa).

1948 Publică *Noé*, o „cronică barocă despre artist și creația sa“, ***Fragments d'un déluge (Fragmente dintr-un potop)*** și ***Fragments d'un paradis (Fragmente dintr-un paradis).***

1949 Editura Grasset anunță apariția povestirii ***Mort d'un personnage (Moartea unui personaj).***

Giono scrie prefața la *Iliada* lui Homer pentru colecția „Les Grands Maîtres“ (ed. Audin și Bordas).

1950 Apare ***Les Âmes fortes (Suflete tari).***

1951 Se împrietenește cu pictorul Bernard Buffet, instalat între Reillanne și Vachères și care îi va face un portret.

Editura Gallimard publică ***Les Grands Chemins (Drumurile)*** în luna mai și, în noiembrie, ***Le Hussard sur le toit (Husarul pe acoperiș),*** unul dintre cele trei romane care alcătuiesc „ciclul husarului“, la care Giono a lucrat șase sau șapte ani.

1952 În *Revue de Paris* apare ***Le Moulin de Pologne (Moara din Polonia),*** text republicat, fără modificări, în 1953, de editura Gallimard.

1953 *februarie:* Gérard Philippe și Jeanne Moreau interpretează rolurile principale în adaptarea radiofonică a romanului *Le Hussard sur le toit*, realizată de André Bourdil.

aprilie: Lui Giono i se atribuie *Marele Premiu al Monaco*-ului pentru întreaga sa operă.

Sînt publicate în acest an *Angélo* (în *La Nouvelle Revue Française)* și *Arcadie, Arcadie!* (Editions de l'artisan). În toamnă, Jean Giono pleacă în Italia. Impresiile din acest voiaj, precum și cele notate cu ocazia peregrinărilor sale din 1951, vor fi notate în *Voyage en Italie (Călătorie în Italia).* Aici aflăm, de pildă, că numele prietenului său, istoricul italian Paolo Pardi i-a sugerat pe cel al eroului său, Angelo Pardi.

6 decembrie: Jean Giono este ales membru al Academiei Goncourt.

1955 Apare povestirea *La Pierre (Piatra).*

1957 Gallimard anunță apariția povestirii ***Le Bonheur fou (Bucuria nebună).***

Giono face o nouă călătorie în Italia.

1958 François Villiers turnează *L'Eau vive* cu Pascale Audret, după un scenariu original de Jean Giono.

Apare *Angélo* (Gallimard).

O nouă călătorie în Italia, Elveţia şi Austria, cu familia.

Giono este atras tot mai mult de cinematograf. În colaborare cu Alain Allioux scrie o adaptare pentru ecran a nuvelei *Platero şi cu mine* de Juan Ramón Jiménez.

1959 Publică, la Gallimard, piesa de teatru *Domitien*, şi o adaptare după dramaturgul olandez Joost Van den Vondel : *Joseph à Dothan (Iosif la Dothan).*

Scrie scenariul *La Duchesse (Ducesa)* pentru un scurt metraj al lui François Villiers.

Redactează prefaţa la o traducere a *Marilor speranţe* de Dickens.

1960 Scenariu, dialoguri şi regia filmului *Crésus* cu Fernandel.

1961 Apare *Le Grand théâtre (Marele Teatru)* sub îngrijirea editorului Joseph Foret.

1962 *La Nouvelle Revue Française* publică fragmente din *Carnetele* lui Giono.

Scriitorul prezidează juriul festivalului cinematografic de la Cannes.

1963 După ultima călătorie în Italia (1961), scrie *Le Désastre de Pavie (Dezastrul de la Pavia)*, o evocare istorică a bătăliei din 1525 cînd regele Francisc I a fost făcut prizonier de spanioli.

1964 Prefaţează ediţia *Comentariilor* lui Montluc 1502—1577) apărută în „Bibliothèque de la Pléiade“, precum şi pe cea a legendei lui *Tristan* adaptată de André Mary pentru colecţia „Le Livre de poche“.

1965 Marcel Camus pune în scenă *Le Chant du monde.*

Giono termină *Deux Cavaliers de l'orage (Doi cavaleri ai furtunii)* publicat în luna noiembrie.

Începe să scrie o piesă de teatru, *Le Cheval fou (Calul nebun)* ce are ca punct de plecare *Le Chant du monde.*

1966 Apare povestirea *Le Déserteur (Dezertorul)*, însoţită de reproduceri ale tablourilor lui Charles-Frédéric Brun (editura Fontainemore din Lausanne, Elveţia).

1968 În revista *Rythmes* apare o nuvelă a lui Giono *La Belle Hôtesse (Gazda cea frumoasă)*. Editura Gallimard tipăreşte *Ennemonde et autres caractères (Ennemonde şi alte caractere)*.

1969 La Manosque sînt publicate, fără a se menţiona numele autorului, povestirile : *La Chute des anges (Căderea îngerilor), Un déluge (Un potop)* şi *Le Coeur-cerf (Sufletul-cerb)*.

1970 Editura Gallimard anunţă *L'Iris de Suse (Irisul din Susa)*. Ultimul text elaborat de Giono apare într-un tiraj limitat la Grasse : *De certains parfums (Despre unele parfumuri)*.

8 spre 9 octombrie : Jean Giono moare în vîrstă de 75 de ani. Este înmormîntat la cimitirul din Manosque, în orăşelul în care s-a născut şi unde a trăit toată viaţa.

1976 Apare : *Les Terrasses de l'Île d'Elbe (Terasele de pe insula Elba)*.

UNUL DIN BAUMUGNES

În românește de
SORINA BERCESCU

Prieteniei lui Lucien Jacques
şi a lui Maxime Girieud

I

Simţeam că asta o să se întîmple.

Dacă după ce a băut, omul priveşte masa şi suspină, e semn că o să vorbească. Mai ales cînd e vorba de unul dintre acei oameni care sînt singuri pe lume, singuri pe picioarele lor cu un gol mare în jur, un gol total ; mă rog, unul din grupul nostru, unul dintre aceia care se angajează la ferme, pentru seceriş sau cam aşa ceva.

De data aceasta, venisem ca şi mulţi alţii să mă angajez pentru treieratul grîului la Marignate, o gospodărie mare de pe malurile rîului Durance, cu lanuri de grîu cît vedeai cu ochii, cu păduri pline de vînat, cu vii şi toate acareturile. O gospodărie mare, ce să mai vorbim !

S-a petrecut aşa, din întîmplare.

Nimeni nu duce o viaţă mai de vagabond ca noi ăştia. Cu zece zile mai înainte mă aflam la Peyruis, într-o baracă, eram singurul argat, şi oarecum propriul meu stăpîn ; puţin de lucru, masă bună şi pe urmă stăpîna era o femeie focoasă ; ce mai încoace-încolo eram îngrijit şi răsfăţat. Dar pentru nu ştiu ce fleac las totul baltă şi plec. Sosesc la Marigrate. Năduşeau toţi pe arie.

— Ei, zic eu, angajaţi oameni ?

— Cîteodată.

— Cîteodată poate fi şi de data asta ?

— Fă-te-ncoa.

Şi iată-mă angajat.

Duminica seara eram liberi. Mergeam la Manosque să ne bem litrişoara la „Bodega Piemontului" ; un bar din partea de sus a oraşului, la periferie cum zic ei. Erau și femei pe-acolo ; patronul cînta la acordeon de parcă ar fi întins coca de caramele ; vinul roșu, douăzeci de bani litrul : era tocmai pe măsura pungii noastre.

Ne adunam după simpatii ; la noi, așa-i obiceiul. Ne așezam la masă cîte cinci sau șase, cîntărindu-ne după mutră, și dă-i drumul. Eu pusesem ochii pe unul, voinic, cu niște ochi ce străluceau pe chipul lui precum apa limpede și care, pe sub mustață, avea un rîs ca neaua. Ce m-a atras la el, nu v-o ascund, e că în ochii aceștia era ceva amar, o umbră, ca reflexul unei cărni care ar putrezi în fundul unei fîntîni. Se numea Albin. Era de la munte. În seara aceea, el era cel frămîntat de gînduri.

Își împinge paharul și scoate un oftat atît de lung, de s-a auzit în pieptul lui, de două ori cît al meu de mare, ca un vîjîit al vîntului de pe deal.

— Care va să zică nu prea merge ? spun eu ca să-l ajut.

Uneori trebuie să faci pe moașa. Oamenilor le face atît de bine să se descarce. Eu, care sînt un prost bătrîn, am trecut de douăzeci de ori prin asta înaintea lor. În sinea mea spuneam : „Haide, băiatule, nu te codi, nu poți să-ți mistui necazul, dă-l afară !“

Și l-a dat !

— Stau să putrezesc aici, zice el ; o să-mi string boarfele și-o s-o întind.

— Las-o baltă, îi răspund, dacă te-a supărat cineva, sau dacă ți-a spus prea multe răutăți, nu trebuie niciodată să-ți aduci aminte de asta după ce ai băut. Nu-i momentul potrivit. Lucrurile trec, se uită în cursul zilei, așa că las-o baltă : o oră ? da, o oră ; o zi ? da, o zi. Pe măsură ce zboară, timpul le șterge.

— Nu-i deloc ce crezi, zice el ; puțin îmi pasă mie de răutăți. Adevărul e că am necazuri și astea-s lucruri serioase, care au importanță ; au pătruns în mine încetul cu încetul ca un firicel de apă și acum s-au adunat și mă împiedică să trăiesc fericit sub soare. Mai bine să plec.

După asta, pricepeți, n-a mai fost nevoie să spun nimic. Se pornise. Mergea de la sine.

În seara aceea patronul își repara acordeonul cu lipici și cu bucăți de pînză din corsaje vechi ; eram liniștiți.

Era o noapte minunată de vară, ce se întinsese netedă peste ulmi. Bulevardul era gol; un vînt ușurel se juca în mijlocul drumului cu praful, ca un copilaș.

Omul meu spuse:

— Asta-i a doua oară că mă întorc la Marigrate. Acum trei ani, m-am angajat aici întîia oară. Atunci coborîsem prima dată de la noi; nu m-am mai înapoiat acolo sus. Am petrecut iernile în orașele din Sud; Cavaillon, Apt, Lauris, Pertuis... nu voiam să mă depărtez, că dacă aș fi aflat cumva ceva... Și, iată cam despre ce e vorba:

În anul acela era cu noi un tip de la Marsilia, un tînăr găunos ca o ridiche seacă, numai piele și oase și cu un tatuaj în palmă unde scria *c...t*. Și cu mîna aia tot umbla prin grîu!

Se numea Louis. Un prăpădit, ce mai încoace încolo, un bicisnic. Îi tremura snopul în vîrful furcii și-l blestema tot timpul pe Cel de Sus. De parcă el ar fi fost de vină! De fapt, poate că muncea pentru prima dată. Astăzi, că mai cunosc și eu viața, cred că făcuse vreo ispravă deochiată și că schimbase aerul pentru cîtăva vreme. Asta-i.

Nu era un tovarăș rău, nu, asta însă cînd nu lucra. Cînta rotindu-și capul ca o găină; era glumeț. Iar ca să-i ții piept cu vorba, nu puteai s-o faci niciodată!

De aici i s-a tras tot răul: de la vorbă, și pentru că se pieptăna cu cîrlionți pe frunte, udîndu-și părul la fîntînă, și-și dădea cu parfum, ca o femeie ușoară.

Ieșeam împreună. Așa ne obișnuisem. Nu-mi displăcea. Pricepi, veneam de la munte și toate maimuțărelile astea mă paralizau. E greu de spus: cu el nu eram niciodată în largul meu; mi-era rușine. Dar, dacă îmi spunea să plătesc o sticlă la „Piemont“ mergeam cu plăcere.

Cel mai mult mă dezgusta cînd era vorba de femei. Prima dată cînd am venit aici, treaba asta a început cu Anaïs. N-a lăsat-o să servească nici un pahar fără să-i îndruge verzi și uscate.

O fetiță care, pe atunci, abia împlinise cincisprezece ani!

La un moment dat, Anaïs a venit să aducă vin la o masă din spatele nostru. Şi l-am văzut cum s-a aplecat, apoi cum a început să rîdă stînd într-o poziţie ciudată şi respirînd greu. Puştoaica era tot acolo. Vorbea cu cei care bătuseră în masă cerînd vin ; mişca uşor din şolduri ca un copac tînăr. Îmi dădeam seama că întîrzie mai mult decît trebuie. Cînd fata a plecat, el s-a îndreptat pe scaun.

Dacă asta-i treabă ! O fetiţă de cincisprezece ani ! Dar, mă rog...

Lucrurile s-au petrecut cam pe la mijlocul lui august. Da, chiar prin vremea aceea şi atunci îl cunoşteam deja pe omul meu, din cap pînă-n picioare, de-i ştiam toate măruntaiele.

Într-o seară, ne-am aşezat aici unde stăm acum, pe terasă ; într-o seară ca asta. Era tîrziu. Printre copaci curgea un torent de linişte care îneca totul. Eu mă gîndeam acasă. Trecuseră doar trei luni de cînd plecasem. De altfel, o să-ţi vorbesc îndată despre ţinutul meu... pentru că asta are să-ţi lămurească cele întîmplate şi pentru că o să-mi facă bine, acum cînd vreau să iau drumul către casă.

Era o noapte frumoasă !

Ştii, prietene, am trăit atîţia ani alături de lucrurile pămîntului, atît de mult mi-am croit viaţa după locul pe care îl lăsau, am avut atîţia prieteni copaci, vîntul s-a frecat atît de mult de trupul meu că atunci cînd sînt necăjit, la ele mă gîndesc ca să mă mîngîi.

Priveam deci în mine ţinutul meu şi mă induream ; dar în ulmul din faţă se porni să cînte o privighetoare, apoi toate bălţile fremătară de orăcăitul broteceilor, pe urmă bufniţa începu să se vaite şi, atunci, luna se săltă pe deasupra dealului.

Chiar în clipa aceea se auzi dinspre culme zgomotul unei căruţe ; a unei căruţe, a unei şarete, mai curînd, şi care mergea repede, cu calul în trap săltat.

Anul trecut, în casa aceea pe care o vezi acolo închisă şi oarbă, cu obloanele trase, era o băcănie. O băcănie model, ziceau cei de-acolo. A dat faliment. Omul şi-a tras un glonte în cap iar muştarul şi sarea au fost vîndute la mezat. Dar, anul trecut, băcănia era deschisă pînă foarte tîrziu, cu toate luminile aprinse, pentru că vînzările mergeau prost și, închizînd tîrziu, tot spera că o să mai vină cineva găsind închise toate celelalte magazine.

Atelajul se oprește în fața băcăniei, dintr-o singură mișcare îndemînatecă a hățurilor : un tropăit apoi, dintr-odată, cele patru copite rămîn înfipte în pulberea drumului și, nici un alt zgomot. Mîna pricepută care ținea frîiele era puternică și sigură.

Era o fată.

Spun clar : o fată și nu o femeie, pentru că, aici, o femeie de la țară — le cunoști tot atît de bine ca și mine — e lemn și piatră ; umblă ca statuile țepene de sfinți purtate la procesiuni, lipsite de finețe, așa-i de vlăguită de munca pămîntului și de bărbat. Asta era o fată : două sărituri de porumbiță și iat-o în prăvălie. O vedeam dintr-o parte : nasul și gura ei se aflau chiar în fața luminii și erau bine conturate și frumoase ; și acum le mai am încă în fața ochilor.

Și băcanul a venit pînă la șaretă să aducă pachetele, pentru că își spunea că de-ar avea în fiecare seară o asemenea clientă ar izbuti, poate, să n-ajungă să-și bage în gură țeava puștii de vînătoare.

Ea apucă hățurile, zice : „hai dii, dii !" apoi alte cuvinte, glasul ei îmi mai stăruie și azi în minte, și pornește. Atunci, luna a luminat-o din plin, din tălpi pînă în creștet, și am văzut-o, toată, picioarele și pîntecul ei delicat și sînii plini pe care îi strîngea corsajul și capul ei frumos cu cozile împletite.

Eu sînt dintr-un neam care nu se închină Sfintei Fecioare iar tu, prietene, ca și mine, bineînțeles că nu te prea duci pe la biserică, dar știi, dacă-ți aduci aminte de cînd erai copil, ce chip frumos îi făceau Fecioarei prin ținuturile acestea, ce privire avea și cum îi erau îndoite brațele ca să țină pruncul, cu arcuiri ca ale răchitei cînd se lucrează coșurile, cum îi erau umerii și ea toată, îți amintești ?

Așa era !

Ca Sfînta Fecioară !

Ce ți-am spus eu, e o poveste lungă. Toate s-au petrecut cît ai clipi din ochi ; un cal de rasă dus de-o mînă pricepută merge repede. A dispărut ca urma unor stele dar a rămas totuşi, pentru că era o imagine deosebit de puternică.

Eu care vă povestesc ce-mi spunea băiatul acela ca să-şi mai descarce sufletul şi care vă voi povesti rînd pe rînd toate cele ce au urmat, mă aşteptam, v-o jur, la o poveste obişnuită cu lovituri de pumn în masă şi cu înjurături la adresa fermierului ; dar ce auzisem pînă atunci, zău că nu semăna cu întîmplările obişnuite.

Mă făcuse praf, băiatul !

Cu atît mai mult cu cît, între timp, mă gîndeam, din nou, la licărirea întunecată din ochii săi şi cu cît, în fond, felul lui de a vorbi arăta că-i un bărbat greu de strunit şi foarte priceput în chestiuni sentimentale. Dacă n-ar fi fost decît figura aia cu Sfînta Fecioară şi era de ajuns... Cît de idiot oi fi eu şi cît mi-oi fi bătut eu joc de cele sfinte, tot am revăzut într-o străfulgerare imaginile acelea de împărtăşanie... în sfîrşit, pricepeţi.

Mă făcuse praf, pe cinstea mea !

Tace o clipă şi eu cer să mai vină un kil. Plătesc, torn, beau şi mă pregătesc să-l ascult din nou ; tace chitic.

— Dar, şoptesc eu, te urmăresc de cînd ai început şi sînt unele lucruri care cer o explicaţie. Ai vorbit de ţinutul tău, spui că are însemnătate în povestire. De unde eşti ?

— Din Baumugnes, zice el.

— E departe ?

La această întrebare s-a pornit din nou să vorbească fără ocolişuri, direct, ca despre un lucru pe care îl ştia pe dinafară.

— Ţinutul meu, ţinutul meu, aşteaptă, o să-ţi vorbesc despre ţinutul meu ; e obligatoriu. Pentru că el nu joacă doar un rol în povestea mea ci e povestea în sine.

În întîmplarea asta, vezi, s-au bătut două ţinuturi : al meu şi un altul. Al meu, drept şi puternic, celălalt strîmb şi cu inima putredă. Stai : mai întîi trebuie să-ţi mai spun ceva.

Nu m-am îmbătat : cel puţin nu cu vin ; cu alte lucruri, cu cele pe care le povestesc, poate, e posibil, dar dacă-ți vorbesc ție despre ele, asta nu-i ca și cum aș face-o primului venit ; îmi placi. Înainte de a pleca trebuie să-mi las aici povara de amintiri ca și cum aș da-o în păstrare cuiva ; ca atunci cînd îți ascunzi bocceaua sub mărăcini, înainte de a urca sus la vreo fermă îndepărtată. Te-am găsit pe placul meu cu vorbele tale fără ocolișuri, blînde, care găsesc calea inimii.

Toate astea mă măguleau, de ce să mint.

El continuă :

— Noaptea o învăluise și pe ea și învăluise și zgomotul șaretei și am rămas singur cu Louis. Eram departe de el, în pajiștile de pe culmi, cu flori de gențiană pînă la mijloc.

Ai să înțelegi imediat.

„Ai văzut fetița ? zice Louis, cu vocea lui plină de scuipat. O pipiță ca asta mi-ar trebui mie."

Puteam să-l strivesc pe loc : trebuie că avea vreo patruzeci de kile...

Ți-am mai spus : era o carne desfrînată și care răspîndea un miros greu pentru cineva cu nasul delicat, dar pe mine nerușinarea și duhoarea lui mă amorțeau. Mă făceau să sufăr dar îmi și plăceau.

Nu răspund și își continuă ideea care probabil că țîșnise deodată, în clipa în care, ca și mine, avusese fata în fața ochilor.

„Porcăria asta de muncă nu prea-i făcută pentru mine, nu, asta nu-i viață. Trebuie să fii neghiob și fiu de neghiob ca să te obișnuiești cu ea. Grîul, acum numai că-l văd și-mi vine să vărs. Asta-i o treabă bună pentru tine dar eu, care-s de la Marsilia și care știu să înot, asta chiar că întrece toate cîte le-am făcut.

Ce mi-ar trebui mie, vezi tu, e o femeiușcă de felul celei cu șareta. Asta, dragul meu, e aur curat ; și nu pun la socoteală perioada de învățătură, primul cîștig și partea plăcută pentru băiatul care o să profite primul, în mod discret, de ea.

Nu pun la socoteală primul cîștig, prăvălia, asta vine după aia. Sînt din piața Lenche ; știu să mă descurc cu muierile. Unei femei ca aia de adineauri îi plătești țoale de cincizeci de franci să scoată ochii, lenjerie să rupă gura, o plimbare la „Palat“ şi o pui la treabă. Una peste alta, ţi-aduce cam o sută de franci pe zi, după ce ţi-ai scos toate cheltuielile.“

Albin spusese toate acestea cu accentul şi cuvintele celuilalt. Se vedea că i se întipăriseră adînc în minte, că rămăseseră acolo. Vorbise, complet schimbat, de parcă era alt om şi vedeam durerea din adîncul ochilor săi. Apoi şi-a închis ochii, suspinînd, şi, pe cuvîntul meu de vagabond bătrîn, vă jur că a adăugat pe un ton care îţi făcea frig pe şira spinării :

— Şi cînd te gîndeşti că-l puteam strivi pe loc !

II

Era tîrziu. Chem patronul — acordeonul îi gemea în braţe — şi plătesc. Albin rămăsese ţintuit lîngă masa de fier :

— Mergi ? îi zic.

Se ridică, mare şi greoi, şi o pornim spre Marigrate. Îmi venea rîndul pe la cinci dimineaţa, aşa că aveam exact timpul să ajung acolo, să mă culc şi să mă scol.

Mergem aşa, fără să vorbim, pînă la Palerne, pînă unde se termină plopii, apoi, în clipa în care am pornit-o pe drumul de ţară, nu mă mai pot stăpîni şi zic :

— Şi pe urmă ?...

Şi el reia atunci povestirea chiar de-acolo de unde se oprise.

În mintea lui totul era bine rînduit, pînă în cele mai mici amănunte.

— Ţi-am spus că ţinutul meu e povestea însăşi, e toată povestea ; ţi-am spus-o pentru că e adevărat. Ţinutul lui îl făcuse pe Louis aşa cum era. Şi-l năpădise. Eu port în mine întreg Baumugnes-ul şi apasă greu, pentru că e făcut dintr-un pămînt trainic care atinge cerul şi din copaci ce se înalţă semeţi ; dar e bun, e frumos, e întins și curat, e tot numai cer limpede, fîn bogat și aer tăios ca o sabie.

Baumugnes !

Muntele celor muți ; ținutul unde nu se vorbește așa cum vorbesc toți oamenii.

Ah ! te și văd rîzînd, și te-i fi gîndind că pentru un om de prin părțile acelea îți îndrug cam multe de unul singur de-a trecut o oră. Să nu crezi asta.

Acum, nu-s chiar cuvinte, e ca și cum aș sîngera. E ca un buboi urît pe care l-am spart cu cuțitul și din care iese sînge și puroi ; așa-i vorba mea de astă seară. E un rău care se duce. Trei ani în șir, în locurile astea, n-am scos nici douăzeci de cuvinte mai mult decît atît cît a fost nevoie ca să mănînc și să beau. A trebuit să vii tu și pentru că a sosit și ceasul. Am să întorc spatele pămînturilor de aici și am să urc iar la Baumugnes și, odată acolo sus, s-a sfîrșit. Vreau ca povestea asta să rămînă în mintea ta, în inima ta bătrînă care merită s-o cunoască.

Mă dibuise, băiatul !

— Baumugnes !

Dacă ai ajunge, dimineața, la capătul drumului tău, la marginea Baumugnes-ului (nu-i cu putință, dar, hai să zicem) dacă ai ajunge acolo, dimineața, ai da de zece case și de liniștea grea a pădurii.

Și apoi, depinde de oră, ai asculta sunete de armonică asemenea cîntecului păsărilor. Le-ai auzi înălțîndu-se din tufiș, de pe pajiște, din forjă sau din cafenea și apoi, s-ar putea prea bine să vezi vreo gospodină în pragul casei cîntînd la muzicuță...

O să-ți spun de ce : e o întîmplare de demult.

Noi, pe vremuri, am fost, la început, dintre oamenii care n-au crezut în religia tuturor : și, din cauza asta, celor din timpurile trecute care au fost bunicii bunicilor noștri, acelora deci, li s-a tăiat vîrful limbii ca să nu-și poată cînta imnurile. Și, după aceea, li s-a tras un picior în fund și au fost aruncați pe drumuri, fără adăpost, fără nimic. Hai, ștergeți-o !

Atunci s-au suit, uite așa, în munți : bărbații, femeile, au urcat cu toții și au urcat mult mai sus decît ar fi crezut vreodată cei care le tăiaseră limbile. Mult mai sus pentru că nu mai aveau nici o speranță care să le apese pe umeri și au ajuns pe acest platou de piatră, la marginea prăpăstiilor albastre, chiar lîngă obrazul cerului, unde mai era puțin pămînt bun pentru ierburi și acolo au durat Baumugnes-ul.

Vorbele rostite cu cioturile din gură le păreau strigăte de fiară și îi mîhnea să semene cu fiarele prin urlete ; or tocmai pe asta contaseră cei din vale folosind cuțitul ca să le taie limbile.

Atunci au născocit să se cheme cu armonicile pe care și le vîrau adînc în gură ca să poată cînta cu bucata de limbă ce le mai rămăsese.

Și astfel făceau ca să-și cheme nevasta, copiii, găinile sau vaca ; și tot ce era în jur se obișnuise și înțelegea.

Duminica se adunau sub cedrul cel mare. Cel mai în vîrstă își ținea predica cîntînd din muzicuță și oamenii pricepeau ce voia să spună de parcă ar fi avut limbă ca mai înainte și le dădeau lacrimile.

După aceea, cu toții își înălțau spre cer ochii și lacrimile ; și asta era predica lor. Îi ajuta să-și păstreze inimile tari toată săptămîna ; și, tot astfel, de la o săptămînă la alta.

În sfîrșit, din mila Domnului, s-au născut copii care aveau limba întreagă.

Acum, noi am păstrat obiceiul. Toți avem armonica noastră de metal. Sărbătorile, mergem în mijlocul pășunii cu sticle de lichior de orz. Acolo cîntăm cu toții cu *monica,* întru mîntuirea străbunilor care au sădit rasa noastră. Fiecare cîntă pentru sine iar femeile ascultă *monica* bărbatului lor și spun : „El cîntă cel mai bine“ ; iar copiii ascultă *monica* tatălui lor, și doar pe aceea, în mijlocul muzicii tuturor, și în felul acesta, vorbim încă graiul de odinioară al bătrînilor vînători de lupi și e cel pe care îl înțelegem cel mai bine. La sfîrșit, cîntăm împreună cîntecul cel frumos care spune că avem fîn bogat, o apă proaspătă și rece și trupuri sănătoase și puternice : de la năpîrstoc la bunic.

Asta chiar că m-a dat gata !

Începeam să mă întreb dacă într-adevăr umblu pe picioarele mele și dacă cel care merge alături de mine, pe drum, e cu adevărat Albin.

— Vezi deci, reia el, Baumugnes sînt eu. Sînt grămădite la un loc, în ființa mea: lucrurile solide, culoarea și gustul ierburilor, cîntecul copacilor, scîrțîitul caselor de lemn în vîntul înghețat și multe altele, cum s-ar spune lucruri ale vîntului, care fac ca inima să tresalte de bucurie, sau să-și încetinească bătăile, îndurerată de ceea ce zgomotul, parfumul sau culoarea duc cu sine pe lîngă ce-i al lor.

Ne apucăm de treabă, Louis și cu mine, el în echipa lui, eu în a mea. Îl vedeam trecînd prin praf, cu umbra lui de greiere slab, cărînd snopi sau adunînd paiele cu furca. Eu mă luasem la trîntă cu munca și mă luptam ca să văd cine mușcă mai întîi țărîna. Asta era pentru mine o destindere. Dar, deîndată ce nu mai mă gîndeam la luptă, găseam în fața ochilor mei silueta și trupul fetei și mîna ei care strunea calul. Atunci, priveam în jur și de fiecare dată dădeam de Louis și de umerii lui lăsați.

Au trecut cîteva zile: cinci, șase, poate zece; în orice caz în ajunul unei duminici, Louis s-a apropiat de locul în care lucram cu atîta îndîrjire, încît brațele mi se învîrteau ca spițele unei roți.

Și snopii mi-au căzut din mîini numai cînd i-am văzut rîsul întunecat în spatele chiștocului.

— Măi, gușatule, îmi zice, mîine că sîntem liberi, dacă am merge să prindem raci? Știu un loc bun unde am să-ți arăt ceva frumos; o să-ți dai seama că, în ce privește descurcatul, sîntem prima întîi la Marsilia.

Ceva amar a pleznit în mine și am înțeles că nenorocirea s-a și abătut asupra noastră.

În dimineața aceea era o lumină frumoasă de culoarea paielor care, de abea ivită, purtînd miresme de trandafiri, rîdea jucîndu-se printre plopi. Îmi înfiora tot trupul. Simțeam în gură gustul bun al vieții dar amărăciunea mi se urcase pînă în gîtlej și mă înăbușea.

Coboram către Durance.

Ajuns pe marginea rîului, Louis merge de-a lungul unei poteci și eu după el, și înaintăm urmînd încolăcirile de viperă ale apei. Dăm de un pîrîu foarte întunecat ce străpunsese desişul tăind un tunel pe sub frunze. De acolo se vedea celălalt mal ca printr-un ochean. Acolo era. Umbletul mă făcuse să mă simt mai bine. În liniştea din jur îmi revine răul. Mă dezbrac şi sar în apa rece şi iau şi pescuitul drept o luptă aşa că tot pîrîul clocoteşte şi dansează sub picioarele şi sub mîinile mele. La prînz, coşul şi traista sînt pline. După aceea, ne culcăm în răchitiş. Louis sforăia. Mie somnul îmi înflorea în ochi, dar apoi mă trezea gustul amar pe care îl simţeam în gură.

Astfel că pînă la urmă, mă scol, îl zgîlţîi şi îi spun :

— Ce voiai să-mi arăţi ?

— Aşteaptă, nu-i încă momentul.

Se însera şi atunci am auzit un sunet care mi-a îngheţat sîngele în vine : era un cîntec cîntat de o femeie. Chiar înainte de a mă ridica în picioare ştiam că ea este cea care cîntă.

Şi am văzut-o, prin vălul unei sălcii, pentru că mă apropiasem ca sturzul de momeală. Era pe celălalt mal al rîului Durance, pe un cîmp neted ca blana de pisică. Stropea otava. Ea era. O recunoşteam după mişcările ei sigure. Îşi ridicase fusta şi pulpele îi erau goale ; era fără cămaşă, cu sînii goi, roşcaţi ca nişte prune mari, şi, aşa, se bălăcea prin iarbă şi apă, cîntînd.

Mă cuprinsese ruşinea. Mă ardea ca fierul roşu cu care se însemnă oile ; o simţeam cum lasă urme fierbinţi, făcîndu-mă să sufăr.

Dar lui nu-i era ruşine. Aşa-i întotdeauna !

Iese dintre sălcii şi, stînd drept pe pietrele netede, fără să se ascundă şi, cu braţul întins, îşi flutură şapca, strigînd : „Hei ! Hei !..."

O văd, acolo, cum se îndreaptă ridicîndu-se deasupra ierbii. Îşi mişcă în aer pălăria mare de pai apoi, după cîteva clipe, ajung pînă la noi, frînturi din glasul ei :

„He...i..."

Vezi, aici e toată deosebirea. Ar fi trebuit ca nici mie să nu-mi fie ruşine, să ies din umbră, în picioare, pe pietrele de pe mal, în plin soare ; atunci floarea acestei voci ieşită din gura ei fierbinte, azvîrlită prin văzduh către mine, ar fi căzut pe trupul meu.

„Frumoasă muiere !“ zice Louis.

Îmi spune că este fata de la ferma „La Douloire“ care se află acolo, în față, cu un hambar mic lîngă plopi, că se numește Angèle și Barbaroux.

Ce nu mi-a zis el atunci și a trebuit să aflu eu singur, încetul cu încetul, dintr-o vorbă, din zvonuri, apoi dintr-odată, din ceea ce mi-au spus chiar ochii mei, e că o pîndise, seara, pe drumul ce duce la vad, că a avut-o, cu forța, cu o palmă zdravănă și cu acele cuvinte cu care le vorbești animalelor și că o avea, acum, cînd poftea, în fiecare seară, după bunul lui plac, ascultătoare.

Tu, bătrîne, sigur că îți spui : „Fata asta frumoasă, despre care mi-a vorbit ca despre Sfînta Fecioară, era ca toate celelalte. Louis n-a apucat decît ce a mai rămas. Era obișnuită să stea cu spatele pe iarbă simțind povara bărbatului pe trup.“

Nu zi nu, că doar asta gîndești !

Ei, bine, nu-i așa !

Era neîncepută.

Louis s-a lăudat cu asta ; dar nu s-a lăudat așa cum ar fi făcut-o dacă n-ar fi fost adevărat. Uneori, cînd se întorcea de la ea, rămînea năuc și parcă surd și amețit și cu o licărire ciudată în ochii lui răi, pentru că, totuși, cît era el de putred, tot avea momente cînd fapta sa era prea apăsătoare pentru el. Îl zdrobea.

Fusese primul și, dacă asta te uimește, ai să înțelegi :

Știuse să vorbească animalului. Angèle era o fată voinică ce ținea hățurile întinse în pumnii strînși, dar era și un animal frumos cu pulpele strălucitoare.

Și el îi vorbise animalului și cu el încheiase tîrgul : bate palma și s-a făcut.

Îți scurtez povestirea, văd lămpile de la Marigrate.

Într-o dimineață, intru în hambar să-mi iau tutunul și îl văd pe Louis că își adună lucrurile. Îmi spune :

„Desearǎ las totul baltă. Plec cu puștoaica. Am dresat-o ; s-a terminat cu distracția. Acum, la treabă.“

Ce învinuire îi aduc eu Baumugnes-ului, vezi, ce învinuire îi aduc satului meu care m-a făcut așa cum sînt, e că nu m-a învățat să omor. Nu mi-ar fi trebuit decît o clipă, o clipită. Îl vîram apoi sub paie, ieşeam şi se sfîrşea cu el. Dimpotrivă, auzindu-l m-am simţit ca atunci cînd, primăvara, toată zăpada alunecă deodată şi dezbracă munţii : n-a mai rămas, în faţa cerului, decît cuţitul mare al oaselor mele dezgolite.

M-am întors pe arie. Nu eu, nu toată fiinţa mea : doar oasele şi carnea ; restul... nu ştiu, plecase. Şi mi-am scos pălăria şi am lucrat toată ziua fără pălărie şi soarele mă bătea atît de puternic cu ciocanul lui cel mare că-mi răsuna tot trupul. Oamenii mi-au spus : „Eşti nebun, băiete" şi au încercat să mă facă să-mi pun pălăria şi i-am împins aşa de tare cu braţul că m-au lăsat în pace ; şi apoi, pe la ora patru după amiaza, abia pe la ora patru, pentru că sînt voinic, am căzut ca mort, peste paie.

Şi acum îmi amintesc ce-a mai fost după aceea ca atunci cînd ai visat ceva şi, stînd pe marginea patului, încerci să-ţi aduci aminte dar lumina dimineţii te împiedică s-o faci.

Ah, în povestea asta totul a fost parcă hărăzit mai dinainte ca să mă facă să sufăr. Cu lucrurile despre care am să-ţi vorbesc, ca să închei, aş putea redeveni fericit. Lucrurile astea sînt tulburi de parcă, aplecat peste un bazin, le-aş vedea mişcîndu-se pe fundul apei. S-au petrecut în vis ; asta n-are nici o importanţă.

Au trebuit să mă ducă sus în hambar, pe salteaua mea. Şi m-au lăsat acolo. Mi se părea că sînt o sticlă de vin roşu plină şi că văd lumina prin trupul meu. Asta a ţinut o bună bucată de vreme apoi, în faţa ochilor mei au început să danseze satul, cîmpurile de la Marigrate, pămîntul, copacii, tot ce văzusem în clipa în care am căzut. Şi erau răsucite ca foile într-un coş de papură. Trupul mare al lanurilor de grîu secerat se îndoia sub mine ca frunzele de viţă în jurul unei bucăţi de brînză albă. Mă simţeam lichid şi acru ca laptele prins, tot numai cheaguri care pluteau fiecare în altă parte. Pe fondul roşu al sîngelui meu se înscrie, în litere de foc, un cuvînt : *„Lenche"*. În spatele lui, Louis ; numai gura lui cu dinţii stricaţi şi cu chiştocul şi scuipatul care ţîşneşte, dar, în fapt, asta-i el întreg, mai mult decît întreg, cu toată răutatea și putreziciunea lui. Apoi totul se tulbură. Și pe urmă văd un pahar de absint pe o masă cu o ramură de lemn cîinesc; apoi, în absint, o mînă de femeie, bilete de zece franci; o scară, pulpe goale care urcă, picioare de bărbați care urcă. Picioare ca niște curpeni de viță de vie, pulpe de femei mai curate ca apa. Și în momentul acesta, o forță mare și neagră mă apucă și mă ridică.

A trebuit să mă scol și să înaintez în argintul lunii.

Mi se pare că mama e aici, că a adus cu ea tot torentul din Baumugnes și că-mi varsă apa lui peste creștet. E o răcoare plăcută, plină de flori. Sînt mîngîierile mamei și cele ale buzelor apei.

Simt un miros ușor de fîn care caută să-mi pătrundă în nas și cred că-mi deschid nările cu degetele ca să intre; mi se pare că, atunci cînd mirosul fînului o să ajungă în capul meu, are să fie ca o pajiște mare, verde și ușor de dus; apoi aud un zgomot de cal care tropăie în grajd.

Și atunci, în visul pe care l-am avut de la povara soarelui, mi se pare că mă dau jos pe scară.

Și văd în fața mea firul alb al drumului și merg pe el ca pe frînghie și mă cumpănesc ținînd brațele întinse.

Sînt acolo trei pini care cîntă cu ramurile lor.

Toți cei din Baumugnes și chiar și strămoșii cu limbile tăiate stau în spatele meu și cîntă cu „monica" o melodie care mă poartă ca un vînt prielnic.

Merg către „Douloire". La răscrucea drumului dinspre Douloire și a celui care duce spre „Thor" aud un pas. Mă opresc clătinîndu-mă ca o trestie.

Cea care vine este ea.

Merge repede, duce o legătură înfășurată într-o basma înflorată.

Și cînd ajunge lîngă mine, nu știu cum se face, dar îi iau mîna și-i vorbesc. Îi spun... îi spun... Nu știu ce anume. Vezi bine, e un vis de om bolnav. Și ea plînge și plînge peste mîinile mele. Și am cîștigat, ei, da, am cîștigat în vis; îmi amintesc, ea îmi spune: „Acum, e prea tîrziu" dar eu continui să vorbesc și o iau în brațe.

E un vis. Vezi bine.

Atunci, se aude un fluierat în noapte ; un fluierat al lui Louis ; ea se desprinde de mine ca un fruct copt de pe ramură ; aleargă spre fluierat ; se topește în beznă trasă de fluierat ca de o frînghie.

Asta-i tot.

III

Între timp mersesem mult și prin stejărișul de la Cadarache se și vedea Marigrate ; se vedea datorită focurilor de pe arii și se auzeau oamenii vorbind în adîncul nopții. Trebuia doar să străbatem pădurea și ajungeam ; încă un sfert de oră, să zicem.

Întîmplarea asta fierbea în capul meu ca mustul. Nu-s un ageamiu, zău că nu, și povești de-ale celor cuprinși de tristețe, vă închipuiți că am ascultat cu toptanul, chiar așa. Dar lucruri de soiul ăsta, în toată viața mea cît e ea de ticăloasă, n-am mai pomenit vreodată !

Și culmea e că acum își înțepenise gura și nu se mai auzea alt zgomot decît cel pe care îl făceau țintele încălțărilor noastre pe pietre și ierburile care se frecau de pantalonii noștri.

Am reînceput să vorbesc :

— Ce te-a făcut să spui că ai visat ?

Îmi răspunde :

— În zori, cei care intrau în schimbul de dimineață m-au găsit ghemuit jos, la capătul scării.

Voiam să plec, să pornesc spre ea, să merg în întîmpinarea ei, să mă pun între ea și Louis cel putred, la naiba, doream asta din tot sufletul dar unde să găsesc puterea s-o fac ? Soarele îmi mai lăsase doar atît cît îmi trebuia ca să mă scol și să cobor ; cînd am ajuns jos, nu-mi mai rămăsese nici o vlagă ca să ducă oasele și tot restul. Atunci, dorința asta din cap a pornit singură în noapte și totul s-a petrecut cum s-a petrecut, nimeni nu știe ce-a fost ; ăsta-i doar un vis.

— Şi după aceea ?

— O, după aceea, a fost simplu, după aceea a fost limpede, simplu. Plecase. Şi n-am mai văzut-o.

Ştii, bătrîne, dacă lucrurile sînt aşa de simple, aşa de limpezi, cînd e vorba de bucurii, cu atît mai bine, dar cînd e vorba de necaz, te fac să te gîndeşti imediat la cuţit : intră mereu mai adînc în fiecare zi şi taie.

Iată : v-am povestit tot ce mi-a spus Albin în seara aceea ; ce nu pot să vă fac să înţelegeţi e tonul pe care a vorbit.

Începuse cu un glas obişnuit, dar pe măsură ce intra în miezul fierbinte al nenorocirii lui, el devenea mai al său, părea făcut anume pentru povestirea asta. S-a schimbat din clipa în care numele satului său i-a ajuns pe buze. De atunci, sunetele ce-i ieşeau din gură n-au mai fost glasul unui om. Rîdeţi, dacă vreţi, că eu, un neghiob bătrîn care zice că le ştie pe toate, o iau razna cu tîmpenii de felul ăsta, dar, chiar de-adevăratelea, era un glas grav, din adîncuri, avînd aceeaşi respiraţie lungă şi tărie ca vîntul. Părea, aidoma vîntului, glasul copacilor, al ierburilor, al munţilor şi al cerurilor. Mi se părea că, ieşind din gura lui, glasul acesta domol pleca în noapte, drept înainte, ca o linie şi că trecea dincolo de rotunjimea lumii. Avea sclipirea unei coase.

Ajungem. Se înălţa claia cea mare, cea la care se lucrează timp de şase nopţi şi pe care o începuse echipa mea. Aşa că încep să mă lupt cu grîul imediat, cu toată forţa. Şi, de cum am început, de îndată ce braţele şi-au regăsit mişcarea legănată şi încheieturile mîinilor s-au obişnuit cu greutatea, iar ochiul s-a deprins să vadă în întuneric mărimea snopului şi locul unde trebuie înfipţi dinţii furcii îmi şi revine în mintea eliberată de alte gînduri, povestea lui Albin, bine închegată, de parcă el ar fi fost acolo s-o depene lîngă mine.

Avea dreptate : era o poveste care te urmărea. Asta mă descuraja. Îl văzusem plecînd să se culce cu pasul lui greoi de om care duce în spate un sac plin. Şi m-a cuprins dorinţa să-l uşurez de povară, să-l văd ridicînd capul ca să-mi spună rîzînd „gata, merge mai bine".

În cele din urmă au venit zorile, apoi ora zece dimineața, ora la care ne încetam lucrul și ne-am oprit ca să ne ducem să ne odihnim.

Pleoapele mi-erau grele și mă apucase o păcătoasă de durere în mușchii brațelor — am început să îmbătrînesc — dar ocolesc adăpătoarea și, în loc să urc la noi, în hambarul cel nou, mă duc la el.

Locuia cu echipa lui Clodomir în ce a mai rămas din vechea cocină de porci care nu mai e folosită. Dormeau duși cu toții. Umblai afundat în somn pînă la genunchi în cocioaba asta. El era tocmai în fund și se culcase lîngă boccelele lui gata făcute. Dormea și el — avea un somn bun, liniștit — cu gura închisă și nările lărgite. Acolo, cum puteam să-l privesc în tihnă, îi vedeam pe chip rănile pricinuite de suferință. Parcă îi pusese o zăbală în gură, un căpăstru bun, și-l ducea unde voia și-i urîțise colțul buzelor ; asta se vedea bine.

Era un bărbat frumos ! Tinerel, sănătos, lat în umeri și care îi depășea pe ceilalți în lungime cu două palme și mai bine. Dormea fără ca să-l auzi respirînd, întins pe spate ca toți cei care dorm liniștiți. Ar fi fost o crimă să-l trezesc știind, mai ales, că de îndată ce-o să deschidă ochii o să-și vadă viața sa tristă. M-am așezat alături, pe lădița lui, l-am privit o bucată de vreme apoi — nici eu nu-s tare ca piatra — parcă am căzut într-o groapă cu apă neagră și am adormit ca pierdut, respirînd greu pe nări.

M-a trezit mîna lui pe umărul meu. Era poate pe la două după amiaza, după cît se părea. Albin era în picioare în fața mea, gata de drum, înhămat cu cele trei traiste ale sale și cu desaga strînsă ca o boccea. Voia să mă scoale ca să-și ia lădița.

— Ce te-a apucat, bătrîne, să vii să dormi la noi ? îmi zice el.

Ochii lui erau, așa nemișcați, ca floarea de isop și pe moment m-am întrebat dacă toată povestea asta n-a născocit-o cumva vinul urcîndu-mi-se la cap ; dar, deodată, a apărut în fundul ochilor săi umbra aceea... și cuta gurii sale s-a răsucit pe sub mustață ca un șarpe mic... și, sigur că pricepea de ce mă aflam acolo.

Spun atunci :

— Da, din cauza asta.

A dat din umeri ca pentru a spune: „La ce bun?" și ceva a plesnit în mine ca o apă care apasă pe un dig de pămînt apoi învinge, îl doboară și inundă livada.

— Ascultă, băiete, stai aici lîngă mine. Trebuie să-ți vorbesc. Ești un om mîndru, ai păstrat totul în suflet, închis în tine, ca smochinele puse la uscat. Ai greșit. N-ai greșit chiar pe de-a-ntregul și chiar ai făcut bine să-mi vorbești despre asta mie, un hodorog bătrîn, dar acum greșești dacă crezi că vorbele tale au intrat în urechile unui surd. Ascultă, nu pleca imediat. Nu, nu asta vreau să spun; nu porni imediat spre satul tău, asta-i. Pleacă de la Marigrate, da, e bine, dar nu urca imediat în satul tău. Odată ajuns acolo, satul se va închide peste tine și atunci nu va mai fi niciodată vreun leac, niciodată. Doar gîndul ăsta, pînă în veacul veacurilor, amestecat cu aerul pe care îl tragi în piept.

Mă înțelegi?

Nu o lua imediat pe drumul care duce spre satul tău. Ascultă, băiete: lupta cu necazurile, asta ține mult întotdeauna, dar chiar cînd te-au doborît nu trebuie să zici: s-a sfîrșit. Te ridici și o iei de la capăt; pînă la urmă, nenorocirea e cea care se dă biruită.

Crede-mă, crede-l pe bătrînul bunic care încă mai știe, totuși, cît de cît să se descurce în viață. Ascultă: eu o să mă duc la Douloire; o să aflu despre ce e vorba și o să vin să-ți spun. Așteaptă-mă. Mergi pînă la Peyruis pe malul acesta al Durance-i; pe mîna dreaptă, după pod, ia-o pe drumul de țară și întreabă de ferma lui Esménard; e la capătul unei pajiști între trei sălcii. O să spui că vii din partea mea. Caută să vezi femeia mai întîi, ea e cea care poruncește acolo și, ca să-ți spun drept, m-am culcat cu ea mai bine de un an. Spune-i: „Vin din partea lui Amédée". Și o să fie în ordine. O să faci ce-o să fie de făcut. Ai grijă: au o scroafă care mușcă, dă-i să mănînce fără să intri, e aia neagră. Bine. Eu o să aflu repede ceea ce vreau să aflu, urc acolo sus, îți spun și atunci, numai atunci, băiete, pleci la tine acasă. După ce-o să facem tot ce trebuie făcut.

Mă privea fără să mă vadă. Simțeam cele două linii ale privirilor sale care treceau de-o parte și de alta a capului meu, mergînd mult mai departe, îndreptîndu-se spre ceva de dincolo de ziduri.

— Bine, zice în sfîrşit, e în ordine, o să te aştept acolo sus.

Îşi pune desaga pe jos şi numără pe degete.

— O să te aştept pînă în noiembrie, pînă pe la mijlocul lui noiembrie, nu pot mai mult.

— O să vin mai devreme, băiatule.

Îşi ia traistele în spate, coboară scara. Jos, îşi întoarce puţin faţa către mine ca să-mi spună la revedere din ochi şi iată-l plecat.

Asta mi-a luat o oră din somn!

Cînd ai făgăduit ceva, trebuie să-ţi ţii făgăduiala şi încă imediat, că de nu se ivesc între tine şi cele pe care vrei să le faci o grămadă de lucruri foarte drăguţe dar care îţi pun beţe în roate.

Dorm neîntors, ăsta era primul lucru de făcut, apoi mă apuc să-mi strîng lucrurile şi să le bag în traistă, dar las afară frumoasa mea salopetă de mecanic, albastră ca levănţica şi mai curată ca apa de izvor. Voiam să arăt cît mai bine cînd o să ajung la Douloire.

Aş fi putut să mă duc să-l caut pe Baptistin ca să-mi dea cu briciul pe obraji, dar m-am gîndit că era mai nimerit să-mi las barba, că-i mai mult albă decît neagră. Inspira încredere : îmi dădea un aer de om bătrîn şi chibzuit. Asta şi cu salopeta făceau impresie ! exact ce trebuia : curat şi trecut de prima tinereţe, cu experienţă şi gust, muncitor bun şi fără riscuri în ceea ce priveşte femeile. Ce mai secături sîntem şi noi bărbaţii ! În sfîrşit, de data asta era pentru binele binelui.

Şi aşa am ajuns pe la ora şase. Pe arie, oamenii munceau la treieratul grîului. Era aşa de plăcut, mai să nu-ţi vină să crezi. Azi era prea tîrziu. Dacă m-aş fi dus la Douloire — socotind drumul şi dibuitul ca să trec rîul prin vad — aş fi sosit acolo la ora nouă. Însemna să stric dintr-o dată efectul favorabil al bărbii şi al îmbrăcăminţii mele. Pe de altă parte, spusesem că plec şi fusesem plătit ; ar fi fost o tîmpenie să reîncep să lucrez. Am băgat desaga sub paie şi, cu mîinile în buzunar, m-am dus să mă plimb, ca boierul, pe cîmp.

În seara aceea am înțeles ceea ce mi se păruse cam nebunesc în povestea tovarășului meu și, totodată, ce loc important ocupă în inima noastră păcătosul ăsta de pămînt, cu unghii atît de ascuțite și blana atît de frumoasă. Eu nu sînt de prin ținutul ăsta ; o spun întotdeauna : sînt de pretutindeni. Nu, la drept vorbind, sînt de-al pămîntului, un pămînt ca Marigrate, împovărat de grîu, cu chiparoși lîngă *bastide*[1] mici, cu pîlcuri de stejari pitici, cu iarbă înroșită de soare și cu pîraie secate pe unde curg, în locul apei, zgomotul căruțelor, mireasma cimbrișorului și rîsetele fetelor ce păzesc caprele.

Dacă nu sînt de prin partea locului, oricum, pămîntul acesta m-a făcut, el m-a făcut pe mine, cu felul meu de a gîndi și sînt mîndru de asta. De ce ? Faceți ce fac eu; bateți-vă cu el pînă o să vă simțiți brațele frînte și o să vedeți.

Cînd s-a înoptat, mi-am făcut culcușul la marginea unei pajiști care cînta cu toate ierburile sale și, cu fața la stele, m-a cuprins un somn adînc asemenea celui de veci.

IV

Nu știam unde e vadul. Îl căutam cu ochii. Nu era cazul să fac pe viteazul trecînd fără să chibzuiesc. În frumusețea asta de apă umflată, piciorul te fură, curentul te trage și te găsesc oamenii (dacă te mai găsesc), după nenumărate zile, învîrtindu-te într-o groapă, cu un pîntec mare cît un pepene din cei de la comițiile agricole[2]. Și, hai noroc, băiete ! A trebuit să urc din nou pe pietre, de-a lungul unei Durance pretutindeni crescută binișor : insulițe de mesteceni, lacuri netede, foarte adînci și liniștite. Peștii se jucau sărind și, căzînd, plezneau apa ca niște palme.

---

[1] Case de piatră din sudul Franței.

[2] Adunare a agricultorilor dintr-o regiune urmărind perfecționarea și dezvoltarea agriculturii, la începutul secolului nostru.

Eram mult mai sus decît ferma Douloire. Dispăruse — tot pe celălalt mal — după umărul unui deal și eu urcam. În sfîrșit, iat-o și pe Durance a mea zîmbind pe pietrișul alb și mi-am spus : „Măi, bătrîne, dacă nu treci pe-aici, ești în stare să tot urci așa pe malul ăsta pînă în Italia". Trec ; trec udîndu-mi burta, da' nu-i rău, dimineața. Aterizez în mijlocul unui tufiș de grozamă mai deasă decît pîsla de pălărie, cu spini ca niște cuțite piemonteze. Mai bine nici că se putea ! Ies de-acolo înjurînd de „mama mă-sii", chit că n-ajută la nimic, dar oricum te ușurează și dau peste un drumeag acoperit de-un praf fin ca făina de orez și care șerpuia pe coasta platoului.

Trebuie să vă spun că, prin partea asta, pămîntul nu-i deloc gras și nici n-are lățimea celui de la Marigrate, ci este doar o fîșie între colină și pădurile sălbatece de pe malul rîului. Să tot aibă o sută de metri lățime, în părțile cele mai mari : de-o latură apa, și ce apă ! turbarea munților, de cealaltă, dealul și ce deal ! platoul de la Valensole : stînci, mărăcini, o coastă abruptă ca pentru a te înălța la cer și, acolo sus, Dumnezeu cu tunetul lui afurisit vîntură furtuna toată vara. Vedeți deci cum stau lucrurile !

Vă spun toate astea pentru a vă explica precum că merg pe drum mai mult de-o oră fără să văd pe nimeni, fără să întîlnesc o fermă, fără să aud vreun izvor, și că, în praful drumului, nu-i nici o urmă de roți, nimic altceva decît dîrele celor trei ghiare de la picioarele coțofenelor.

Din loc în loc se deschide gura unei văgăuni care a descărcat în timpul ultimei furtuni două cărucioare de pietriș de-a latul drumului.

În sfîrșit, ferma Douloire. E sprijinită de platou ; hambarul său atinge stînca. În față, doi platani și un cîmp cu lucernă pînă la torent ; adică o pajiște lungă de două sute de pași, crestată la capăt ca dinții de fierăstrău, cu bucăți roase pe dedesubt care se surpă și sînt duse, cu iarbă cu tot, de vîrtejul apei. Cum să fie îmbelșugată ?

De o parte, o livadă de om sărac, verde de umezeală, cu tulpinile copacilor albite de mucegai. De cealaltă parte, o miriște. Cîmpul ăsta era ceva mai lung, destul de drept, dar lăsa să i se vadă oasele și pietrele. Asta era Douloire. După lemnul ușilor și după cîrpăceala acoperișului se vedea bine că nu este o fermă bogată.

Trebuia să-mi fac un plan. Intru în tufiș și scot din desagă haina bună de pînză albastră, pantalonii și bereta. Gata îmbrăcat, știam că arăt bine dar nu îndrăzneam încă să mă arăt.

Cînd trebuie să lucrez cu subțirime îmi place să am vînt prielnic. Am îmbucat ceva gîndindu-mă : „E a naibii de încurcată treaba dacă nu vezi repede pe cineva care să-ți dea unele lămuriri“.

Și iată că, spre prînz, apare o capră de după cotitură, apoi vin alte două, pe urmă cinci cu doi iezi și un băiețel de-o șchioapă care mergea cu capul plecat, fiind ocupat să scarpine un greiere pe pîntec.

— Hei ! făcui eu.

Tot escadronul se oprește cu un picior în sus. Haina face pe om — pînă astăzi — orice s-ar spune. Dacă n-aveam hainele mele cele frumoase, o luau cu toții la goană pe deal.

— Asta-i Douloire ?

— Da, zice puștiul.

— E ferma lui Barbaroux ?

— Da, zice el din nou, strîngînd greierele în mînă.

— Nu știi dacă au nevoie de cineva să-i ajute la treierat ?

— Nu știu, zice copilul, eu nu-s de-aici, sînt de la Rousset.

Iată-mă lămurit buștean. Știam acuma, bătrîne, mai mult de-o groază. Ba, tot privind la Douloire, la ferma asta posomorîtă, înconjurată de pămîntul ei sărăcăcios, mi se topise curajul, de-am ajuns să mă întreb : „Te duci ? Nu te duci ?“

Nu că aș fi eu mai fricos decît alții, dar nenorocirea picura aici de pretutindeni. Din oasele de stîncă, din culoarea luminii bolnăvicioase, din tufișurile de mărăcini și din praful drumului amestecate laolaltă și, mai ales, din ferma asta ghemuită în scursura bălegarului, lîngă pămîntul ei sărăcăcios, mohorît și scorțos ca o zdreanță veche. Și apoi impresia mea era datorată și faptului că peste toate astea era suferința lui Albin și un lucru la care mă gîndisem : acest ceva care mă împingea, la urma urmelor, spre fermă și care nu prea era frumos, zău așa !

Deci, tot întrebîndu-mă, am stat acolo în cuibul meu, dichisit cu haina albastră și cu bereta, pînă către ora trei după-amiază, judecînd după soare. De data aceasta apare un bărbat la cotul drumului ; unul, să-l vezi și să nu crezi : în haine de duminică, în haine negre, cu cravată cu elastic, cu guler de celuloid și pălărie tare de pai. În mare ținută, ce mai încoa și-n colo ! Într-o zi de lucru ! Asuda ca zece ulcioare și se înroșise de-ai fi zis că o să plesnească. Îl iau și pe el cu binișorul ca să aflu cum stau lucrurile.

— Măi, omule, îmi răspunde, nu știu mai mult ca tine ; eu sînt de la oraș, Trebuie să le vestesc la toți înmormîntarea soacrei lui Justinien și la Douloire, iacă, n-am fost ; sînt certați.

Ghinion.

Dracul mă împinge : „Nu-i nimic, îmi zic eu, o să te duci ; că doar n-o să te mănînce !“

Nu m-au mîncat, e drept, dar a ținut de-un fir de păr să nu tragă în mine cu pușca.

Drumul făcea un ocol, departe de Douloire, înconjurînd miriștea. Spre fermă ducea un drumeag. O iau pe-acolo. Cum sosesc sub cei doi platani, ușa se deschide (probabil că mă pîndea de cînd pornisem spre el). În prag iese un bărbat. Lung, de nu se mai sfîrșea, bărbatul ăsta, și avea pe obraz o blană de păr negru sub care se ghicea o bărbie mare ieșită înainte ca un fier de plug și niște ochi care luceau. Brațul drept îi era legat într-un fular roșu prins pe după gît și, cu mîna stîngă, strîngea mijlocul unei puști.

— Unde te duci ? zice el.

— Iertați-mă, spun eu, și mă oprisem la zece pași de el cum faci cu un cîine rău, am venit să văd dacă nu cumva se caută un om la treierat, așa, din întîmplare...

Simțeam că se apropie de mine cu ochii și că-mi cercetează îmbrăcămintea cea frumoasă și ținuta și căutam să iau o mutră cît mai blajină.

— Hai, hai, vezi-ţi de drum. Nu-i nevoie de tine aici.

Îi dau drumul cîntecului :

— Stăpîne, zic, nu-s un derbedeu, fiecare cu norocul lui pe lume. Nu cer mîncare pe degeaba, ştiu să muncesc şi sînt ascultător la porunci. Ia-mă, am început să îmbătrînesc şi nu mai îmi dau de lucru în gospodăriile mari ; dacă nu-mi mai dau nici în cele mici, trebuie să crăp ?

— N-ai decît, face el, cu chipul uscat ca un curpen de viţă. Tot o să mai rămînă prea mulţi de teapa ta. Hai, şterge-o !

— Stăpîne...

Dar nu mă lasă să termin.

— Vrei să-ţi trag un cartuş ? strigă el ; spune, asta vrei ?

Ridică puşca şi încearcă să facă o mişcare cu braţul bolnav, dar gestul ăsta îi schimonoseşte toată faţa pe sub barbă.

Ca să vă spun drept, mă pregătisem s-o întind.

— Ce s-a mai întîmplat iarăşi ? spune, din casă, o voce de femeie.

Femeia, femeia aceasta, o să v-o descriu curînd pentru că de pe chipul ei am aflat, încetul cu încetul, tot ce trebuia să ştiu în treaba asta a mea şi pentru că, gîndindu-mă la ea, mi-am desăvîrşit cu grijă opera, la sfîrşitul sfîrşitului, ca un adevărat maestru.

În orice caz, ea poate spune că mi-a făcut plăcere ; numai auzind-o, mi-am zis : „Acum n-o să mai îndrăznească să tragă". Nu fiindcă femeia s-ar fi arătat glumeaţă, oh, nu, sau foarte vorbăreaţă, nu, nu, nici pomeneală ; mai degrabă îţi făcea teamă, teamă, din cauza milei pe care ţi-o provoca ; dar eu eram liniştit, aşa stăteau lucrurile ; greu de explicat...

Stăpîna ajunge deci în uşă odată cu glasul ei. Îmi scot bereta — că doar ştiu să mă port.

— Bună ziua, stăpînă.

Ea prinsese deja braţul sănătos al stăpînului şi-l dirija fără să mai discute, fiindu-i totuşi teamă, se vedea bine, dar energic, cu toate acestea, ca o femeie dîrză cum părea a fi.

— Iar cu pușca, Clarius, mereu cu pușca în mînă ? Pentru toți cei care trec, chiar așa, pentru toți cei care ar putea să vină să-ți ceară un pic de apă din fîntînă sau un pic de pîine ? Pentru toți, deci, tot pușca ? Ai uitat cumva ce înseamnă bunătatea ? Nu te mai recunosc, bărbate ! Oare ce ți-a făcut omul ăsta ? Nu vezi că-i un bătrîn ?

Se pare că nu mă privise prea bine. Un bătrîn ? Nu, zău, i-aș mai fi făcut încă plăcere, așa bătrîn... Hai, bine, spun tîmpenii. Femeia asta — am prețuit-o după aceea — era ca un balsam pe viața noastră chinuită.

Îl bătea pe spate, ușurel, așa cum îi faci unui cal sperios, și brațul care ținea pușca s-a lăsat în jos și pușca a fost rezemată de perete. Atunci am îndrăznit să fac un pas, apoi doi, înspre Douloire, și am intrat în umbra casei pentru că gîndul meu mă trăgea înăuntru ca un cîrlig.

— Ce dorești, om bun ?

— Stăpînă, eu, uite, caut de lucru, asta e. Am întrebat dacă, din întîmplare, pentru treierat... sau pentru altceva...

Bărbatul, ca buimac, privea în jos și își mîngîia cu mîna brațul prins în eșarfă.

Brațul acesta l-a privit stăpîna.

— Am putea cumva să ne înțelegem, zice. Nu te încăpățîna ; bolnav cum ești, o s-o duci așa vreo trei luni. Cam cît ai vrea, omule ?

În timp ce socoteam o sumă potrivită, nu prea mare (voiam să rămîn), nu prea mică (ca să nu bănuie ceva), ea a mai spus, pentru mine :

— Ar trebui urcate în hambar toate grînele : avem un catîr și pe Saturnin, dar pe Saturnin nu ne bizuim deloc.

Și, cu privire la stăpîn, cu glas mai coborît, dar eu am auzul bun :

— N-avea nici o teamă.

Tîrgul a fost încheiat cu treizeci de bani pe zi, masa și dormitul. Ca să-și păstreze buna impresie le-am zis : „Pot să încep de îndată, e încă lumină. Ce facem astăseară nu mai trebuie făcut mîine.“

Ne înțelegem să curăț grajdul și să pregătesc aria. Îmi scot haina albastră, o împăturesc cum trebuie, pe cuta din spate, cu multă grijă, pentru că știu că femeilor le place asta și fiindcă stăpîna mă urmărea cu privirea ; după aceea a intrat în casă.

Se aranjase ! Nu-mi venea să cred că-i adevărat. Dacă oamenii aceștia mi-ar fi cerut în clipa aceea să treier toată noaptea aș fi zis : „Bine“. Și aș fi treierat.

Stăpînul, cînd îl priveai ceva mai de aproape, nu părea a fi un om rău. Sub barba lui mare și neagră, încîlcită toată, se vedeau trăsăturile chipului său, trăsături frumoase încă ; ochii, deși negri, de cărbune, și cu luciri ca aripile de viespe, aveau, în răstimpuri, șuvițe de priviri blînde ca apa lină și pline de vorbe bune ; dar, la naiba, bărbia spunea : „cînd vreau ceva, apăi să știi că vreau“.

În treburile astea eu mă pun repede la curent și în curentul cel bun. Lucrez și-mi țin gura. Oamenii își zic : „este un om vrednic, nu-i nevoie să-l supraveghezi“ și asta îmi lasă un răgaz serios pentru mai tîrziu.

Deci, pun mîna pe furcă de parcă eu aș fi lăsat-o acolo puțin mai înainte, ghicesc unde e grajdul după zăngănitul zăbalelor dar, cum o iau pe după colțul hambarului, dau nas în nas cu un individ de care, dacă l-aș fi întîlnit în alte locuri, aș fi avut ce rîde două zile în șir. Închipuiți-vă un bătrîn — ăsta era bătrîn de-a binelea — prost îmbrăcat, cu urechile lăbărțate ca un catîr care își vede umbra, cu cîteva fire de păr roșu răspîndite cu zgîrcenie pe obraji, cu o gură mare care rîdea într-una, cu o frunte pînă la ceafă și cu un fel de coroană de păr roșu pe cap. Hohotea de rîs lovindu-se pe coapse.

Nu mă pot împiedica să nu-i arunc în trecere :

— Ia zi, nu cumva nu ți-e bine ?

— Da' tu, ce faci aici ? îmi răspunde.

— Eu ? mă duc să lucrez.

— Să lucrezi ? L-ai văzut pe stăpîn ?

— Bineînțeles.

— Și nu te-a primit cu un foc de pușcă ?

— Un foc de pușcă ? Unde-ai pomenit așa ceva ? Ce, am eu față de om pe care îl primești cu un foc de pușcă ? Sau poate nu m-ai văzut ca lumea ? Bineînțeles că l-am văzut pe stăpîn, mi-a dat mîna și pe urmă mi-a zis: „Bună ziua, amice, ai oare bunăvoința să te duci să cureți grajdul?“ La vorbele astea nu poți să zici nu și uite, mă duc.

Trosc!

Și îl las acolo îndoindu-se de rîs ca o nuia de răchită cojită.

Asta era Saturnin.

Seara, farfuria mea se afla lîngă a lui. Avea boala rîsului. Nu se putea stăpîni să nu rîdă și asta făcea mai curînd o impresie proastă în această casă.

Stăpîna — îi ziceau Philomène — umbla, fără să scoată nici o vorbă, cu dinții strînși, de la vatră la masă, cu polonicul ei mare cu care căra de fiecare dată supă de varză, atît cît să umple o strachină. Știa rostul lucrurilor: o lingură pentru stăpîn, una pentru Saturnin, una pentru mine, ultimul venit, una pentru ea. Era o femeie de care îți dădeai seama că, sub îmbrăcăminte e uscată și fără forme: corsajul i se umfla puțin în față, dar numai într-o parte, pentru că își punea acolo batista. Dacă aș fi cioplit în lemn, cu cuțitul, un cap de femeie, ar fi fost leit capul ei. Gîtul îi era ca un gît de găină și la fel de nervos. Dar mai era și gura ei — o gură bună, cu gust de pîine; mai erau și ochii mereu umezi și un fel de a-și trage lacrimile cu vîrful nasului care spunea mult despre inima ei bună.

În fond, vedeți, și ea și Clarius, care stătea strîmb aplecîndu-se peste farfuria cu supă și care strîngea din dinți cînd brațul îl durea puțin cam tare, erau oameni cumsecade, oameni foarte buni; dar se întîmplase ce se întîmplase și din ochii ei lacrimile curgeau ca dintr-un izvor, iar el nu se mai gîndea decît la pușcă. Mă rog, n-aveți decît să-i judecați cum vreți!

În timpul acesta Saturnin se prăpădea de rîs.

Asta, credeți-mă, era mai degrabă supărător. Luam masa de seara într-o cameră mare pardosită cu gresie și cu tavanul înalt. Era luminată de vatră, unde ardea un foc mic, pentru că era încă vreme frumoasă, și de ușa deschisă. Seara intra ca la ea acasă, cu stelele și cu luciul ei de iarbă. În fundul încăperii se afla o poliță cu mere puse la uscat. Miroseau frumos dar mirosul acesta te întristează. Alături de vatră era spălătorul de vase. Cînd intrasem acolo, prima dată, cercetînd în jur cu privirea, ochii îmi căzuseră pe acest spălător. Pe prima scîndurică, în mijlocul castroanelor groase de pămînt şi a farfuriilor cu marginile ciobite, observasem o ceşcuţă frumoasă de porţelan, albastră cu puncte albe, un lucru fin, elegant, o ceaşcă de fată. Era întoarsă cu fundul în sus pe farfurioara ei, aşa cum trebuie să stea ceştile curate într-o gospodărie îngrijită. Asta m-a mişcat şi mă gîndeam la ea, stînd cu nasul în farfurie şi azvîrleam lingurile de supă peste ceva amar care se afla în fundul gîtului meu.

În acest timp, v-am spus, Saturnin rîdea. Corpul lui era numai rîs şi nimic altceva, sau, mai degrabă, fusese numai rîs, un rîs sănătos, limpede, pentru că afară e plăcut, pentru că cerul e de un albastru intens, pentru că există oameni care văd viaţa ca o livadă în luna mai şi florile ei zboară. Probabil că fusese numai rîs fiindcă, pentru moment, nu era tocmai rîs. E greu să vă fac să înţelegeţi asta. Am să încerc. Închipuiţi-vă un rîs vesel şi limpede care apoi îngheaţă brusc, ca apa. Închipuiţi-vă asta. A îngheţat pentru că s-a întîmplat deodată ceva care face să îngheţe rîsul şi rîsul a încremenit şi e ca un bloc de gheaţă. Apoi, timpul trece şi iar revine viaţa călduţă, viaţa încăpăţînată care nu ştie ce se întîmplă în afară şi care continuă să curgă în sînge, călduţă, fără să-i pese de necazuri. Deci, viaţa revine, călduţă, şi începe dezgheţul şi atunci rîsul porneşte iar, dar e tulbure, tulbure ca apele care au îngheţat şi care se dezgheaţă. Asta-i.

Rîsul acesta al lui Saturnin nu era, în fapt, prea departe de expresia îndurerată de pe chipul stăpînului şi de plînsul mamei Philomène.

Îmi tăia pofta de mîncare.

Iată deci, în faţa mea, stăpînul, cu braţul lui rupt prins în eşarfa roşie, împovărat de durerea braţului şi de durerea de dinăuntru care îl rodea ca nişte şobolani care l-ar fi mîncat de viu. Alături, stăpîna, care stătea jos după ce împărţise lingurile de supă. Avea, sub ochi, două şănţuleţe lungi unde pielea era tocită de lacrimi şi pleoapele îi erau obosite şi ele şi roşii. Plîngea mult ca să-şi aline necazul.

Şi apoi deodată, Saturnin pufneşte în rîs.

Stăpînul ridică ochii, stăpînit de alte gînduri.

Mama suspină.

Zgomotul lingurilor şi Saturnin al meu care îşi muşcă buzele şi are un aer de parcă şi-ar spune : „Ascultă, nu-i frumos ce faci ; nu vezi că sînt necăjiţi ; tot mai continui să faci pe prostul ?“ Şi atunci, pufneşte într-un hohot de rîs atît de puternic încît este nevoit să se prefacă precum că tuşeşte cu şervetul la gură, pentru a-l înăbuşi.

Mie, pînă la urmă, mi-a fost atît de milă de toţi trei că am împins farfuria :

— Bună seara la toată lumea.

V

De la cinci dimineaţa curăţ aria, sap groapa ; apoi pornesc să caut stîlpul. Toată lumea mai dormea încă. Şi Douloire dormea. Casele, fermele acestea ce stau singure în mijlocul unor pămînturi sărace au şi ele o viaţă ca şi oamenii.

Spun : acestea. Celelalte, cele îndestulate, trăiesc şi ele, dar în felul grăsanilor care duc pe picioare pîntece de cincizeci de kile şi vieţile lor nu-s interesante nici de doi bani : rîgîie, sînt mîndre de pofta lor de mîncare şi îi obosesc pe bieţii oameni cu pretenţii de bogătani. Cele sărace au mai mult haz. Mai întîi că sînt pitite parcă de ruşine înapoia unor garduri de arin şi, cînd treci pe lîngă ele, îţi arată delicat o boltă de trandafiri sau o glicină frumoasă, nimic altceva şi, pe urmă, florile sălbatice se simt în largul lor de jur împrejur, fără teamă.

Mie asta îmi place.

Ferma dormea şi, în somn, lăsa să i se vadă trupul sărăcăcios. Nu era prea grozav.

Îmi trebuia un par bun, trainic, ca să fac din el ţăruşul din mijloc. Degeaba am scotocit în remiză şi m-am învîrtit ca o oaie prostănacă prin hambarul cel mic, tufă, nici pomeneală de așa ceva. Renunțînd să mai caut, iau toporul și mă duc să tai o cracă frumoasă în răchitișul de pe malul apei, una foarte dreaptă și groasă ca pulpa mea ; o înfig în mijlocul ariei, o înțepenesc cu niște pietre anume alese, foarte grele și gata.

Arăta foarte bine, pe legea mea, în lumina dimineții era dreaptă ca un steag.

Mi se părea că aud toate păsărelele din jur spunînd : „Ia te uită, în sfîrșit o să îmblătească la Douloire, nu-i păcat că se apucă de treabă ? s-o fi schimbat ceva ?“

Da, dragii mei, se schimbase ceva, că era Amédée la mijloc. Eu, cînd pun suflet în ceea ce fac, trebuie să meargă strună ori s-alege praful. Și chiar că pusesem suflet în treaba asta din o mie de motive care îmi ținuseră loc de pernă, de cuvertură și de plapumă în noaptea aceea. Dar am să vă vorbesc despre asta în curînd.

Astfel că, atunci cînd a venit stăpînul, totul era aranjat în cerc pe arie : snopii, vînturătoarea, pînzele, sacii pentru grîu, gata de luptă iar, ca soldați, catîrul și cu mine.

— Ești un artist ! a zis el, fluierînd de mulțumire.

Se sucește puțin încoace, încolo, ca să vadă treaba, apoi, cum ajunge în spatele meu, mă atinge pe umăr ; mă întorc : îmi întindea mîna. Mi-a trebuit cîtva timp ca să pricep că voia să mi-o strîngă pe a mea.

— Nu-mi porți pică ? mă întreabă.

Să am pică pe el ? Vă dați seama cîtă pică aveam ! Sărmanul ! După masa din ajun, durerea asta cumplită a lor mă îmbolnăvise din nou de boala mea obișnuită : nevoia de a da ajutor.

Eu, vedeți, dacă aș fi fost bogat, nu mi-aș fi cheltuit banii pe țigări de foi cu inel sau pe caschete din piele de căprior. Nu, nicidecum, mi-aș fi petrecut timpul căutînd să mă vindec. Nu-i mult, cînd ești bogat, să împarți cîte douăzeci de bani sau cîte cinci franci în dreapta și în stînga și așa îi ajuți pe cei sărmani ; asta parcă îți umple viața de bucurie ; nici nu bănuiți ce poate să însemne asta !

Eu, n-am prea dat de multe ori, bineînțeles pentru că din zece dăți de nouă ori n-am avut nimic, dar i-am ajutat pe oameni cu munca sau cu brațele mele. Simțeam o căldură plăcută sub părul de pe piept ; ba chiar, uneori... în sfîrşit, firea mea slabă mă împinge la tîmpenii pentru că nu-s lucruri cu care să te lauzi.

Ferma asta prăpădită şi cei trei de acolo — şi Saturnin, se înţelege — care suflau tot timpul peste tăciunii suferinţei lor, mă chinuiseră toată noaptea. Îmi spusesem : „Amédée, dacă nu eşti chiar aşa de ticălos pe cît pari, o să le dai o mînă de ajutor acestor trei neghiobi : îmblăteşte-le grîul. Stăpînul are braţul rupt, negustorii au să-i cumpere grîul în snopi şi are să ia puţin pe el. Fă-le rost de ceva bani.“

Eram chiar destul de plictisit, ca să zic aşa. Pentru că treaba asta nu prea se potrivea cu prima, cu serviciul pe care trebuia să i-l fac lui Albin. Pentru el, într-o clipită am priceput cum stau lucrurile : nici urmă de fată, deci veşti rele.

Dimineaţa, mai spre prînz, după două îmblătituri şi în timp ce aşezam un sac mare cu grîu curat am izbutit să pun totul de acord, mai mult sau mai puţin.

Pentru lucrurile rele e timp oricînd. Albin avea să mă aştepte acolo sus pînă la mijlocul lui noiembrie ; cunoşteam casa, n-o s-o ducă rău. Mai bine să-şi afle osînda cît mai tîrziu cu putinţă ; asta mi-ar îngădui să sfîrşesc treaba aici pînă la vindecarea braţului stăpînului. Mi-am făcut o socoteală : îmblătitul, asta o să facă zece zile ; am să bag grîul în hambar, o să macin, o să culeg puţinii struguri. Peste o lună vinul va fi gata, mi-ar mai rămîne cincisprezece zile bune înaintea mea.

De unul singur, o să-mi spuneţi, e mult ; da, dar văzînd cum mă dau peste cap se dezmorţiseră cu toţii şi se agitau care mai de care. Cînd adormea catîrul, Saturnin lua cureaua şi îl trezea mîngîindu-i coastele. Îl vedeam cum se apleca şi scotocea pe sub paie ca să scoată un pumn de boabe ; le lăsa să-i curgă printre degete ca să le simtă greutatea şi rîdea. Dar, acum, rîsul său nu mai suna fals ; puteai bănui că rîde regăsindu-şi munca lui cea frumoasă. Cu tot braţul lui schilodit, Clarius mai ajuta cu furca, fără să-şi descleşteze fălcile şi, la ora zece, mama Philomène striga : „La masă !“ pe un ton aproape firesc.

Era prea frumos !

A doua zi, după o oră de stat în soare, numai ce îl văd pe Clarius că dă ochii peste cap și cade peste paie ; din fericire nu înspre partea brațului său bolnav.

Îl iau ca pe o jucărie și îl duc în pat. Catîrul se oprise brusc. Animalele astea profită de orice.

— Mînă-l, i-am strigat lui Saturnin, haide, să meargă treaba !

Și rămîn cu mama Philomène.

Stăpînei nu i se putea adăuga o altă nenorocire în plus ; mai mult nu mai putea duce.

Atunci, la masă, ea și cu mine — bărbatul gemea în fundul patului — am hotărît să-l ducă la oraș, a doua zi, să-l vadă doctorul.

În zori, mă scol devreme, țesăl catîrul și-i pregătesc hamul. Mama Philomène vine în grajd pe la ora șase. Se mai aranjase puțin. Orașul nu e un loc unde să-ți poți arăta în voie durerea pe față ; este plin de oameni care spun una și alta și fiecare din noi își are amorul său propriu ; e mai bine să stîrnești invidie decît milă. Își pusese, în primul rînd, peruca ei frumoasă, neagră, cu părul bine despărțit de o cărare foarte netedă, nici un fir mai sus decît altul, ca o gospodină ordonată ; pieptarul de tafta, fusta groasă de lînă cenușie și, la cordon, o broșă neagră.

Dacă mi-ar fi ars de glume aș fi spus : „Stăpînă, știu c-ai dat lovitura la garderob“ dar mi-a fost de ajuns s-o văd întinerită parcă de felul cum se gătise, ca să mă gîndesc la cealaltă, la femeia lui Albin, și să-mi las nasul în jos spre hulubele șaretei. Venise ca să-mi vorbească, simțeam asta, așteptam s-o facă și ea a vorbit :

— Dragul meu, a zis ea, sînt tare mulțumită că pot să rămîn o clipă singură cu tine ; ascultă : am ceva să-ți spun.

Mai întîi însă, vezi dacă nu-i cumva înapoia ușii.

Nu ? E bine.

În primul rînd, ești un om cumsecade, foarte credincios, și faptul că te știu aici îmi mai alină sufletul. Dar nu asta-i lucrul cel mai de seamă : vreau să-ți vorbesc puțin despre viața pe care o ducem aici, la fermă, ca să nu crezi lucruri care nu există.

Nu vorbim deloc, dar asta nu-i din mîndrie. Te-a primit cu puşca, dar n-a făcut-o din răutate. Dacă blestemă de dimineaţa şi pînă seara... asta-i pentru că nu mai ştim unde ne e capul; sîntem tare nenorociţi. Nenorocirea stă în jurul lui ca un roi de viespi.

Îşi atinse pieptul.

— Eu, vezi, am ceva aici greu ca o piatră şi mă striveşte toată. Asta ne omoară, dragul meu.

Dacă vezi uneori că rămîn cu polonicul în mînă sau dacă nu te servesc cînd ţi-e rîndul, să nu-mi porţi pică, să iei singur din oală cît pofteşti, ca şi cum ai fi la tine acasă. Dacă, uneori, te întîlnesc pe cîmp, sau alături de casă şi trec pe lîngă tine fără să scot o vorbă, să nu gîndeşti că-i din mîndrie, mi-ar părea rău; gîndeşte-te că-mi caut un loc unde necazul să mi se mai aline cît de cît.

Eram atît de copleşit de aceste cuvinte, că nu mai ştiam unde să pun chinga pe sub burta catîrului. Şi mai spuse:

— Mie care îmi plăceau atît de mult lucrurile curate, limpezi, gîndurile ca şi cuvintele...

Mi s-a părut că avea să-mi spună şi povestea Angèlei şi asta, asta chiar că n-aş fi putut-o asculta fără să-mi deşert şi eu tot sacul. Dar s-a oprit ca să-şi continue un răstimp litania în sinea ei.

Mai spuse încă:

— Şi cu Clarius te rog să te arăţi înţelegător; iartă-l odată pentru totdeauna pentru toate vorbele urîte pe care ţi le va spune, şi astupă-ţi urechile. E cel mai cumsecade om din tot ţinutul. Într-o vreme, nu e prea mult de atunci, veneau oamenii să-l vadă, de plăcere. Îndatoritor ca nimeni altul, întotdeauna gata să ajute la strînsul fînului, dacă era grabă, sau să vegheze un mort. Cînd au trebuit să-l scoată pe băiatul lui Roumanières, care se aruncase în puţ pentru că luase o boală ruşinoasă, el a coborît la capătul frînghiei, el singur nu-şi pierduse capul. A fost nevoie de doi bărbaţi ca s-o ţină pe Mariannette, mama, care se zvîrcolea ca o catîrcă nebună; ei, bine, el a făcut-o să se liniştească, stînd numai ei doi în bucătăria mare a Romanières-ilor, vorbindu-i blînd şi înţelept şi asta a înlăturat sigur o a doua nenorocire...

Și acum, a venit rîndul nostru și asta-i peste puterile lui. Uneori mi-e teamă să nu-l văd că se înrăiește de tot dar, știi, uite ce trebuie să-ți spui, și ăsta-i adevărul, eu îl cunosc bine : cînd face un rău, ar vrea să facă bine, numai că nu mai știe. E ca un vînt care îl mînă, înțelege totul anapoda, face totul pe dos. Nu trebuie să-i porți pică, are un suflet bun.

S-a mai oprit o dată și tăcerea a durat mult.

Apoi a întrebat :

— E gata ?

Și eu i-am răspuns ;

— E gata, stăpînă, și pentru astea nu-ți face grijă.

Stăpînul aștepta în fața ușii și am sosit trăgînd catîrul de căpăstru ; stăpîna venea în urmă. Clarius stătea acolo, ținîndu-și brațul îndoit în fularul roșu ; mîna ieșea din pînză, era vînătă și umflată ca o floare din grădină. Drept bun venit a urmat o porcărie nemaipomenită în care Cel de Sus era bine scuturat apoi i-a zis nevestii-si :

— Ai vrea să mă vezi crăpînd ; puțin îți pasă că mă doare de nu-mi găsesc locul ; ar fi trebuit să fie gata de o oră. Și ăsta care...

Ea avu vreme să-mi arunce o privire pe care o prinsei. Clarius o smuci cu brațul lui sănătos și o împinse spre șaretă. Se întoarse apoi spre ușă, o închise, răsuci cu greu, de două ori, cheia în broască și băgă cheia cea mare în buzunarul hainei.

Stăpîna era pe capră ; îl ajută pe stăpîn să urce. Cum și eu o ajutam pe ea, privirile noastre se încrucișară în spatele stăpînului și ea spuse :

— La noi, așa-i obiceiul : închidem ferma cînd pleacă stăpînul ; nu-i vorba de neîncredere, așa-i obiceiul, întreabă-l pe Saturnin. V-am pregătit coșul pentru amîndoi, o să mîncați sub copaci sau în hambar.

— Ce tot îi dai cu explicațiile, a bombănit Clarius, așa e obiceiul și cu asta, gata ! Dacă nu-i place n-are decît să plece !

Ea a luat hățurile și, deodată, mi-a apărut limpede în fața ochilor. Nu mai era fata cea frumoasă, aprigă și mîndră, cu calul ei frumos, de rasă ; acum era bătrîna mamă Philomène, cu chipul ei zbîrcit, și care mîna catîrul ce o pornise cu pasul lui domol și leneș, prin iarba moale a drumului.

N-am ce zice, Louis făcuse treabă bună, nu glumă !

După aceea, mi-am dat seama că nu numai ușa ci și obloanele erau bine închise cu drugi, pe dinăuntru și că ferma din fața mea nu mai era decît un bloc de piatră fără nici o deschidere.

— Poți să te uiți cît poftești, mi-a zis Saturnin, de fiecare dată e la fel.

— Ei, bine, nu-i frumos, i-am răspuns : n-am văzut niciodată așa ceva ; i-e teamă că-i șterpelim scara ? Da' nu știu deloc să se poarte oamenii ăștia !

— Am să-ți spun... a început, apoi s-a poticnit de cuvintele neterminate ; am să-ți spun... Și a încheiat : Hai să vedem ce avem de mîncare.

Firește că nu mai avea rost să vorbim de îmblătit în ziua aceea, catîrul fiind plecat. Am măsurat grîul terminat și mi s-a părut că am scos cît se cuvenea. Pe urmă Saturnin și cu mine ne-am adăpostit sub remiză și am desfăcut coșul.

Stăpîna potrivise bine lucrurile : o bucată de șuncă pentru început, o omletă moale și două kile de vin de o culoare de toată frumusețea.

Văzîndu-le înțelegeai de ce Saturnin se pornise să rîdă.

Pe lîngă soiul ăsta de crize de rîs care îl apucau uneori, nu era nici un om foarte cuviincios. Înfuleca pe nemestecate, fără să zică nimic. Eu, cînd mănînc, mă gîndesc la o groază de lucruri și mi se părea ciudată această grijulie zăvorîre a casei. I-am turnat de băut hîtrului fără să-mi cruț kilul meu personal : aveam eu ceva de gînd.

Cum Saturnin începuse să grohăie ca purcelușii (în timp ce eu mă simțeam uscat și curat ca un bob de ovăz) mi-am zis : „Ai să-l tragi pe sfară și o să-ți spună tot fără să-l mai rogi."

— Deci, zic eu într-o doară, luînd o mutră cît mai nevinovată și mai binevoitoare, au avut necazuri stăpînii ?

El răspunde :

— Ba chiar poţi spune că n-au avut decît de-astea de la o vreme încoace.

— De mult timp ? întreb eu.

— Destul de mult, da, întotdeauna de prea mult timp.

Nu era o informaţie prea însemnată.

— În sfîrşit, spun, nu ştiu dacă de-aici i se trage, dar e cam arţăgos stăpînul.

— De-aici, zice el. Dacă l-ai fi cunoscut acum... înainte, vreau să spun... ţi-ai fi zis : e un om bun ca pîinea caldă şi aşa era. Şi mai este încă şi acum : coşul pe care îl vezi aici, el l-a pregătit în timp ce înhămai catîrul. Era un om la care veneau pînă şi cei de dincolo de platou ca să le aranjeze treburile de familie, din cele ce nu merg bine, ştii, pricepi, neînţelegerile între fraţi, uneori împărţeli unde nimeni nu-i mulţumit, sau fete din cele care...

Se opri şi rămase mut, fără să rîdă. Era ciudat. Se sculă ; se clătina puţin pentru că băuse prea mult. Acum, fără rîsul lui era ca un măr trist, zbîrcit, singur singurel la capătul crengii pomului desfrunzit în miezul iernii. Arăta mai rău decît Clarius, mai rău decît mama Philomène, era cel mai trist din toţi trei. Ieşi, cu braţele întinse, ca dansatorii pe sîrmă, pentru a-şi menţine echilibrul călcînd peste paie.

Ei, bine, abia acum înţeleg sluga asta bătrînă. O slugă de modă veche, poate vreun muncitor care, ca şi mine, îşi schimba des locul de muncă şi care în cele din urmă, îşi găsise un rost şi făcea acum parte din familie mai mult decît dacă ar fi fost din acelaşi sînge.

Necazul familiei îl făcea să sufere. Durerea care le străpungea inima celor doi i-o străpungea şi pe-a lui totodată.

Şi totuşi, el nu era nimic ; era Saturnin. I se putea spune : „Saturnin, uite-ţi simbria, nu mai avem nevoie de tine, şterge-o“. Nu era nimic. Ei bine, cînd a văzut că vinul şi cu mine aveam să-l facem să vorbească, s-a sculat în picioare şi-a întins braţele precum porumbelul aripile şi a plecat.

Uite aşa îmi place mie să fie oamenii. Ah, şi mai sînt cîţiva de soiul ăsta pe aici ! Ceea ce te mîngîie pentru toţi ceilalţi.

VI

Toată după-amiaza bineînțeles că nici pomeneală să mai pun mîna pe Saturnin. Stătea chiar în fundul livezii — îl vedeam — și se uita la ramurile bătrînilor copaci și cum, la un moment dat, m-am făcut că pornesc și eu într-acolo, s-a depărtat spre sălcii umblînd ca rațele.

Boabele au fost vînturate și măsurate foarte repede, nu îmblăcisem decît o zi și nici vorbă nu putea fi să facem altceva. În această vreme a anului, tot timpul este închinat grîului ; așa că, stăteam acolo, privind aria mea foarte curată, o arie făcută cu mînă de artist, moale pentru picior și tare pentru spice, și apoi rotunjimea ei bine potrivită și aerul fericit pe care îl avea cu povara ei de paie și de boabe.

Era un lucru reușit.

Mă uitam și mă gîndeam cu ce se aseamănă ea în mijlocul acestui pămînt sărăcăcios : cu un buchet.

Priveam și casa ; casa de piatră, zidurile și olanele și lemnul obloanelor și lemnul ușilor, toate astea bine fixate, bine închise peste aerul întunecat dinăuntru și nu puteam înțelege de ce erau atît de bine închise, de ce puseseră aerul dinăuntru la adăpostul mîinilor și al ochilor noștri.

Spre seară aud clopoțelul catîrului și văd întorcîndu-se șareta la pas, pe drumul de la Douloire. Puseseră brațul stăpînului între niște scîndurele, ca să zic așa ca într-un sicriu.

— Dragul meu, zice stăpîna, de-acum încolo tu ai să conduci casa. Bărbatul meu, așa cum ne-au pus să făgăduim, nu mai trebuie, un timp, să mai pună mîna pe vreo unealtă.

Era chiar un braț mort, îngropat în sicriul lui, numai că, în loc să-l pună într-o groapă, stăpînul îl ținea legat de gît, asta-i tot, dar, în fond, era un braț mort.

Înțelesese și el pentru că, aruncîndu-mi hățurile, mi-a spus pe un ton mai blînd :

— Ia-le, băiete.

Așadar : în ce privește fata, ajunsesem să stabilesc următorul lucru : plecase definitiv și nu se mai putea întîmpla nimic fericit pentru cei trei de-aici și nici pentru cel care mă aștepta.

Era trist să te gîndești că așa stau lucrurile, dar ce să-i faci ? Pentru a mă vindeca de blestemata asta de boală care mă face să sufăr din cauza suferinței altora, aveam să conduc Douloire după capul meu și cît puteam mai bine, cîtă vreme Clarius era bolnav. O să-mi iau o zi liberă — cît mai tîrziu cu putință — ca să merg să-l înștiințez pe Albin, apoi am să mă întorc, am să-mi termin lucrul și cînd brațul stăpînului o să revină la viață, după cum mi-o fi norocul, o să mai vedem noi.

Situația nu era prea veselă.

Și atunci, chiar atunci s-a petrecut ceva, un fleac, care m-a tulburat, atît de mult încît mi-am zis : „Amédée, măi, nătărăule !“ și care m-a făcut să freamăt, cu speranța strînsă în mîini, ca un vînător care a prins un iepure.

Uite : într-o dimineață intru în bucătărie ca să beau cafeaua. Aici, trebuie mai întîi să vă explic : cînd mă sculam, în zori, mama Philomène dormea încă ; coboram încet, deschideam ușa, obloanele de la bucătărie, pregăteam surcelele pentru foc și mă duceam la treabă. Și ea își luase obiceiul ca, în semn de mulțumire, să mă cheme pe la ora șapte să-mi dea un castronaș de cafea caldă. În dimineața aceea intru deci din nou în bucătărie — e drept că nu mă chemase — dar obiceiul era atît de bine stabilit încît la ora obișnuită aveam acum poftă de cafea. Intru deci în bucătărie ; nu era nimeni. De asta, că nu-i nimeni acolo, mi-am dat seama abea după ce am intrat de-a binelea și cînd eram gata să mă așez la masă. Și, deodată, văd un lucru care, fără să pricep de la bun început, a făcut să mi se învîrtă tot capul ca roata morii.

Acolo, pe colțul mesii, se afla ceșcuța de porțelan albastru, o ceșcuță de fată tînără.

Fusese folosită de curînd.

Mai avea puțină cafea cu lapte pe fund și parcă niște fărîmituri de pîine.

Vă spun, mi se învîrtea capul, fără să înțeleg nimic ; noianul de gînduri a venit mai pe urmă, dar, pe moment, a fost ca și cum s-ar fi deschis o ușă în fața mea, o ușă care dădea spre ceva al naibii de mare.

Stau și privesc ceșcuța și mi se întipărește bine în ochi. Asta chiar c-o pot spune, o văd încă, acum, așa ca și atunci.

E acolo, singură, pe colțul mesei, ca o floare. Pe masa complet goală, netedă, se află, totuși, îmi amintesc, în celălalt colț, o frunză de praz. Vedeți deci !

În spatele meu se deschide o ușă : e ușa pivniței. Mama Philomène vine de-acolo. Ține în mînă farfurioara ceșcuței și, pe farfurioară, e un coltuc de pîine.

Mă înțeleg cu ea din două priviri.

A mea zice : „Ce se întîmplă, ce se întîmplă ?..." Și poate că va striga durerea care mi s-a închegat brusc în piept.

Dar a ei spune, foarte iute, foarte tristă : „Nimic, nu-i nimic, așa-i, dar... nu-i nimic".

E uimitor cît poate fi omul de mincinos, în modul cel mai firesc !

— Ah, așa-i, cafeaua ta, spune mama Philomène.

— Am vreme, nu vă grăbiți, îi răspund.

Atîta doar.

Îmi sorb cafeaua clocotită încă, mai să-mi opăresc gîtlejul, fără să mă gîndesc la asta, cu ochii pironiți pe ceșcuță. Apoi, mama Philomène se apropie și avînd aerul că nici n-o atinge, ia încetișor ceșcuța și o duce spre spălătorul de vase ascunzînd-o sub șorț.

Atîta doar ; însă, cînd ies din bucătărie, îmi sună în cap toate clopotele slujbei de Înviere.

În ziua aceea vînturam grîul în remiză pentru că părea că timpul stă să se strice. Și încep să vîntur puțin și gîndul cu ceșcuța.

Ia să vedem : stăpînul ? Nu, el mînca dimineața, după obiceiul lui, ceva mai sățios : ceapă sălbatecă cu fileuri de pește conservat sau brînză din aceea ținută în borcan care, atunci cînd îl desfaci, te face să spui : „Să știi că am călcat pe-o murdărie !" Nu putea fi ceașca lui ; chiar că nu i se potrivea.

Mama Philomène, ei, dacă te gîndeai bine, asta era o altă poveste. Bea uneori cafea cu lapte într-un castronaș mare, ce-i drept, cît un lighean, dar fapt e că bea cafea cu lapte. Numai că în dimineața asta, îndeosebi, lucrurile stăteau altfel. Vreau să zic : nu trebuia s-o pun la socoteală nici pe ea pentru ceșcuța albastră fiindcă, în timp ce îmi beam cafeaua, stăpîna scosese castronelul, își muiase pîinea în lapte și aproape că mîncase în fața mea.

Deci asta-i cu cei doi.

Mai rămînea Saturnin. Dar, dacă cineva mi-ar fi spus : „Saturnin bea din ceașca albastră“, i-aș fi răspuns : „Nu, zău ? aiurea !“ și aș fi susținut cu încăpățînare pînă la capăt că nu era ceva care să i se potrivească, dar chestiunea era prea delicată ca să pot hotărî așa, deodată, înainte de a face unele presupuneri care mi se înfățișau, gata conturate, deloc vesele, vă asigur, dar purtînd cîteva fărîme de speranță.

Uneori îmi spuneam : „Și de ce nu Saturnin, la urma urmelor ? dacă or fi hotărît să fie ceașca lui ?“. Alteori îmi ziceam : „Cap de dovleac, ce-ți tot trece prin minte ! Saturnin și ceașca albastră ? Atunci ție, de exemplu, ar trebui să-ți dea o ceașcă de aur !“

Am cam lungit-o cu fleacul ăsta de porțelan dar am făcut-o pentru că el a dus la deznodămîntul întregii întîmplări și pentru că, dacă în dimineața aceea aș fi așteptat ca mama Philomène să mă cheme la cafea, aș fi intrat în bucătărie cînd ceașca, curată lună, ar fi fost așezată din nou pe etajera spălătorului de vase și asta ar fi dus la nenorocirea a patru oameni. A patru ? Ce spun oare ? La nenorocirea a cinci, a cinci și jumătate, chiar a șase și jumătate, dacă mă socotesc și pe mine ! Așa că, vedeți !

Jumătatea asta vă pune pe gînduri ? O să înțelegeți numaidecît.

Saturnin vine să care sacii cu pleavă.

— Spune-mi, îl întreb, în ce mănînci tu dimineața ?

Asta îl face să rîdă.

— Da', ia zi-mi nițel, ce mănînci ? bei cafea cu lapte într-o ceașcă ?

Își deșartă tot rîsul pînă la ultima picătură.

— Tu mă vezi cu cafeaua cu lapte în faţă ? îmi răspunde pînă la urmă. Măi, băiete, e un obicei din tinereţe : eu beau dimineaţa un pahar de vin şi mestec o bucată mare de tutun. Înţelegi, face bine la stomac.

Nătărău !

Mare nătărău mai sînt ! Şi asta mă ţinuse în loc toată dimineaţa !

Deci, şi ce vă spun acum mi-a venit în minte deodată, mai iute decît v-o spun, deci : nu e Clarius, nu e Philomène şi nici Saturnin, nu-s nici eu...

Uşa deschisă se deschide mai mult, e chiar în faţa mea... Înseamnă că, în afară de noi, mai este şi altcineva la Douloire.

Asta-i ! Şi revăd privirea mamei Philomène întorcîndu-se din pivniţă cu farfurioara şi cu colţucul de pîine.

Angèle !

Fata e acolo.

Ah, grozavă treabă era să mai fac !

Aşa ar fi fost dacă, lăsînd totul baltă aş fi urcat, descumpănit, spre Albin.

Vedeţi de ce ţin lucrurile în viaţă !

Vedeţi de ce ţin, uneori !

Cu atît mai mult cu cît, acum, limpezindu-se, făceau să se lumineze multe puncte întunecate : asta explica închiderea *bastidei* şi muţenia lui Saturnin.

Iar cît priveşte motivul acestei purtări acum era uşor de spus, pentru că îl ştiţi tot aşa de bine ca şi mine : oamenii de aici ţin foarte mult la amorul lor propriu şi la reputaţie. O fată care fuge de-acasă şi mai ales cu un bădăran de soiul ăsta, e un lucru care dă loc la vorbe şi face ca oamenii să te arate cu degetul.

Se spune : „Fata lui Barbaroux, ştii..."

Cînd dispare de-a binelea, treacă-meargă, rămîi cu necazul tău, numai că e în inimă, nu-l vede nimeni, dar, dacă fata se întoarce !

Desigur, e totuşi fiica ta, mai ales pentru mamă, şi e întotdeauna plăcut să-i simţi mîngîierile pe obraz, dar... dar lumea zice : „Barbaroux ăsta joacă cum îi cîntă femeile. Ştii, fiica lui, da..."

Atunci, oamenii aceştia blînzi, sînt toţi la fel : apucă braţul fetei, i-l răsucesc, o îmbrîncesc, o pălmuiesc şi cu un picior în fund o aruncă într-o odaie. Întorc cheia în broască şi stau apoi, făcîndu-şi sînge rău, în faţa zăvoarelor. Şi gata.

Nu vedeam asta pentru prima dată.

Nici dumneavoastră, nu-i aşa ?

Aţi auzit doar că la Mane, la ferma En-chau, Séguirand îşi închisese astfel sora. După ce el a murit şi a fost îngropat cum se cuvine, neaflîndu-i-se vreo rudă apropiată, în afară de Clairette Séguirand care — aşa se spunea — îşi luase zborul, cu obrăjorii frumoşi şi rumeni ai celor douăzeci de ani ai săi şi neştiind nimeni că fata era la En-chau, ferecată în odaia din fund, au pus drugul la uşă şi au plecat cu toţii. Cunoaşteţi En-chau ? Nu ? Bine : e pe o coastă a muntelui către Banon, într-o cută a pămîntului, sub frunzişul stejarilor şi al chiparoşilor şi trebuie să ştii că-i acolo, ca s-o vezi.

Trec doi ani, trec trei, pînă cînd unul de la Aix, care căuta un loc de vînătoare, închiriază En-chau pentru o toamnă. Se instalează acolo, ca un holtei, cu doi derbedei de la Pennes, cu mîncărică şi cu două putori de mîna doua ca să-i ţină locul nevestii-si. Pentru bărbaţi, cam aşa sînt întotdeauna vînătorile astea. Înţelegeţi cum de vine bîlciul. În toiul nopţii, beţi turtă, urcă pe scări, ei cu hainele alandala iar femeile goale şi rîzînd de făceau pe ele la fiecare treaptă. Or, cînd au împins uşa camerei, Clairette Séguirand s-a întins pe podea, complet uscată, descărnată, ca un coş de oscioare. Îşi înfipsese unghiile crescute în lemnul uşii şi, murind de foame, rămăsese agăţată acolo.

Cît priveşte pe ceilalţi s-au ales cu o vătămătură de i-a ţinut şase luni iar unul se zice că ar fi muţit. Chiar că e de rîs.

Dar cel mai trist este că fata greşise cu un ciobănaş din Saumane care nu încetase să se gîndească la ea. Aflînd cele întîmplate, de furie că-şi lăsase iubita să moară la cîţiva paşi de turma sa, se spînzură fără nici o şovăială.

Femeile, vedeţi, complică mult viaţa.

Ca să ne întoarcem la povestea noastră, aflasem, deci, vestea cea mare. Aerul devenise mai dulce și Douloire mai plăcută de cînd știam că sub coaja ei de piatră se găsea acea migdală care era Angèle. Aș fi vrut să strig asta pe deasupra dealurilor pentru ca băiatul care îngrășa porcii, acolo sus, la Esménard, să nu mai fie nefericit.

Dimineața mi s-a părut fără sfîrșit. La prînz am mestecat în tăcere între Clarius, care se văita din cauza brațului său, și Saturnin care sughița de rîs cu șervetul la gură. Și, pe urmă, toată după-amiaza mi-o petrec spunîndu-mi și rîzînd ușor: „Lepră bătrînă, măi, lepră bătrînă“.

Ziua mai merge, dar noaptea lucrurile din cap iau imediat altă importanță. Mă suceam cînd într-o parte, cînd într-alta, mă învîrteam în pat de parcă aș fi stat pe jăratec. În noaptea aceea, renunțînd să mai dorm, am făcut ocolul întregii case, de la bucătărie pînă în pod, în picioarele goale, încetișor, cu brațele întinse în întuneric ca un crucifix. Pretutindeni numai liniște și șobolani.

De cum mă întorc la locul meu, somnul mă doboară ca o lovitură de măciucă.

Oricît aș fi eu de obosit, marginile somnului meu se frîng tot așa de ușor ca și sticla. M-a trezit un zgomot, oh, un zgomot foarte slab; era amestecat cu suspinele bătrînei case, dar nu-l auzeam de obicei; sau poate că, tot gîndindu-mă la lucrurile astea, devenisem mai sensibil. În sfîrșit, oricum, asta m-a trezit.

Părea plînsetul unui copilaș.

VII

Dacă în ziua în care am descoperit povestea cu ceașca mi s-ar fi spus: „Pe ce pariezi că o să faci ce vrei să faci?“ la naiba, aș fi pariat chiar o sută de franci, dar în zilele care au urmat mi-a mai scăzut curajul și, uneori, n-aș mai fi dat nici o ceapă degerată pe șansele mele.

Era foarte frumos să spui : „Ceașca a fost folosită, deci Angèle e aici.“ Bine, dar, mai întîi, unde e ?

Și, pe urmă, la ce ducea asta ?

Și, pe urmă, eram oare sigur că e așa ? Presupunerile nu sînt niciodată decît presupuneri.

Și apoi, ceea ce-mi jumulea speranțele, ca penele de pe un porumbel, e că Douloire era aceeași Douloire de mai înainte. Clar că nu era loc aici pentru o altă viață decît cea a lui Clarius, a lui Saturnin, a mamei Philomène și a mea. Pe aici nu se simțea respirația altor oameni. Între ziduri nu răsunau decît pașii acestora patru ; nu se auzeau alte voci decît ale noastre. Mă gîndeam din cînd în cînd la scîncetul de copilaș pe care mi se păruse că îl aud în noapte. Dar ce legătură avea una cu alta ? Nu rămînea decît un lucru : ceașca albastră, cu un rest de cafea cu lapte și colțucul de pîine pe farfurioară. Dar chiar cu privire la asta, ceașca nu se mai mișcase de pe etajeră și stătea acolo, curată, de atunci încoace.

Atunci ?...

Vremea începuse, deodată, să se strice către miazăzi.

În fiecare zi se porneau lungi suflări călduțe de vînt încărcate de nori. Înspre Valensole era ca o barieră de fum și asta însemna ploaie.

Cînd ne opream din lucru, auzeam venind de foarte de departe, de sus de pe platou, zgomote de căruțe și chemări și asta însemna că toată mișcarea aerului, chiar în această liniște, pornea dinspre miazăzi spre miazănoapte, ceea ce prevestea o ploaie mare, mare și de lungă durată.

A început într-o noapte, mult mai sus de noi, în valea torentului Asse, spre Mézel, printr-o furtună care aprinsese tot cerul.

De la noi, stînd culcat, am auzit-o cum strivea pămîntul, acolo sus, cu picioarele ei mari. M-am sculat ca să fixez oblonul, l-am lipit de zid și îl țineam cu o mînă și el tresălta ca o aripă de pasăre. În timp ce căutam închizătoarea, s-a aprins un fulger mare ; am văzut norii care veneau înspre noi.

A doua zi Durance s-a urcat pe pajişte şi a ajuns şi la pîlcul de mesteceni ; o auzeam frecîndu-se de copaci. Se pornise.

Pînă atunci, n-avusesem parte decît de o vreme uscată, păcătoasă. I-am zis lui Saturnin : „O să profităm să urcăm în pod sacii ăştia cu grîu". Erau douăzeci şi şapte. Odată sacii puşi la adăpost, îmi fac turul de inspecţie, fixez bine şareta în remiză şi sîntem gata pregătiţi. A doua zi, furtuna se stîrneşte spre Niozelles după ce se abătuse spre Oraison. În faţa noastră, pe celălalt mal. Dogorea ca la uşa cuptorului. Deschizînd gura apucai hălci mari de aer fierbinte care nu se lăsau înghiţite şi făceau să te treacă toate năduşelile.

Furtuna cobora spre Niozelles într-un fel neobişnuit ; ascundea colina în întuneric iar în cîmpie se vedea o bară mare, neagră, care atîrna din cer şi care se plimba greoaie peste cîmpuri.

Peste Douloire a căzut atunci un pumn de picături mari, albe şi zgomotoase ca nişte bondari. Ne-am spus : „În sfîrşit o să se răcorească". Dar a mai pus în aer încă un pic de jăratec şi n-am avut curajul să mîncăm şi am golit, de unul singur, apa din urcior, care era ca urina de măgar.

Ne dorisem o ploaie : am avut-o.

Trec două zile în care cerul spălat îşi arătă puţin obrazul albastru înflorit cu un spic de soare. Vremea rea părea că se duce spre Lure şi spre ţinuturile înalte, unde mai tuna încă, dar departe.

Într-o după amiază, pe la trei, îmi zic : „N-o să rămîi înţepenit aşa, o veşnicie" şi mă urc pe coasta platoului ca să caut un mănunchi de *tine.*

Ştiţi ce-i asta ? E o legătură de tulpini de sparanghel sălbatec care se pune în butoi, în faţa găurii canalei, pentru ca drojdia vinului să nu înfunde robinetul.

Abia trec de prima ridicătură de pămînt că parcă îmi îngheaţă şira spinării.

Privesc în sus. Pe cer galopau cinci nori mari : era doar avangarda. Încă mai aveau cît de cît chip omenesc dar, ce venea în urmă : sfîrşitul pămîntului, o marmeladă de cerneală, fără formă, fără nimic, cu tresăriri de tunet și un rîs uriaș de fulgere care își arăta dinții în tăcere, înainte de a mugi.

Cobor în viteză pe pantă și, deodată, aud potopul care aleargă după mine.

Această cursă ne-a ferit de rele pentru că m-a făcut să-mi pierd repede suflul și să mă opresc în remiză. Dacă aș fi putut ajunge la ușă și intra în casă, poate că am fi fost cu toții înecați acum. Cu toții, pricepeți ? Asta vrea să spună noi și ceilalți.

Deci, cum dintr-un salt mă adăpostesc în remiză, cu respirația tăiată și gura deschisă, ea mă ajunge și mă depășește. Ea, adică furtuna, o furtună foarte mare, ca o masă compactă, deasă ca un fluviu, o furtună care s-ar fi zis că are gesturi omenești.

Văd un plop de la fermă că începe să tremure, așa drept, în ciuda vîntului, apoi se răsucește ca un șurub și o pornește ca săgeata spre înaltul cerului ; olanele de pe remiză zburau ca puii de potîrniche. Cădea piatră mai mare decît oul de găină.

Și odată cu grindina și cu ploaia mai se pornise și o furtună de frunze ; sute de kilograme de frunze de stejar smulse de pe platou treceau prin aer ca și ramuri întregi care veneau de la mai bine de doi kilometri.

Fulgerele țîșneau din pămînt ca niște jerbe de apă.

În fața fermei Douloire, în platou este o crăpătură îngustă care ține pînă în drum, la douăzeci de metri de casă. Deodată, dinspre partea aceea se auzi un vuiet ca la un cutremur de pămînt.

Am scos nasul afară. Ah, drăcia dracului, dacă se prăbușește peste noi ! Nici nu pot să vă spun ce era, nu m-ați crede. Numai un singur lucru vă poate da o idee : cînd au reparat drumul, în locul acela au fost nevoiți să sape șanțuri de trei metri adîncime, ca să găsească pămîntul drumului care dormea acolo, în fund, ca un șarpe mort.

Coborau de-a valma : piatră, stîncă, pămînt și apă înspumată.

Pentru un moment rămîn pe loc, ca și cum aș fi fost deja strivit, apoi, ce-a urmat, am făcut-o fără să-mi dau seama, într-un avînt al nervilor.

Îmi amintesc doar de două lucruri : mai întîi că mă aflam afară, sub bicele ploii care făceau să mă doară spinarea și coastele, sub grindina care îmi julea obrajii, apoi că vedeam prin zăbrelele ploii înaintînd spre mine puhoiul, cu o stîncă mare în frunte, ca un tambur major, care făcea pe bufonul rostogolindu-se pe burtă.

După aceea, un uruit de tunet brusc care mă făcu să stau drepți, țeapăn ca o statuie, și un sunet ușor de mătase mototolită.

Trecuse.

Continua să plouă încă tare, dar fără grabă. De fiecare parte a fermei curgea cîte un fluviu de noroi. Stînca tambur-major era acolo, la doi metri de mine, proptită în coasta cotigei noastre. Ea împărțea în două torentul care curgea în stînga și în dreapta noastră cu zgomot mătăsos.

Se pare că eu trăsesem cărucioru1 în fața Douloirei, între doi duzi bătrîni care rezistaseră.

Noaptea venise deodată.

Stăteau în bucătărie, fără să sufle o vorbă.

Saturnin nu rîdea.

Clarius își ținea brațul.

Mama Philomène, încăpățînată, își lipise fruntea de geamul ferestrei ca să vadă afară.

Cînd am intrat, își întoarse privirea spre mine. În lumina focului din vatră avea ochii roșii.

— Ce porcărie, am spus, ca să-mi ascund stînjeneala.

— Da, răspunse mama.

Stăm așa un moment, pe întuneric, fără să vorbim.

— Dacă-i vorba de porcărie, zice Clarius, te-ai dus cumva să vezi ?

— Eu ? întreb.

— Nu, nu tu, mama.

Mama Philomène pleacă de lîngă fereastră :

— Mă duc.

Spun :

— Dacă ieșiți, stăpînă, fiți cu grijă, curtea e plină de crăci rupte.

Nici un răspuns, zgomotul papucilor, apoi aud deschizîndu-se ușa către pivniță și pe mama Philomène care coboară fără lumină, pipăind întunericul cu piciorul încălțat în pîslă.

Încă un moment ; apoi vocea femeii urcă pînă la noi :

— Clarius, vino puțin.

Și omul trage ușa după el.

Nu mai eram decît noi doi, Saturnin și cu mine ; cîte un fulger mai împroșca fereastra dar prea iute pentru a despica această beznă ca cerneala, care umplea bucătăria. Saturnin era deci înăuntru, cu mine, undeva, într-un colț. Cu totul întîmplător, fără vreo intenție, v-o jur, numai pentru a da puțină viață acestui întuneric care chiar că devenise prea apăsător, spun în cele din urmă :

— O fi intrat apa în pivniță.

Și îl aud lîngă mine pe bătrîn care zice, cu rîsul lui ce seamănă a plîns :

— Nu, prietene, nu ; cu mine nu-i nimic de făcut.

Gîndea și el la același lucru.

Atunci, ca să mă simt mai în largul meu și printre lucruri mai firești, deschid ușa spre ploaie și ies.

Și în seara aceea am văzut-o.

Da, în seara aceea am văzut-o pentru prima dată, pe ea, pe cea al cărui chip ardea ca o flacără în mintea lui Albin : Angèle, fata cu mișcări sigure atunci cînd mîna caii, migdala din Douloire.

Probabil că se schimbase mult. Cînd un măr cade din pom, ce vreți, se cuibăresc viermii în el. În sfîrșit, eu mi-o închipuisem altfel și se poate foarte bine că Angèle să fi fost, cîndva, asemănătoare acestei imagini.

Totuși, ea a făcut un gest care era al ei, cea din vremurile bune.

Iată : afară ploaia cădea ca o pînză subțire iar torentul nu mai curgea în coasta fermei. O iau prin spatele casei ; de îndată văd în întuneric o rază aurie care despica zidul, o ușă întredeschisă și lumină în spatele ei.

Mi-a trebuit multă băgare de seamă ca să calc pe pietriș fără zgomot.

Am fost nevoit să-mi scot pălăria, pentru că ploaia bătea în ea ca într-o tobă.

Și i-am văzut :

Clarius ținea felinarul.

— Urcă, spunea mama Philomène, cu capul aplecat înspre scară.

Am auzit pași ușori.

Mi se părea că bătăile inimii mele se auzeau la cîțiva kilometri în jur bubuind ca un tunet.

— Stai, mamă, zise vocea, vocea ei care îmi tăie răsuflarea, mi-e teamă că se trezește.

— La naiba... începu să spună vocea groasă a lui Clarius.

— Ssst..., făcu mama Philomène.

Și celălalt tăcu.

Angèle apăru în raza aurită.

Oh, iarbă a cîmpului, ea ținea pe brațul rotunjit ca un coșuleț, un copilaș cu capul atîrnînd : Pruncul Iisus !

Prin ușa întredeschisă spre furtună se scurgea un fir de aer răcoros.

Privi, regăsindu-și mînia ei de fată, aerul acesta rece, vătămător, apoi cu mîna ce părea ca o frunză, acoperi căpșorul fără păr.

VIII

Începînd din acea clipă, trei imagini s-au întipărit în mintea mea, atît de vii și care se așază între mine și ținutul din jurul meu atît de limpede că le văd chiar și atunci cînd ochii mei privesc copacii, iarba, mărul sau spatele dealurilor.

Îl văd pe Albin ; umbra muntelui său îl acoperă. Albin, cel cu procesiunea de cîntăreți din armonică, care își duce satul ca pe o boccea, ținîndu-l de un smoc de iarbă grasă.

O văd pe Angèle ; așa cum este !

Și apoi, îl văd pe micuț.

Trebuie să-i adun pe toți aceștia la un loc.

Înainte de cină mă apropiu de mama Philomène și-i spun :

— Stăpînă, uite, treieratul s-a terminat și tot ce am băgat în hambar e gata de vînzare. Mai sînt patru, cinci zile în care n-am nimic de făcut, lasă-mi-le libere ; am familie și aș vrea să merg s-o văd.

Mama Philomène rămîne cu sarea între degete deasupra supei.

— Nu-i o minciună ?

— Nu-i nici o minciună ; ăsta-i adevărul. Și apoi, vă las totul aici ; nu vreau nici măcar să-mi faceți socoteala ; rămîne pentru cînd mă întorc.

Și pe urmă, vă sfătuiesc ceva : nu vindeți nimic pînă nu vin înapoi. Stăpînul este un om bun dar se gîndește la tot soiul de lucruri și asta îl împiedică să vîndă cum trebuie. Prețurile le fac eu.

— Unde sînt rudele tale ?

— La Peyruis.

Dădu drumul la sare.

— Dacă-i așa, bine, dragul meu, poți să profiți de zilele astea. Dar, întoarce-te. Te rog eu. De cînd ești aici parcă am reînceput să trăiesc.

— Îți mulțumesc mult, stăpînă, am să mă întorc.

— Și cînd pleci ?

— Mîine dimineață.

A doua zi, s-a sculat înaintea mea și mi-a pregătit slănină, pîine și un litru de vin, toate înfășurate într-o basma mare, roșie.

Privind-o drept în ochi îi spun : „la revedere“ și ea înțelege că-i într-adevăr „la revedere“ nu „rămas bun“ și zîmbește.

Bună femeie !

Stăpîne ca ea fac argații buni. Și ferme bune, atunci cînd nu se pune nimic de-a curmezișul.

Nu luasem bani cu mine ca să nu fiu ispitit să beau. De la Oraison, în loc să trec pe cîmpia de la Mées, o iau spre La Brillanne pentru că drumul e pe la umbră și n-are gloduri. La răscrucea drumului spre Forcalquier întîlnesc echipa lui Casimir care se întorcea de la Niozelles, unde terminase treaba și astea-s lucruri care trebuiesc udate. Pînă după-masă am făcut „haltă“ în „Cafeneaua Comerțului“ și abia către ora cinci, spre seară, i-am părăsit.

Adolphe căzuse sub masă și sforăia ca un porc; alți doi dormeau pe banchetă. Un tinerel plîngea după cei treizeci de franci ai săi care se duseseră pe băutură și Casimir începuse să joace cărți cu omul de la garaj care lăsa mașinile să claxoneze în fața pompei de benzină.

Frumoasă treabă!

Eu aveam gura cam păstoasă, dar capul mi-era limpede.

Ba, mai mult, mi se părea că mi-e capul undeva, sus, în înaltul cerului.

Mergeam foarte țanțos.

Cu toate astea, după Lure, începură să mă doară genunchii așa că sosii la Peyruis către ora nouă seara.

Ce ți-e, totuși, cu băutura asta!

Din sat pînă la Esménard sînt cam trei kilometri și pe un drum prost.

Bineînțeles că dormeau.

Cum am pus piciorul pe cîmp cățeaua mi-a venit la picioare: „Măi, Diana, i-am spus, nu-ți mai recunoști prietenii ?“. Auzindu-mă, s-a liniștit și a sărit spre mîna mea. Bine, gîndesc eu, n-ai fost uitat.

Diana era singură, deci Turcu, cîinele cel mare, era dus să păzească oile. Și cum chibzuiam așa, văd tocmai sus, pe urcușul de la Ganagobie, micul felinar roșu al lui Esménard.

Of! neschimbat băiatul ăsta, tot așa de fără de grijă pentru nevastă-sa.

Altfel ar fi stat lucrurile dacă Albin n-avea povara lui. Cu un bărbat ca acesta ai mai puțină încredere, de obicei.

La naiba! Esménard nu se neliniștea pentru un fleac: își fluiera cîinele, își aprindea felinarul, își umplea cele patru pipe ca să le aibă pe toate gata și toate reci la îndemînă și, p-aci ți-e drumul, înaintea oilor. Și, mă rog, dacă voi doi vreți să vă iubiți, n-aveți decît, mie puțin îmi pasă, sînt de lemn.

Mă duc sub fereastra odăii — pe care-o știu — și chem:

— Hei, Clorinde!

Se arată în cămașă:

— Tu ești, Médée ? Ți-am recunoscut glasul. Stai să-mi pun ciorapii și o să-ți deschid.

Am intrat în patul ei foarte bucuros, nu v-o ascund. Era călduț și plăcut. Mi se părea amuzant să mă culc într-un așternut încălzit de alt trup și, apoi, să simt picioarele Clorindei alături de ale mele.

Femeia înseamnă totuși ceva !

Dimineața, pe cînd se pieptăna, mi-a zis :

— Deci, tu ni l-ai trimis pe omul acela ?

— Da, e un prieten. Îți convine ?

— Vino să-l vezi.

Mă scol și, din spatele perdelei, îl zăresc pe Albin al meu care dădea de mîncare la porci.

Era la fel ca înainte : voinic și negricios. Mi se părea că-i negricios, deși era întotdeauna bărbierit și avea pielea mai curînd deschisă. Asta-i venea, poate, din amărăciunea sa.

— Ce are, zice ea, e că nu vorbește deloc, nu-mi dă mai multă atenție decît dacă aș fi o piatră sau un nor. Îi alunecă privirile peste tine fără să-și descleșteze fălcile și apoi are un calendar și șterge în el fiecare zi, una după alta.

— Da, rîd eu, de asta am venit.

Mă așez în fața lui cînd se întoarce de la staul. Mă privește, spune : hei, apoi înaintează spre mine cu pașii lui mari și mă întreabă imediat :

— Cum merge ?

Zîmbesc și, lucru nemaipomenit, zîmbește și el.

— E-n regulă.

— E-n regulă, adică, ia zi ?

— E-n regulă da, e-n regulă, pentru că Angèle a ta este la Douloire, măi prostănacule, asta-i.

Rămîne ca de piatră, dar în picul acesta de secundă cît stă nemișcat în fața mea, văd cum alunecă suferința de pe el ca o haină veche, cum cade în iarbă, lăsîndu-l curat, senin ca un Albin frumos din neamul Albinilor de la Baumugnes, cum era, de fapt.

Ah, dacă Angèle l-ar fi văzut așa !

— I-ai vorbit ?

— Ei, cît privește asta, ascultă, trebuie să-ți povestesc totul din fir-a-păr. O să-mi ia cîtva timp ca să-ți spun ce am de spus ; hai pe pajiște, ceva mai departe, pe sub meri.

Ne așezăm astfel la marginea cîmpului, pe taluzul canalului de irigație, cu picioarele la umbră și capul în vînt.

Bineînțeles că nu trebuia să ne sinchisim de Clorinde. Dacă ar fi fost pe-acolo Esménard, mai zic, ne-am fi prefăcut că lucrăm, dar cu Clorinde, ce rost mai avea, dacă tot mă culcam cu ea ?

Și îi explic totul.

Totul ? Nu, nu chiar totul, ci strădania mea de a o găsi și apoi descoperirea și că în sfîrșit eram sigur.

— Adică, spune el, e închisă așa mereu, zi și noapte, atît de bine ascunsă că n-o vede nimeni nici în zori, nici seara ? Tatăl și mama ei trebuie să fie niște oameni tare răi.

— Ba nu, poate nu-i chiar așa, dar sînt niște oameni neobișnuiți cu nenorocirile și de-aia folosesc leacuri băbești, ca să zic așa... și, pe urmă...

— Și pe urmă, ce ?

— Ei bine, uite, e un lucru pe care l-am păstrat pentru la urmă, nu fiindcă-i cel mai bun, dragul meu, cele bune le spui imediat ; nu, ci pentru că este cel mai greu de spus. Ascultă : Angèle s-a întors, desigur, asta-i principalul dar nu trebuie să uiți că între timp a existat Louis...

— Ei, și ?...

— Și că ăsta e un lucru care contează ; și care lasă urme...

— Ei, și ?...

— Ei, și ! ei, și !... știi... are un copil, asta e.

Atunci răspunsul a venit din Baumugnes, în linie dreaptă, de la copacii falnici și de la gheața frumoasă care nu cunosc răul.

A venit, limpede și curat, fără drojdie, fără gînduri ascunse, ca un pahar de rachiu.

— Nu face nimic, a spus el.

După asta, a vrut să plecăm, vă dați seama. Chiar imediat și fără să mîncăm, uite așa. Dar asta nu prea îmi convenea mie : să răsuflu puțin, ce dracu ! Cu atît mai mult cu cît adulmecasem dinspre bucătărie un ușor miros de pui ; și apoi... mă-nțelegeți. Voiam să-i spun la revedere lui Clorinde. Trecuseră peste șase luni...

În privința asta, ea era tare isteață. După masă, îi fac un semn ușor cu capul și se și urcă în cameră. Eu unul, mă rușinam de Albin de parcă ar fi fost o fată mare, poate nu vă vine să credeți ! Îngînam un cîntec, voind să fiu șiret, în timp ce mă gîndeam : „Oare ce-o să-i spui ca să nu priceapă ? Ce-o să gîndească despre tine văzînd ce porniri ai... ?“

În sfîrșit, mă hotărăsc :

— Puțin somn după prînz, băiete ? E departe Douloire.

Nu era, totuși, atît de nătărău.

— Cît privește porcii... începe el. Apoi : Puțin somn, da, pentru tine, zice rîzînd cu toată fața.

Vă spun, nu mai era același om. Îți făcea plăcere să-l vezi.

Vă închipuiți, desigur, că nici ea nici eu n-am dormit, asta era un fel de a spune.

La un moment dat, cînd mă aflam întins pe spate în pat, cu mîinile încrucișate sub ceafă, odihnindu-mă, zic :

— Ce-i asta, Clorinde ?

Se auzea o armonică, ah, dar o armonică ce cunoștea foarte bine lucrurile frumoase ale pămîntului și ale copacilor.

Mirosea a cîmp întunecat de porumb : cu tulpini lungi și frunze mari.

Mirosea a rășină și a ciuperci și avea mireasma mușchiului des.

Mirosea a mere care se usucă.

— Asta, zice Clorinde, e el, jos ; se distrează cîntînd cu muzicuța lui. Ca în fiecare zi. E grozav de frumos.

De, era grozav de frumos.

Și te izbea tare în mijlocul pîntecului ca atunci cînd ți se spune tot adevărul drept în față.

Și astfel, Albin și cu mine am plecat pe la ora șase.

Apoi, iată drumul cu platani şi satul ; pe urmă, drumul dintre Durance şi Ganagobie şi, acolo sus, pe coasta dealului, cum se înserează, felinarul lui Esménard care se aprinde.

Noi ne urmăm calea.

IX

Am ajuns în preajma fermei a doua zi de dimineaţă, pe la ora cinci.

Desigur că nu putea fi vorba să-l duc cu mine pe Albin de-a dreptul la Douloire ca pe un om care ar fi fost aşteptat ; nu, chibzuisem treburile pe drum şi iată ce ne gîndisem : eu ştiam în valea Villedieu, pe panta dulce şi luminată, într-un fel de pajişte acoperită cu cimbru, o cabană de piatră, rotundă şi ţuguiată ca o căpăţînă de zahăr. I se zicea, de altfel, „Căpăţîna de zahăr“ sau „Turnul lui Pierre cel Viteaz“. Uneori era folosită ca stînă. Puteam urca acolo.

Urcăm.

Era exact ce ne trebuia. Era trainică, părea înălţată mai dinainte de potop, din piatră uscată, neagră ca un cuptor, dar exact ce-i trebuia unui bărbat în situaţia prietenului meu.

De altfel Albin îşi dăduse imediat seama de asta.

Agăţăm traistele, aranjăm aşternutul, curăţăm vatra şi, ca de bun venit, aprindem o ramură mare de pin.

Mirosul de răşină ca şi grăsimea unui cîrnăcior de porc care sfîrîia pe jăratec, dădeau un aer de sărbătoare ; apoi, soarele care urcase, veni în prag ca un porumbel de aur. Din toate tufişurile ţîşneau păsări.

Ce viaţă frumoasă !

— Ia stai puţin, zice Albin, unde-i Douloire asta ?

Am arătat cu degetul spre fleacul de fermă, încă învăluită în ceaţă.

O privi lung şi nările sale se mişcară ca la cîinii care sînt gata s-o pornească după vînat.

Spuse :

— Va să zică e zidită acolo înăuntru şi nu respiră aer îmbălsămat de flori şi vîntul nu-i atinge picioarele ? Pielea ei n-o vede niciodată soarele ? E tare rău...

Apoi, cîrnăciorul căzu pe jăratec şi a trebuit să-l scoatem arzîndu-ne degetele şi după aceea am mîncat afară, la soare, unde bătea un vînt plăcut.

Am petrecut ziua cu el. Avea timp destul să fie singur, pînă ce lucrurile aveau să se aranjeze.

După-amiază, cînd ceaţa se ridică, începură să se vadă locurile din jur şi păcătoasa de Durance care tot mînca pămîntul. Se auzea de aici ronţăitul dinţilor ei.

La Douloire era acolo ; în fundul văii se zărea Marigrate, roşie din cauza ţiglelor sale noi, foarte gătită, asemenea unei fete de bogătan care pleacă la tîrg.

Acolo jos nu se mai vedea praful vînturătorilor. Oamenii plecaseră ; nu mai rămăsesem pe aici decît noi doi, Albin şi cu mine ; noi doi care pîndeam La Douloire şi migdala ei.

— Uite, spune el, trebuie să aflăm unde se găseşte, cum trăieşte acolo, dacă e sănătoasă şi dacă nu-i lipseşte nimic.

Mi-am amintit de ceaşca albastră.

— Nu-i lipseşte nimic, spun, sînt sigur.

— Deci, să-i vorbim, dacă putem, asta trebuie făcut.

Şi mai adăugă :

— Sînt hotărît să nu stau la umbra sălciilor. Asta ar fi rău pentru noi toţi.

Cînd se înnoptă îi spusei :

— Cîntă puţin cu muzicuţa ta, ca acolo sus, la Peyruis...

— Nu, răspunse el, avînd aerul că zice : „N-are rost...." şi am mîncat cîrnăciorii.

S-a sculat la un moment dat. A întrebat :

— Dormi ?

I-am spus că nu : nu dormeam.

Cum mă tot gîndeam la ceea ce trebuia făcut ca să i-o dau pe Angèle, asta mă ţinea treaz.

Continuă :

— Va trebui să-i spui că eu, de multă vreme... înaintea celuilalt... că eram la umbra sălciilor. Asta trebuie făcut.

Şi, dimineaţa, în zori, am plecat.

— Ah, iată-l pe omul nostru ! spune mama Philomène. Hai, băiete, să-ţi bei cafeaua cu un strop de rachiu, de bun venit.

Aşa era femeia asta.

Dar, pe cînd beam cu sorbituri mici paharul de rachiu şi începeam să-i simt căldura în spate, intră Clarius.

Am băgat imediat de seamă că-i de rău.

— Domnul a terminat ? spuse fără să mă privească.

Nu ştiam ce să fac. Eu unul nu-s obişnuit să fiu repezit. Cînd se întîmplă aşa ceva, se-ntîmplă doar o dată, atîta, fie că-i bag pumnul în gură, fie că... oricum, îmi fac bocceaua şi, la revedere. De asta nu-s obişnuit. Dar aici...

Nu răspund ; pun jos paharul.

Se întoarce înspre mine :

— Da, domnul a terminat ? Că de nu, n-ar trebui să se deranjeze. Dacă ar mai avea chef de plimbare, am putea să-i împrumutăm calul şi să-i dăm şi bani de buzunar, nu-i aşa ?

— Mie-mi spuneţi astea, stăpîne ?

— Nu, papii. Adică, tu îţi închipui că asta o să mai ţină mult ? Nu te plătim ca să te plimbi. Şi apoi, cînd ai ceva de cerut, mie, înţelegi, mie trebuie să-mi ceri. Aici nu-i decît un stăpîn, eu. Nu femeilor trebuie să le ceri.

Mama Philomène amuţise de tot, măruntă sub broboada ei, cu o farfurie în mînă ; farfuria tremura. Spun :

— Nu vă supăraţi stăpîne, dar am crezut...

Mergea de la un capăt la altul al bucătăriei, cu braţul în eşarfă.

— Ai crezut... ce ? Spune : ce-ai crezut, ce ţi s-a spus, ce-ai crezut ? Ai crezut că femeile comandă aici ? Aha, asta-i crezut ? Ei, drăcia dracului, ei bine, am să-ţi arăt că nu femeile ci eu, eu sînt stăpînul : Clarius Barbaroux şi nimeni altul. Eu fac ce vreau, ce vreau eu, înţelegi ?...

Eram uluit de ieşirea asta.

Plec din casă. Cum trag uşa după mine, aud glasul slab şi tremurător dar dîrz al mamei Philomène :

— Clarius, nu te mai recunosc ; nu mai eşti tu ; păcătuieşti faţă de judecata ta, greşeşti faţă de bunul tău simţ, Clarius !

Omul ăsta, vedeţi, parcă ar fi avut o rîie care îl mînca în locuri unde nu se putea scărpina singur. În timp ce eram la Peyruis, se pare că toată lumea fusese bine scuturată.

Şi Saturnin.

Bietul bătrîn mergea pe lîngă plug ca beat de plăcerea de a călca peste brazdele grase. Îşi făcuse toată treaba ; mai trăgea, totuşi, catîrul.

Bucata de pămînt pe care ne aflam se îndoia ca lama secerii ; vîrful şi-l ascundea colo jos, în sălcii. La adăpostul frunzelor, opresc plugul şi-i spun lui Saturnin :

— Odihneşte-te, prietene.

Sudoarea fumega în jurul catîrului.

Venea de-a lungul Durancei un aer din Alpi, tăios ca un brici.

Saturnin al meu (şi asta am apreciat-o imediat), Saturnin al meu îşi scoate haina şi o pune pe catîr.

— Să nu răcească cumva, spune el, ca şi cum i-ar fi fost ruşine de gestul său.

Stau un moment fără să vorbesc, apoi zic :

— Şi tu, dacă răceşti cumva ?

Rîde uşor cu sunet de crengi uscate.

— Eu, spune el, dacă stau aici, în vîntul rece, e că vreau eu aşa, că asta mi-e vrerea, dar animalul e prost, nu se poate apăra de rău. Atunci, dacă nu-l apărăm noi cît de cît, cine s-o facă ?

Apoi, după aceasta, cum îl scuturase un fior lung adăugă, poate pentru ca eu să-i răspund că aşa-i :

— Neghiob mai e şi omul !

Şi asta, asta mi-a explicat oarecum de ce numai el putea să rîdă la Douloire, cu rîsul lui în care nu era mulţumire, ci parcă un zgomot de ramuri uscate.

Timp de şase zile împlinite am căutat peste tot ascunzătoarea lui Angèle.

Aşa ne înţelesesem, Albin şi cu mine, să caut locul închisorii, ca să zic aşa ; apoi, cum o să dau de ea, să-i spun ce trebuia şi că există un bărbat care o iubeşte. Ce simplu era ! Numai unul cu capul sucit ca Albin putea să pună la cale aşa ceva. Culmea este că nu găseam ceva mai bun şi că, zi de zi tot scotocind cu ochii şi urechile zidurile fermei, fără nici un rezultat, imaginîndu-mi, totuşi — ăsta era adevărul adevărat — că acolo dedesubt se află Angèle care se sufoca, mă treceau şi pe mine toate năduşelile.

Devenise o problemă personală.

Cînd mîncam jos, în bucătărie, şi Clarius era ceva mai liniştit (eram în zilele frumoase, roşietice, de toamnă) priveam în fiecare amiază, un spic mic de soare care, printre perdele, venea să se grozăvească pe nichelul maşinii de cusut.

Îmi spuneam : „Cine ştie ce mănîncă, *ea*“ ; şi „*ea* nu poate să-şi bucure ochii cu această păsărică de soare care ciuguleşte pereţii“ sau „nu te-ai uitat bine în odăiţa din fundul culoarului, poate că e acolo“.

Imediat ce terminam, vă închipuiţi, mă strecuram pe scară, încetişor, şi mergeam la odăiţă. Nimic !

Cînd mama Philomène îmi dădea cafeaua cea bună de dimineaţă îmi venea să-i spun, cu atît mai mult cu cît ceaşca albastră de porţelan nu părea să mai fi fost mişcată : „Măcar îi duceţi şi fiicei dumneavoastră din cafeaua aceasta ?“

Şi, pe urmă, mă gîndeam la năpîrstoc, la ghemotocul ăla somnoros care dormea în braţele lui maică-sa în noaptea furtunii.

Asta se întîmpla în fiecare seară, după masă. Saturnin rîgîia, stătea un moment liniştit, apoi rîdea în barbă, pe urmă reîncepeau rîgîitul, liniştea, rîsul, ca un orologiu. Clarius punea cotul sănătos pe masă şi capul în palmă şi rămînea aşa privindu-şi, s-ar fi zis, degetele violete ce-i ieşeau din pansament şi, la drept vorbind, cercetîndu-şi durerea din inimă, căci o simţea din ce în ce mai bolnavă. Mama tricota un ciorap bărbătesc — uriaş — care nu înainta deloc.

Şi eu îmi spuneam :

„Mari nătărăi ! Oare n-ar fi mai bine s-o aveţi alături de voi pe fată care ar umbla încoace şi încolo, cu un cîntec pe buze, poate ? N-ar fi mai bine ca, tu, mamă, să ţii năpîrstocul în poală : să-ţi umple şorţul cu trupul lui proaspăt, cu rîsete, cu ţipete şi cu pipi ? Tu, Clarius, n-ar fi mai bine să-l faci să rîdă pe micul fluierîndu-i între fese şi să-ţi spui : „Este copilul fetei mele ; ea, fata mea l-a făcut ; e o fată bună“ şi să uiţi că nu l-a făcut singură. Ce mai nătărăi !“

Cînd Saturnin termina cu rîgîitul, nu mai putea să-şi ţină rîsul şi se ducea afară să hohotească pe săturate. Stăpînul îşi aprindea lumînarea şi, fără a zice bună seara, urca să se culce. Eu, nu se cădea să rămîn singur cu stăpîna. Urcam după Clarius. Iar mama Philomène continua cîtăva vreme să tricoteze în bucătăria lor mare, singură, doar cu zgomotul andrelelor sale. Apoi, îi auzeam paşii pe scara de lemn, auzeam uşa camerei care scîrţîia, se închidea.

Atunci, casa eliberată se întindea în întuneric făcînd să-i troznească încheieturile şi, după un timp, picura dintr-un colţ pe care aş fi vrut să-l cunosc, plînsetul nedesluşit al ţîncului.

Devenise, vă spun, o treabă personală. Eu ajunsesem să sufăr...

Şase zile aşa, tot căutînd, şase zile în timpul cărora păşind ca pisica, din pod pînă în pivniţă, deschisesem toate uşile şi adulmecasem în întunericul tuturor camerelor.

Uneori mi se întîmpla să stau în întuneric, fără să mişc, fără să respir, clipe întregi, pentru că mi se păruse că aud...

Nimic. De fiecare dată doar liniştea pereţilor şi uşorul miros de mucegai care se scurgea din tencuiala umedă.

Într-o după-amiază am rămas în casă de unul singur, pentru un sfert de oră, mama Philomène lucrînd la vie, ca şi stăpînul, ca şi Saturnin, şi ca şi mine, dar eu am plecat de lîngă ei aşa-zis pentru o nevoie ; am stat tot acest timp în faţa unei uşi fără să îndrăznesc s-o deschid pentru că, în dosul ei, se auzea un zgomot ușor ca de limbă care suge.

— Ea este !

Dar cum să intru așa, brusc, asta ar omorî-o pe fată.

Restul zilei am petrecut-o repetîndu-mi :

„Ea este, în sfîrșit e ea !“

Seara, m-am hotărît să împing ușa : era cămara în care țineau untdelemnul și într-un chiup se înecase un șobolan mare. Îmi venea să înnebunesc, și cum omul este repede nedrept, o învinuiam pe Angèle. Îmi spuneam : „Oare nu-i cîntă niciodată micuțului ? Nu știe că mamele fac lapte și cîntece în același timp pentru hrana gurii și a minții ? O să fie deci un copil care nu va cunoaște din viață decît zgomotele urîte, zgomotele supărătoare ? N-o să aibă în minte cîntecele de mamă care sînt ca niște fructe și pe care eu, așa prăpădit cum sînt, tot mi le mai amintesc încă foarte proaspete, rotunde și zemoase ?“

Șase zile în felul acesta !

Și apoi, în a șasea, foarte amărît, bag în buzunar o bucată de slănină și pîine și urc la turnul lui Pierre cel Viteaz. Așa zis mă duceam să tai țăruși pentru vie dar, în fapt, am urcat spre Albin.

Mă ascultă cînd îi povestii ceea ce v-am spus și dumneavoastră, fără să sufle, cu ochii pironiți pe Douloire.

Îmi ceruse tutun și-și fuma țigara fără nici o altă mișcare decît cea a obrajilor care pompau fumul și a cerului gurii care îl sufla. Și acum, foarte înflăcărat de cercetarea mea, îi vorbeam de necazul meu (era adevărat) și el, el stătea și mă asculta fără să miște, ca și cum ce-i spuneam nu l-ar fi privit deloc, sau ca și cum eu aș fi fost un copac ; fără nici o însemnătate.

— Bine, prietene, spuse în sfîrșit; înțeleg, da, da, înțeleg. O să trebuiască să vorbesc eu.

Îl privii uluit.

— Deci, n-ai priceput, băiete ? Păcat ! Ți-am spus doar că e ca moartă și îngropată și fără să se știe unde. Ți-am spus doar că este ștearsă de pe fața pămîntului ca și cum n-ar fi existat niciodată.

Mă întrebă :

— Rămîne să-mi spui, dacă tu crezi că ea mai este încă la Douloire sau dacă nu cumva crezi că au trimis-o în altă parte ?

Treaba asta nici măcar nu-mi trecuse vreodată prin minte.

— Nu, e acolo, pun capul. E între zidurile alea, asta se simte, se vede pe chipurile lor, se vede în ochii mamei Philomène. E acolo.

— Atunci (avea în glas o umbră de veselie, ca un clopoțel), atunci, îți spun, prietene ; eu trebuie să-i vorbesc.

Duse mîna la buzunar.

— Pentru că nu știi, dar vei afla.

Scoase din buzunar două obiecte de fier care îi zăngăneau în palmă.

— Uite : asta-i pentru joacă.

Ridică în fața ochilor mei una din acele muzicuțe de gură care se vînd în bîlciuri : din lemn și din fier.

— E pentru joacă și pentru domolirea inimii și ajunge cînd cînt pentru mine, pentru că eu știu dinainte și muzica ei cade pe o bucată din inima mea care e dureroasă ca un ochi bolnav. Cealaltă e pentru lucruri serioase și pentru vindecarea bărbatului.

Ținea între degete ceva care era oarecum asemănător unei rigle de fier scurtă și groasă. Dacă te uitai mai bine vedeai că-i găurită ca un cuib de viespi și că pe marginea acestor găuri lucea mai tare ca argintul.

— ...pentru vindecarea bărbatului, a femeii și a fiicelor pămîntului.

Pentru vindecarea tuturor celor care sînt ai pămîntului, a celor care au iarbă în sînge, a celor cu piepturi mari ca pajiștile și livezile, cu brațe ca ramurile stejarilor, cu pielea ca scoarța copacilor și mîngîierea vîntului pe deasupra.

Prietene, pe cel care a supt laptele pămîntului, pe acela, chiar dacă n-a supt decît o picătură, chiar dacă a simțit doar acest lapte pe buze și apoi l-a scuipat, pe acela, ți-o spun, vin și îl vindec.

Priveam cuibul de viespi.

— Ce-i asta ?

— E un fier de demult ; partea care lucește, vezi, pe găuri, este un loc unde fierul cel vechi, deși foarte tare a fost tocit de pielea buzelor.

Și locul s-a tocit pentru că omul îl freca cu gura dar și cu inima sa, care era mai tare decît fierul cel vechi.

Asta e „*monica* din Baumugnes“, *monica* vînătorului de lupi care a fost tatăl bunicului bunicului meu. Cea pe care ți-am arătat-o mai întîi, aceea din lemn și din fier moale, este *monica* tinerilor de azi, *monica* din bîlciuri.

În timp ce astălaltă... !

Ah ! dacă ai cînta cu ea la bîlci, ți s-ar spune :

„Ne mai pliciisești mult ?“

Numai că, uite ; a doua zi, negustorii pleacă ; nu mai rămîn decît paiele ambalajelor ; și roșiile pe care le-au aruncat pentru că erau putrede.

Atunci vinul a fost băut și odată băut, știi bine, lasă un gust amar.

Atunci vin grijile și, știi doar, grijile sînt amare și ele.

Atunci, tot ceea ce este amar te-a așteptat și e acolo, de-a curmezișul drumului tău.

Și *monica* din tinichea e ca o cataplasmă pe un picior de lemn.

Atunci, prietene, cealaltă, cea veche, cea născută din durere, îți iese înainte și totul ia sfîrșit !

La drept vorbind, el, care zicea că o să se îmbete, era ca și beat.

Striga vorbele astea foarte tare, pe deal, unde — din fericire — nu se afla nimeni altcineva decît noi doi și noaptea care venise.

Priveam armonica cea veche.

Era acolo, grea și tare, în mîna lui Albin.

Nu știu cît timp am stat așa tot privind fierul cel vechi, găurit, ce atîrna greu în palma lui Albin, nu știu ; nu știu nici dacă s-a întîmplat din cauza vocii pe care o auzisem sau a nopții parfumate și puțin cam reci care ne atingea cu limba ei aspră cum își linge puii o pisică ; nu știu...

Dar, pot să vă spun : acolo, am văzut, foarte limpede, că o și găsisem pe Angèle.

X

Îmi spusese : „Acum e noapte de-a binelea către ora opt“ și îi răspunsesem : „Da, mai e însă nițică lună“.

Mai spusese : „Am să trec pe-acolo, printre șirul de chiparoși, apoi, de-a lungul pîrîului“.

Și acest drum trebuia să-l ducă la capătul pajiștei, în spatele casei.

Era ora nouă. Stăteam la fereastra odăii mele privind chiparoșii și cîmpul cu iarbă, la lumina lunii noi.

Nu era decît un pic de lună și atîrna pe cer ca o pulbere, mai să crezi că toată turma stelelor tropăia în nisip alb.

Ca de obicei, Clarius dormea și mama Philomène de asemenea și se culcaseră deja de cîtva timp pentru că auzeam sforăituri în odaia lor. Cît despre mine, stinsesem lumînarea și, în întuneric, deschisesem ușurel fereastra și îmi sprijineam coatele de marginea nopții.

Eram complet îmbrăcat, în afară de pantofi, pentru că mi-era mai ușor să umblu desculț ca să mă duc să ascult somnul stăpînului ; dar îmi pusesem pantofii la îndemînă, pe un scaun, gata să-i încalț dacă ar fi trebuit să cobor pentru a-l ajuta pe Albin.

Era într-adevăr o noapte frumoasă ; se auzea Durance torcînd.

În fața mea, la marginea pajiștei, se afla ceea ce numeau ei ghețăria și care era, la drept vorbind, un siloz vechi. Părea un delușor rotund, acoperit de ierburi, dar avea în coastă o ușă. La începutul șederii mele la fermă mă uitasem înăuntru ; era curat și uscat, cu lespezi pe jos și cu o căptușeală de pietre mari, pătrate, netede ; puțin călduț cînd aerul era rece și al naibii de răcoros în plin august. Probabil că era grozav de bună pentru păstratul grîului. De atunci, nu știu de ce, ușa fusese închisă.

Mă uitam la ghețărie cînd l-am văzut venind pe Albin. Abia se zărea, dar, știți, cînd aștepți și ești prevenit, cel mai mic lucru te călăuzește. Stăpînul continua să sforăie. În fața ușii silozului era un smochin cu trunchiul îndoit ca o bancă.

Probabil că acolo s-a așezat și se prea poate ca lucrurile să nu fi început decît mult timp după aceea ; poate că a stat cîtăva vreme uitîndu-se la Douloire, la casa asta de piatră, rochia iubitei sale ; rochia și pieptarul — și atît de grele încît iubita sa se înăbușea dedesubt. Și, dacă stai să te gîndești, așa trebuie să fi fost ; probabil că a venit acolo în fața fermei și s-a așezat pe trunchiul îndoit al smochinului, iar eu l-am pierdut în frunzișul copacului și în frunzișul gîndurilor pentru că noaptea te dezmiardă întotdeauna puțin ; apoi, deodată, am primit ceva în față.

Da, am zis bine : în față, pentru că parcă m-ar fi lovit o piatră.

El numea asta a vorbi cu Angèle !

Desigur, într-un fel, se putea numi așa, dar în loc de cuvinte, arunca spre tine lucrurile în sine.

La început, a fost ca o bucată mare din ținutul păduros, smuls cu viața lui cu tot, cu pămînt, cu păienjenișul rădăcinilor de brazi, cu mușchi, cu mirosul scoarțelor de copaci ; un izvor alb, lung, se scurgea din el ca o coadă de cometă. Toate astea m-au cuprins, m-au acoperit cu miresme, culoare și sunete și s-au topit în noapte spre dreapta mea.

Chiar că ți se tăia răsuflarea !

Apoi, aud ceva ce-ați zice că e vîntul de pe munte sau, mai curînd, glasul muntelui, zborul potîrnichilor, chemarea ciobanului și vîjîitul ierburilor înalte din pășune care se pleacă și se ridică toate laolaltă, în bătaia vîntului.

După asta a urmat ca o liniște, zgomotul unui pas pe un drum ; poc, poc ; un pas mare și domol care urcă și cîntă pe pietre ; de-a lungul pașilor, freamătul gardurilor vii și al clopoțeilor care parcă le vin în întîmpinare.

Totul se însuflețește, se strînge, țîșnește în jerbe de miros și de sunet și apoi se deschide : un lătrat de cîine, o ușă trîntită, lume care aleargă, un porc, o rață mare care se bălăcește în noroi cu labele ei galbene. Un sat întreg trece prin noapte. Mai am timp să aud o găleată care răsună pe podea, un scripete, o căruță, o femeie care cheamă ; am timp să văd o fetiță ca un măr, o femeie cu mîinile în șolduri, un bărbat blond, înainte ca ei să dispară.

Totul era atît de curat !

Aici, trebuie să mă opresc și să vă spun limpede, pentru că asta dădea putere întregii muzicii : noianul de lucruri curate adunate înăuntru.

Ceea ce te impresiona, ceea ce-ți paraliza voința de a-ți mișca brațele și picioarele, ceea ce-ți sporea răsuflarea, era puritatea.

Era o apă curată și rece pe care gîtul o dorea și o înghițea fără încetare ; te făcea să te cuprindă un fior ; erai, în același timp, într-o floare, și purtai o floare în tine însuți, ca o albină beată care se rostogolește în adîncul unei flori.

Cel mai de necrezut este că totul era spus cu vorbele noastre și în felul nostru.

Știți, fără să mă laud, dar eu am auzit destulă muzică și chiar, odată, orchestra celor de la tramvaie care a venit să dea un concert la Peyruis într-o zi de sărbătoare. Plătisem treizeci de bani locul ; este drept că la prețul acesta aveam dreptul și la o cafea. Nu departe de mine se aflau nevasta notarului și nepoata grefierului ; și tot timpul făceau numai : „oh, cît este de frumos !", „oh, draga mea, fantezia asta pentru clarinet !" Eu ascultam un zgomot ușor ce venea dinspre platani, un zgomot foarte ciudat și pe care îl găseam plăcut : era o frunză uscată care tremura în vînt.

Toba cea mare răsuna cît putea de tare.

Atunci am plecat fără să mai profit de scaun și de cafea, ca să aud mai bine ce spunea frunza aceea.

Asta vine din faptul că nu sîntem oameni cu carte ; ce vreți să facem ? Frunza aceea îmi spunea mie mai mult decît toți ceilalți care făceau pe marii maeștri în jurul unui clarinet.

Dacă ăsta-i adevărul adevărat.

Ei bine, muzica lui Albin era ca muzica frunzelor de platan și-ți cucerea inima.

Știți ce pot să vă mai spun pentru a vă face să înțelegeți cum se născuseră aceste imagini, atît de vii, în miez de noapte ? Mă rog, nu știu dacă vi s-a întîmplat cîndva, dar mie, de fiecare dată, îmi produce același efect : era ca atunci cînd se aduce într-o odaie un coș cu ciuperci.

Numai mirosul, nimic altceva, face să dispară dintr-o dată pereții și mă aflu în pădure cu ploaia în frunziș ; aud ploaia, văd copacii ; dacă aș întinde mîna, sigur că aș atinge trunchiul unui stejar. Ei bine, era ceva asemănător.

Iată ce descoperise omul acesta !

Am mers desculț pînă la ușă ; am ascultat pe coridor. Sforăitul lui Clarius încetase și, pe cînd mă aflam acolo și respiram repede, temîndu-mă că îl și văd pe stăpîn că apare cu luminarea, muzica încetă.

Îndelungă vreme nimic decît tăcerea.

Încetișor, în ținuturile nopții în care dansase puterea luminoasă a lui Albin, se înălță o masă întunecată ; era Douloire care își aduna zidurile, care își refăcea trupul ei mare și ticălos cu ziduri de închisoare și, cînd am revenit spre fereastră, era din nou întreagă, aspră, nemișcată.

Era Douloire.

Albin nu mai stătea pe ramura încovoiată a smochinului.

La cafea, mama Philomène își întoarse spre mine chipul ei bătrîn :

— Tu ai cîntat azi noapte ? zise ea.

Dacă m-ar fi întrebat altfel, nu știu ce i-aș fi răspuns, dar așa, ea mi-a dictat răspunsul.

— Da, am spus.

— Cu ce ?

— Cu armonica !

— Nu s-ar spune. Armonica scoate deci aceste sunete ?

— Bineînțeles.

— Sunetul care vîjîie ? Sunetul care plînge ? Și cel care pare geamătul nevinovaților și celălalt care s-ar spune că e un cor de biserică ?

— Bineînțeles.

— Trebuie să fie foarte greu !

Eram plictisit. Mie, în fond, nu-mi place să mă laud, dar acum nu puteam să fac altfel, trebuia s-o țin așa.

— A, nu, spusei ; sufli, și pe urmă... pe urmă... asta-i.

Se uită o clipă la mine și buzele sale se mișcă de două trei ori ca pentru a-mi vorbi ; nu zice nimic și apoi, în sfîrșit, se hotărăște, dar cuvintele nu spun chiar întocmai adîncul gîndurilor sale.

— Trebuie că ai o inimă bună și curată.

Vă repet : cuvintele nu spuneau întocmai adîncul gîndurilor sale ; îi veniseră așa, pe buze, dar ea mai gîndea altceva pe lîngă cele rostite ; asta se vedea bine.

La amiază Clarius împinge farfuria și vorbește de unul singur. Eu, nu suflam ; n-avea rost să-l enervez.

— Se pare că tu ai cîntat ?

— ...

— Numai asta ne mai lipsea.

— ...

— Pentru o dată, treacă, dar dacă ai lucra ziua nu te-ai mai gîndi să ne suni din corn cînd dormim. Aici nu-i cîrciumă, auzi ?

— ...

— ... și apoi, ceea ce cînți întristează.

Saturnin, la primele cuvinte, își oprise lingura ; eu îmi vedeam de treabă ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Clarius începe să mănînce. Saturnin face la fel și bag de seamă că nu rîde ca în alte zile ; abia dacă a pufnit de două-trei ori în șervet. La ieșire, mă oprește :

— Hei, unde te duci, artistule ?

— Știi prea bine.

Spusese asta doar ca să mă oprească. Se apropie și, după ce se uită în jur ca să vadă dacă sîntem singuri, mă întreabă :

— Unde ai învățat să cînți așa ?

Al naibii om !

Fiu de... fiu de... era să zic : fiu de tîrfă, dar, în fapt am vrut să spun o laudă, în felul meu ; deci, atinsese cu o mînă sigură pe toți cei de la Douloire.

Nu numai pe mine, care îl pîndeam de la ferestruică, dar, cu o mișcare la fel de sigură, și pe cei dinapoia zidurilor, pe cei fără ochi, cei pe care treaba asta îi trezise din somn ca să-i azvîrle în marele talmeș-balmeș al amintirilor lor. Se vedea că Douloire fusese atinsă.

Era un semn bun, era și un semn rău : depinde cum vrei s-o iei.

Nu spunea nimic după care să ne călăuzim mai departe. Albin lovise din plin, fără doar și poate, și atîta tot.

După asta, celor trei parcă li s-ar fi tăiat limba.

La Douloire, viața continua ca mai înainte, cu zgomotul găinilor, dar glasuri omenești... deloc.

Se duceau, se întorceau, fără să deschidă gura. Aveau lîngă ei un tovarăș care le vorbea, dar numai lor, fiecăruia în parte.

Mama le dădea porumbeilor să mănînce fără să-i mai cheme : pui, pui, pui ; le arunca boabele pur și simplu, de departe, de altfel.

Cine știe dacă o să mai vină...

Oricum, la ceasul potrivit, mă așez desculț în fața ferestrei.

În noaptea aceea afară ploua mărunt : era beznă deci și frunzele foșneau ca o rochie de mătase grea.

Iată de ce nu l-am văzut venind și de ce nu am băgat de seamă momentul anume cînd a început să cînte ; dar, deodată, muzica a răsărit dincolo de ploaie și am știut că Albin era acolo.

Cum să vă spun, mi-e greu, nu pot. Sînt lucruri, care, atunci cînd mă gîndesc la ele, mă fac să mă încurc singur ca un bîlbîit : „Ei, dacă nu poți să le spui, fluieră-le". Ar trebui fluierate și dansate, poate și pentru că, dansîndu-le, am putea face mișcările mămicii ce își leagănă mititelul și a sînilor săi din care picură laptele și tot restul : brațele frumoase și rotunde ale femeilor, buzele care se țuguie și, în sfîrșit, toate, toate celelalte, din ce în ce mai frumoase !

A doua zi dimineața, mama Philomène vine drept la mine. Pune pe umărul meu mîna ei uscată. Se apropie de mine : își ridică ochii pentru că sînt mai înalt decît ea și zice :

— Ești cumva vrăjitor, băiete ?

În acea clipă mă privește drept în ochi. Probabil că vede cum mă străduiesc să înțeleg.

— Vai ! sînt nebună ! șoptește ea lîngă mine și cuvintele i se strivesc, calde, pe chipul meu. Sînt nebună !

Te-am ascultat azi noapte şi mi-ai spus lucruri pe care le gîndesc şi pe care, eu una, nu îndrăznesc să le spun! Se aflau în cîntecul tău, erau acolo, în aer, izvorîte din tine, dar parcă şi din mine. Gîndeam : „În sfîrşit, urechile care trebuie să audă vor auzi".

Stăteam acolo de parcă ar fi trebuit să nasc un copil. Muşcam cearceafurile ca să nu gem. Voiam ca bărbatul să audă, voiam să ştie, voiam să înţeleagă... Era acolo, lîngă mine, ca un pietroi.

Şi apoi, deodată, nu a putut să-şi stăpînească un suspin lung care l-a făcut să se trezească de-a binelea ; toate astea pătrunseseră şi în inima lui : a priceput!

A înţeles ce-mi rodea inima de atîta vreme că îmi apropia moartea!

Mi s-a luat o piatră de pe inimă!

Nu ştiu ce i-a răspuns. Desigur că am bîiguit repede ceva, am zis nu, am zis da, aşa speriat cum eram de data asta de puterea Baumugnes-ului.

Iată de ce, pe urmă, terminînd de grăpat ogorul pregătit pentru însămînţat, timp de zece ocoluri n-am scos o vorbă, cufundat în gînduri, cu Saturnin pe lîngă mine. Deodată îmi dau seama că, în timpul ăsta, nu-şi cotcodăcise rîsul lui de găină.

— Ţi-a trecut rîsul ?

— Nu mai am chef.

Asta, azi-dimineaţă.

Mergînd la masă, l-am auzit pe Clarius răcnind de la o poştă. De cum mă zăreşte vine drept la mine ; atunci am putut să văd cum arată un om nebun.

Zice :

— Tu, ascultă-mă bine : aşa cum mă vezi în faţa ta, dacă mai cînţi o dată cu porcăria ta, o să mă scol şi-ţi ard un glonţ de puşcă în cap. Să ştii!

M-a lăsat. Se îndepărtează mergînd de-a-ndaratelea fără să mă scape din ochi :

— Auzi ? Dacă n-o fac, să crăp!

Şi uite-aşa! Ce să zic, bravo băiete!

La ceasul cînd să vină Albin, eram iar în fața ferestrei dar, de data asta, gata pregătit, cu pantofii în picioare, cu desaga pe umăr. Măsurasem înălțimea zidului, știam că pot sări și așteptam.

Afară era un întuneric de puteam să-l tai cu cuțitul, dar nu ploua și, obișnuindu-mă cu bezna, puteam să văd pînteoul alb al trunchiului de smochin. Pe ăsta îl supravegheam pentru că era singurul loc pe care îl puteam vedea. Din cînd în cînd, lăsam din ochi această pată albă apoi o regăseam și știam atunci că nu e nimeni așezat acolo.

Se auzea un vînt în înălțimi care călătorea, noaptea, spre Africa. Pe pămînt totul era liniștit, în afară de un zgomot ușor, aidoma unui zumzet de albine.

Tot uitîndu-mă la pata albă îmi spuneam „Ce-o fi asta, da' oare ce-o fi asta“ ?

O dată sau de două ori zgomotul luase deja forma unui cîntec cînd, deodată, am auzit o frîntură de melodie foarte limpede, datorită unei pale de vînt ; era „cîntecul lui Fanfarnette“, fără îndoială, cel pe care mamele li-l îngînă copiilor ca să-i adoarmă.

Asta era și era cîntat de o femeie. V-o jur și asta spunea mult, zumzetul acesta ușor, în toiul nopții.

Asta spunea că Douloire fusese nimerită drept în țintă.

Și, pe loc, caut pata albă. Nici urmă de pată albă. Cîntecul încetează.

Atunci, încetișor, mă duc spre fereastră, îmi potrivesc bine traistele, prind cu amîndouă mîinile bara și... stau acolo așteptînd primele note ale *monicăi*. Eram gata s-o șterg în mare viteză. N-aveam chef să fiu împușcat.

Nimic, absolut nimic, zgomotul vîntului în înălțimi.

Totuși cineva stătea pe ramura smochinului, fără nici o îndoială.

Trece multă vreme în care aud sîngele bătîndu-mi în vine, apoi pata albă reapare ; cineva pășește pe iarba pajiștei, pe urmă zumzetul „Fanfarnettei“ crește...

Ai fi zis o mireasmă de trandafiri !

Deci, în noaptea aceea, Albin venise fără să cînte.

Avusesem mare noroc, dar era prea nesigur ca să țină două nopți la rînd. De cum mă scol dimineața, alerg în fundul viei şi, de acolo, în două sărituri, ajung pe deal şi urc la Pierre cel Viteaz. Albin dormea.

Îl trezesc ; mă priveşte fără să se mire.

— Ei, zise, ai înţeles ?

— Ce să-nţeleg ?

Se opreşte.

— Nimic, spune tu întîi, zise Albin.

— Ei bine, uite... şi-i vorbesc despre cele două nopţi în care cîntase, aşa cum le-am văzut eu şi despre cele două zile ce au urmat, văzute din Douloire, în timp ce el era aici şi se odihnea în patul lui de cimbru uscat şi despre cea de-a treia noapte a mea pe care am petrecut-o ţintuit la fereastră, cu gîndul că-mi voi spune : „O să trebuie să sari".

— Băiete, de data asta, mi-e teamă că o să fim obligaţi să ne facem bagajele.

Mă mira faptul că el nu înceta să surîdă, dar, uneori, cu oamenii care au o idee fixă, trebuie să repeţi lucrurile pe două tonuri diferite.

— ...da, să ne facem bagajele şi s-o ştergem ; s-a terminat.

— Ai dreptate, spune, da, s-a terminat, o să ne facem bagajele şi o s-o ştergem toţi patru.

XI

— ...ce tot spui, întreb, şi unde-i găseşti pe toţi ăştia patru ?

Atunci el, în loc să-mi explice, zice, rîzînd din nou :

— Dă-mi tutun, să fumez.

Eram grăbit să aflu şi, în fond, mă întrebam ce anume.

— Ei bine, uite : aceştia patru vor fi, dacă vrei, prietene, tu, în primul rînd. Cinste bătrînilor ! şi apoi eu, dat fiind că vin întotdeauna după tine, ca lunea după duminică ; apoi, ceilalţi doi o să fie, ei, Doamne (asta, ţi-o spun între noi, şi dacă tu accepţi), ei bine, o să fie — văd că fierbi ca rufele — o să fie Angèle şi domnul Pancrace care merge pe zece luni. Asta-i.

Eram uluit şi fără suflare.

— Nu cumva vrei să spui că...

— Ba chiar o spun, prietene, şi o spun pentru că aşa este.

Redevenise omul serios de lîngă culmile înzăpezite, dar avea două flori în privire.

— Prietene, sîntem la capătul drumului. Ai vorbit cum trebuie adineauri, trebuie să ne facem bagajele ; le vom face şi vom pleca imediat după aceea, toţi patru, cei patru despre care ţi-am vorbit. E gata, ne-am înţeles pentru la noapte.

Îmi mai revenise puţin răsuflarea, dar după aceea mi s-a părut că totul e prea frumos.

— Aşa, cei patru ?

— Da, aşa.

Mă săturasem, în cele din urmă, să mă mai joc de-a şoarecele şi pisica, mai ales că treaba părea serioasă ca o slujbă religioasă. Mi-am înghiţit ruşinea şi am întrebat de ce toate astea, cerîndu-i să-mi explice în amănunt despre ce era vorba.

Spuse :

— Află că asta s-a petrecut a doua noapte, în momentul în care am băgat *monica* în buzunar, chiar în clipa în care ţi-ai închis încet obloanele.

Am auzit un zgomot ca o bătaie uşoară în lemn şi, pe loc, n-am băgat de seamă că i-a urmat un alt fel de zgomot ; se asemănau dar, pînă la urmă, am înţeles că închisul ferestrei nu durează atît de mult. Stăteam tot pe smochin ; zgomotul venea din stînga, din partea gheţăriei, la înălţimea pieptului.

Mă duc puţin în partea aceea ; întind mîna şi dau de o uşă ; o uşă de lemn ; şi chiar în locul în care o ating simt că, de cealaltă parte a acestui lemn gros, era cineva care bătea încetişor.

Îţi povestesc pe scurt. Nu mai este nevoie să-ţi spun ce simţeam, ştii bine.

Mă ridic deci şi mă duc acolo, aproape, de ating lemnul cu tot trupul meu şi aud că cineva bate cu pumnul de partea cealaltă și simt cum trece prin toată ființa mea tremurul ușor al lemnului.

Pe dată am înțeles totul. Mi-am apropiat gura de gaura cheii și lîngă fierul rece am șoptit :

„Cine-i acolo, cine bate ?“

Mi s-a răspuns :

„Eu.“

Apoi :

„Fata stăpînului fermei, Angèle.“

Și a spus apoi de două ori : sînt închisă, sînt închisă.

M-am ridicat, am sorbit o înghițitură mare din aerul nopții pentru că lucrurile dinăuntrul pieptului meu zvîcneau prea tare ; apoi m-am aplecat iar lîngă broască și i-am spus imediat :

„Dumneavoastră sînteți ? Ah, v-am găsit ! Pentru dumneavoastră am venit !“

Atunci, ea mi-a spus :

„Știu.“

Și a adăugat :

„Vă cunosc.“

Aceste cuvinte, ultimele, au ajuns calde în gura mea care rămăsese lipită de gura cheii. Calde !

Își lipise și ea gura de cealaltă parte a broaștei și cuvintele trecuseră din gura ei în gura mea fără să se răcească în aer.

Astfel, deodată, am simțit parfumul gurii sale în gura mea. Și vezi : abia trecuseră cinci minute de cînd o găsisem și aveam deja o mîngîiere !

Am plîns din cauza asta. Și-mi făcea bine să las să-mi curgă lacrimile !

Albin se opri ca să-și dreagă glasul și să-mi ceară iar tutun.

— Dar, l-am întrebat, ce înseamnă cuvintele astea la urma urmelor ? Cum de știa ? Și, de unde te cunoștea ?

Își răsucise țigara ; o aprinse ; apoi începu să surîdă pe sub mustața cu un surîs ca neaua, astfel că nu puteai ști dacă zîmbea din cauza aromei tutunului sau a ultimei părți a întrebării mele.

— Ei, uite : aici, în acest moment al povestirii, prietene, parcă sîntem niște păpuși din leagănul sfînt într-o țară în care pîrîiurile sînt de staniol. E o minune.

Îţi aminteşti de visul pe care l-am avut atunci cînd, din disperare, stătusem cu capul în soare de era să mor ? Îţi aminteşti că ţi-am spus : „Mi s-a părut că mergeam în întîmpinarea ei, cu braţele întinse ca să-i închid drumul. Adu-ţi aminte : Louis fluieră şi ea se desprinde de mîna mea şi pleacă în noapte cu bocceluţa ei, trasă de fluierat ca de o frînghie". Îţi aminteşti ?

Deci, i-am şoptit încetişor, prin gaura cheii şi i-am auzit respiraţia de parcă şi-ar fi ţinut capul pe umărul meu :

„Domnişoară, ştiaţi că trebuie să vin ? Ştiaţi că eu sînt ?"

Mi-a răspuns :

„Da, ştiam. Mi-am spus : în sfîrşit, te-a găsit ! Şi nu putea fi nici o altă persoană decît dumneavoastră."

„De ce ?"

„Pentru că mi-aţi vorbit ieri seară cu aceleaşi cuvinte ca acum doi ani."

Şi atunci, pe loc, mi-a fost teamă, pentru că eu nu-i vorbisem niciodată ci numai Louis, cel care... Dar mi-am amintit că nici în ajun nu vorbisem ; cîntasem doar din *monica.*

„Acum doi ani, cînd mi-aţi ieşit înainte, noaptea, pe drum, ah ! de v-aş fi ascultat !"

Atunci, prietene, mi-a povestit şi am înţeles.

Acel vis, acele lucruri înceţoşate care-mi rămăseseră în minte şi despre care spuneam : este un vis, erau o realitate în care intrasem ca ameţit, cu capul plin de soare.

Trupul meu, ştii, este mare, este puternic şi această dragoste este şi ea mare şi puternică ; împreună, dragostea purtînd trupul au făcut ca totul să fie aevea.

Am mers pe drum, în întîmpinarea ei, eu însumi, nu numai gîndurile mele, sau în orice caz gîndurile mele, poate, înainte, dar, de voie, de nevoie, carnea şi oasele le urmau. Şi chiar de-adevăratelea ea a venit în faţa mea, în noapte ; tocurile ei răsunau pe drumul uscat şi ducea puţină lenjerie într-o basma.

S-a întîmplat cu-adevărat, i-am luat mîna, i-am vorbit, m-a ascultat, acolo, fremătînd în noapte, neştiind ce să gîndească, într-un moment ca acela, despre bărbatul voinic, care nu era prea sigur pe picioare și care îi vorbea... și care îi vorbea de ținutul frumos de acolo de sus, de unde se sfîrșesc toate drumurile ; de inima sa limpede și curată ca gheața ; de casa în care era loc pentru leagăne. Despre bărbatul voinic care îi spunea : „Vom fi zidiți amîndoi dintr-un ciment care va dăinui pînă ne vom da ultima suflare“.

Da, în seara aceea blestemată de acum doi ani, i-am vorbit de toate astea și tot despre asta i-am vorbit, în ajun, cu muzicuța mea.

Eu i-am spus, atunci :

„Doresc și azi același lucru, dar dumneavoastră ?“

Atunci, ea a început să plîngă înapoia ușii și a spus :

„Eu, nu mai pot acum.“

Și asta a fost tot în seara aceea.

În seara următoare, care a fost a treia, ieri seară, cum am ajuns acolo am pus gura la broască și am întrebat :

„Domnișoară, mi-ați spus : «Nu mai pot». De ce ?“

„Pentru că m-am schimbat, nu mai sînt aceeași.“

„Nu face nimic.“

„Ba da ! Mai întîi că, prin ușă și în noapte, îndrăznesc să vă vorbesc, dar dacă am fi afară, ați vedea că nu mai pot să vă privesc în față.“

„Dar știți bine că, eu, eu vă iubesc.“

„Știu și tocmai de aceea mi-ar fi greu să stau pe lumină în fața dumneavoastră, a dumneavoastră care m-ați cunoscut înainte... ca să vedeți cum am ajuns, fiindcă asta se vede, se vede limpede.“

„Domnișoară, vă înșelați, eu v-am spus : vă iubesc.

Desigur, vă iubesc de atunci, de dinainte... iar pentru mine rămîneți mereu aceeași ca în prima seară cînd v-am văzut.“

„Nu, plecați, n-are rost să vă spun, eu știu bine că m-am schimbat dar, pentru că sînteți aici, în spatele ușii, m-am gîndit de aseară, trebuie să aflați totul...“

Această fată, prietene, era o floare gingașă și o știam de multă vreme ; din clipa în care oprise calul și căruța în fața mea doar dintr-o mișcare sigură a mîinii.

Cînd ai venit să mă cauţi la Peyruis şi mi-ai spus că are un copil, m-am gîndit : o să-ţi povestească totul ea însăşi pentru că este sinceră. Aş fi pus mîna în foc. Era de ajuns s-o vezi cum stăpîneşte calul şi căruţa.

Nu poţi să fii într-un fel cu animalele şi alt fel cu tine însuţi. Aş fi pus mîna în foc.

Aşa că începe să-şi depene viaţa în faţa mea.

O şoptea prin gaura cheii. Nimic n-o obliga s-o facă, sau, dacă o obliga ceva, atunci era numai cinstea ei ; acel ceva din străfundul fiinţei sale care îi spunea : „este cinstit, fă-o“.

Bănui ce meserie i-a hărăzit celălalt ? Ei, da, bineînţeles, cea despre care îmi vorbise. A vîndut-o, pur şi simplu, unora şi altora.

Pe atîta clipa.

Asta mi-a mărturisit, desprinzînd aşchie după aşchie. A făcut-o fără să se cruţe. Simţeam inima gingaşă a lemnului care plîngea sub rindea.

Mi-era sufletul, de la început, plin de iertare ca o pajişte îmbelşugată şi voiam s-o opresc :

„Da, domnişoară, ştiu...“

Dar ea mergea înainte ; cu toată puterea, ţinea strîns frîul şi se mîna singură cu biciul în mînă, aşa cum îi era obiceiul.

În sfîrşit, a sosit şi momentul în care terminase totul de spus în afară de ce era cel mai greu.

Nu mai rămînea decît atîta, cel mai greu, şi era scuzabil. Atunci, a rămas tăcută vreme îndelungată ; firesc. Era femeie, la urma urmelor... Femeia e simţitoare.

Nici eu nu îndrăzneam să vorbesc. Ce să spun ? Şi aşteptam şi mă gîndeam : «Complicăm lucrurile ; le complicăm şi sînt atît de simple.»

Atunci ea a zmucit frîul, şi-a regăsit stăpînirea de sine şi a întrebat :

„Mai sînteţi aici ?“

„Da, vă aud respiraţia.“

„Ei bine, sînt cea din urmă femeie : am un copil.“

„Bine, zic, ştiu, şi ce-i cu asta ?“

Poate nu m-a auzit ; continua să vorbească, acolo, lîngă gaura cheii, să-şi descarce inima. O ascultam, o ascultam plin de bucurie pentru că ştiam că port în suflet iertarea. Vorbea ca o femeie în ceasul morții, care mărturisește totul, apoi își pune lațul de gît și se spînzură :

„Am un copil ; nu știu cine e tatăl său ; am fost femeia tuturor, mi-e rușine de trupul meu. Cînd mama vine să-mi aducă de mîncare, nu îndrăznesc să-i spun : «vreau să te sărut». Nu pot să o sărut pe mama cînd îmi amintesc ce-am făcut cu gura mea. Sînt cea din urmă femeie, sînt murdară pe dinăuntru, m-am folosit de trupul meu ca să cîștig bani..."

Dar, cînd mîi prea tare, înfurii calul ; a început să plîngă și micuțul s-a trezit.

„Domnișoară, i-am spus eu, duceți-vă și adormiți din nou copilul, apoi vom vedea."

Iar, cînd a revenit, eu am fost cel care s-a explicat :

Și asta a durat, a durat...

La sfîrșit, complet vlăguită, mi-a șoptit prin broască :

„Și eu, ah, și eu aș vrea !"

Acum, uite : am vrut să lămuresc totul cu ea ; am lămurit totul. Ce vreau eu, știi doar, vreau să fie fericită.

Ai să te întorci la fermă ; caută în lada șaretei ; e acolo o șurubelniță, așa mi-a spus ea. După ce se întunecă, te duci la ghețărie ; n-ai nevoie să vorbești, ea știe. Sapă sub ușă cu mîinile, pămîntul este moale, și împinge șurubelnița înăuntru ; o va lua. Va desface încuietoarea. Tu, pregătește-ți traistele și așteaptă. Atunci am să viu.

Prietene, ce-ți cer eu este o ultimă mînă de ajutor ca să ridic povara ; apoi scapi de mine ; o să merg singur pe drumul meu ; sînt lat în umeri și piciorul mi-e sigur.

Povestea lui Albin m-a făcut să mă simt greoi ca o oală de pămînt.

Închipuiți-vă o treabă ca asta care vă cade pe cap gata pusă la punct, frînghia asta înnodată care se deznoadă de la sine : să-ți vină să-ți dai singur picioare în fund.

— Băiete, îi spun, în breasla noastră, de obicei, eu trec drept unul destul de descurcăreț, dar tu, tu ești tartorul descurcăreților ; mă întreci cu mult !

Dar, asta nu-i totul, ce-ai să faci după aceea ?

— După aceea ? Ei bine, după aceea e foarte limpede.

— Cum așa, foarte limpede ?

— Ei bine, mergem la Baumugnes.

— Da, şi pe urmă ?

— Pe urmă, mai am încă acolo sus un pic de pajişte şi un fel de hambar mai mic care, la început, ne-am putea închipui că-i o casă. Am să muncesc prin împrejurimi, o să cîştig ca să avem ce mînca şi apoi, apoi îmi ceri prea mult.

— Şi copilul ?

— Copilul ? Ce-i cu copilul ? Este al lui Angèle, numai al lui Angèle ; ei bine, are să fie al meu, va deveni al meu. Va fi de la Baumugnes ; n-o să-i plîngi de milă. Pe acolo nu-s oameni prea răi, nu-i aşa, bunicule ?

— La naiba cu bunicul tău cu tot, îi spusei eu rîzînd, nu, nu-s prea răi oamenii din satul tău, mai cu seamă în ce priveşte mintea.

Şi după toate astea am luat drumul spre Douloire ca să petrec acolo ultima seară.

Eram îngrijorat.

Cînd se făcu ora şase şi se înnoptă, am intrat în bucătărie şi mama Philomène a pus pe masă patru farfurii cu supă. În bucătărie, în timpul mesei, nu se auzea decît zgomotul gesturilor, niciodată cel al vorbelor.

În seara aceea, deci, se aud mai întîi cele patru zgomote ale farfuriilor puse pe masă, apoi alte trei zgomote, cînd Clarius, Saturnin şi cu mine ne tragem scaunele, apoi, timp de cîteva clipe, bătaia pendulei înalte şi, în sfîrşit, zgomotul făcut de stăpînă cînd îşi trage şi ea scaunul.

Atît.

După aceea, se aud lingurile care sună lovind faianţa şi *uf*-ul lui Saturnin care îşi soarbe supa printre mustăţi. Mai se află, tot pe undeva pe acolo, şi pisoiul care se joacă cu o bucăţică de hîrtie. Mai sînt vatra care geme sub povara jarului şi o muscă bîzîind pe lîngă vasele din bucătărie ; mai este şi covata veche care trosneşte brusc şi atunci pisoiul rămîne cu o lăbuţă în aer şi nu mai loveşte hîrtia.

Am terminat supa.

Nici un cuvînt.

Mama Philomène împinge scaunul și se scoală. Papucii ei abia se aud. Ușa dulapului se închide ; ne aduce slănină, brînză, pîine.

Zgomot de farfurii.

Tăcere.

Cuțitul lui Clarius se lovește de farfurie de fiecare dată cînd taie o bucată de brînză. Clarius nu e îndemînatec cu mîna stîngă. De trei zile încoace Saturnin nu mai rîde.

Tăcere...

Se aud pendula și pisica. Pisica se distrează acum cu un mosor de ață. Tai o bucată de brînză. Tai încetișor ; totuși, vîrful cuțitului răsună lovind fundul farfuriei.

Nici o vorbă !

Mama Philomène suspină. Clarius se uită la ea. Știu că se uită la ea ; n-am ridicat privirea. Dar știu că se uită la ea.

Tăcere.

Un curpen umed fluieră în foc. Atît !

Uite cum sînt mesele la Douloire ! Uite cum erau în fiecare seară ! Niciodată nu simțisem ca în seara asta nevoia să vorbesc, nevoia să aud vorbindu-se.

Am terminat ; îmi scot punga de tutun. Răsucesc o țigară. Mă duc s-o fumez afară. Simt în buzunarul pantalonului, șurubelnița țeapănă și rece lîngă pulpă.

Spun : „Bună seara la toată lumea".

Ca să spun doar atît a trebuit să-mi dreg glasul ; mi se pune un nod în gît și nu-i nimic de făcut. Nici Clarius, nici Saturnin, nici mama Philomène care așază farfuriile pe spălătorul de vase — ea poate că n-a auzit — nu răspund.

Spun iar :

— Bună seara.

Nimic.

Ies.

Am băgat șurubelnița pe sub ușă și am simțit că era trasă repede de partea cealaltă. Bocceaua mea era acolo, în iarbă. Acum nu mai trebuia decît să aștept.

La fereastra camerei a apărut o lumină. Clarius se culca. Apoi lumina s-a stins.

Cădea foarte multă rouă de noapte.

M-am dus să-mi pipăi bocceaua ca să văd dacă nu mi se moaie provizia de tutun. Un vînticel stîrnit în smochin făcea un zgomot nemaipomenit în frunzele mari.

La un moment dat fereastra s-a luminat din nou : se culca stăpîna. Apoi lumina s-a stins.

Trebuia doar să aştept.

Auzeam şurubelniţa rozînd broasca uşii.

L-am auzit de departe cum venea de-a lungul pajiştei şi, totuşi, am tresărit cînd mi-a pus mîna pe umăr :

— Eu sînt, prietene.

Albin se apropie imediat de uşă. Eu mă dădui puţin mai în lături. Îndrăgostiţilor le place să fie singuri, lăsînd gluma la o parte.

Ah ! ce noapte frumoasă !

Era un păcat... zău că era un păcat, mă gîndeam, să ţii o creştină ca şi îngropată sub pămînt, cînd afară era aşa de frumos.

Era un aer plăcut ca o supă bună, ca o supă de copaci. Mirosea a frunze umede şi a iarbă deasă. Noaptea ne acoperea ca o glugă strălucitoare. Erau stele pînă la tronul lui Dumnezeu.

Durance cînta încetişor pe sub plopi. Spre Oraison, probabil că aprinseseră focuri ca să ardă frunzele de viţă uscate ; din timp în timp o vîlvătaie mare, roşie, izbucnea dintr-acolo şi se vedea urcînd în noapte un fum care plutea, ca o coamă de cal.

Albin mă strigă încet :

— Hei, prietene, vino să vezi.

Mă duc.

Era Angèle !

Stătea dreaptă în pragul uşii deschise.

Lăsase lumînarea aprinsă în fundul silozului. O vedeam pe Angèle care stătea cu spatele la lumină, înfăşurată într-un şal mare care îi acoperea capul şi pieptul şi pe care îl ţinea strîns, cu braţele încrucişate. I se zărea puţin şi nasul. Numai atît, acea fărîmă de nas şi forma trupului ei, erau cu mult mai frumoase decît noaptea.

Dumneavoastră n-ați răpit niciodată fete ? Nu ? Ei bine, în acest soi de împrejurări prezentările se fac repede.

De altfel, probabil că el îi vorbise deja despre mine. Angèle știa cine sînt.

Albin pregătise un coșuleț de răchită și-l umpluse pe jumătate cu paie uscate ; asta, pentru domnul Pancrace.

— O să-l ducem împreună, dumneavoastră și cu mine, domnișoară, ca pe un coș cu mere și, legănîndu-l, va dormi cum n-a mai dormit niciodată.

Ușor de spus, dar dacă ar fi de ajuns să aranjăm lucrurile pentru ca să se și împlinească, lumea n-ar mai fi lume. Domnul Pancrace a fost culcat în coșuleț, dar cît privește legănatul a părăsit Douloire mai curînd în zdruncinăturile unui galop.

Nu știu dacă, bucuroși fiind, n-am vorbit mai tare decît trebuie în asemenea cazuri sau dacă șușotelile noastre, cît erau ele de stăpînite, n-au fost totuși prea puternice sau dacă... în sfîrșit, o fi fost cum o fi fost, dar, după ce trecem de colțul casei, simt ca un frig pe șira spinării ; ai senzația asta cînd cineva își pironește privirile în spatele tău.

Mă gîndesc la Clarius, las boccelele, întind brațele în întuneric și ating omul și oțelul rece.

El și... pușca lui, firește.

— Ah ! Ticălosule !

Îl și prinsesem cu brațele de mijloc ca într-un clește.

Îi aud pe cei doi care aleargă pe pajiște.

Pușca o vream și, pe de altă parte, nu îndrăzneam să mă port cu el ca și cu un om întreg. Îi respectam mîna ruptă, știam ce voia să facă : să-și elibereze arma ca să-mi tragă un glonte în față.

A fost o luptă strînsă, vă asigur, și pe tăcute.

I-am tras la pumni cu nemiluita în coaste și l-am lovit cu capul în bărbie și l-am călcat pe picioare în același timp : tot lovituri murdare, e drept, dar atunci cînd ți-e viața în joc !...

E curios : în clipele acelea îi vedeam limpede ca ziua în amiaza mare pe Albin și pe iubita sa cum alergau pe o pajiște înflorită legănînd coșulețul cu mititelul și-mi spuneam : „Mai rezistă încă pînă vor trece de pîrîul cel mic ; pe urmă, lasă-l..."

Îl simt deodată moale ca și cum aș fi avut în brațe nu un om mînios, ci un snop de trestii. Pușca alunecă și răsună pe pietre. Gîndesc : „bine c-am scăpat măcar de asta." Apoi îmi dau seama că nu mai poate lupta și îl întind încet pe pămînt.

Fără s-o fi făcut înadins, probabil că îi strînsesem puțin brațul bolnav.

Aprind bricheta.

Stătea întins ca pe cruce. Nu mai mișca dar ținea ochii deschiși și privirea acestor ochi nu o voi uita niciodată, chiar dacă am să trăiesc cît Matusalem. Sub barbă era palid ca moartea. Cu flacăra în mînă îl priveam : era întins pe crucea sa !

Luptase împotriva răului (după părerea lui) atît cît putuse ; acum totul se sfîrșise (tot după el, bineînțeles).

Deschise gura, fără să mă piardă din ochi :

— Omoară-mă, îmi spuse.

Ah ! al naibii de cap sec !

Așa își închipuia el că se face asta ? Aveam oare aerul unuia care lovește un om căzut la pămînt ?

Ce hal de nerecunoștință !

Trec peste el (cu toată băgarea de seamă), îmi iau bocceaua și, înainte de a o întinde înspre pajiște, mă întorc și îl dojenesc :

— Vrei să ți-o spun, Clarius ? Să știi, nu ești decît un mare ticălos !

XII

Dacă aș fi fost Albin, după ce aș fi trecut de pajiște, aș fi părăsit malurile periculoase ale Durancei și, urcînd de-a lungul pîrîului cu raci, aș fi pornit-o înspre drum. Acolo este un stejar mare, nu prea înalt, dar îndesat ca un cărbunar. Mi-aş fi aşteptat prietenul în întuneric. Chiar acolo i-am regăsit, pe el şi pe Angèle a lui şi coşuleţul cu copilaşul.

— Bine socotit, prietene.

Le-am povestit întîmplarea, în felul meu, ca pentru femei, ca să nu o sperii pe doamna Albin şi... a mers.

De altfel, aveau şi unul şi altul la ce să se gîndească : erau împreună.

Ar fi fost păcat să nu facă ce-au făcut. Acum că erau, în sfîrşit, unul lîngă altul, iubirea lor izbucnise deodată, ca un foc care a mocnit mult timp şi apoi ţîşneşte în înaltul cerului.

Era mai mult decît dragoste, era turbare !

Să mă înţelegeţi bine : nu vreau să spun că se purtau ca la o petrecere cîmpenească, cu săruturi zgomotoase ca nişte palme şi cu vorbe precum „cocoşelul meu", mai să-ţi înfioare şi talpa piciorului. Nu, totul era trainic şi liniştit ca o dimineaţă frumoasă ; simţeai venind din urmă un întreg convoi de lumini. E drept că eu nici măcar nu-i vedeam, dar probabil că răspîndeau dragostea lor în aerul din jur, odată cu răsuflarea.

Oricum, era prudent să mai punem între noi şi Douloire puţin pămînt şi puţină pădure, aşa că am pornit la drum. Direcţia : valea torentului Asse ; era drumul spre munte.

Albin îl ducea pe domnul Pancrace, în coş, adormit. Angèle mergea lîngă el ; pe lîngă această fericire o mai avea şi pe aceea de a nu întîlni ziduri în faţa ei, la fiecare trei paşi.

Eu, eu veneam în ariergardă. Eram catîrul turmei.

Este mult mai obositor să mergi noaptea decît ziua.

Ziua, ochii pot să se distreze, privirea sare înainte şi în lături, ca un cîine vrednic şi găseşte lucruri plăcute : colo un măr, dincolo o livadă cu flori ; asta îţi umple timpul. Noaptea, dacă din nefericire ai o grijă, îţi sare în spate, te prinde de umeri ; cît ţine drumul trebuie s-o duci şi pe ea, pe lîngă toate celelalte şi asta-i mult pentru două picioare.

Pentru mine, grija era Douloire.

Îl revedeam, la lumina brichetei, pe Clarius întins pe iarbă, pe crucea sa vreau să spun ; îl auzeam spunîndu-mi

„Omoară-mă". În halul în care se afla era un om sortit morții.

Un pas, doi pași, o sută de pași; noaptea. Mergem pe pietre. Tufișurile nu mai au flori.

Tot atît de sigur cum îi găsisem pe Albin și pe Angèle sub stejar pentru că era singurul drum firesc, tot atît de precis puteam să văd gesturile lui Clarius. O, nu cuie bătute sus în grinzile podului, nu frînghie, deși, la țară, se spînzură mulți, nu pușcă în gură în timp ce degetul mare de la picior caută trăgaciul, nu, nici asta. Saltul de la ferestrele înalte pe lespezile curții? Nu, Mi se părea că sînt în pielea lui, că parcă deslușesc începutul gesturilor sale.

Era un om care avea întîlnire cu moartea: cu moartea prin înec.

Din seara aceasta, după ce fiica sa plecase pentru a doua oară ca să urmeze bărbatul (el nu știa deci că era vorba de Albin, de astă dată), din seara asta, auzise moartea, buna sa prietenă, spunîndu-i la ureche „mîine". Și mîine se va duce la întîlnire. Se va duce să se arunce în Durance.

Mîine!

Acum, după cît socoteam, era unsprezece. Mîine, nu era un timp prea îndepărtat.

Noaptea miroase a frunză umedă și a lemn putred. Cei doi, acolo, în fața mea, vorbesc între ei lucruri plăcute. Drumul urcă; ei nu-și dau seama, iar eu sînt cel care se lovește de toate pietrele, fir' ar să fie!

Da, fără îndoială, mîine, curînd, se va duce la întîlnire.

Înțelegeți: să suferi, să ai inima ca un dinte care se strică și apoi, acolo, la doi pași, leacul, singurul leac (după părerea lui, neghiobul), cine ar rezista?

În situații de acest fel, pentru aceste iubiri, mai aparte, cu moartea, cauți locuri liniștite, te ascunzi ca să poți săruta bine, nu faci asta cu tărăboi și cu figuri de dans. Nu, ceea ce vrei mai presus de toate este să fii liniștit, să îți strîngi în brațe iubita și să primești nestingherit, departe de cei ce te-ar putea stînjeni, mîngîierea tămăduitoare. Durance era exact ceea ce trebuie și apoi era la îndemînă. Mare păcat că există capete de neghiobi de soiul ăsta !

Și totuși, povestea asta era un lucru hărăzit : nu exista nici o ieșire. Dacă ar fi judecat ca lumea, nenorocirea și-o făcuse singur. Din ziua în care își văzuse fiica întorcîndu-se, din ziua în care fata sosise de la Marsilia, pe drum, poate, cu năpîrstocul în brațe, din ziua în care deschisese ușa : „Eu sînt, mămico“, n-ar fi trebuit decît să reînceapă cursul obișnuit al vieții, dacă Clarius ar fi avut un dram de minte.

Ei bine, vedeți, eu mă leg de lucruri și de oameni. Mai mult de lucruri. Această Douloire îmi intrase în sînge. Da, știu, sînt schimbător ca toți cei din neamul nostru : cînd aici, cînd colo, și ce-i cu asta ? Credeți că pleci întotdeauna bucuros, chiar cînd o faci de bunăvoie ?

Dar nu asta e treaba ; Douloire, mama Philomène (și cu ea, ce avea de gînd să facă ziua ce urma să se ivească scăldată în lumină roșie pe firul drept al drumului ?) și Saturnin cu vizuina lui de mistreț bătrîn și chiar Clarius ocupau un loc în inima mea.

Ah, aș fi dat zece franci ca să pot fi acolo să-l pîndesc cînd se va arunca în apă ; l-aș fi lăsat s-o facă, da, da ! l-aș fi lăsat să bea o înghițitură bună și pe urmă m-aș fi dus să-l scot afară : chiar așa cum vă spun ! Și apoi, acolo, în mijlocul apei, unde aș fi putut avea scuza că-l salvez, i-aș fi cărat la pumni pe săturate, pînă îmi făceam cheful. După aceea i-aș fi spus : „Știți, am dat ceva mai tare pentru că mă țineați de picioare“ dar în sinea mea n-aș mai fi putut de bucurie.

Zece franci... dacă vă spun !

Cîinii lătrau cînd treceam pe lîngă ferme. Am băgat de seamă că lătratul cîinilor venea din stînga ; ceea ce însemna că trecuserăm de locul unde Durance curgea pe lîngă marginea platoului și că acum și în partea aceea se aflau ogoare. Eram deajuns de departe.

Spun :

— Hei, îndrăgostiților !

Şi cei din faţa mea încep să rîdă.

Nici nu îşi dăduseră seama că mergeau de o bună bucată de vreme.

— Dacă am face o „haltă“ mică? După răcoarea aerului trebuie să fie trei sau patru dimineaţa.

Odată aşezaţi într-o vale lină, căptuşită cu cimbru uscat, ne-a fost atît de greu să ne sculăm că am rămas pe loc.

Scîncetul slab al copilaşului, care m-a trezit, m-a făcut să gîndesc fiind pe jumătate adormit: „Acum ai să găseşti ascunzătoarea“. Îmi închipuiam că sînt încă la Douloire şi o caut pe Angèle. Cu ochii deschişi, mi-am dat seama că ea era acolo, în faţa mea, şi că, în sfîrşit, aveam s-o văd pentru prima dată.

Vă mai amintiţi, poate? În fapt, eu nu o văzusem deloc pe fata asta. Nu se cheamă că o văzusem, zărind-o cum trece, în raza lămpii, acolo, la fermă, sau înfăşurată într-un şal în uşa silozului.

Era încă noapte dar, peste puţin timp, aveam s-o văd.

Veneau zorile. Cerul era parcă spoit cu var. Mai erau încă resturi de noapte prin văi şi, pe celălalt mal al Durancei, străluceau încă lumini în satul Villeneuve.

Şi au venit zorile. O ciocîrlie se înălţă drept în mijlocul vîntului; scîrţîia ca un cuţit într-un fruct verde. Şi apoi, deodată, puţin înainte de a răsări soarele, care era încă dincolo, în Italia, s-a făcut ziuă şi am văzut-o pe Angèle.

Se aplecase peste coşul de răchită şi pe dată mîinile i se umplură de trupul domnului Pancrace. O văd că-l pune pe genunchii ei frumoşi şi plăpînzi şi îşi înalţă puţin unul ca să-i facă pernă căpşorului. Dă în lături şalul, îşi desface corsajul şi scoate un sîn rotund, frumos, înflorit, îl apleacă spre gura înnebunită şi ţipetele încetează. Atunci îşi ridică privirile: ochii şi buzele îi sînt pline de un rîs mare, tăcut.

Domnul Pancrace mesteca floarea sînului ca un disperat; pe toată faţa i se prelingeau şuviţe de lapte; pînă şi într-un ochi din care clipea fără încetare.

Era frumos! Era lecţia vieţii. Iată ce făcuse ea în ciuda tuturor. Cîtă frumuseţe!

Angèle !

O vedeam pe de-a-ntregul, acum, ieşind cu totul din noapte. O vedeam în continuarea a ceea ce fusese şi în continuarea a ceea ce va fi. O femeie ca aceasta e o bucată din pămînt, asemenea unui copac, unei coline, unui rîu, unui munte. Face parte din toate acestea. Şi dăinuie tot atît cît stelele !

Şi frumoasă... mai să-ţi vină să strigi că e păcat atunci cînd ştii, aşa cum ştiu eu, că aşa ceva fusese închis sub pămînt !

Ah ! erau frumoase, v-o jur, fata aceasta ca un fruct mare şi acest sîn drăgăstos şi generos şi acest supt lacom. Domnul Pancrace scosese mînuţa şi mîngîia burduful gingaş şi lovea în el cu degetele ce păreau nişte chibrituri.

Văzînd acest sîn frumos în aerul dimineţii, care ciupea puţin, Albin întrebă :

— Nu vă e frig, domnişoară ?

Angèle era o mamă : o mamă ca aceasta alătură fără ruşine dragostea pentru bărbat şi pe cea pentru rodul ei.

Spuse, uitînd, stăpînită de dragoste :

— Dă-mi eşarfa copilului.

Apoi repede :

— Vai, am spus „dă-mi".

Iar Albin ia eşarfa, i-o întinde :

— Uite, frumoasa mea !

Aşa-i : viaţa era înaintea lor. Da, n-aveam nici o grijă în privinţa asta. Aveau viaţa înaintea lor pentru că se iubeau şi mai ales pentru că se iubeau ca nişte oameni liberi. O să-mi spuneţi : „ca nişte animale" ; ei şi ?

Am chibzuit bine la asta : Baumugnes era un loc unde fuseseră alungaţi nişte oameni în afara societăţii. Fuseseră goniţi ; redeveniseră sălbateci, avînd puritatea şi simplitatea animalelor.

Nu erau complicaţi : erau sănătoşi, erau drepţi ; vă explic astea cum mă pricep, fără zorzoane.

Veneau în faţa vieţii ca nişte copii, cu braţele întinse, cu gesturi care nu erau perfecte.

Albin voise pe femeia pe care o iubea : o avea. Ce-a fost a fost. Altul ar fi tîrît asta toată viaţa ca pe ghiulea ;

el privea în prospețimea zorilor acest sîn și pîrîiașele de lapte de pe chipul copilului.

Ce-a fost a fost.

Ea l-a tutuit și tot cerul, cu livada lui de stele, e al lui.

O să-mi spuneți : se iubeau ca niște animale... și eu o să vă spun din nou : da... ei și ?

Clarius, cît era el de deștept, cît era el de om, tot nu izbutea să-și găsească fericirea în asta ; și, tocmai de aceea, avea curînd să se arunce în Durance.

Domnul Pancrace terminase : pompase odată cu laptele dulce un somn plin de floricele și torcea deja, cu gurița deschisă.

Angèle îl culcă în coșuleț și îl înveli. Cerul sîngera ca o rodie coaptă :

— La drum, spuse Albin.

Vedeam, în fața noastră, în coasta întunecată a dealurilor, o vale plină de ceață albastră : torentul de la Asse, poarta ! De acolo aveam să urcăm spre Baumugnes.

Eram cu fața spre răsărit.

Pentru a vă explica ce a urmat mai apoi, trebuie să vă reamintesc că grija mea pentru Clarius, gîndurile mele în legătură cu prăbușirea Douloirei (care era, în fapt, opera mea) nu mă părăsiseră.

Era în adîncul ființei mele ca o apă ce se clătina la fiecare pas al meu și al cărei zgomot mă însoțea. Dar aveam un gînd care îmi spunea : atîta vreme cît nu e ziuă de-a binelea, nu-i nici un pericol încă, mai poate fi salvat ; și așteptam minunea.

Minunea a venit de la mine.

De la mine și de la imaginea care, deodată, mi-a năpădit mintea, adică : chipul mamei Philomène, dreaptă, bună, simplă, aleasă, într-un cuvînt și care a apărut în fața ochilor mei chiar în clipa în care, soarele trecînd de Alpi și apele sale de aur clocotind pe dealurile de lîngă șes, începuse primejdia pentru Douloire.

Din trei pași mari l-am depășit pe Albin care îl purta pe copil și care mergea încet, sprijinind-o pe Angèle.

Și i-am barat drumul către munte cu brațele întinse în lături și i-am spus :

— Băiatul meu, bietul meu băiat, trebuie s-o luăm de la capăt.

M-a întrebat uimit :

— Eşti bolnav, bunicule ?

Avea glasul trist pentru că ghicise.

— Ei, bolnav, băiete ! Poate că sînt, dar sigur e că trebuie să-ţi vorbesc. Ceea ce începe cu paşii tăi şi cu paşii domnişoarei e o viaţă. Viaţa ta ! Ei bine, uite ce-ţi cer : aşteaptă o clipă ; am să-ţi spun ce am de spus ; după aceea mă voi da la o parte din drumul tău şi, dacă vrei să treci, vei trece.

Îşi luă braţul de pe mijlocul lui Angèle. Braţul său se obişnuise să stea acolo ; a durat un timp pînă să se desprindă, dar Albin se gîndea la ceva.

— Bine, spune.

— Băiete, mai întîi : un lucru bun nu începe niciodată cu o ticăloşie.

— Da, şi pe urmă ?...

— Pe urmă, asta-i.

— După aceea, vreau să spun.

— După aceea, asta-i tot, asta-i totul.

Rămase un timp să mă privească drept în ochi.

— Dacă spui asta pentru mine, prietene, gîndeşti ceea ce gîndesc şi eu.

— Se poate. Şi atunci ?...

— Atunci, ai să afli : dacă am aşteptat ca să vorbeşti primul e din cauza celei pe care o iubesc şi care-i aici. Tu ştii bine ce sete mi-a fost de ea ! Şi acum e dimineaţă şi iată-mă înaintea drumului cel bun, cu un soare luminos care mă încălzeşte ; aici, braţul meu înlănţuind-o, ea e alături de mine ; ea, căldura ei, povara şi viaţa ei care freamătă ; asta scuză multe lucruri.

Da, desigur, ştiu ce am de făcut ca să o am, a fost o treabă făcută în grabă, nu a fost bine pusă la punct, n-am ţinut seama de amănunte, a fost ticluită în mare după vrerea mea şi p-aci ţi-e drumul...

Am chibzuit la asta în mine însumi şi poate înaintea ta, dar, pînă la acest ultim pas, cînd te-ai oprit cu piciorul în aer, mă linişteam spunîndu-mi : cît o fi răul de mare şi în anii grei se seamănă grîu şi el creşte. Dacă ai semănat prost, cu atît mai rău ; ai totuşi încredere în viitor. Şi apoi, mai este încă ceva : ea este aici, ea, cu căldura ei plină de viaţă, are un cuvînt, are dreptul să aibă o părere, are dreptul să spună : „După mine, trebuie să facem aşa". Acum nu sînt numai eu singur, la urma urmelor.

O privea pe Angèle.

Puţin din cauza aerului dimineţii care o surprindea, puţin din cauza vorbelor noastre care pricepuse unde duc, era albă ca o coală de hîrtie. Nu mai avea culoare decît în ochi.

Işi sprijini capul pe umărul bărbatului său :

— Fă cum vrei tu.

Spunea din tot trupul : „Sîntem doi într-unul, adică tot tu. Unde vrei, dar alături de tine."

Soarele urca. Celălalt, dincolo, poate că pornise deja către Durance. Era, poate, o chestiune de un sfert de oră.

— Atunci, spuse Albin, dacă-i după cum vreau eu, draga mea, ne întoarcem.

Vreau să vorbesc cu tatăl tău, cu mama ta şi să plec de la Douloire cu tine în plină zi, în văzul tuturor, vreau ca ei să iasă ca să ne vadă plecînd şi în poartă tata şi mama să ne zică „la revedere" făcîndu-ne cu mîna. Uite, asta vreau !

Asta putea salva totul sau pierde totul.

Spun :

— Gîndeşte-te bine : dacă faci asta ca să te respect eu, mergi mai departe, du-te la Baumugnes, ai făcut destul.

— Nu, o fac din respect pentru mine.

— Mai este un lucru : cînd vom fi toţi trei în faţa Douloirei, în plină zi, o să mai fie şi puşca lui Clarius, e un lucru de care trebuie să ţii seamă.

— Asta-i sigur, spuse Angèle.

— Totuşi, înapoi, bunicule !

Pe drumul întoarcerii, a spus, la un moment dat, ca şi cum ar fi vorbit de unul singur :

— ...Pentru că nu vreau să fac cum a făcut celălalt.

Şi mai apoi :

— ...orice ar fi, acum, ea e nevasta mea pentru totdeauna.

Şi, în sfîrşit :

— ...eu, eu sînt din Baumugnes.

După aceea a început să se joace cu micuţul.

Domnul Pancrace, trezit de-a binelea de pasul apăsat şi întins, nu se supărase ; rîdea. Soarele se juca în dantela scufiţei. Era un lucru nou. Poţi să nu te înveseleşti de aşa ceva ?

Albin îl luase în braţe. Îi cînta de aproape *„morăriţa n-are moară“* şi *„las să vie vie-n vie, c-am s-o prind şi eu tot vie“*.

Ah, neobrăzatul !

De asta şi apoi din cauza vîntului, care era ca un balsam de verdeaţă, aiura tinerelul ăsta !

Mergeam toţi trei pe aceeaşi linie, în acelaşi pas care ne ducea înainte. Sînge roşu, sănătos, împurpurase obrajii lui Angèle. Se auzeau ţipătul coţofenelor şi rîsul domnului Pancrace.

Dar, nu v-o ascund, eu mă gîndeam mai ales la puşcă.

Cînd bătu de unsprezece, în sfîrşit eram la Douloire !

În sfîrşit, pentru că nu mai puteam de rău ce mi-era şi de frică. Lui Angèle, nu, nu-i era teamă ; continua să meargă, curajoasă şi surîzătoare, gîdilîndu-l cu un pai lung pe domnul Pancrace, care se obişnuise cu Albin de-i şi făcuse pipi pe mînecă.

Da, numai eu eram cuprins de frică. Ceilalţi doi înaintau spre soarta lor...

Uite **Douloire** !

Era acolo, pe pămînturile ei, iar drumul care ducea spre ea pornea de la picioarele noastre, între doi stejari mari şi aluneca drept pînă la uşa neagră, căscată spre noi ca o gură.

Dacă nu se dusese deja să se înece, Clarius era acolo, în umbra aceea.

Noi aveam să pornim pe acest drum, drept şi fără ascunzişuri, în faţa lui ; va avea timp să ne vadă venind, să ochească şi...

Ce lucru frumos : Albin şi Angèle ! Aceştia doi, împreună, erau tot atît de frumoşi cît lumea întreagă.

Ne-am oprit sub stejarul din dreapta. Albin a aşezat mai bine copilaşul călare pe îndoitura braţului său.

— Cuprinde-mă de mijloc, Angèle.

El, cu braţul liber, mă prinse de umeri.

Ah ! vă asigur, o povară prietenoasă, sinceră : o sinceritate de copac ; pe chipul lui era surîsul ierbii.

— Înainte, copii !

Un, doi... un, doi !

Călcam hotărît pe pietre cu cele șase picioare ale noastre. Și domnul Pancrace cînta : lo, lo, lo ; în tact.

Cînd te gîndești că bătrînul idiot stătea acolo, în umbră, cu pușca lui.

Cînd te gîndești că eu eram tot atît de idiot ca el atrăgînd aceste trei vieți ale lui Dumnezeu pe ticălosul ăsta de drum, drept ca o linie de ochire.

Dacă am putea ajunge măcar pînă la salcie !

Salcia ! Un, doi, am trecut de ea !

Un, doi ; înainte, cu fața, ca la război !

Dacă am putea ajunge măcar pînă la primul plop !

Iată-l ; apoi al doilea, al treilea !

Un, doi ; sîntem deja lîngă platani !

Vai, ce zgomot facem !

Toți trei, uniți prin brațe ca un zid, un zid de carne, un zid de valuri. Viața care înaintează spre Douloire ca un val !

Și bătrînul neghiob, în umbră, cu pușca lui !

Vai, poate va trage de la fereastră !

Uite pavajul curții.

Tot globul pămîntesc se învîrtește sub picioarele mele cu toată povara lui de copaci, de ferme, de puști și de stele.

Merg pentru că sînt agățat de brațul lui Albin.

Domnul Pancrace cîntă „lo, lo, lo“.

Trei pași, doi pași, unul, ușa ! Intrăm ; am intrat !

Gata !

Ne revăd, în liniștea adîncă, aliniați toți trei în bucătărie. Albin îl ridică deasupra noastră pe domnul Pancrace, care gungurește.

Ei, ei sînt acolo, stînd jos lîngă vatra pustie : mama Philomène cu gura și ochii căscați, avînd pe chip tot atîta umbră cît carne. El, cramponat de brațul scaunului de lemn, cu trupul încordat ca o fiară gata să sară.

Capul cu pipa înfiptă în gură se întinde spre noi, arătîndu-și dinții.

Tăcere !

Ni se aude respirația.

Domnul Pancrace zice : „Tatae !"

Coada pipei s-a spart între dinții lui Clarius.

Mama Philomène alunecă în genunchi și, cu mîinile împreunate, rostește :

— Sfîntă Fecioară,
Pe rodul pîntecului tău,
Roagă-te pentru noi !

XIII

Nu, n-a tras !

Of ! A luat pușca și ne-a ținut un timp, pe toți patru, în raza celor două țevi negre și a scuipat coada pipei sparte ca să spună :

— Tîrfă !

Angèle stă dreaptă și mîndră, lipită de Albin ; bluza îi este desfăcută și i se vede sînul de mamă.

N-a tras.

Nu mama Philomène și nici Fecioara, de departe, de acolo sus, l-au oprit.

N-a îndrăznit.

Înțelegeți, era ceva aparte, Albin, în ferma asta : un bărbat cu sufletul curat ca gheața.

Asta-i povestea.

Eu, vedeți, dacă mă aflu aici în casa asta, e pentru că am coborît în grad.

Bastonul nostru de mareșal, al nostru, cei de pe-aici, este munca la grîu, dar nu-l ai decît cînd ești tînăr. Eu sînt prea bătrîn.

Acuma lucrez la fasole, la linte. Am ajuns pînă acolo de m-am angajat să adun pepeni. Ba chiar, v-o spun dumneavoastră : într-o zi, săptămîna trecută, am ales roșii pentru un negustor spaniol care le revindea.

Asta-i viața.

Trebuie să mănînci.

Cînd am prilejul, ca în seara asta, nu pot să nu-mi amintesc de vremurile bune.

Ah ! grîul de la Marigrate și cele douăzeci de vînturători care îți suflă pleava în față ; batoza care mănîncă snopii cu gura larg deschisă și zbuciumul în acest miros de paie, de sudoare și de pîine !

Din clipa în care am început să decad astfel stînd lucrurile, am început să vin cu plăcere în preajma acestor ogoare cu grîu să văd munca de departe ; mi se părea că sînt și eu acolo, alături de ceilalți și povara mea de ani își lua zborul.

Dar, dacă mă tocmeau, era doar ca să curăț potecile sau ca să desfund pîrîul.

Ultima dată cînd am trecut prin aceste locuri mi-a venit cheful să revăd Douloire. Știam că este tot a lui Clarius.

De departe chiar, pămînturile păreau mai curate ; de aproape, se vedea că sînt îngrijite și ghiceai că stăpînul lor e un om înțelept și cu gust.

Fuseseră tăiați arborii nealtoiți din bătrîna livadă, arbori care își dădeau toată osteneala ca să facă frunze, dar care nu se gîndeau, firește, deloc la fructe.

Devenise un loc unde creșteau trufandale.

M-am așezat pe marginea drumului, cu bățul și desaga între picioare, și acolo m-am gîndit la toate schimbările astea, pînă în clipa în care, în urma a trei capre care legănau trei clopoței, se arătă o fetiță mică de-o șchioapă ; văzînd-o, am primit în față tot suflul cald al trecutului de parcă aș fi deschis o ușă de cuptor.

Nu părea sperioasă și era un copil sănătos ; își aduse mica ei turmă să pască foarte aproape de mine :

— Ei, domnișoară, îi spusei, ești de pe aici ?

Trebuie să fi avut vreo cinci ani.

— Oh, nu, îmi răspunse strîmbîndu-se ușor ; eu sînt din Baumugnes !

Vă dați seama că fierbeam ca o oală pusă pe foc. Dar trebuia să iau lucrurile în glumă, dacă voiam să aflu ceva.

— E departe ?

— Foarte departe, acolo sus, mult mai departe decît norii.

— Și de așa de departe ai venit să păzești oile aici ?

— Dar ce vă închipuiți ! Trebuie să mergi zile întregi cu trenul ca să ajungi aici și nu m-ar lăsa cu caprele în tren și apoi cum să le dai de băut animalelor în tren ?... Nu, eu stau acolo — și arată spre Douloire cu vîrful degețelului său — la bunicu'. Și mai e aici și fratele meu, e acolo, în cîmp, îl vedeți, domnule, pe lîngă plug.

Îl vedeam : un băiețel care venea în urma plugului biciuind calul.

— Și cum ți se spune ?

— Mi se spune Angèle ; ca și mămichii.

— E tăticul tău, bărbatul de acolo ?

— O, nu ! tăticul meu e mai mare și mai puternic și apoi cînd ară, treaba merge mai repede. Tăticu nu-i aici ; e acolo sus, în satul meu, cu mămica ; are să vină să ne ia pe mine și pe fratele meu, peste opt zile. Și atunci o să urcăm în satul meu și pe urmă o să ne oprim la Gap și pe urmă, de fiecare dată cînd ne oprim la Gap, tăticu îmi cumpără un șorț frumos, și pe urmă îi cumpără pantaloni de catifea fratelui meu și pe urmă cumpără o rochie pentru mămica și pe urmă cînd ajungem în satul meu mămica-i spune : „Ești nebun“ și atunci el o sărută.

— Îl iubești mult pe tăticul tău ?

S-a uitat ca să vadă dacă întrebam serios și atunci m-a privit de parcă i-ar fi fost milă de mine.

— Da, desigur.

Mă ridicai și-mi pusei desaga în spate.

— Ascultă, i-am spus : cînd o să vină tăticul tău să-i spui salutări de la Amédée ; o să-ți amintești ? De la Amédée ; va ști cine este.

Și am pornit-o pe drumul meu.

Mă veți întreba : va să zică nu mai erai prieten cu Albin ? Era foarte ușor să te apropii de Douloire și să spui : eu sînt. După cîte ai făcut, ar fi găsit că e firesc. În loc de asta îi trimiți un salut care nu făcea nici două parale prin fetița lui, care o să uite.

Da, prin fetița care o să uite — o știam — de cum am să dau cotul drumului. Ei bine, în fapt, este ceea ce doream.

Cît privește ce-mi spuneți că n-aș mai fi prieten cu Albin, ascultați : ce am făcut pentru el n-aș fi făcut-o pentru oricine.

Nu trebuie să credeți că Amédée este un om din aceia pe care îi poți aiuri ca să ducă răvașe fetelor. Nu, acum pot să v-o spun : băiatul acesta, Albin, mi-era legat de suflet ca și cum ar fi fost al meu. Știți, nu întîlnești în fiecare zi, printre cei de felul nostru, un om curat ca apa și chiar, se poate spune, printre oameni, în general.

Degeaba rîdeți ; am treizeci de ani mai mult decît el, și, în a doua parte a vieții, se întîmplă des să-ți spui singur, numai pentru tine : „Ai putea să ai un băiat ca cel care trece, dacă ți-ar fi plăcut mai puțin hoinăreala".

Hai, să lăsăm asta.

Dar oare nu mai eram prieteni ? Ba, din contra, el era prea mult pentru mine și a trebuit ca, puțin cîte puțin, să-l omor în mine pînă în clipa în care a devenit ceea ce este acum : unul căruia aproape că nu-i mai știu numele : unul din Baumugnes !

Fericirea, vedeți, continuă să fie cea mai bună frînghie pentru a lega pe cei ce fac pe grozavii.

Vezi pe cîte unul care se zbate, care se luptă cu viața corect, cinstit și care e voinic cît un munte.

Bine.

Odată de se înfășoară în jurul lui frînghia fericirii și iată-l fără apărare, ca un pom.

Vezi că nu mai îndrăznește să-și miște nici brațele, nici picioarele, nici limba, foarte puțin ochii...

Nerecunoscător, deci ?

Ah, nu ! Cine mi-ar spune asta, i-aș rupe gura, și chiar cu plăcere !

Nerecunoscător ? Defel !

Ah, dacă i-ați fi văzut ochii !

Am plecat de la Douloire, ziua-n amiaza mare, așa cum dorise el și cu voia tuturor și Clarius a zis : „La revedere, copii" ; și mama Philomène a spus : „Înfășoară cu haina picioarele copilului" ; și ne-au tot privit pînă ne-au pierdut din ochi și prăpăditul ăla de Saturnin urcat pe o căpiță de paie făcea semne cu pălăria ținînd mîna întinsă. Asta ca să pricepeți !...

Era frig din cauza unui mistral năbădăios, nelalocul lui.

Cum am intrat în Oraison, le-am spus :

— Copii, hai să bem o cafea caldă.

— Ba nu, zice Albin, cu un aer foarte ciudat.

Parcă dorea dar nu îndrăznea să spună da ; ceea ce m-a pus pe gînduri.

Și în timp ce Angèle îi dădea să sugă domnului Pancrace, într-un colț al cafenelei unde trebuise, totuși, să vină, l-am făcut să mi se destăinuie.

Ah, cînd era vorba de lucruri aproape nebunești, ca de exemplu să ceri în căsătorie pe fata de la Douloire cu un cîntec de armonică, Albin zicea „prezent !“, dar, cînd era vorba de lucruri înțelepte...

Nu voise să primească nici un ban la Douloire și n-avea nici un ban în buzunar.

Avea, deci, de gînd să urce pe jos acolo sus ! Deci nu mai avea încredere în mine !

A trebuit să-i spun tot ce gîndeam, verde, în față !...

Și, pînă la urmă, s-a dat bătut din cauza ei și a copilului.

Am sosit la gară la sfîrșitul zilei. Se forma un tren. Stătea de-a lungul peronului, fără locomotivă, ca mort, cu toate compartimentele deschise. Cred că pleca în jurul orei șapte.

Le-am luat două bilete, din banii mei. Mai aveam trei franci ; i-am cerut punga de tutun, așa-zis ca să-mi umplu pipa și am pus cei trei franci în pungă, chiar deasupra tutunului, ca să-i găsească atunci cînd va vrea să fumeze o țigară, mai tîrziu.

Și i-am instalat într-un vagon.

Se vedea bine că nu cunoșteam obiceiurile ; era încă prea devreme pentru trenul acesta ; nu eram decît noi în gară. Dincolo, pe cealaltă parte a peronului, se zăreau, prin geamurile ușilor, bărbați cu șepci negre stînd jos în fața lămpilor cu gaz. Era și șeful lor : unul mare, roșu, care își curăța soba cu toată rîvna. La un moment dat, unul dintre bărbații cu șapcă a plecat de-a lungul șinelor cu un felinar roșu și verde ca să caute nu știu ce.

În afară de ei, mai eram noi și vîntul.

Eu rămăsesem pe peron, în fața compartimentului. Lăsaseră ușa deschisă, dar de pe acum nu mai erau cu mine. Angèle, adormită, își pusese capul pe umărul lui Albin. Se ghemuise toată lîngă el; domnul Pancrace, înfășurat în haină, pe genunchii bărbatului, avea să adoarmă și el. Mai deschisese încă odată pleoapele și, acum, îi sugea degetul lui Albin.

Și iată-l și pe el, voinic și țeapăn, neîndrăznind să se miște, neîndrăznind să răsufle prea tare, nici să vorbească... lipsit de putere, legat ca un snop de această minunată frînghie a fericirii.

Dar dacă i-ați fi văzut ochii !...

L-am privit, m-a privit și asta s-a terminat așa, fără un cuvînt.

Am făcut mai întîi un pas înapoi, apoi încă unul. La un moment dat, m-am aflat exact la limita de unde îi mai puteam vedea ochii.

Atunci am auzit ce-mi spuneau ochii aceia :

— Îți mulțumesc, prietene, ție care îmi ești mai mult decît un prieten ; îți mulțumesc bunic-al-fericirii. E-n ordine ; va fi în ordine, acum ; s-a terminat, vezi bine ! Mulțumesc, mulțumesc !...

Eram la capătul firului prieteniei care ne lega inimile ; încă un pas și se rupea.

Și am făcut acest pas înapoi și am plecat.

Asta-i !

OTAVĂ

roman

în românește de
SORINA BERCESCU

PARTEA ÎNTÎI

I

Cînd poştalionul de la Banon trece prin Vachères e întotdeauna vremea prînzului.

Degeaba pleacă mai tîrziu din Manosque în zilele în care clienţii îl fac să întîrzie, cînd soseşte la Vachères e întotdeauna amiază.

Precis ca un ceasornic.

E cam plicticos, în fond, să ajungi acolo la aceeaşi oră în fiecare zi.

Michel, care mînă droşca, a încercat odată să se oprească la răspîntia de la Revest-des-Brousses şi să se mai întindă la vorbă cu Fanette Chabassut, cea care ţine crîşma „La Două Maimuţe“, apoi să o pornească din nou la drum pe îndelete. Degeaba. Voia să vadă ce se întîmplă ; ei, bine ! a văzut !

Imediat după ocolul de la „spital“, se şi zăreşte clopotniţa albastră care se înalţă ca o floare deasupra pădurilor şi, după puţin timp, iată şi clopotul care cheamă la rugăciune cu glasul unei tălăngi de ţap.

— Na, că iar e amiază, zice Michel, şi apoi, aplecat peste cutia droştii :

— Auziţi ? Iar e amiază ; nu-i nimic de făcut.

Atunci, ce să facă oamenii ? Îşi scot coşurile de sub banchetă şi mănîncă.

Lovesc în geam :

— Michel, nu vrei să guşti din bunătatea asta de cîrnat ?

— Sau din oul ăsta ?

— Da' din brînza asta ?

— Nu te sfii.

Nu trebuie să superi pe nimeni. Michel deschide ușița și ia tot ce i se dă.

— Stați, stați că am mîinile pline.

Pune totul lîngă el, pe capră.

— Dați-mi și un pic de pîine. Și dacă unul dintre voi are vreo sticlă !...

După Vachères drumul urcă.

Michel leagă atunci hățurile de manivela frînii și începe să mănînce, în tihnă, lăsînd caii să meargă în voie.

Cei din trăsură sînt, mai întotdeauna, mereu aceiași ; un negustor de levănțică, Camous îl cheamă, sau cam așa ceva, care vine din orașele de pe coastă ; un cioban care suie spre pășuni și care taie cu regularitate din pîinea lui o bucată pentru el, una pentru cîine ; proprietăreasa unei ferme, gătită din cap pînă în picioare, și una din acele fete de la țară care sînt ca niște flori de cîmp, cu albăstrele în priviri. Cîteodată, se mai află, pe lîngă aceștia, și perceptorul cu servieta lui, stînd alături ca două persoane serioase.

Clopotnița din Vachères e albastră de sus și pînă jos ; a fost vopsită în culoarea asta de la sacristie și pînă la pălăriuța ei de tablă. A fost ideea domnului de la moșia Sylvabelle. N-a vrut în nici un chip să renunțe la ea.

— Dacă vă spun că plătesc eu vopseaua, toată vopseaua, și că tot eu plătesc și zugravul ; dacă vă spun că n-o să plătiți nimic și că plătesc eu totul !

Atunci l-au lăsat să-și facă cheful. Nu-i chiar așa urîtă și apoi, se vede de departe...

Cei care călătoresc în trăsura poștii privesc îndelung la clopotnița albastră, tot mestecînd într-una. O privesc îndelung pentru că e ultima clopotniță înainte de a intra în pădure și pentru că, de aici încolo, peisajul se schimbă cu adevărat.

Așa-i : de la Manosque la Vachères e deal după deal, urci pe o parte și cobori pe alta dar, de fiecare dată, cobori ceva mai puțin decît ai urcat. Astfel, încetul cu încetul, pămîntul te înalță pe nesimțite. Cei care au mai fost pe-aici de două sau de trei ori își dau seama de asta pentru că, la un moment dat, nu mai sînt grădini de zarzavat, apoi pentru că grîul e din ce în ce mai mic, pe urmă pentru că drumul o ia pe sub primii castani, apoi pentru că trece, prin vaduri, torenți cu apă de culoarea ierbii, care lucește ca uleiul, apoi, pentru că, în sfîrșit, apare tulpina albastră a clopotniței de la Vachères și ea este hotarul.

Se știe că urcușul care începe aici e cel mai lung, cel mai greu, e ultimul ; și că, dintr-o singură opintire, urcușul va duce caii, poștalionul și oamenii sub cerul larg deschis, cu vînturi și nori. De partea cealaltă nu mai cobori. Urci mai întîi pe sub pădure, apoi de-a lungul unor cîmpuri chelboase ca o cățea bătrînă căreia îi cade părul. Apoi te afli atît de sus încît simți pe umeri ca niște lovituri de aripi în timp ce auzi vîjîitul vîntului — cel-fără-de-odihnă. În sfîrșit, ajungi pe platou, întinderea netezită de gealăul uriaș al vîntului ; mai mergi cam la un sfert de oră și, într-o văgăună cu pante domoale, în care pămîntul s-a lăsat sub greutatea unei mănăstiri și a cincizeci de case, dai de Banon.

Caii știu rostul. Mai întîi e un ocol frumos, aidoma cotului unui braț ; zurgălăii celor două hamuri — cei cu clinchet mai plin ai calului roib, cei cu clinchet subțire ai calului alb — sună, cînd unii cînd alții, după cum se încordează greabănele : tu, eu, tu, eu... pe urmă făgașul o cotește singur către un pîlc de castani și caii se opresc de la sine.

Michel sare de pe capră, deschide ușa poștalionului și-i poftește să coboare :

— Dom'lor, doamnelor, să mai ușurăm caii...

Astăzi sînt în trăsură domnișoara Delphine de la tutungerie, trupeșa Laure Duvernet, care se duce la ferma familiei Gloria ca să ajute la tăierea porcului, și unchiul Joseph. Dîndu-se jos spun :

— Măi, ticălosule, ne faci să coborîm pe o vreme ca asta !

Vîntul de noiembrie strivește frunzele stejarilor ca năvala unei turme. E rece de-a binelea, de o răceală curată, aspră. A făcut să amuțească dintr-o dată toate izvoarele ; prin păduri nu se mai aude decît vîjîitul lui.

— Ei, da' ce, vă e frică de-un vînticel ?

Unchiul Joseph este cel mai bătrîn.

— Unchiule, zice Michel, o să-ţi facă bine să te mişti puţin.

E unchiul lui Agathange, patronul cafenelei de la Banon. S-au obişnuit cu toţii să-l întîlnească în cafenea lîngă sobă sau lîngă cei ce joacă o partidă de cărţi, aşa că parcă ar fi unchiul tuturor.

— Ei, binele şi cu mine...

— Mă rog, da' cu sănătatea merge totuşi ?

— Aş greşi de m-aş plînge.

— Bine-ai făcut c-ai venit la nepot ! Că nu era viaţă aia pe care o duceai la Aubignane.

— Nu puteam s-o mai duc aşa. Nu mai eram decît cinci, apoi Felipe şi-a găsit un loc ca poştaş la Revest. Atunci mi-am zis în sinea mea : „Ce mai păzeşti aici ? Mîine-poimîine o să ţi se prăbuşească şandramaua pe cap. Ce naiba !". Atunci am vorbit cu nepotu-meu. I-am dat tot ce aveam. Mie nu-mi trebuie decît puţină mîncare şi un pic de tutun.

— Şi ceilalţi au rămas tot acolo ?

— Am aflat de la unul din Hautes-terres ; mai sînt acolo încă trei. E Gaubert, ştii, „pitulicea", tatăl lui Gaubert, paznicul de la Rouvières. E mai bătrîn ca mine. Mai e Panturle ; ăsta... şi apoi e una de i se zice piemonteza. Trei !

Vîntul frămîntă cerul de parcă ar fi o mare. Îl face să clocotească şi să se întunece, îl face să se rotească în vîrtejuri cît munţii. Soarele a pierit. Nu se mai văd lespezile netede de azur liniştit ; nu mai e nimic altceva decît goana norilor ce coboară spre miazăzi.

Uneori vîntul se năpusteşte, striveşte pădurea, se avîntă pe drum răsucind lungi cosiţe de praf. Caii se opresc, lasă capul în jos. Vîntul trece.

Cînd şi-a recăpătat suflul :

— Piemonteza aia, zice Laura cea trupeşă, nu-i cumva o femeie cu părul roşu ? Poartă întotdeauna o broboadă din alea... şi se duce şi ea să dea o mînă de ajutor cînd se taie porcul. Am întîlnit-o la cules de cireşe anul trecut.

— Tu le știi pe toate, zice unchiul, și, în fapt, nu știi nimic. Nu, n-are părul roșu. Nu iese niciodată din Aubignane. E o gloabă bătrînă și negricioasă ; tușa Mamèche, așa i se spune. Apăi sînt cel puțin patruzeci de ani de cînd e acolo femeia asta. Eu îmi aduc aminte de vremea cînd a venit. Nu știa o boabă franțuzește. Se așeza la poalele unui dîmb și cînta. Apoi i-a murit bărbatul... Și după aceea i-a murit copilul...

Asta chiar că-i ceva ciudat...

Vîntul urlă înapoia norilor.

— ...Bărbatul ei era fîntînar. Se tocmise la primărie. Ce ți-e și cu soarta omului ! La noi, la Aubignane, se săpa un puț ; omul se afla foarte liniștit, poate, de partea cealaltă a Alpilor. Noi, cu puțul nostru, am dat de un loc, numai nisip care curgea și meșterul nostru, ce era de fel din Corbières, ne-a spus : „Nu mai cobor înăuntru ; n-am chef să rămîn acolo." Și tocmai atunci sosește la Aubignane piemontezul, fără nici o lețcaie în buzunar și cu o nevastă care trebuia să nască. Ce l-a tras de acolo la noi ? Cine știe ? soarta !

„Cobor eu, zice el."

A săpat cel puțin patru metri. Urca la suprafață în fiecare seară, alb de praf, vîscos ca un vierme, cu părul plin de nisip. Și într-o seară, cam pe la ora șase am auzit, deodată, acolo jos, un zgomot ca de nucă sfărîmată între dinți ; am auzit nisipul surpîndu-se și căzînd pietre. N-a strigat. N-a mai ieșit din fîntînă. N-au mai putut să-l scoată niciodată. Cînd, în miez de noapte, au coborît un felinar legat de-o frînghie, oamenii au văzut apa urcînd deasupra surpăturii. Urca repede. Au fost nevoiți să ridice frînghia pe măsură ce creștea apa. Erau cel puțin zece metri de apă deasupra lui.

— Ca să vezi ! exclamă Michel care se oprește, împietrit, în mijlocul drumului.

Apoi o pornește din nou pentru că trăsura și ceilalți oameni înaintează.

— Culmea, continuă unchiul Joseph, e că asta nu-i tot. Femeia chiar că era blestemată ! Uite așa. Bărbatul ei moare după cum zisei. Și noi, în comună, am căutat s-o ajutăm. Și am părăsit puțul. Nu voiam să bem din apa aceea.

Ea a născut, cam două luni mai tîrziu. Toți spuneau : „După cîte a pătimit, o să-l nască mort". Nu, copilul era frumos. Atunci femeia a mai prins puțin curaj. Făcea coșuri. Se ducea pe lîngă pîrîu. Tăia răchita și împletea cîte un coș. Își ducea pruncul într-o traistă și cît lucra îl așeza pe iarbă și-i cînta. Copilul stătea cuminte. Așa s-a întîmplat de nenumărate ori. Îi dădea flori ca să se joace. Și tocmai de așa ceva ar fi trebuit ea să se ferească. Copilul avea trei ani ; alerga singur.

De data aceasta unchiul e cel care se oprește în mijlocul drumului.

— Știi că nu-i ușor să vorbești cînd urci coasta ! Gîfîi ! Am îmbătrînit !

Pornește iar, domol. Continuă.

— Și iată că, într-o bună zi, era pe vremea culesului măslinelor, s-a auzit din fundul văii un glas ce venea parcă din vremurile cînd bîntuiau lupii. De-am încremenit cu toții de spaimă, așa cum ne aflam pe scări. Venea de jos, dinspre pîrîu. Am coborît prin livezi, amuțiți, că nu știam ce se întîmplă. Nevestele noastre rămăseseră pe loc, strînse toate grămadă. Și urletul continua acolo jos de ne sfîșia măruntaiele !

Arăta ca o fiară. Își acoperea copilașul cu trupul, ca o fiară. Am crezut că a înnebunit. Onésime Bus a întins mîna spre ea ca s-o ridice. Ea s-a întors și l-a mușcat de mînă cu toți dinții.

Pînă la urmă au putut s-o ia de-acolo. Micuțul ei era în iarbă, deja negru și rece, cu ochii cît pumnul și la gură cu o spumă deasă ca mierea. Murise mai de mult. Ne-am dat seama că mîncase cucută pentru că mai avea în mînuță cîteva fire. Găsise o tufă încă verde. Se jucase nu prea departe de maică-sa care cînta.

— Doamne Dumnezeule ! geme domnișoara Delphine.

Merg o bună bucată de vreme toți patru fără să scoată o vorbă. Vîntul împrăștie clinchetele clopoțeilor ca pe niște picături de apă. Partea stîngă a pădurii parcă se prăbușește deodată și se face o vale. La nivelul soselei se deschide un drum. A trebuit să se tîrască prin pădure și să urce și să șerpuiască pentru ca să ajungă pînă aici. E mort. E acoperit tot de iarbă. Îl vezi cum stă nemișcat, lungit pe sub stejari. Frunzele se lipesc de el, ierburile cresc prin mijlocul lui ca prin trupul unui șarpe mort.

Prin deschizătura văii se zărește, în depărtare, un ținut roșietic ca o vulpe.

— Uite ăsta-i drumul dumitale spre Aubignane, zice Michel. Nu prea arată a fi umblat. Hai acum în trăsură, unchiule ; strînge-te lîngă fete, ai să te încălzești.

Domnișoara Delphine are pulpe groase care se revarsă peste marginile cizmulițelor. Cînd se urcă pe scară știe că Michel o privește. Se oprește cu un picior în aer și întreabă :

— Atunci acolo e Aubignane, unchiule, acolo unde totul pare mort ?

II

Aubignane e lipit de marginea netedă a platoului ca un mic cuib de viespi ; și e adevărat, aici n-au mai rămas decît trei oameni. Sub sat, povîrnișul coboară fără ierburi. Aproape la capătul lui e o fîșie de pămînt moale și peria aspră a unui răchitiș prăpădit. Mai jos e o vale strîmtă și puțină apă. Aici au fost construite cîteva case, chiar pe muchia dealului, ca și cum ar fi stat în echilibru apoi, cînd pămîntul a început să alunece pe pantă, au înfipt, în mijlocul satului, stîlpul clopotniței și totul pare să fi rămas agățat. Nu chiar totul : o casă, care parcă s-ar fi dezlipit, a alunecat singură de sus pînă jos și s-a oprit, cu cele patru ziduri ale sale, la malul apei, la răscrucea pîrîului și a ceea ce numeau ei acolo drum, proptită de un chiparos.

E casa lui Panturle.

Panturle e un bărbat uriaș. Ai zice că-i un trunchi de copac care umblă. În miezul verii, cînd își face o apărătoare pentru ceafă din frunze de smochin și, cu mîinile pline de iarbă și cu brațele desfăcute, se îndreaptă din spate ca să privească pămîntul, pare un copac. Cămașa îi atîrnă, numai zdrențe, ca o scoarță. Are buzele mari și diforme, ca un gogoșar. Întinde mîna încet spre toate lucrurile pe care vrea să le ia și care, de obicei, nu mișcă sau nu mai mișcă : fie că-i fruct sau iarbă, fie că-i vreun animal mort ; are timp. Și cînd apucă, apucă bine.

Dacă întîlnește vreun animal viu îl privește fără să miște : o vulpe, un iepure sau un șarpe mare din cei ce trăiesc printre pietre. Nu mișcă ; are timp. Știe că există undeva, într-un tufiș, un laț de sîrmă care îl sugrumă pe cel ce trece pe-acolo.

Are un păcat, dacă se poate spune așa : vorbește de unul singur. Asta l-a apucat imediat după moartea maică-sii.

Un bărbat atît de voinic ca el avea o mamă cît o lăcustă. A murit de boală. I se zice : „boală“ dar e ca un abur ; îi ia pe bătrîni. Au trei „nădufuri“, un „ghimpe în coastă“ și, pe urmă, parcă li se smulge totul pe dinăuntru și mor. Și li se încheagă sîngele ca laptele.

Cînd a murit, Panturle a luat-o în spinare și a dus-o la gîrlă. E acolo o pajiște acoperită cu iarbă, singura din tot ținutul, o mică pajiște naturală ; a pus-o pe maică-sa jos pe iarbă. I-a scos rochia și fustele și broboadele, pentru că murise îmbrăcată. Nu îndrăznise s-o atingă pe cînd zăcea și striga. Așa că acum a dezbrăcat-o de tot. Era galbenă ca o luminare veche, galbenă și murdară. De asta a făcut-o.

Adusese o bucată de catifea și o jumătate de bucată de săpun și a spălat-o pe maică-sa din cap pînă în picioare, peste tot, peste toate oasele, pentru că era slabă. Apoi a pus-o într-un cearceaf și s-a dus s-o îngroape ; și chiar din seara aceea a început să vorbească de unul singur.

Uneori suie în sat să vadă pe Gaubert sau pe tușa Mamèche.

Gaubert e un omuleț cu o mustață foarte mare. Pe vremea cînd era aici viață, vreau să spun atunci cînd tot satul era locuit, pe vremea cînd erau păduri, cînd erau livezi de măslini și ogoare, el era rotar. Făcea căruțe, punea șine la roți, potcovea catîrii. Avea pe-atunci o mustață frumoasă, neagră ; avea și mușchi puternici și tari ca bambusul și prea dezvoltați pentru trupul său mic și care îl făceau să se repeadă cînd ici, cînd colo prin fierărie, mereu în mișcare, cu salturi de șobolan. De asta l-au poreclit „pitulicea“ : după numele păsăricii aceleia pe care tufișurile și-o azvîrle ca pe o minge, fără răgaz, trei anotimpuri în șir.

Gaubert făcea cele mai bune pluguri. Avea el o taină. Săpase o groapă sub un chiparos și groapa se umpluse cu apă, și apa era amară ca fierea de oaie, poate pentru că picura printre rădăcinile chiparosului. Cînd voia să facă un plug, lua o bucată mare de frasin și o punea să se înmoaie în groapă. O lăsa destul de multă vreme acolo, zile și nopți în șir și venea uneori s-o privească fumîndu-și pipa. O sucea, o pipăia, o punea iar în apă, o lăsa să se îmbibe bine, o spăla cu mîinile lui. Alteori o privea fără să facă nimic. Soarele înota, auriu, în jurul bucății de lemn. Cînd se întorcea la fierărie, Gaubert avea genunchii pantalonilor verzi de iarba strivită. Într-o bună zi treaba era gata ; scotea bîrna și o punea pe umăr, deși apa picura din ea de parcă ar fi pescuit-o atunci din mare ; apoi se așeza în fața forjei. Punea bucata de lemn pe pulpă. O cîntărea cu grijă pe toate părțile ; o încovoia ușor și lemnul lua forma pulpei. Ei bine, treaba asta făcută așa cum o făcea el dădea cele mai bune pluguri din lumea plugarilor. Odată plugul terminat, oamenii veneau să-l vadă ; îl atingeau ; discutau ; spuneau :

— Gaubert, cît vrei pe el ?

Și rotarul se oprea, nemaisărind de la nicovală la hîrdău :

— E tocmit.

Acum Gaubert e un omuleț cu o mustață foarte mare. Mușchii l-au dat gata. Nu i-au mai rămas decît oasele și pielea întinsă ca pe tobă. A muncit prea mult, și mai mult cu sufletul decît cu brațele ; acum, ceea ce a făcut el pare o nebunie.

Forja se află la capul satului. O forjă rece și moartă. Coșul s-a luptat cu vîntul și în vatră se văd bucăți de tencuială şi de cărămizi. Şobolanii au ros pielea foalelor. Acolo locuieşte Gaubert. Şi-a făcut patul lîngă fierul pe care trebuia să-l lucreze şi pe care nu l-a mai lucrat. Fierul stă întins, îngheţat în umbră, acoperit de praf şi seara Gaubert se culcă alături. Pe podeaua de pămînt bătătorit umezeala a făcut să crească nişte umflături. Dar mai există încă nicovala şi, în jurul ei, locul neted ca o bătătură, tăbăcit de picioarele fierarului. Nicovala e lucioasă, plină de viaţă, curată, gata să cînte. Rezemat de ea e şi un ciocan pentru „bătut pe faţă". Lemnul cozii luceşte la fel de viu ca şi nicovala. Ori de cîte ori se plictiseşte, Gaubert vine, apucă ciocanul cu amîndouă mîinile, îl ridică şi loveşte nicovala. Aşa, degeaba, de dragul zgomotului, ca să-l audă, pentru că în fiecare lovitură e ceva din viaţa lui.

Zgomotul nicovalei ajunge pînă hăt departe peste cîmpuri şi uneori îl află pe Panturle la vînătoare. Şi nicovala, da, e un lucru căruia îi poţi vorbi.

În dimineaţa aceasta e ger mare şi linişte. E linişte, dar vîntul n-a stat de tot ; mai unduieşte încă puţin ; mai izbeşte încă uşor cu coada cerul ţeapăn. N-a răsărit încă soarele. Cerul este gol ; cerul este îngheţat ca o rufă întinsă.

La Panturle arde focul. Se scoală cînd mijesc zorile. Stă în picioare în faţa vetrei şi priveşte flăcările jucăuşe care aleargă pe loc printre crengile uscate de măslin. La ceaunul cu cartofi. Apa şi cartofii sînt în acelaşi timp supă, tocană şi pîine.

Focul de lemn de măslin e bun pentru că se aprinde iute, dar este ca un mînz, se joacă frumos fără să-i fie gîndul la treabă. Cum flacăra neascultătoare se înalţă pe lîngă ceaun, Panturle o domoleşte lovind jăratecul cu palma mîinii sale întărite ca un şorici vechi.

Cu mîna în aer ca pentru o ultimă lovitură îi spune focului :

— Ei, tot nu te-ai potolit ?

S-a potolit ; s-a săturat să mai fie bătut. Îşi freacă părul lung şi roşietic de fundul ceaunului.

Deodată, vîntul sforăie mai tare decît focul şi răsare soarele.

Dinspre sat coboară un fluierat lung de cioban. Fluieratul se îndreaptă ca o săgeată spre casa lui Panturle ; îl simţi ; trece prin pereţi ; vine să răsune izbindu-se de ceaunul de pe foc.

Panturle lasă creanga cu care îşi amesteca mîncarea. Bagă sub limbă cele două degete groase şi răspunde, înroşindu-se ca o pătlăgică, cu acelaşi fluierat care urcă.

Asta-i obiceiul. Ştie că Gaubert a înaintat pînă la mica piaţă din faţa bisericii şi că, aşa, i-a dat ziua bună, în felul lui, cu limba şi degetele sale bătrîne.

Numai că în dimineaţa aceasta e ceva mai devreme ca de obicei şi fluieratul pare că spune :

— Vino !

Nu-i ceva de rău, nu cred ; pare să fie încă un fluierat foarte sănătos ; apoi n-a spus, grăbit : „Vino repede, repede, repede.“

Nu, a spus doar : „Vino“ nimic mai mult, ca şi cum ar fi zis de pildă : „Vino, hai vino să vezi, vino puţin.“

O să se ducă.

Mai înainte îi dă drumul caprei. E dezlegată şi singură în grajdul mare, întunecos, şi sare îndată spre uşa deschisă. O priveşte cum mănîncă. Cum ea se joacă cu botul printre ramuri, o atinge uşor pe cap :

— Hai, vino, urcăm la Gaubert.

Cînd ajungi la acea margine a Aubignane-ului care atîrnă deasupra văii, pe dreapta vezi imediat casa tuşei Mamèche. Nu-i proprietatea ei, bineînţeles, dar nimeni n-o să vină să i-o ia ; n-a trebuit decît să aleagă din grămadă o casă nu prea dărîmată avînd, cît de cît, un pic de acoperiş.

Parturle face un mic ocol ca să ajungă să împingă uşa.

— Uite, Mamèche, ţi-am adus-o pe Caroline. Mulge-o.

Şi cum caprei, în prag, îi tremură şi glasul şi blana, piemonteza o cheamă :

— *Cabro, cabro.*

Capra răspunde şi intră.

Gaubert aşteaptă în faţa forjei.

— Ţi-ai pus haina bună ? întreabă Panturle.

E adevărat, s-a îmbrăcat cu haina bună şi cu pălăria bună şi cu pantalonii buni de catifea.

— Plec, spune încet Gaubert.

O ladă mare cu garnituri de fier striveşte iarba de pe drum.

— Plec. Copilul mi-a trimis vorbă ieri seară, prin ciobanul de la Pamponnets. Zice că se teme să mă ştie de unul singur în iarna asta. Zice c-o să mă simt mai bine acolo. Zice că mi-au pregătit camera de lîngă bucătărie să am căldură de la sobă. Zice că Belline şi cei mici o să-mi mai aducă puţină bucurie şi că Belline o să mă îngrijească bine. Am optzeci de ani !

Panturle se uită la Gaubert, care e frumos gătit, şi la lada cu zorzoane ; şi mai vede, în mijlocul întunecat al fierăriei, un pachet mare, cu colţuri, înfăşurat într-un cearşaf înnodat.

— Copilul mi-a trimis vorbă că o să vină cu calul pînă la Font-de-Reine-Porque ; mai departe nu se mai poate ; se pare că drumul nostru s-a prăbuşit în fundul prăpastiei...

— Eu trec pe jos, spune Panturle, doar pentru atîta e loc.

— Aşa că... de-asta te-am fluierat, mai zice Gaubert.

Îi arată bagajele.

— Cu lada mare, nu face să încerci ; n-o să poată trece. Ţii neapărat s-o iei ?

— Nu, sînt lucruri de pe vremea nevesti-mi.

— Şi acolo ?

— Oh ! dragul meu... Vino să vezi.

În fierărie taica Gaubert desface bocceaua. Mîinile îi tremură. Acolo, culcată pe cearşaf : nicovala lui.

— Pe asta aş vrea totuşi s-o iau.

Panturle înţelege. Astea sînt lucruri care se înţeleg.

— O să încercăm. Cînd te-aşteaptă Joseph ?

— Mi-a trimis vorbă că o să plece de-acasă de cum răsare soarele.

— Eşti gata ?

— Da.

— Lîncezeai ?...

Panturle a spus : „Lîncezeai" fără a vrea să fie aspru, pur şi simplu pentru că aşa i-a venit, fără nici o urmă de răutate faţă de Gaubert şi Gaubert, mut, lasă capul în jos.

A fost greu, mai ales prin pădurea Bergerie. Nu mai exista nici un drum. L-a urcat mai întîi pe taica Gaubert dîndu-i mîna, apoi a coborît iar ca să aducă nicovala.

Gaubert privea de acolo de sus și îi spunea :

— Uite, acolo, la dreapta, agață-te de tufa de cimbru ; pune piciorul pe piatră, acolo la stînga. Haide ! Vai, săracul de tine !

Panturle sufla greu prin grohotiș cu nicovala pe mușchiul umărului și din cînd în cînd scăpa cîte-un : „Fir-ar să fie..." care îl îmboldea făcîndu-l să urce parcă de la sine cîte un metru.

Cînd a ajuns sus a azvîrlit nicovala în frunzele uscate, a tras cu nesaț aer rece în piept, și-a frecat ochii iritați de sudoare și a început să rîdă.

— Tot i-am venit de hac, pînă la urmă, putorii ăsteia !

Și Gaubert a început să rîdă, i se umpluse inima de bucurie văzînd că a trecut ce-a fost mai greu ; a desfăcut puțin boceaua ca să privească unealta ce stătea acolo, complet nepăsătoare.

— Habar n-are că ne dă atîta de furcă.

Apoi Panturle a spus din nou continuîndu-și gîndul :

— Așa, care va să zică, te cheamă băiatul ? Poate pentru că te-oi fi plîns uneori ? Ai să poți să te obișnuiești departe de Aubignane ? Te-ai născut la Aubignane, nu-i așa ? Poate or fi avînd nevoie de tine acolo ? Ai să stai deci lîngă bucătărie ? Cine știe dacă o să fie pe placul Bellinei.

Și Gaubert răspunde „da" sau „nu" cu capul, fără să vorbească.

Nu se mai vede satul. Nu se mai vede decît coama stufoasă a unui deal și vîntul îi zbîrlește perii.

Cînd Joseph i-a văzut venind a strigat :

— Haide, grăbiți-vă !

Pentru că e frig în părțile dinspre Reine-Porque.

— Și-așa, a zis Panturle, lăsînd jos nicovala.

— Ce-i asta ? a întrebat Joseph. Și s-a uitat în boccea. Bătrînii au, uneori, tainițe unde își pun banii și se știe de unii care au strîns la vreo zece kile. Cînd a văzut că e doar nicovala i-a spus lui taică-su :

— Ești nebun, tată !

I-a răspuns Panturle :

— Nu, lasă-l. Tu nu pricepi.

Cînd taica Gaubert a fost așezat în brișcă, Panturle a pus nicovala între picioarele bătrînului ; Gaubert a spus „mulțumesc“, fiul a dat bici calului și au plecat.

Panturle îi privește : Gaubert și-a pus mîinile pe nicovală. E acolo, între picioarele lui ; o mîngîie, e fericit. Pentru el, ca s-o fi lăsat, ar fi fost mai rău decît moartea.

La Font-de-la-Reine-Porque, jgheabul fîntînii a și înghețat. E o fîntînă părăsită și nefericită. Nu e apărată. Au lăsat-o așa, în plin cîmp descoperit ; e făcută dintr-o bucată de trestie și din trunchiul unui plop găunos. Stă acolo singură, singurică. Vara, soarele care bea ca un măgar, îi seacă jgheabul din trei sorbituri ; vîntul își spală picioarele sub țeavă și risipește toată apa în praf. Iarna, fîntîna îngheață pînă în adîncime. N-are noroc ; ca tot ținutul ăsta.

Departe, în văzduh, se mai aude cîte un „diii !“ și cîte un pocnet de bici. Brișca lui Joseph a început deja urcușul dinspre pămînturile negre. Apoi, probabil că au ajuns dincolo de trecătoare și nu se mai aude nimic.

Dintr-odată Panturle se simte pătruns de frig pînă în măduva oaselor. Începe să fugă spre sat. Strigă alergînd :

— Hei, hei...

Asta îi ține de urît.

— Of, Mamèche !

— Of, fiule !

Glasul tușei Mamèche e grav și aspru, vine din străfundul inimii.

— Ai isprăvit treaba cu Caroline ?

— Am isprăvit ; laptele fierbe și te așteaptă, dacă intri.

— *La saluto* [1], spune Panturle împingînd ușa.

Lespezile sînt acoperite de o lumină ce pare deasă ca paiele din staul și care nu urcă spre tavan pentru că geamurile de sus ale ferestrei au fost înlocuite cu scînduri. Sînt niște ferestre vechi și chiar cu cele două ochiuri de jos care sînt încă de sticlă trebuie să umbli cu grijă ; unul a început să se desprindă și nu poți opri vîntul să se joace cu el. Așa că lumina nu cade niciodată decît pe jumătate din om. E lumină pe jumătate din trupul lui Mamèche, de la picioarele goale pînă la brîu.

---

[1] Te salut (în ital. — n. tr.).

Acolo, lîngă masă, se află o statuie mare de ghips a Sfintei Fecioare, în plină lumină. Mamèche a luat-o la ea de cînd biserica a ajuns un fel de vizuină a lupilor, cu toate bălăriile de-acolo... Sfînta Fecioară s-a obișnuit ; s-ar spune că aici e la ea acasă, cu picioarele goale, cu mătăniile din sîmburi de măslin, cu rochia ei de culoarea cerului și foarte țeapănă.

Cît se vede din trupul lui Mamèche e aidoma statuii, dar e complet negru.

Pe piatra vetrei sînt trei castronașe cu lapte cald, fumegînde.

— Nu te mai obosi să mai pui trei, zice Panturle care se așază lîngă grămada de lemne.

— Cum adică ? A...

— Nu, a plecat.

Mamèche și-a întors capul înspre Panturle : un chip slab și ruginit ca un fier vechi de secure. Toată viața ei este strînsă în focul ochilor.

— Mai spune odată.

— Am spus : a plecat.

— Și unde anume ?

Acolo, în lumina soarelui, după ce a rostit cuvintele, buza lui Mamèche continuă să se miște în setea ei de a vorbi.

— ...la băiat.

— La băiat ?... la băiat ?...

Mamèche se ridică : face un pas, doi, spre ușă. Panturle se uită la chipul ei, înălțat acum în umbră și pe care ochii lui, obișnuindu-se, îl disting mai bine. Unghiile mari de la picioarele ei goale scrîșnesc pe piatră ca niște ghiare de animal.

— Ah, *Madonna !* strigă ea deodată cît poate de tare, cu glasul sugrumat.

S-a prăbușit pe podea. Și își frînge mîinile, își clatină capul de parcă ar fi bătut de vînt.

— *Madonna, Madonna!* Deci... toţi... toţi... Oare eu nu-s bătrînă? Şi ce, eu plec? Oare eu am vreun băiat? La ce a folosit să moară bărbatu-miu în porcăria voastră de ţară? La ce-a folosit să vă caute apă? S-a dus s-o caute cu preţul vieţii lui! Ce, eu plec? Oare eu nu-s bătrînă?

Porca!

Mamèche pune brusc mîna pe castronaşul cu lapte cald care îi era destinat lui Gaubert; aruncă laptele în obrazul Fecioarei. O pînză de aburi curge pe cutele drepte ale rochiei albastre, apoi dispare. Mătăniile ude strălucesc; Fecioara surîde cu smîntîna laptelui pe buze.

Mamèche întinde spre ea un pumn negru şi încreţit ca o gutuie îngheţată.

— *Porca!* Că faci totul pe placul tău; că m-ai bătut ca pe grîu, că m-ai uscat ca pe grîu, că mă mănînci ca pe grîu!...

Aşa, deci, ai lăsat să-mi putrezească rugăciunile? N-ai decît să mă priveşti cu ochii tăi de cretă! Ce, eu mă uit la tine? Uite, ţi-o spun drept în faţă, şi ce-ai putea să-mi mai faci? Mi-ai luat şi ultima picătură de sînge din mine!

— Ascultă, spune Parturle încet.

— Nu! Chiar aşa-i; spune şi tu *brae!*[1] Ştii doar că omul meu e acolo în adîncul pămîntului vostru, că a coborît acolo jos pînă la vîna izvoarelor ca să vă sugă apa cu gura lui. Ca să aveţi ce bea şi cu ce să vă fierbeţi mîncarea. Nu-i aşa, *brae?* Crezi că n-aveam şi eu tot ce au şi celelalte femei: sîni şi un pîntec, o gură şi o limbă ca să-l sărut, ca să-l păstrez, ca să-i fac plăcere! E acolo jos, mort, cu gura plină de pămîntul vostru!

Şi asta care rîde, ce făcea în ziua aia, cu cine se mai culca în ziua aia?

Şi moartea lui la ce-a folosit? După ce l-au omorît, au început să plece, unul după altul, ca porcii cînd se duc după ghindă.

Şi acum, ca să-i oprească să plece, ce face asta de rîde acolo! Ah, Sfînta Fecioară, dacă-i vorba să-mi sugi sîngele ca un păduche mare, chiar că nu merit atîta bătaie de cap !...

---

[1] *brae* — onomatopee piemonteză (n. tr.).

— Ascultă, zice Panturle încetișor, ascultă, Mamèche, vino aici lîngă mine, vino, sîntem împreună...

Mamèche se tîrăște pe genunchi pînă lîngă Panturle. E alături de el ; se sprijină de bărbat, îl pipăie cu degetele ei mari, osoase.

— Ah, *brae*, suspină ea, limba-i proastă.

Stau așa multă vreme fără să spună nimic.

— Fiule, zice femeia.

— Mamă ! răspunde Panturle.

Pentru că, deodată, în tăcerea care s-a așternut între ei, s-a gîndit la maică-sa, moartă și ea și putrezită în răchitiș, jos în vale...

Sprijinindu-se de bărbat, Mamèche tremură nervos ca o capră. Se liniștește. Mîngîie pulpa groasă și voinică și acum vorbește cu o voce dulce, pornită din inima ei dulce ca o smochină.

— Mă gîndesc la copil, la micuțul meu, la Rolando al meu care-i și el sub rădăcina ierbii. Nu-i dreptate, *brae !* Ei îi mai au pe ai lor care trăiesc și umblă și au plecat să caute locuri mai bune. Mie, tot ce mi-a fost drag a ajuns iarba și apa acestui pămînt și n-am să plec de-aici pînă cînd n-o să ajung și eu tot pămînt.

— Nici eu, Mamèche, zice Panturle ; o am pe mama...

— O să-ți spun, fiule, ce mă răscolește de mă chinui atîta. Cît sîntem noi aici... dar apoi o să fie o pădure sălbatecă și o să se șteargă orice urmă.

Ascultă : la început, cînd de-abia mă căsătorisem cu bărbatul meu, lucram înspre Pignatello. Făceam drumul împreună ; străbăteam pădurea și pe-acolo erau cărbunari. Odată, ne-am apropiat de un loc unde se afla întotdeauna o moviliță de cărbune care fumega. În jurul ei totul era netezit ; știam că omul mergea să taie lemne pe care le aducea ca să le ardă chiar în acest loc. Am vrut să știm de ce. Ne-am apropiat ; atunci am văzut : sub trei copaci se afla o baracă ; *una cosa di niente*, o nimica toată, îți spun, mare cît o nucă. Și, în fața ei, o femeie și doi copilași culcați ca niște cățelandri.

Am întrebat deschis și femeia ne-a spus. Gemenii ăștia nu erau întreaga familie ; mai aveau un altul în pămînt, cuminte pentru totdeauna, cu un gărduleț de lemn în jurul locului unde se afla. Tot în pămînt mai erau tatăl femeii, un om tare bătrîn și o fetiță ce nu trăise decît o oră, murind în timp ce se năștea.

Și, mai ales, *brae*, era acolo cel care umbla prin fumul cărbunăriei, bărbatul plin de viață și, în el, cine știe, cine știe cîți alți copii, gata să vină pe lume.

Ăștia, ăștia poate că au făcut un sat, de-atunci.

În timp ce aici...

— Mamèche, trebuie să bei, zice Panturle.

Și ia un castronaș. Laptele s-a răcit ; parcă a înghețat sub un strat de smîntînă frumoasă și deasă. Înainte de a bea, Mamèche își bagă degetul ei negru în lapte și scoate cu unghia un fir de păr de-al caprei.

— Cobor. Unde-ai dus-o pe Caroline ?

— Aici, în dos, la pășune.

— Mai ai cartofi ?

— Da.

— Fă să-ți ajungă pînă dă gerul, că pe urmă o să mă duc la ăla de la Bourette ca să văd dacă vrea să-mi mai dea alții în schimbul unui iepure. Ai de toate ?

— Am de toate, fiule. Acum noi doi o să trebuiască să fim foarte aproape unul de altul ca să nu ne lăsăm doborîți.

Din fața ușii Panturle cheamă capra. Ea vine, apoi se aud pe potecă pietrele care se rostogolesc sub pașii grei ai lui Panturle.

Acum, Mamèche a rămas singură în fața Fecioarei care rîde cu smîntîna pe față.

— *Bellissima !*

Întinde brusc înainte brațele ei mari și negre.

— *Mia Bella*, cea pe care o iubesc mai mult decît orice pe lume, vino să te șterg.

A luat Fecioara pe genunchi ; a desfăcut mătăniile, i-a șters boabele una după alta. Scuipă pe un colț al fustei și spală gura Fecioarei.

— Hai, nu-ți fie teamă, tot frumoasa mea rămîi.

Apoi, se uită în gol, privind ceva care e amintirea și durerea ei.

Panturle se întoarce la Mamèche ; e ora patru. E ceasul cînd, în acest anotimp, soarele agățat de un pin, acolo sus, mai rezistă încă puțin înainte să cadă de cealaltă parte a dealurilor.

Toată ziua a purtat Panturle nicovala pe umeri, o nicovală de vînt, închipuită, dar mult mai grea decît cea adevărată de azi-dimineață.

Toată ziua !

Din cînd în cînd simțea mica urmă dureroasă pe care colțul de fier i-o lăsase pe umăr. Își spunea : „Gaubert a plecat". După cîtva timp înțelegea că „Gaubert a plecat" însemna că era singur acum la Aubignane, singur cu Mamèche care nu te îmbia la veselie. Chiar de fel ! Însemna și că nu va mai auzi cum bate inima satului. Nicovala plecase. Plecase cu brișca lui Joseph, între picioarele lui Gaubert. N-o să mai audă acel : poc-poc ; poc-poc, care continua să fie zgomotul cît de cît viu al satului. Care venea să-i spună cînd era în mijlocul pădurii : Gaubert se plictisește ; Gaubert își amintește de vremea pe cînd era stăpînul plugurilor.

Și toată ziua a dus în spate nicovala cea grea. Și acum o poartă urcînd spre Mamèche.

Ultimul deget al soarelui dă drumul pinului, acolo sus. Soarele cade înapoia dealurilor. Cîteva picături de sînge stropesc cerul ; noaptea le șterge cu mîna ei cenușie.

Focul arde în vatră dar vîntul a înfundat coșul și își suflă melodia cu fum, cu cenușă spulberată și strivind flăcările.

Panturle își mestecă tutunul ; un ghemotoc de tutun adunat de prin fundul buzunarului, amestecat cu fire de iarbă și păr de animale.

Are un gust amărui.

— ... la naiba cu timpul ăsta.

Vîntul și-a dezlănțuit mînia de acum trei zile.

— Întoarce-te puțin să mă uit la tine, zice Mamèche. Stai nițel în fața focului, *brae,* ca să te văd...

— Ce-i fi vrînd ?

— Stai nițel...

Panturle se apleacă pentru ca să-l prindă mai bine lumina. Intră în lucirea flăcării.

E un bărbat tînăr încă. Are obrajii îmbujorați, ochii vii. Are o barbă frumoasă, o barbă frumoasă și sănătoasă, bine hrănită de sînge. Are pe oase o carne bună, îndesată, o carne de om de patruzeci de ani, tare și obișnuită cu viața. Are mîini vînjoase ; puterea îi curge ca uleiul pînă în vîrful degetelor.

— M-ai văzut bine ?

— Te-am văzut.

— Ei, și ?

— Ei, Doamne, mă gîndesc la cărbunarul acela...

— Da, spune Panturle.

Scuipă peste jăratec apoi continuă :

— Da, mi-ar trebui o femeie. Mă apucă dorul uneori, cînd vine vremea bună. Dar unde-i oare cea care ar vrea să vină aici ?

— Unde ? Oriunde, dacă o silești.

— Ei, tu crezi că așa merg lucrurile ?

— Adică, nu ești bun de nimic ?

— Sînt ca toți ceilalți, dar îți spun eu că lucrurile astea nu se fac așa. Trebuie să vină de departe, trebuie timp.

— Dacă îți aduc una, o iei ?

Panturle se oprește din mestecatul tutunului. O privește pe Mamèche în adîncul ochilor, ca să priceapă mai bine. Stă așa nemișcat și fără să scoată o vorbă, căutînd să înțeleagă... Ea repetă :

— Dacă eu ți-aduc o femeie, o iei ?

Atunci el își spune părerea cu toată convingerea, aplecîndu-se de la mijloc :

— Da ! o iau !

Iarna e grea anul acesta și niciodată nu s-a mai văzut o gheață atît de groasă pe gîrlă ; și niciodată nu s-a mai simțit frigul acesta, atît de pătrunzător că a făcut să înghețe vîntul în înaltul cerului. Ținutul dîrdîie în tăcere. Landa care se întinde mai sus de sat este cositorită de ger. Pe cer nici un nor. În fiecare dimineață, un soare roșietic răsare în tăcere ; din trei pași străbate nepăsător lățimea bolții cerești și asta-i tot. Noaptea își îngrămădește stelele de parcă ar fi niște grăunțe.

Panturle şi-a luat adevărata lui înfăţişare de iarnă. Părul de pe obraji i-a crescut, s-a încurcat ca blana oilor.

E ca un tufiş. Înainte de a începe să mănînce, îşi îndepărtează părul din jurul gurii. A devenit şi mai răutăcios. Nu mai vorbeşte cu uneltele. Şi-a înfăşurat labele picioarelor şi pulpele cu fîşii de stofă legate cu sfoară. Aşa, îi e cald, nu alunecă, nu face zgomot. Poartă întotdeauna la el cuţitul şi sîrma cea vicleană. Vînează. Are nevoie de carne.

Şi Mamèche vînează, pentru sine, în felul ei. Ea nu prinde decît vînatul mic : vrăbiile pe care frigul le domesticeşte şi care sînt complet zburlite, ca nişte gheme de lînă. Face ceea ce se cheamă pe aici : a îmbălsăma seminţele. Are boabe vechi de ovăz şi le pune la fiert cu vîrnanţ şi cu măciulii de ciumăfaie, apoi le împrăştie în faţa uşii. Vrăbiile mănîncă şi mor. Pe loc. Înainte de a le găti, le scoate pipota, o spintecă cu nişte foarfeci vechi şi lasă să cadă seminţele pe o hîrtie. O să-i servească pentru altă dată.

Bineînţeles că Panturle nu o uită. Îi aduce bucăţi mari de carne de iepure sau sturzi ; alteori iepuraşi întregi. Pentru că are de ajuns ; mănîncă atît cît vrea şi pune şi de-o parte, în pivniţă, ca să-i schimbe mai tîrziu, pe cartofi, cu nebunul acela bătrîn de la Bourettes.

Iarna se aşază şi mai temeinic şi zilele, una după alta, continuă să fie toate la fel.

Panturle e în pădurea Vincents. A pus laţuri pentru iepuri. Se duce să vadă ce s-a prins.

Şi o zăreşte, de departe, pe Mamèche. Ieşise şi ea ; urcase sus, pe landă. Stătea în picioare ca un trunchi de copac. Era s-o strige cînd şi-a dat seama că vorbea.

A ascultat.

Ea spunea :

— Trebuie să pornească de la tine în primul rînd, dacă vrei să dăinuie.

Vorbea către ceva care era acolo, în faţa ei, dar în faţa ei nu era decît landa bolnavă de suferinţă şi de frig.

S-a mai întîmplat o altă dată, însă nu în acelaşi loc ; de parcă Mamèche ar fi trecut pe la toţi prietenii ca să le cearä un serviciu. Era pe versantul de la Resplandin, chiar în mijlocul desişului, acolo unde este înţesat de copaci.

Panturle s-a apropiat călcînd fără zgomot cu picioarele înfăşurate în cîrpe. S-a apropiat de ea ca şi cum ar fi vrut s-o prindă cu laţul. Ea continua să stea în faţa acelei bucăţi de deal murdar, mînjit de chiciură şi de noroi îngheţat, în faţa copacilor goi care nu o duceau prea bine.

Şi mai spunea :

— Nu te îngrijora ; asta mă priveşte pe mine ! o să mă duc s-o caut acolo unde se află dar, ţi-am mai spus-o, dorinţa trebuie să pornească în primul rînd de la tine.

E sigur că vorbea tuturor celor ce se găseau în faţa ei pentru că, la sfîrşit, şi-a mişcat braţul, apoi şi-a îndreptat degetul spre iarbă, spre copac, spre pămînt.

Şi au venit, încetul cu încetul, şi zilele în care iarna se înmoaie aidoma unui fruct bolnav ce, pînă mai ieri tare şi verde şi foarte acru, e apoi, dintr-odată, moale. Aerul este aproape călduţ. Vîntul nu s-a pornit încă. De trei zile, la bariera orizontului, la miazăzi, stă ancorat un nor mare, care joacă pe loc.

Apoi, astăzi, a plouat. Ploaia a venit ca o pasăre, s-a lăsat pe pămînt, a plecat ; au văzut umbra aripilor sale trecînd peste dealurile de la Névières ; s-a întors să înconjoare Aubignane-ul şi pe urmă şi-a luat zborul către cîmpii. După aceea a apărut soarele care a încălzit ca o răsuflare caldă.

Panturle şi-a desfăcut obielele de stofă. S-a aşezat la soare. Şi-a întins picioarele goale la căldură şi s-a amuzat să-şi mişte degetele de la picioare. Caroline se uita la el ca o neroadă.

Mamèche a rămas o bună bucată de vreme cu faţa spre miazăzi şi a privit norul care nu se clintea. Adulmeca îndelung aerul, îl gusta cum guşti un vin, ca să vezi dacă s-a făcut, dacă a terminat de fiert, dacă are tărie. Şi pe urmă, ia să vedeţi : norul urca domol spre largul cerului ; lăsa coasta, pleca în călătorie. Asta vrea ea să vadă.

Atunci s-a întors acasă ; a pus cartofi la fiert ; a pus şi mai vechi şi mai mari, de tot felul. După ce s-au fiert i-a înşiruit pe masă, i-a numărat din nou, apoi a început să socotească pe degete.

— O zi, două zile, poate trei, poate patru.

La urmă a spus :

— Sînt de ajuns.

A pus cartofii într-un şervet, cu un pumn de sare grunjoasă şi a legat bocceaua cu o tulpină de clematită. După aceea a luat mătăniile de la gîtul Fecioarei şi şi le-a pus pe după gît. S-a oprit o clipă privind la Fecioară. Fără să spună nimic.

Atunci, norul care pleca a trecut prin faţa ferestrei ; îşi mărise viteza şi urca înspre miazănoapte.

În noaptea acelei zile s-a petrecut marele dezgheţ al cerului. Tot ceea ce îngheţase şi întărise frigul, tot ceea ce ţinea el în nemişcare, totul s-a eliberat deodată şi a prins din nou viaţă : norul de ploaie, vîntul din cele patru colţuri ale lumii, marele cîntec al copacilor cu frunze uscate, stejarii aceia încăpăţînaţi care şi-au păstrat frunzişul de anul trecut şi care vorbesc în calea vîntului cu glas de puhoaie.

Pînă la apusul soarelui totul a mers bine, apoi Panturle a închis-o pe Caroline, care cam dădea semne de nelinişte ; pe urmă şi-a ridicat privirea către sat. Acolo sus Mamèche stătea pe povîrniş şi privea ceva pe cer înspre miazăzi.

Apoi a venit noaptea, deasă ca o supă de mazăre. Dar era totuşi mai plăcută decît cealaltă care, cu buchetul ei de stele, amintea de un fier pus pe tocilă. Era mai plăcută în primul rînd pentru că era mai catifelată şi mai mîngîietoare ; şi apoi pentru că se auzeau, prin întuneric, glasul pîrîului, glasul chiparosului şi, o dată, ceva ce-ai fi spus că e lătratul vulpii, dacă n-ar fi fost încă prea devreme.

Panturle a adormit repede. Era istovit. Fără să ştie de ce pentru că nu fusese la vînătoare în ultimele zile. Nu e istovit din cauza oboselii, e istovit de parcă i s-ar fi făcut găuri în braţe şi alte găuri în picioare pe unde i s-ar fi scurs puterile. Da, şi parcă în locul lor s-ar fi pus lapte cu flori de cimbru. Lapte. Îl simte cum curge de-a lungul trupului și îl gîdilă și îl face să rîdă. Dar e istovit și adoarme repede.

Și a fost trezit din somn — să fi fost pe la miezul nopții sau poate mai tîrziu — de un țipăt puternic care l-a izbit în urechi ca o piatră :

— E Mamèche !

Fără ca să mai vadă ușa, din două sărituri a ajuns afară. Ochii îi erau încă lipiți de somn.

Era într-adevăr Mamèche. Stătea sus pe povîrniș și ținea o făclie în mînă. Ridica mîna și făclia. Se vedea toată. Își pusese pe cap broboada neagră. Fumul făcliei se înălța spre miazănoapte.

— Ce ai ? strigă Panturle cu toată puterea.

— Nimic.

— Ești bolnavă ?

— Nu.

— Atunci ?...

Un moment de tăcere ; s-ar zice că-și adună forțele ca să strige tare, ca să spună limpede. Arată spre miazăzi cu făclia.

— Sosește, sosește !

N-o fi cumva nebună ? se întreabă Panturle.

Totuși se întoarce și el spre miazăzi. S-a schimbat ceva după căderea nopții : o forță mlădie și înmiresmată aleargă prin noapte. Ai zice un animal tînăr odihnit. E călduț cum e viața sub blana animalelor, are un miros amărui. Panturle adulmecă. Cam ca mirosul măceșului. Vine dinspre miazăzi în salturi și auzi tot pămîntul vorbind despre el.

E vîntul de primăvară !

Dimineața, Panturle și-a deschis ușa spre lumea eliberată. Totul e viață, viață frumoasă cu mișcări și alergături. Întreaga pădure, cu brațele întinse, dansează pe loc un dans mare, nervos. Corăbii mari de umbră plutesc peste dealuri. Zborul norilor se avîntă de la un mal al cerului la celălalt. O cioară trece, complet năucită, prin vîntul care o răsucește ca pe o frunză uscată.

A dezlegat-o pe Caroline. Ah ! de îndată parcă a țîșnit un șuvoi de apă ! Capra a pornit în salturi ; s-ar fi zis un val de blană pe deasupra ierbii. S-a dus să se proțăpească pe cele patru picioare în fața chiparosului ; l-a amenințat o clipă cu coarnele, apoi a plecat brusc în direcția opusă și iarba șuiera printre picioarele ei.

— Poate că asta a vrut să spună Mamèche. Ei, și cu asta ce-i ? E primăvară, așa-i, se vede.

Urcă totuși ca să-și dea mai bine seama.

La Mamèche nu e nimeni. Camera e goală. Salteaua e strînsă. Masa și scaunele sînt așezate lîngă perete ca și cum Mamèche ar fi plecat pentru multă vreme. Și pe masă a pus un cearșaf nou, împăturit în opt... l-a pus acolo ca să se vadă imediat. Un cearșaf pe care Panturle îl știe bine, cearșaful pe care toate femeile îl păstrează, nou, în fundul dulapului, pentru că e de la sine înțeles că în el vor fi înfășurate, în cele din urmă...

Panturle revine în prag și strigă :

— Ei, Mamèche !

Și așa pînă la amiază a căutat în tot satul, a intrat în toate casele, s-a dus să cerceteze în ruinele tuturor zidurilor prăbușite după ultimul vînt.

— Mamèche, ei, Mamèche !

Apoi s-a întors în casa pustie ca și mai înainte, cu cearșaful cel nou pus pe masă.

Atunci și-a spus :

— Mă duc s-o caut pe platou.

Pe platou nu merge nimeni prea des și niciodată de plăcere. Este un ținut neted, cît vezi cu ochii. Iarbă, iarbă și numai iarbă, fără nici un copac. E neted. Cînd ești în picioare acolo sus și cînd umbli, numai tu te înalți deasupra ierburilor. Ai o impresie ciudată. Pare că ești mereu desemnat pentru un anumit lucru. Întinderea aceasta începe după ultimele case din partea de sus a Aubignane-ului și o tot ține așa mereu. În fapt, o tot ține așa pînă la Blaine, la patruzeci și doi de kilometri în linie dreaptă, dar nu ești obligat s-o știi și ceea ce-ți arată, de obicei, nu spune că ar duce spre ceva omenesc. Arată, în depărtare, o barieră cenușie plăsmuită de praful care merge înaintea vîntului.

Nu e nimic pe platou : doar vîntul... Iar cît privește vîntul, e cel care s-a vestit noaptea trecută : vîntul-capră, primăvara. Îl vezi acolo departe cu colbul lui ; iată-l acum aici ; uite-l dincoace, pe iarbă ; e pretutindeni.

— Mamèche ! Mamèche !

Nimic. Vîntul vine să vadă ce se întîmplă apoi pleacă din nou.

Și lui Panturle i s-a uscat gîtul de cît a tot strigat.

— Da' ce-o fi apucat-o pe femeia asta ? Cine-ar fi zis că o să plece și ea ?

S-a reîntors în sat. S-a înserat. În casa lui Mamèche, picul de lumină care a mai rămas se revarsă peste cearșaful alb de pe masă. Panturle a închis ușa apoi s-a reîntors pe povîrniș și a privit îndelung tot ținutul pînă în depărtări : dealurile aidoma unei turme, linia lungă, cenușie și netedă care este marginea platoului ; privirile lui au mers de la marginea din dreapta pînă la cea din stînga.

În spatele lui este Aubignane pustiu.

A cuprins cu privirea tot ținutul pînă hăt departe și apoi a spus cu glas tare :

— Și-așa ! Acum sînt singur.

III

Gédémus, tocilarul, iese din tutungeria de la Sault. A cumpărat șase pachete de tutun obișnuit. Le ține la piept în timp ce închide ușa.

— Ți-e frică să nu se scumpească, strigă Reboulin de pe cealaltă parte a străzii, îți faci provizii ?

— Măi, păcătosule, zice Gédémus, tu cînd vrei să fumezi, faci trei pași și ai ajuns la tutungerie, dar eu plec mîine. Ai băgat de seamă că a venit primăvara ? Patru zile n-o să-l mai văd pe tutungiu.

Îşi pune pachetele de tutun în buzunare. Păstrează unul în mînă ; îl desface şi începe să-şi răsucească o ţigară în timp ce traversează strada.

— Ia dă-mi şi mie puţin, spune Reboulin, l-am lăsat pe-al meu pe sobă.

— Ia-o mai domol, trebuie să-mi ajungă opt zile.

— Îţi trebuie opt zile ca să străbaţi platoul ?

— Eşti nebun, doar patru zile. Numai că atunci cînd ajungi de partea cealaltă, nu înseamnă că ai şi dat de tutungerie.

— Dormi deci pe platou ?

— Da.

— Nu ţi-e teamă ?

— Nu.

— E drept, căruciorul tău e plin de cuţite tăioase ; ce ţi se poate întîmpla ?

— O ! nu asta i-ar împiedica... însă ăsta e drumul meu. Nu că mi-ar face mare plăcere, dar nu mi-a fost niciodată foarte frică. Totu-i să cunoşti bine direcţia şi să faci popasuri bune. De aici merg pînă la Trinité ; dorm acolo într-un hambar care se mai ţine pe picioare. A doua zi merg pînă la stîna corbului. De la stînă încolo e mai greu, nu mai e nici urmă de drum şi trebuie să cunoşti locurile şi să chibzuieşti bine. După aceea o iau la dreapta, o ţin aşa două, trei ore şi dau de ferma Gallibert.

— O iei cu tine pe Arsule ?

— Vrei s-o las ?

— Nu, am zis şi eu aşa. Eşti un tîlhar, Gédémus ; nu mai poţi să trăieşti fără femeia asta.

— Ei ! Te gîndeşti la ce nu trebuie ! La vîrsta mea... O să te linişteşti tu înainte ca să mă reapuce pe mine. Nu vezi că o pun să tragă căruciorul ?

Arsule ?

Ei, e o întreagă poveste !

Arsule s-a numit mai întîi „Domnişoara Irène“ şi chiar „Domnişoara Irène de la marile teatre din Paris şi din lumea întreagă“. Asta, vedeţi bine, erau doar minciuni. Totuşi, aşa spunea un afiş scris de mînă şi lipit pe geamul „Cafenelei celor două lumi“.

În realitate, venise pe drumul dinspre Montbrun, în urma unei căruțe mici al cărei coviltir era făcut din cearșafuri vechi și murdare. Un bărbat cu chip de asasin ducea catîrca de căpăstru. Tipul era înscris pe afiș ca fiind „Vestitul Tony în repertoriul său“. Pînă una alta, repertoriul lui se compunea din toate murdăriile pe care le striga gloabei lui de catîrce înțepenită cu toate cele patru copite în umbra cișmelei publice.

Domnișoara Irène se afla acum în spatele căruței. Era foarte obosită pentru că făcuse tot drumul pe jos, încălțată cu niște ghete bărbătești vechi, cu nasturi, prea mari pentru picioarele ei, și se lăsa trasă ținîndu-se de frînghia frîului. Era plină de praf pînă la talie.

La „Cafeneaua celor două lumi“, din șase mese de marmură se făcuse o estradă instalată în colțul unde se afla biliardul cel vechi pe care l-au pus pe foc. Seara, cafeneaua era plină de lume. Erau unii pînă și în bucătărie. Tușa Alloison nu-și mai vedea capul. Toată lumea cerea bătînd în masă : „O cafea, o cafea“. Și ea repeta într-una : „Sculați-vă un pic să-mi iau cafetiera“.

Ei, da ! rîdeau cu toții și uite așa tot mereu ; ceilalți n-aveau decît să bată în masă. Pînă la urmă lucrurile s-au mai aranjat ; toată lumea s-a arătat înțelegătoare și cînd s-a făcut aproape complet liniște Domnișoara Irène s-a urcat pe estradă. Avea niște biete mîini obosite de femeie care curăță cartofi. Avea niște ochi, nu se putea spune cum anume, dar ți se rupea inima văzîndu-i. Stătea acolo, foarte obosită de o mie și una de lucruri. Stătea acolo ca să cînte și-și amintea cu amărăciune de drumul cel lung și de o mie de alte lucruri, vă spun eu, cu mult mai grele pentru o femeie, decît drumul pe care îl străbătuse. Stătea acolo, nemișcată.

Asta i-a făcut să rîdă.

Și ea n-a mai știut ce să spună.

S-a terminat cu o bătaie. „Tony în repertoriul său“ voia să-i spargă o sticlă în cap, dar asta nu i s-ar fi îngăduit. S-a terminat cu o bătaie pe cinste. S-au auzit strigăte de femeie și zgomot de pahare sparte. Dar nu s-a terminat prea rău pentru cei din Sault fiindcă dădeau toți în Tony. Băiatul lui Marguerite și-a scrîntit mîna pentru că pumnul i s-a oprit în marmura tejghelei.

Foarte bine. Dar a doua zi, femeia nu îndrăzneşte să plece cu Tony şi rămîne la noi, stînd singură lîngă fîntînă, cu obrajii mînjiţi de lacrimi. Nu mai plîngea şi nu se putea şti dacă se mai gîndea la ceva sau dacă nu se mai gîndea la nimic. Privea la apa care curgea din fîntînă.

Era vremea culesului levănţicii. La prînz sosesc în sat toţi cei din grupul lui Garino, cultivatorul de levănţică. Se întorceau de pe deal ca să se mai odihnească în ceasurile de zăduf. Cînd au văzut femeia, atît le-a trebuit. S-au strîns în jurul ei spunîndu-i ba una, ba alta, pînă cînd unul i-a zis „Hai ! Vino să-ţi dăm să mănînci." Atunci ea şi-a ridicat privirile pierdute spre el şi s-a sculat. Dar, în loc să-i dea să mănînce, i-au dat să bea ca unui răsad de dovleac, apoi şi-au bătut joc de ea. Au dus-o în grajdul lui Martel şi stăteau cu toţii în faţa uşii şi rîdeau în timp ce unul dintre ei era înăuntru cu femeia. Apoi omul ieşea. Era roşu la faţă. Începe să rîdă mai tare decît ceilalţi şi se vedea bine că se sileşte s-o facă. Şi intra altul. Şi uite aşa.

Marie Guindon cea grasă le-a smuls-o din mîini. I-a luat pe toţi la rost, unul după altul. Şi-a pus mîinile în şolduri şi le-a spus pe şleau ce gîndea despre ei :

— Ce să zic ! E tare frumos ce faceţi ! Grozavi mai sînteţi. Ia uitaţi-vă la ăla de colo, că parcă-i vine să intre în pămînt. Pe mine nici unul dintre voi n-o să îndrăznească să mă atingă. Că mie una n-o să-mi fie ruşine să vă pălmuiesc !

După aceea s-a dus s-o ia pe Domnişoara Irène. Biata de ea era moale ca o cîrpă şi plină de paie şi ea i-a spus :

— Intră în bucătărie, fetiţo ; pleacă din faţa lor.

Au trecut cinci ani de atunci.

Cei din sat au numit-o Arsule. Este mai uşor de spus decît Irène şi, pe urmă, Irène e un nume de orăşancă şi mai e şi o minciună. Arsule e un nume de pe aici. De atunci a rămas cu Gédémus. Îi face de mîncare.

Şi tot restul.

Drumul urcă însoţit de cele două şiruri de platani. Casele nu înaintează dincolo de cotitură. Acolo spun „la revedere" şi rămîn aşezate pe marginea pajiştilor ; privesc drumul care o porneşte în largul lumii. Platanii mai merg puțin pînă pe la mijlocul coastei, dar acolo se opresc și ei. Și atunci drumulețul pleacă singur. Opintindu-se sare peste dîmb și, adio, s-a dus.

Cît sînt la umbră, mai merge, dar de cum ajung la soare Arsule știe că Gédémus o să lase chinga și o să spună :

— Hai, apucă puțin. O să-mi răsucesc o țigară.

Și ea apucă puțin. De aici încolo, ea va trage la ham cît timp vor avea de lucru. El o va ajuta uneori la urcușurile mai grele. Apoi, în octombrie, la întoarcere, cînd vor ajunge la primul platan, la umbră, înaintea coborîșului, la zece minute de casă, Gédémus va zice :

— Hai, mai dă-mi-o puțin.

Și va lua iar chinga.

Arsule știe toate astea. Pe dinafară. Ca și greutatea cărucionului. În primul rînd, și mai ales, e tocila cu roata ei grea din piatră groasă și dură și suporturi solide, din lemn, care nu trebuie să se hîțîne cînd Gédémus apasă pe pedală și roata se învîrtește. Cîntărește mult. Dar altfel nu se poate. Mai duc cu ei și o pelerină mare și merinde ca să le ajungă pînă la prima fermă. Cu alte cuvinte, mîncare pentru patru zile. Numai că nu asta atîrnă cel mai greu.

În sfîrșit, Arsule trage... Și apoi, obișnuința face mult în munca asta.

Sărmanele grădini gospodărești care n-au decît cîteva fire de salată, de spanac sau de praz se dau încet înapoi. Sînt jos, ghemuite unele într-altele, la adăpostul satului ; unele se strecoară chiar printre case.

Cum ajungi pe spinarea dealului se aude murmurul sălbatec al ienuperilor. Dincolo, de cealaltă parte a unei văi înguste. Pămîntul e gol. În fundul acestei cute nu se află decît un plop bătrîn. Urci apoi pe cealaltă costișe pe o potecă pe care au trebuit s-o taie cum s-a nimerit. Pe aici nu mai sînt ierburi, doar cîteva tufe de cimbru, o tarla de jaleș, cu albinele ei ; stînca vuiește sub picioare. Urci, cotești, nu mai e nici un sat, nu mai sînt nici plopi. Încă zece pași care contează, zece pași în timpul cărora totul folosește la ceva, umărul care își lasă greutatea înainte, pulpa care împinge, piciorul care se mișcă aidoma unui resort, capul care comandă : încă unul, încă unul... Gédémus e înhămat și el la cărucior. Zece pași, după care e prea tîrziu ca să te întorci înapoi : tufele mari de ienupăr închid drumul în urmă. Te afli în mijlocul unui pămînt gol. Platoul ! uite platoul !

Neted ca o arie de treierat el este pajiștea norilor. Poteca nu mai este decît un pîrîiaș secat pînă la piatră.

La înălțimea ochilor se arată ca o mare întinsă, foarte întunecată, cu talazuri de ienuperi. Ienuperi și numai ienuperi. Corbi mari țîșnesc tăcuți din iarbă și vîntul îi duce departe.

Gédémus și Arsule merg singuri. Vîntul suflă printre suporturile de lemn ale tocilei ca printre catargele unei bărci cu pînze.

— N-am greșit drumul ?

— Nu, mergi înainte ; e bine.

— Uite acolo, oare ce-o fi ?

— Nimic, un copac, un copac uscat.

— Ești sigur ?

— Ei, asta-i acum, mergi înainte. De cîte ori ajungem aici ți se face frică. Ce crezi că ar putea să fie ? E un copac, atîta doar. Mergi, ți-am mai spus.

Și, dintr-odată, ies din această mare de ienuperi. De la marginea pădurii începe uriașa singurătate a ierbii. Un nor s-a așezat pe iarbă acolo, în fund. Urcă. Începe să se vadă o mică margine de cer între el și iarbă. Și așa jos cum se află, înaintează. Trece la zece metri deasupra lor, nepăsător și puternic.

Umbra lui umblă pe pămînt ca un animal ; iarba se îndoaie, carierele de nisip fumegă. Umbra merge pe picioarele ei suple ca o fiară. O simt rece și grea pe umeri. Nici un zgomot. Își vede de drum. Trece. Gata.

— Nu-ți fie teamă, ți-am mai spus !

— Și aia, acolo, ce-i ?

— Unde ?

— Acolo, în iarbă, drept și negru de tot, n-ai zice că are brațe ?

— Asta-i un alt copac. Ia stai puțin. Mă întreb dacă n-am greșit drumul. Nu-s chiar atîția copaci prin partea locului. Și totuși e un copac uscat. Ce altceva ar putea să fie ? Sîntem pe drumul cel bun. Uite, la dreapta noastră, nisipurile de la Chenerilles şi, la stînga, vezi colo coama lungă a Lurei, iar în faţa noastră, pasul Pille-Chacun. E bine. Nu te opri, e doar un alt copac. Că prea te uiţi şi tu la toate !

Acum sînt în largul platoului. În largul îndepărtat ; în jur nu mai e nimic. Marginile străvezii ale cerului se sprijină în toate părţile pe iarbă.

Către prînz se opresc ca să mănînce. Arsule lasă chinga de piele de pe umăr şi îşi mişcă de vreo două trei ori braţul ca să-l dezmorţească. Gédémus recunoaşte locul. E mulţumit.

— E drumul cel bun. Îl recunosc cum aş recunoaşte chipul unui om.

Apoi spune, uşurat :

— Ah ! avem puţină linişte. Vîntul ăsta a făcut să-mi vîjîie tot capul.

Scot lădiţa care este sub tocilă. Apare mai întîi o pîine plinuţă ca un purcel de lapte ; apoi salam ; pe urmă o bucată mare de şuncă cu o hîrtie lipită peste locul de unde a fost tăiată. Mai sînt şi două cutii de sardele. Şi trei căpăţîni de usturoi şi cu ele îşi începe Gédémus masa.

S-au aşezat în iarba înaltă. Vîntul se opinteşte şi sare peste ei. Sînt într-un loc ferit. E bine. Pe platoul acesta atît de neted, atît de mare, atît de deschis în calea soarelui şi a vîntului nu te simţi bine decît stînd jos. Căldura pămîntului ţi se urcă în şale ; ierburile, de jur împrejur, sînt ca o blană de miel care îţi ţine cald şi care te ascunde. Cînd umbli e invers : ţi se pare că eşti gol, plăpînd ; pe această mare întindere netedă s-ar zice că pretutindeni te privesc ochi sau te pîndeşte ceva. Aici, jos, te simţi bine. Te poţi gîndi la altceva ; nu eşti obligat să te gîndeşti mereu la acest ţinut neted şi la vîntul care se ascute tot frecîndu-se de el.

Arsule mănîncă şi ea usturoi. Capul ei depăşeşte ierburile ; priveşte platoul întins care pare sub cer un alt cer răsturnat. Priveşte, în depărtare, un munte care e albastru ca apa adîncă, ierburile care aleargă în galop nu se ştie încotro. Priveşte şi, deodată, spune : oh ! oh ! de două ori și rămîne așa, cu gura căscată și cu pîinea și usturoiul la gură.

— Ce-i ?

Ochii lui Arsule sînt larg deschiși și albi :

— Acolo !

Și își înalță puțin degetul.

— Ei, bine, ce-i cu asta : acolo !

— A făcut : hop ! S-a ridicat puțin deasupra ierbii o clipă, apoi hop ! și a plecat.

— Ce-a făcut hop, ce anume ?

Gédémus rămîne cu salamul în mînă.

— Copacul !

— Copacul ? Ce, nu ți-e bine ?

— Da, da, copacul. Cel pe care-l vedem de azi dimineață. Lucrul ăla negru care cînd are o ramură în partea asta, cînd altă ramură în partea cealaltă. Lucrul ăla despre care te-am întrebat de trei sau de patru ori : „Ce să fie ?“ și tu mi-ai zis : „E un copac. Mergi înainte.“ E aici și acum. A făcut : hop !

— Ai vedenii, măi, neroado ; cum vrei ca un copac să facă : hop !

— A făcut ; poate că nu-i un copac ?

— Și ce-ai vrea tu să fie aicea sus ?

— Eu, una, nu știu, dar că a făcut : hop, asta-i sigur ; n-am vedenii, am văzut foarte bine.

— Nu mai începe iarăși cu poveștile tale.

Arsule tace dar nu mai mănîncă. Ochii ei larg deschiși sînt ca niște părăluțe. Gédémus mai continuă încă puțin să mănînce, o privește pe sub pleoape și văzînd că ea stă neclintită, spune :

— Stai, mă duc să văd... Și se ridică.

Face cîțiva pași în iarbă dar se întoarce și zice :

— Ai face bine să-mi dai cuțitul.

Pleacă apoi cu cuțitul în mînă. Merge încet, privind în toate părțile, de parcă i-ar fi frică să nu calce pe un șarpe.

Arsule se ghemuiește în cuibul ei de iarbă.

Îi strigă :

— Acolo e.

Și îi arată locul exact.

El se duce chiar la locul acela :

— Dacă-i aici, apoi ai visat ; nu-i nimic.

Se întoarce înapoi. S-ar spune că-i îngrijorat. Din cînd în cînd privește în urmă.

Pune cuțitul în cutie.

— Nu-i nimic ; dar dacă nu te simți bine aici, să plecăm, o să terminăm de mîncat pe drum și o să mîncăm și mai bine desearǎ la La Trinité.

De cum s-au sculat în picioare și au pornit la drum, au trebuit să țină seama de vînt. Venea drept în față și le-a pus mîna lui mare și călduță pe gură ; de parcă voia să-i împiedice să respire. Sînt obișnuiți ; și-au întors puțin capul ca să bea aerul dintr-o parte, ca înotătorii și, în felul acesta, au putut să ajungă destul de departe. E greu, dar merge. Atunci, vîntul a început să le zgîrie ochii cu unghiile. Apoi a încercat să-i dezbrace ; lui Gédémus aproape că i-a scos haina. Arsule trage la ham și de aceea este aplecată înainte. Vîntul îi intră în corsaj ca la el acasă. I se strecoară între sîni, coboară pe pîntec ca o mînă ; i se strecoară între pulpe ; îi scaldă pulpele, o răcorește ca o baie. Șalele și șoldurile lui Arsule sînt ude de vînt. Îl simte pe trupul ei, răcoros, da, dar și călduț și înmiresmat și o gîdilă de parcă ar biciui-o cu smocuri de fîn ; așa cum se face la cositul fînului și asta le sîcîie pe femei, da, și bărbații o știu bine.

Și, dintr-odată, ea începe să se gîndească la bărbați. Și fiindcă vîntul ăsta se poartă ca un bărbat, de cîtva timp.

Gédémus urcă în două salturi pînă la Arsule :

— N-ai mai văzut nimic ?

S-ar zice că este neliniștit.

Arsule se întoarce spre el cu o privire blîndă și mîngîietoare :

— Nu, nimic.

Trupul ei fierbe ca vinul oel nou.

Și, deodată, vine apăsătoarea pace a apusului ; vîntul nu mai bate și se așterne o liniște mare care troznește ca un pepene verde.

Noaptea înaintează înspre pașii lor ; împinge în fața ei ruinele din La Trinité. Vor sosi acolo.

La Trinité era, pe vremuri, un cătun ghemuit în mijlocul platoului, vreo zece case înghesuite unele într-altele.

Stăteau spate în spate, arătau pămîntului intrările larg deschise ale hambarelor și dinții grapelor.

Se apărau bine. Dar, în locul acesta, platoul începe să fie ceva neobișnuit. Cît vezi cu ochii, e imens și gol, și atît, atît de neted că ți se face silă, că simți deodată nevoia să vezi un lucru care să urce. E ca un somn care te toropește. Ți se cuibărește în cap și te strînge de jur împrejurul ochilor ; pînă la urmă, nu mai poți răbda ; arunci pietre în sus, numai ca să le vezi urcînd.

Chiar cam prin mijlocul unei grămezi de ruine Gédémus a descoperit un mic hambar călduț încă. Aici o să petreacă prima noapte. Trebuie să treacă peste dărîmăturile zidurilor și să dea la o parte ramurile smochinilor sălbateci, iar ramurile acestea, acum goale și încovoiate și pătrunse de răcoarea nopții, ai zice că sînt șerpi cînd le atingi.

Hambarul cel mic e în mijlocul acestui cuib de smochini. Pare ca o pivniță deoarece casa din spate s-a prăbușit și a astupat ferestrele, iar casa din față s-a prăbușit și ea și i-a astupat ușa pe jumătate așa că trebuie să se plece ca să intre și apoi să coboare. Odată înăuntru, e foarte bine. Împing tocila spre fundul hambarului.

— Ah ! zice Gédémus suspinînd, iată-ne ajunși.

Ei, fir'ar să fie ! Degeaba tot zic unii și alții, e o bucățică de drum de la Sault și pînă aici și, pe urmă, să mergi pe platou nu-i ca și cum ai merge pe un drum, nu-i așa, Arsule ?

Brațul drept al lui Arsule e ca și mort. Își atinge umărul acolo unde chinga a lăsat o urmă care se simte sub corsaj. O doare. Nu mai e vîntul să o mîngîie, este obosită. Totuși, se mai gîndește la bărbat. I se pare că mai simte încă mîna mare a vîntului lipită pe trupul ei.

— Uită-te în fundul lădiței, cred că am pus acolo niște luminări.

Nu se mai vede decît un pătrat de lumină murdară întinsă în fața ușii. A mai rămas un canat de lemn ce poate fi închis umblînd cu grijă cu balamelele vechi. Dau afară, astfel, un cer murdar și cenușiu, tot mai întunecat de noapte ; sînt, în sfîrșit, la adăpost. Răsfrîntă peste paie, lumina luminării seamănă cu un fruct roșiatic.

— Auzi, spune Gédémus, am mers mult astăzi și vîntul ăsta ne-a tot bătut ; o să deschidem o cutie de sardele. Ce-o să fie dacă o să ne desfătăm și noi ! Și pe urmă o să bem ceva. Azi la amiază am plecat de acolo de parcă eram fugăriți din urmă. Dă și butelca aia cu vin.

Sînt două butelci, cam fiecare a cîte doi litri. Într-una e vinul ; în cealaltă, apa. Bineînțeles, ca să le amestece.

— Hai, Arsule, bea și tu vin curat și dă-mi cutia de sardele.

Cînd deschide cutia, untdelemnul se scurge pe degetele lui Gédémus. Și le linge.

— Sînt din alea grozave !

Arsule a pregătit două tartine. Atunci s-a întîmplat. Nu mai vorbeau. Mîncau ; priveau flacăra luminării și se gîndeau fiecare la ale sale și o bună bucată de vreme și-au spus : a pornit iar să bată vîntul, apoi au rămas așa, cu gura plină, să asculte ca și mai adineauri.

Dar nu se auzea nimic.

Apoi au reînceput să mănînce ; privirea lui Gédémus s-a întors de la luminare spre ușă. În jurul canatului nu se mai vedea rama de lumină cenușie. Noaptea împingea cu umărul în ușă.

— Merge ? a întrebat Gédémus.

— Da, a spus Arsule.

După care a urmat un lung răstimp de liniște. Le făcuse bine să schimbe două vorbe. Pe urmă, prelungindu-se, liniștea a fost cu mult mai neplăcută decît restul și au reînceput să vorbească.

— Vrei să mai deschidem încă o cutie de sardele, Arsule ?

— N-avem decît două, știi, și sîntem abia în prima zi.

E adevărat : li se pare că sînt pe platou de multă, de foarte multă vreme. Ceea ce fusese înainte era atît de îndepărtat !

— Știi la ce mă gîndesc, Arsule ? Mă gîndesc că, în viață, sîntem tot timpul prea proști. Cînd avem lucruri bune, le păstrăm întotdeauna pentru a doua zi. Și stăm așa de puțin timp pe pămînt ! Nu zic asta pentru sardele ! În privința asta, nu zic nu : o să le mîncăm mîine. Mîine nu-i departe. Deși, de acum pînă atunci, avem de-o mie de ori vreme să... Nu zic asta pentru noi. Totu-i cum spui ceea ce spui. Dar, crede-mă, jumătate din viață sîntem niște proști. Odată e una, odată e alta care îți pică pe cap și, draga mea, într-o bună zi... e prea tîrziu. Ne-am curățat.

Dacă le-am ști pe toate !

Nu se auzea nimic. Nimic altceva decît glasul lui Gédémus. Avea aerul că se ușurează vorbind. Arsule asculta cuvintele dar, pe lîngă ele, asculta și tăcerea pentru că, într-adevăr, în liniștea aceasta avusese loc, mai adineauri, ceva nefiresc. Și degeaba vorbeau și tot vorbeau, faptul nu putea să împiedice ca ceea ce venise ceva mai înainte să nu se întoarcă. Dovadă că Gédémus se gîndea și el la același lucru este că se uita la ușă din cînd în cînd.

— Dacă le-am ști pe toate ! Nu că asta ar avea vreo importanță pentru mine, vorbesc și eu așa, dar uite eu, la vîrsta mea, tot bat drumurile prin ținuturile astea nesigure... Dar nu asta voiam să spun, că trec pe-aici de peste treizeci de ani ; știu doar ce fac că nu-s un copil ; vorbesc și eu așa. Am avut prilejul de peste o sută de ori să iau o bucată de pămînt, și-atunci n-aș mai fi avut nevoie să tot umblu într-una. Am trăi liniștiți acolo la Sault...

Lumînarea a ars pe jumătate. Nu poți vorbi așa toată noaptea. Cînd dormi nu mai auzi nimic.

— Ești obosită, Arsule, ne culcăm ?

Înainte de a se culca s-a dus la ușă. A ascultat. Apoi a întredeschis ușa și a scos capul afară ca să vadă. Nu-i nimic pe platou care e alb cît vezi cu ochii. Nu-i nimic pe cer. Luna, golașă, stă singură în mijlocul cerului, ca o migdală.

Trebuie să fi dormit destul de mult. Oboseala, mai întîi, apoi și dorința de a nu mai auzi nimic, de a nu mai vedea nimic.

Cum Arsule începuse să adoarmă, n-a mai știut ce face și trupul ei frămîntat i-a poruncit să se apropie încet de Gédémus ; s-a ghemuit lîngă el, s-a tras lîngă coapsa bărbatului ; a strîns coapsa bărbatului între coapsele sale iar mugurii sînilor ei au atins spinarea lui Gédémus. Acolo a adormit. Probabil că au stat așa destul de multă vreme și, deodată, s-au trezit.

Totul mersese înainte în acest răstimp. Platoul, vîntul noaptea avuseseră timp să se pregătească și erau gata. Sub ușă apăruse o bară de argint lată de patru degete; era lumina lunii. Se pornise un vînt de noapte ce sufla puternic; alerga în galop cu frîul liber de-a lungul întregului platou, gemînd prelung de parcă ar fi vrut să soarbă tot cerul. Grozama troznea sub pașii săi, ienuperii striviți țipau; smochinii zgîriau pereții și rădăcinile lor mari vuiau în pămînt, pe sub pietre. Se auzeau toate aceste zgomote dar nu ele îi treziseră, ci un zgomot de pași și un fîșîit ca de stofă bătută de vînt.

— Auzi?

— Da, șoptește Arsule.

— Nu mișca.

Cineva e alături. Pipăie zidurile. A căzut o piatră.

— Nu mișca, îi repetă încet Gédémus lui Arsule care nu mișcă.

Trece prin învălmășeala de smochini. Se oprește ca să desfacă stofa agățată. Apoi se aud pași. Arsule și Gédémus s-au strîns unul lîngă altul. Nu mișcă. Paiele nu trebuie să trosnească. Cu gura larg deschisă amîndoi respiră adînc, încet, fără zgomot. Trebuie să stea acolo, în mijlocul întunericului, muți, nemișcați ca întunericul. Trebuie. Nu mai e de glumă. Și, dintr-odată, trebuie atît de imperios s-o facă încît își opresc răsuflarea.

O umbră a stins bara de argint care strălucește sub ușă. Gata. De data asta e de-adevărat, e în fața ușii. Un zgomot foarte ușor atinge ușa, pipăie lemnul. S-ar zice că e o mînă care apasă pe canat ca să vadă dacă e închis. E închis. Piatra cea mare care ține ușa închisă s-a mișcat puțin. A scrîșnit. Cît de ușor ar fi zgomotul, afară e totuși cineva care a venit să vadă, care a pipăit...

Și a plecat. Apa lunii a reînceput să curgă, limpede, pe sub ușă.

Au așteptat o bucată de vreme fără să spună nimic, fără să miște, mereu asemenea întunericului. Țineau ochii larg deschiși și priveau bara de lună pentru că aceasta era semnul.

Nu mai e nimic. Nu mai e decît vîntul.

După și mai multă vreme, Gédémus a îndrăznit să se întoarcă cu fața spre Arsule ; capul și gura îi erau aproape de capul și gura lui Arsule și atunci i-a spus :

— Ai văzut ?

— Da.

— Ascultă : azi după-amiază, pe platou, cînd m-am dus să mă uit pe acolo pe unde sărise ceva, iarba era culcată ca de o greutate, ca sub greutatea unui animal ; începuse să se ridice la loc. Dar cînd am ajuns acolo era îndoită. Asta-i și acum, ai văzut. Chiar că bîntuie ceva pe-aici.

Ușa e deschisă și e ziuă de-a binelea.

— Arsule, cum îți închipui că un ținut ca ăsta ne poate face vreun rău, hai, privește-l, oare nu-i frumos ?

Totul e albastru ca stînjeneii, cerul și pămîntul laolaltă, cu un buchet de nori la apus ; soarele tînăr urcă, înfundîndu-se în iarbă pînă la genunchi. Vîntul risipește rouă ca un mînz care se tăvălește pe jos. Face să țîșnească stoluri de vrăbii care înoată cîtva timp printre talazurile cerului, amețite, zăpăcite de țipete, și care cad, apoi, ca un pumn de pietre.

— Viteji soldați mai sîntem și tu și eu !

Au scos tocila. Stă cu cele patru roți pe firul unui drumeag. O să pornească la drum : Arsule e înhămată. Ziua e frumoasă ca un ban mare de argint nou-nouț.

— N-avem decît să mergem spre soare și în două ceasuri sîntem la Pimprenelle. De aici pînă la capătul capătului ne mai trebuie trei ore, dar e devreme ; punînd totul la socoteală, una peste alta, și cît o să ne oprim pentru masă și pentru un pic de somn după aceea, ca să recîștigăm timpul pierdut azi noapte, o să ajungem acolo cu mult înainte de a se însera. Punînd totul la socoteală.

Dar Gédémus n-a pus totul la socoteală ; și au plecat.

Trebuie să fi fost către mijlocul dimineții și Gédémus a întors capul ca să privească în urma sa. La Trinité pare în depărtarea landelor o grămăjoară de cenușe rece. Ceva mai tîrziu s-a uitat din nou dar La Trinité nu mai era acolo ; în locul său nu mai era decît cerul. În față era cer și tot cer era și în părți ; și sub tălpi era pămîntul acela poros care răsună ca tavanul unei pivnițe ; nu mai erau ierburi, ci doar tufe de ienupăr complet încovoiate. Se aflau acum în largul nesfîrșit al platoului ca în mijlocul unei mări.

Arsule s-a oprit.

— Ceva a făcut hop acolo în față...

Gédémus se scarpină în cap.

— Departe ?

— Nu, acolo în față.

Acolo în față e întinderea de iarbă.

— Ascultă, zice el, hai s-o luăm nițel mai la dreapta.

Atunci s-au abătut din drumul cel bun, prin locuri îndepărtate pe unde cerul era atît de tare lipit de pămînt că trebuiau să-l împingă cu capul ca să-și facă loc să treacă.

Dimineața i-a găsit palizi ca niște păsări jumulite. Se aflau într-o scorbură de ierburi. Stăteau ghemuiți unul într-altul. Cînd i-a atins lumina zilei au ridicat capul și ochii care nu dormiseră au recunoscut pămîntul. Deasupra platoului un abur slab urcă precum un fum.

— Știu unde sîntem, spune Gédémus, sîntem lîngă Aubignane ; nu-i rău, Arsule. După aceea e Vachères. Nu-i rău de fel.

Soarele a făcut să le vină inima la loc și au îndrăznit să se scoale. Arsule și-a trecut hamul pe după braț ; au pornit iar la drum. Gédémus știe că drept în față platoul se frînge brusc și că acolo se află Aubignane, cîteva case, o vîlcea cu copaci, apă ; lucrurile nu merg rău.

E cald în zori. La răsărit, cerul este deschis ca o gură de cuptor. Nu mai este nici un pic de iarbă. Platoul se apleacă puțin și, pe acest povîrniș, vîntul și-a îngrămădit tot nisipul.

Arsule trage cărucioiul ca un măgar : cu toată puterea șoldurilor și a șalelor.

Neliniștea cărnii, tulburarea sîngelui i-au revenit, de-ai crede că-i un blestem. Sînii îi sînt iar ca niște muguri de copac. Trage de rochie pentru că îi freacă sfîrcul și asta o sîcîie. Soarbe aer în piept ca să simtă mai bine mirosul lui Gédémus care asudă. Și ea asudă ; se apleacă spre subțiori ca să-și simtă mirosul. Geme în sinea ei ; mamă, mamă, ca atunci cînd ți-e frică.

Aubignane are aceeaşi culoare ca şi platoul. Nu-l vezi mai dinainte apoi, pe neaşteptate, te şi afli în el.

— Eu am trecut odată, cîndva, pe aici : mai era încă ceva lume. Era Jean Blanc care stătea în piaţa bisericii. Hai niţel să vedem.

În piaţa bisericii nu mai este decît iarbă. Uşa lui Jean Blanc a fost bătută în cuie.

— Era Paul Soubeyran pe cealaltă stradă ; era Ozias Bonnet care ţinea o băcănie.

E acolo o casă vraişte, întunecată înăuntru şi care răsună ca o peşteră de cum pui piciorul pe prag : n-a mai rămas decît scheletul, nimic altceva. Cînd ochii se obişnuiesc cu întunericul, poţi vedea, în fund, ca un copac de aur şi lumină. E o crăpătură mare care a împărţit zidul principal de la temelie pînă la acoperiş.

— Mai era unul de i se zicea Panturle şi mai era şi maică-sa, dar în afara satului, vezi acolo jos, lîngă chiparos. Hai, să coborîm.

Şi acolo uşa e închisă. Totuşi se vede un butuc pe care s-au tăiat lemne cu toporul. Sînt tăieturi proaspete pe butuc şi aşchii verzi pe iarbă şi o potecuţă care duce drept sub uşă şi care e încă foarte vie. Totuşi, de o creangă a chiparosului atîrnă un brîu de lînă albastră şi vîntul îl leagănă. Dar, dacă te uiţi bine la el, vezi că e vechi.

— Ei, omule ! strigă Gédémus.

Apoi spune :

— Asta n-a plecat de multă vreme.

În faţa casei e iarbă verde şi moale. E şi un chiparos ce parcă anume are un glas plăcut auzului, de ţi-e drag să-l asculţi. Şi mai sînt nişte albine care s-au cuibărit pe sub olane şi care zumzăie acolo, în aer. Şi apoi, ca o minune, să nu-ţi vină să crezi şi să te freci la ochi văzîndu-l, mai e un liliac mic de tot, înflorit.

— Să ne-odihnim, Arsule, să ne-odihnim !

Gédémus, culcat, se întinde ca un cîine.

— Mai că te îmbie la dormit.

Nu, ea n-o să poată dormi ; dorinţa asta pe care o simte e ca o apă care prăvăleşte totul. Inima îi e un bulgăre de pămînt ce se topeşte. Stă pe iarbă. Are pârăluţe pe lîngă picioare. Tot trupul îi e numai un înveliş gol ; aude cîntînd în adîncurile ei apa asta acră care e ca focul.

Își desface rochia. Își scoate sînii. Sînt tari și calzi și prinde cîte unul în fiecare mînă...

În clipa aceea a văzut pe pragul alb al ușii o băltoacă de sînge îngroșat, cît un bujor.

IV

Panturle a luat din paie un măr de toamna trecută. E rece și cu coaja verde ; îl încălzește în palmă ; îl încălzește cu gura, suflînd, înainte de a-l mușca.

Stă jos în fața ușii. A trecut ceva vreme de cînd a plecat Mamèche. În colțul acesta o să înflorească un liliac micuț și vîntul din cîmpie a adus pînă aici o albină mare, înnebunită, care a început să miroasă olanele. Dar o să moară. A sosit prea devreme ; cîteva zile prea devreme.

S-a dus să pîndească vulpea. Asta se face cu multă liniște și cu mișcări puține. Te ascunzi pe deal și asculți. Dacă știi să înțelegi zgomotele din văzduh afli că doarme în cutare loc, că merge de aici acolo căutînd prepelițe, că umblă după puii de potîrniche. După aceea, e o jucărie să așezi capcana.

La pînda vulpii, Panturle a întîlnit vîntul, vîntul cel frumos, care bate din plin, voinic și liber, nu vîntulețul care se joacă cu pleava, ci vîntul cel frumos, lat în spate, care răvășește tot ținutul. Văzîndu-l astfel, Panturle și-a zis : „Ăsta chiar că-i cineva !“

Nu știe prea bine cum s-a întîmplat ; era culcat în iarbă, pîndind vulpea ; apoi încetul cu încetul a alunecat către altceva, către propriile lui simțăminte. Trebuie spus că doar pe acolo pe unde stă el, pe dîmbul acela întors spre miazăzi, trece toată mișcarea aerului. Vîntul se lasă peste el cu toată greutatea, cu lovituri puternice, lungi și grele, apoi își ia zborul și toarce ca o pisică. Panturle stă lungit, cu burta la pămînt, și vîntul îl stoarce ca pe un burete. Grija asta cu vulpea, cu lătratul pe care trebuie să-l pîndească, se prelinge din el în iarbă și pămîntul o soarbe. Celelalte lucruri la care se gîndea și care sînt ca un soi de oțet sau ca niște ape dulci, și ele curg din trupul lui stors de vînt ; și tot iarba și pămîntul le sorb și pe ele.

E golit dintr-o dată.

Vîntul ciocănește în el cu degetul așa cum ai bate într-un butoi ca să vezi dacă mai e ceva înăuntru. Nu, sub degetul vîntului Panturle sună ca un butoi gol.

S-a întors acasă aproape spre seară. Parcă nicicînd nu fuseseră vulpi pe pămînt.

Și-a dat seama că e pe înserat pentru că, mergînd cu capul sus în bătaia vîntului, a văzut că soarele își vîra coarnele prin fereastra clopotniței. Se simte spălat din creștet pînă în tălpi, ca un cearșaf frecat cu peria. E alb pe de-a-ntregul, nou-nouț. Umblă pe pămînt cu o inimă curată.

A doua zi a auzit, totuși, vulpea. Obiceiul înrădăcinat, mașinăria capului care merge încă din propriul său avînt. A auzit-o dinspre Valgast, apoi dinspre Chaume-Bâtard, deci prin văgăunile pămînturilor stîncoase ; fiara trece pe undeva prin mijlocul pietrelor. E bine. Capcana e din oțel bun ; brațul îi trozneşte ca la carte. Ceva măruntaie putrede de iepure, arcul uns și asta e tot.

Panturle se ridică ; vede măceșul de lîngă pîrîu. Și el e proaspăt și înflorit ; ca o spumă. Cum stă așa, un ghem de pene și de țipete îl lovește în piept, cade pe pămînt, se desface și țîșnește din iarbă sub forma a două vrăbii.

— Ei ! nebunelor ; nici nu mai vedeți ?

În aceeași clipă vîntul îl cuprinde cu un braț călduț și-l duce cu el. Își spune că e prea devreme pentru capcană. Adevărul este însă că i se pare că pleacă la plimbare cu un prieten.

Caroline behăie. Nu mai e glasul ei de capră bătrînă, ci un dulce tremurat de ied micuț. Se tînguie așa spre cele patru colțuri ale văzduhului. Geme în fața chiparosului, în fața măceșului. A mîncat prima floare de liliac. Azi dimineață n-au țîșnit din ugerul său decît două sau trei picături de lapte galben, care i-au rămas printre firele de păr. Panturle stăruie cu degetul mare. Caroline azvîrle din picioare, se îndepărtează și se duce să geamă lîngă ferestruica prin care se împrăștie suflul înmiresmat al vîntului.

Castronașul e gol.

— Ce-i, Caroline, ce-i ? asta-i tot ?

Ea vine spre Panturle tremurînd din tot trupul, își împinge capul aspru spre capul omului, încetișor, ca o mîngîiere și geme.

— Ce-i, Caroline, ce-i ? repetă Panturle.

În ramurile măceșului pe care se oprește soarele de cum trece peste colină e o privighetoare. Ai zice că măceșul cîntă.

În pajiștea mică s-a pornit o vălurire de ierburi și nu bătea vîntul ; de aceea a văzut Panturle vipera care își vedea de drum, foarte vioaie, în haine noi. Cînd a ajuns la capătul pajiștei s-a întors ; era limpede că n-avea nimic altceva de făcut decît să înoate cu tot trupul în prospețimea verde. Sub streașina de olane un roi mic de albine își caută acum un adăpost. Pare că e un pumn de pleavă de grîu dusă de vînt.

A mai venit — era pe la amiază — și un cîine mare, necunoscut. S-au deschis tufișurile din marginea pădurii ; cîinele a șovăit în pragul pajiștei. Era slab și noduros ca un butuc de viță ; botul lui roșu amușina vîntul. S-a dus la pîrîu și a băut. Bea ce bea și apoi ridica ochii și îl privea pe Panturle o clipă ; apoi începea iar să bea. Se auzea cum îi curgea apa prin gîtlej în înghițituri mari și i se îngrămădea sub blană odată cu vîntul. Poate să fi trecut pe neașteptate o mireasmă și cîinele s-a repezit în urma ei.

Se simte că pămîntul s-a dăruit cu totul unei munci care începe cu gemete de ierburi și trecerea unor animale grele.

Animalele sînt grele. Sînt și destule ușoare și slabe care sar, niște masculi, dar sînt mai ales animale grele, umflate parcă, și care trec încet prin luminișuri și caută pe sub tufe, pe care le auzi scormonind pe sub stejari, prin frunzele uscate.

Cînd îi ies în drum, Panturle se oprește și se uită la ele fără să se miște. Se grăbesc cu pas greoi spre un adăpost și acolo se ghemuiesc, gîfîind, clipind din ochi ca o floare în vînt.

— Sînt femeiuște.

Le lasă în pace pentru că e vînător și pentru că tocmai hrana lui o poartă ele în pîntec.

— S-a îndrăgostit de-a binelea pămîntul !

E neliniștit și plin de amărăciune ; și-a dat seama deodată că e singur. Caroline nu mai are lapte.

— I-ar trebui un țap.

Noaptea, a avut un vis care l-a făcut să se răsucească pe o parte și pe alta și care l-a sîcîit ca o gîdilătură la îndoitura cotului.

Înainte de a adormi s-a gîndit la singurătatea lui, la vremea cînd mai erau aici Gaubert și Mamèche. Apoi s-a gîndit cu multă căldură numai la Mamèche. Dacă ar fi fost mai tînără... E o nebunie să-și spună asta, dar nebunie e și ura cumplită pe care i-o arată lumea, începînd cu soarele și pînă la firele de iarbă. Și puterea asta nebună pe care primăvara i-a pus-o în scobitura șalelor și care clocotește acolo ca o apă ținută mereu pe foc... Dacă Mamèche ar mai fi încă aici, ar aștepta zorile, ei, da, ar aștepta zorile, pentru că noaptea asta e prea păcătoasă pentru gîndurile lui și nu e sigur de ceea ce face, și apoi, de cum s-ar ivi zorile, s-ar duce să-i spună.

— Cum tot vrei să-mi găsești o femeie, du-te de-o caută, că tu știi unde sînt cele care vor.

Dar, dacă stai să te gîndești bine, poate că de asta a plecat. Era stăruitoare cînd își punea ceva în minte.

Cineva a ciocănit la ușă.

A sărit ; s-a dus să deschidă ; îl întîmpină noaptea pustie.

S-a culcat la loc, a readormit și, de îndată, femeia aceea pe care o dorește este acolo, întinsă lîngă el. Are carnea albă și stă lipită de el, de la genunchi și pînă la piept. S-a trezit ca un butuc de lemn care, scufundat, urcă la suprafața apei. S-a culcat cu fața în jos. Se întoarce iar pe spate.

Atunci i-a revenit în minte, mai încet, de departe, dar i-a revenit totuși : o casă unde se ducea pe vremea cînd își făcea armata, o casă ce se afla în spatele abatoarelor orașului. De fiecare dată se băteau cu artileriștii. Treceau pe un podeț. În gîrla murdară, sub pod, apa băltea printre gunoaie și resturi de carne ; o apă neagră cu o pînză de mătase de toate culorile. Erau acolo de toate : măruntaie vechi, picioare de vită jupuite, țepene, cu copita umflată ca o țeastă.

A sărit pe saltea ca un pește. S-a trezit, s-a dus la fereastră. Afară e lună plină și Panturle se simte ca bolnav din cauza lunii pline care face să se reverse bazinul ferestrei pînă aproape de vatră.

Un animal a venit să se joace pe pajiște. Poate că era o femeiușcă de bursuc. S-a întins pe spate, cu pîntecul în sus, un pîntec frumos, mare și catifelat ca noaptea și care era plin și greu.

Dimineața, Panturle a încercat din nou s-o mulgă pe Caroline. Ugerul e în mîna lui ca un mic animal mort. Nu mai curge nici măcar picătura aceea de lapte galben... s-a terminat.

Îi trage un pumn în coaste. Mirată, Caroline se ferește de o a doua lovitură sugîndu-și pîntecul. A lovit-o. De ce ?

Simte din nou nevoia să lovească. Dacă n-ar fi vorba de Caroline — capra — ar mai da. De-ar fi măcar un om, ar lovi din nou. Îi face bine. Pentru că, altfel, se simte amărui și înflorit ca măceșul.

Și apoi a prins vulpea : era un vulpoi tînăr. Chiar atunci îl apucase capcana. Poate că mînca momeala cu vîrful botului, temător, știind cum vine treaba, apoi a răsunat pasul lui Panturle, mușcăturile dinților s-au întețit, au fost mai puțin controlate și gura capcanei a troznit pe ceafa animalului. A murit. Un ghimpe mare de oțel i-a străpuns gîtul. Blana îi e caldă încă și e greu pentru că are burta plină. Panturle îl scoate din capcană și se umple de sînge pe degete ; vederea sîngelui îl răscolește. Apucă vulpea de labele dinapoi, fiecare labă în cîte o mînă.

Deodată, turburarea asta îl face să strîngă labele în mîini cu o mişcare bruscă, să desfacă braţele ; vulpea s-a sfîrtecat, cu trosnet de oase frînte de-a lungul şirei spinării pînă la mijlocul pîntecului. O bună parte din măruntaie au început să se reverse odată cu mirosul, cald ca mirosul de bălegar.

Asta a făcut să se rotească în ochii lui Panturle un vîrtej de scîntei.

Poate că a închis ochii.

Dar, orbeşte, şi-a vîrît mîna sa mare în pîntecul fiarei şi a pipăit prin sînge lucruri moi pe care le-a strivit între degete.

Ţîşnea din ele cum ţîşneşte zeama din boabele de strugure.

Era atît de bine încît a gemut de plăcere.

.

S-a întors acasă. Animalul mort îi încălzea mîna ca o gură.

A agăţat vulpea de pragul de sus ca să o jupoaie. E plin de sînge pînă la încheietura mîinii ; o dîră curge, se usucă, apoi curge chiar de-a lungul braţului, printre firele de păr. E sînge şi pe scara de la uşă. Apasă pe piele cu cuţitul lui ascuţit ; cuţitul şovăie apoi, dintr-o dată, se hotărăşte, se înfige şi trebuie să-l oprească.

E plăcut să simţi cum intră cuţitul !

Ar fi putut să fie o femeiuşcă.

Cu pui ca nişte nuci albe. Un mănunchi de pui.

Ar fi putut să fie mama bursuc cu pîntecul ei greu care plutea pe apele lunii.

— Ia te uită la ce mai mă duce gîndul. Zău că sînt cam nebun !

Vîntul i s-a cuibărit în cămaşă, lîngă piele, neastîmpărat ca o viperă. Grămada de măruntaie e în iarbă, chiar sub parfumul liliacului...

Cotrobăie în trupul vulpii ca într-un buzunar. Bucata asta grea şi zemoasă ca un fruct copt, pe care o striveşte, are un miros amărui, miroase a măceş. E ficatul. Picături de fiere verde îi ţîşnesc pe degetul gros.

Brusc este rechemat în partea asta a lumii. O mînă zdravănă l-a luat de guler şi l-a pus în picioare în lumea noastră din Aubignane, în fața casei lui, pe cînd jupuiește o vulpe ca un ticălos.

Se aud pași pe drumul satului. Ascultă ; e într-adevăr un zgomot de pași care merg pe piatră.

Mamèche ?

Nu, o voce de bărbat căreia îi răspunde o alta care face să îi tresară inima și îi aruncă în față toată rușinea cumplită de a-și fi bălăcit mîinile în sînge.

Scoate vulpea din cîrlig. Intră în casă. Inchide încet ușa. Împinge zăvorul cel mare.

Nu mai aude nici un zgomot. Știe că s-au culcat pe iarbă. Se apleacă. Își desface șireturile de la încălțările sale greoaie. Se duce, desculț, pînă la ușă. Da, sînt acolo.

Cum să-i vadă mai bine ?... Din pod...

Urcă încet scările, cumpănindu-se cu brațele întinse. Ferestruica e la nivelul podelei. Se culcă pe jos. Înaintează spre ea, tîrîndu-se.

Îi vede. O vede.

El e în umbră. Ei sînt în soare. Ca la vînătoare. E tînără !

Dintr-un salt, fără să ia seama la zgomotul pe care îl face, se ridică în picioare, se năpustește spre scară pentru că, acolo, femeia și-a deschis corsajul. Își ține sînii în mîini.

Se împiedică de covată, se rostogolește pe pămînt.

— ...fir-ar să fie !

Și trage un pumn în lada mare de lemn. Se ridică, se lovește cu capul de panta acoperișului. Gura parcă îi este plină de flori de măceș. Scuipă. Umbra scării, stropită toată cu stele de aur care se rotesc în ochii lui, umbra scării este roșie și el se poticnește, genunchii i se îndoaie, sare, alunecă și coboară cînd pe șale, cînd pe coate, tîrît de nestăvilitul avînt al întregului său trup...

Două salturi și răstoarnă ceaunul...

Ah ! ce greu mai găsește zăvorul cu mîna ; își rupe o unghie apăsînd fierul. Smulge ușa care țipă... Nimeni !

Chiparosul, liliacul cu floarea lui pe jumătate roasă de Caroline, albinele de sub acoperiș care urcă și coboară și un vînticel acolo sus, în clopotniță.

Adulmecă, un adulmecat aidoma celui al mistreţilor luaţi prin surprindere, o gură mare de aer care îi şuieră prin nările larg deschise.

Îşi trage un pumn puternic în pieptul umflat.

Dar jos, în iarbă, e o urmă rotundă, un cuib... Femeia era acolo. Asta nu mai e o născocire a vîntului, ca azi noapte.

Pe potecă o creangă se mişcă de la stînga la dreapta ; dacă ar fi împins-o vîntul s-ar mişca de jos în sus.

Un zgomot de pietre care se rostogolesc.

Creanga, zgomotul pietrelor, astea arată o direcţie...

Pe acolo...

Bine.

Pe dincoace, totuna e ; nu poţi face decît un singur lucru : să mergi de aici la Plantades, de la Plantades la Moulières şi după Moulières să treci mai jos de Soubeyran peste cascada pîrîului Gaudissart.

Bine.

Deschide gura ca să-şi umple pieptul cu aerul acesta proaspăt şi călduţ. Să alerge după ei ? Nici vorbă, ştie că nu trebuie s-o facă.

Este prea multă lumină şi lumina este ca o pavăză pentru bărbat şi pentru femeie. Ce poţi face în plină lumină decît să vorbeşti cu vorbe omeneşti ? El nu ştie să vorbească cu vorbe omeneşti despre lucrurile astea. E prea plin de forţa asta clocotitoare, are nevoie de gesturi de fiară.

S-a întors acasă, s-a încălţat. Şi-a luat cuţitul de jupuitor de vulpi şi a venit acolo, sub chiparos. A mai înghiţit două sau trei guri de aer, apoi a plecat pe drumul său de primăvară.

Chiar aşa-i !

Iată cărarea, urma femeii. Ea e acolo pe firişorul acela de pămînt ce tremură printre ierburi. Panturle rîde cu poftă, un rîs tăcut, rîsul lui de vînător. Rîde pentru că ştie să citească ce-i scris în văzduh şi pe pămînt. Şi cărarea îl face să rîdă. Cărarea care este desfăşurată peste coline precum cureaua unui bici ; el, el ţine coada de lemn. Cu un bici bun şi o smucitură scurtă din mînă poţi culege o floare la doi metri, de acolo, de pe pajişte. Aşa se petrec lucrurile şi aici. Dar în mai mare.

Asta îl face să rîdă. Îi lasă gura apă ; se șterge cu dosul mîinii asprite de sînge uscat. Are sînge de vulpe pe gură.

Primăvara i s-a agățat pe umeri ca o pisică mare.

Pîrîul Gaudissart curge o bucată de vreme peste ierburile plecate apoi începe să se înfurie pe stînci și, pînă în cele din urmă, se înfundă în colină. A tăiat straturi mari de piatră, a coborît în adîncul colinei și acolo toarce, în noaptea lui cenușie. Acolo e cuibul lui. Uneori, își umflă pîntecul frumos acoperit cu solzi de spumă ; alteori se întinde între două oase ascuțite de stîncă ; cîteodată e întuneric de-a binelea și atunci nu se mai vede decît ochiul lui mare de culoarea ierbii care pîndește clipind.

Panturle cunoaște locurile astea cu ochii închiși. Chiar pe unde e umbra deasă, își pune piciorul tocmai pe pietrele pe care trebuie ; întinde mîna și apucă tocmai rădăcina bună de apucat ; își lipește spatele de coastele vîscoase ale stîncilor și trece.

E o scurtătură.

La celălalt capăt al trecătorii, cerul intră ca un colț de fier în colină. Începe să se vadă mai bine. Pîrîul Gaudissart aleargă iute ca într-un șanț de șist bine lustruit. E înăuntru, complet întins, lungit, sfîșiat de mari raze lucitoare care pornesc din umbră ca niște săgeți și care, acolo, în lumină, se încovoaie. Pare că cineva a întins pîrîul, pare că cineva sus, pe platou, trage de coada pîrîului și jos, în cîmpie, altcineva trage de cap, ca atunci cînd vrei să jupoi o viperă. Și apoi, apropiindu-te mereu în direcția luminii, pîrîul devine ca mătasea, și e tot moale și lucitor, și se umflă de aer și de vînt și, în sfîrșit, rămîne îndoit pe povîrnișul colinei ca un fular pe care l-ai pus să se usuce pe coasta unui taluz.

Pentru că Gaudissart, cît e el de mare mîncător de pămînt, n-a mîncat destul din platou și iese pe cealaltă parte a podișului, la patruzeci de metri înălțime și, de aici, se aruncă în gol.

Sare în trei salturi, pe trei scări rotunjite, între perne de mușchi. O săritură mică de copil, mai întîi, apoi, avîntîndu-se, trece peste stîncă și se lasă să cadă printr-un strat gros de șase metri de aer. Se proptește pe coarda șalelor, se rostogolește pe o pantă de douăzeci de metri și pe urmă, într-un zbor frumos, încovoiat ca un arc, coboară în cîmpia de la Soubeyran, în mijlocul unei căldări care duruie toba.

Jos, poteca înconjoară căldarea, trece peste pîrîu pe trei pietre netede și se îndepărtează strivind pajiștile sălbatice.

Panturle s-a oprit acolo unde Gaudissart iese la lumină, chiar deasupra cascadei pîrîului și s-a așezat la pîndă sub un pin. De aici vede poala pădurii și, de la primul pas pe care îl vor face afară din desiș, îi va urmări cu privirea întocmai după planul său. Timpul a trecut și, odată cu el, dorința lui a crescut pînă l-a năpădit de tot. A strivit în el tot ce era omenesc. N-a mai rămas aici, în iarbă, decît un mascul voinic. Nu și-a luat ochii de la marginea pădurii. N-a coborît nimic altceva decît două coțofene care învățau să zboare, cu penele de la coadă în evantai și care cădeau în fînul uscat ca niște mingi.

Și-a încrețit gura în loc să rîdă, a tras aer pe nas și a scuipat, apoi, în patru labe, a înaintat prin iarbă pînă la mal.

Pinul este plecat deasupra apei. E tare chinuit de vînt și de apă ; coaja din josul trunchiului e toată mucegăită. Panturle ia trunchiul vîscos în brațe și urcă, prinzîndu-l cu genunchii ca o foarfecă — zvîrlindu-și în sus mîinile mari care se încleștează pe rotunjimea ramurilor, încordîndu-și brațele, în timp ce-i alunecă șoldurile, cu degetele pline de rășină. În golul capului său nu mai răsună decît vîntul ; și dorința sa.

S-a așezat, istovit ca o fiară, pe ramura cea lungă de deasupra hăului. De aici vede bine. Ramura trozneşte. Vede bine ; pînda îl face să tremure din tot trupul. Doar mușchii săi lungi freamătă ritmic înăuntrul cărnii ca frînghiile lungi care țin gălețile în fundul puțurilor.

Nimic.

Ramura a troznit. El e aici printre frunze, apăsînd creanga cu toată greutatea sa.

Și, deodată, ramura a scos un geamăt lung și s-a aplecat ; Panturle s-a îndreptat din mijloc, împins de instinctul lui de animal și și-a azvîrlit mîinile către cealaltă ramură, de mai sus, dar aceasta parcă ar fi pornit să zboare și el cade.

Primește în spate palma puternică a unei mîini reci și vede degetele lungi, albe, ale pîrîului care îl prind.

De îndată apa se dă în lături, îl acoperă cu trupul ei mare și alunecos. O îndepărtează cu picioarele și cu brațele ; ea îl cuprinde, îi strivește nasul, îl face să atingă cu umerii pietrele netede din fund.

Se arcuiește și, cu o smucitură a brațelor, cu o zvîcnitură de pește, sare. Se lovește cu gura de o masă de aer tare ca piatra. Înghite aer pe săturate. Apasă și el pe umărul apei. Își întinde brusc mîna către mal. Își înfige degetele în pămînt : e putred, se desprind din el bucăți întregi ; în încleștare, zboară în aer amestecate cu resturi de papură.

Strînsoarea puternică a apei i-a încins mijlocul ; dintr-o mișcare, pîrîul îl smulge, îl duce cu sine, îl aruncă peste marginea cascadei.

S-a întins pe burtă pe prima treaptă, ca o broască ; și, de îndată, a reînceput să lupte. Dar, în fapt, își mișcă brațele și picioarele încet, foarte încet, ca în clei ; apa, în schimb, își mișcă brațele și picioarele cu puteri îndoite și spumegînd de mînie.

Înghite cînd o gură de aer, și asta merge, cînd o gură de apă, și merge și asta, pentru că în apă e un chip mare de femeie care rîde, cu doi colți foarte ascuțiți sub buze.

Și a fost aruncat ca un pachet peste al doilea zăgaz.

S-a rostogolit fără să se mai lupte pe ultima pantă. S-a rostogolit, amestecat cu apă, cu mușchi și cu „casa soldaților“ și cu carnea aceea care putrezea la ușă, ca niște flori. Și tot creșteau, în mintea lui, florile acelea de sînge și puroi, pline de muște.

În ochii lui, muște de aur.

I se pare că apa îi închide gura cu o mînă de măruntaie reci.

Și a făcut, în cele din urmă, marele salt în hău.

De cîteva clipe a reînceput să trăiască dar ține ochii închiși.

S-a pornit un zgomot mare și plăcut și o boare proaspătă : mai multe glasuri de copaci care vorbeau între ei.

Şi-a spus : e vîntul. Din acea clipă a reînceput să trăiască.

A recunoscut noaptea după gustul aerului pe care îl simte în nări. Atunci a deschis ochii dar nu se gîndise la lună şi luna plină îi pătrunde ca un cuţit în ochii care îl dor. I-a închis repede dar a văzut totuşi, în fugă, că are capul pe iarbă. Ce face el aici ? S-a tot întrebat un răstimp apoi şi-a recunoscut gustul gurii. Un miros de mîl şi de muşchi de apă. Şi-a mişcat uşor limba şi fălcile ca şi cum ar fi vrut să mestece acest miros şi să vadă dacă, în cele din urmă, asta n-o să-i aducă aminte de ceva.

Cîteva firicele de nisip îi scîrţîie printre dinţi.

Puţin mai tîrziu şi-a dat seama că e culcat pe burtă pe pămîntul rece şi s-a uimit : de obicei, nu se culcă niciodată aşa pentru că asta dă crampe.

Are de-adevăratelea nisip în gură. Şi, pe urmă, a auzit în inima vîntului zgomotul căderii de apă şi a înţeles totul, cu atît mai mult cu cît încetul cu încetul îşi revine în simţiri. Şi-a amintit de prăbuşire şi de ramura de pin şi se mai vede încă atîrnat de ea ca o maimuţă. Îl doare umărul, suspină, un suspin lung, şi deschide puţin ochii ca să vadă dacă e într-adevăr pe iarbă şi pe pămînt uscat.

E chiar pe pămînt şi se simte mai bine ; a văzut, în lumina curată a lunii, umbra unui plop.

Se gîndeşte :

— Dacă rămîn aşa, pe burtă, am s-o păţesc, şi încearcă să se întoarcă şi se răsuceşte dintr-odată. Luna îi pune degetul ei alb pe pleoape. Un glas spune alături de el :

— S-a mişcat.

A deschis ochii fără să se mai gîndească la lună şi a ridicat capul ; s-ar zice că e vocea femeii.

Chiar aşa este.

Femeia stă jos pe iarbă, alături de el ; îl priveşte. Ea a vorbit ; n-a răspuns nimeni.

— Vă e mai bine ? întreabă ea.

Pe moment, nu înţelege, apoi răspunde :

— Mai bine ; şi dumneavoastră ?

— Mie mi-a fost tare frică. Şi n-am putut să dorm. Am venit, aşa, să văd ce faceţi ; tocmai vă întorceaţi.

Atunci m-am gîndit : îi e mai bine ; asta mi-a luat o piatră de pe inimă.

Femeia stă în bătaia lunii. O vede bine : îi vede chipul prelung și palid ca un nap mare, aproape fără bărbie, cu un nas lung tăiat ca din piatră netedă, ochii ca niște prune, rotunzi, catifelați, lucitori, buza de sus umflată de cei doi dinți care apar cînd rîde. E cea mai frumoasă femeie !

— Sînteți foarte curajoasă, zice Panturle. Dumneavoastră m-ați scos pe iarbă ?

Scuipă ca să înlăture gustul de nisip și de izvor pe care îl are în gură.

Ea se tîrăște pe genunchi, în iarbă, pînă lîngă Panturle :

— Mă apropii ca să nu-l trezesc. Da, eu v-am scos. Asta s-a petrecut cum ieșeam din pădure. Căderea pîrîului era ca agățată în fața ochilor noștri și ne uitam la ea. Și atunci, am văzut lunecînd o creangă mare dintr-un copac iar apoi ceva ca o legătură de rufe.

El a spus : „Au scăpat rufele“. Eu i-am zis : „Da, niște rufe, doar că-i un om !“ El mi-a spus : „Cum așa, un om ?...“

Eu una, am văzut imediat. I-am spus încă odată : „E un om !“

Era chiar în clipa în care ați făcut saltul cel mare și, v-am văzut bine, complet întins în apa care cădea. Atunci am venit în fugă. Lunecați țeapăn pe sub apă ca un pește mare și avîntul luat în cădere v-a dus spre mal. Și v-am tras pe iarbă, el și cu mine. Imediat ați dat apa afară. El mi-a spus : „N-a murit, o să-și revină“. Am așteptat cîtva timp. Nu vă reveneați. Atunci el a zis : „Acum, că s-a și înnoptat, dacă dormim aici sau în altă parte, totuna e. Numai că trebuie să ne îndepărtăm de căderea de apă pentru că în jur totul e umed de parcă ar ploua.“ Și-am venit pînă aici. V-am tîrît pe iarbă pentru că sînteți greu și el e bătrîn iar eu, nu-i așa, nu-s decît o femeie. Uitați-vă, se mai vede urma pe iarbă.

Într-adevăr, pe pajiște se vede o dîră lată de iarbă culcată. Panturle se află la capătul ei ca un car la capătul drumului.

— V-am dat de furcă ? spune el.

— Da, desigur, sînteți greu...

Şi continuă :

— ...sînteţi greu, dar v-am tîrît trăgîndu-vă de braţe ; picioarele atîrnau, şi pe urmă am făcut focul, după cum simţiţi.

Miroase a cimbru ars şi a butuc de stejar.

— Am încercat să vă uscăm. Şi după asta aţi început să respiraţi. Atunci el a spus : „Să-l lăsăm, hai să ne culcăm". El a adormit de îndată. Eu n-am putut să adorm, am venit să văd cum vă mai simţiţi şi v-aţi mişcat. Asta-i tot.

I se pare neouviincios să stea întins cît e de lung în faţa acestei femei. Încearcă să se ridice. L-a durut umărul, apoi şoldul ; pe urmă şi-a dat seama că nu-i cine ştie ce durere şi s-a trezit în capul oaselor.

— Ah ! e mai bine, a zis ; e mai bine aşa.

Femeia e puţin mai mică decît el. Lasă capul în jos ca s-o privească şi ea îşi înalţă chipul ascuţit.

Astfel încît luna o luminează şi mai mult.

Ea întreabă :

— Acuma, dumneavoastră sînteţi de aici, sau veniţi de departe, de prin alte locuri, ca noi ?

— Eu sînt de-aici, zice Panturle.

— De-aici, unde ne aflăm ?

— Nu chiar, ceva mai la stînga. Uite, de-acolo, zice el puţin mai tîrziu, după ce a recunoscut masa neagră a colinei ; de-acolo... şi întinde degetul.

De la Aubignane.

— De la Aubignane ? Nu s-ar spune. Nu mai e nimeni pe-acolo.

— Ba da, mai sînt eu ; aţi fost în faţa casei mele.

— Aha ! e aceea cu sînge ?

Se trage înapoi spre iarbă şi spre umbra ierbii. Mîinile i se încleştează pe genunchi. Murmură :

— Era sînge pe prag ; ne-am gîndit la o nenorocire şi am fugit...

Peste tăcere trece o boare de vînt îmbălsămat de florile măceşului.

— Jupuiam o vulpe, zice Panturle.

— Aha, asta a fost ?

— Da.

— Cînd ești singur, spune el în sfîrșit, ești rău ; devii rău. Înainte, nu eram așa... Poate că-s așa de cînd sînt singur ; și mai ține și de vreme, de vremea caldă care m-a răscolit de tot. Altfel, nu-i asta firea mea.

Ea îl privește.

— Nu, nu mi se pare că asta ar fi firea dumneavoastră.

Panturle simte cum îl scutură un fior lung.

— Vă e frig ?

— Nu, dar pînza asta udă îmi ia căldura...

Mai are ceva de spus. Șovăie o clipă, apoi i se pare foarte simplu și foarte firesc și adaugă :

— O să mă dezbrac, o să fie mai bine.

Și ea spune :

— Bine, dezbrăcați-vă.

Apoi :

— Să nu vă îmbolnăviți.

Și el, atunci, își smulge haina și cămașa ca pe o piele și rămîne gol, acoperit doar de păr.

Se culcă în iarbă ; spune :

— E caldă, ia puneți mîna...

Ea atinge iarba, acolo, în locul unde e culcat Panturle.

— Da.

Și-i atinge ușor și trupul care este, totuși, puțin cam rece.

— N-o să vă fie frig ?

— O, sînt obișnuit ; e plăcut că e călduț și, pe urmă, iarba e plăcută și aerul e plăcut și, eu unul, mă încălzesc repede. Ia puneți mîna aici.

El îi prinde mîna și i-o pune pe pieptul lui, acolo unde parcă e un animal care zvîcnește.

Și ea a simțit pieptul umflîndu-se odată cu mișcarea coastelor, ca un coș pe care îl deschizi, și părul des și, înăuntru, într-adevăr, căldura.

— E adevărat, a spus ea, și și-a retras încet mîna.

Au stat o clipă fără să scoată nici o vorbă. Ea s-a silit chiar să spună ceva.

— Am bătut la ușa dumneavoastră ; dar dumneavoastră unde erați ?

— Eram înăuntru.

— Cum adică ? N-ați răspuns. Asta nu-i frumos. Și... de ce ?

— Ei, pentru că...

— Va să zică, așa sînteți dumneavoastră ? Și dacă aveam nevoie de ceva ?

— Așa-i, dar mi-era rușine.

— De ce ?

— Greu de spus ! Mi-era rușine, asta-i.

Ea îl privea așa cum era gol, pe iarbă, luminat de lună dintr-o parte.

— Dar de ce ? Vedeți, noi v-am scos din apă. Fără noi... În timp ce dumneavoastră ați stat acolo înăuntru, închis între ziduri, fără să faceți nici o mișcare și ne-ați auzit, dar n-ați scos o vorbă. Poate că aveam nevoie de ceva. De noi vă este rușine ?

Asta l-a făcut pe Panturle să se ridice în capul oaselor și tot de aceea a început să vorbească. A luat mîna femeii în mîna sa. Vorbea tare ; femeia i-a spus : „Vorbiți mai încet", arătîndu-i, cu capul, un colț de umbră sub sălcii unde se părea că e culcat cineva. Dar nu și-a tras mîna înapoi. Dimpotrivă, după cîtva timp, el nu mai avea nevoie să i-o țină ; femeia își strînsese degetele pe mîna lui Panturle ca pe botul unui cîine blînd. Și el vorbea pe șoptite :

— ...sînt mai săritor decît alții...

Ea și-a strîns degetele pe mîna lui Panturle. Îi atinge pielea care e ca o scoarță cu negi și tăieturi. O piele caldă ! Uneori, după cele ce spune, arătătorul său gros prinde degetele mici și le desparte, pătrunde printre ele și le strînge. Uneori, degetul mare e cel care apasă în adîncitura sensibilă a palmei ca și cum ar vrea să o rupă, să intre, să treacă dincolo. Altecri, toate degetele lui groase strîng mîna cea micuță.

Asta o încălzește în tot trupul de parcă, dintr-o dată, vara cu toate recoltele ei s-ar culca peste ea.

Îl vede sub razele lunii ca în oglinda unei fîntîni. Are mușchi mari care îi fac umbre de-a lungul brațelor și în dreptul șoldurilor, ca și acolo unde pulpele îi sînt mai groase. Are un păr pe trup ca cel al caprelor negre.

Femeia ascultă : aude bătăile surde ale sîngelui său care o strivește cu lovituri de călcîi.

În noapte ea își întinde mîna stîngă ca să pipăie încheietura frumoasă a mîinii care îi înlănțuie dreapta. E legată ca un nod de copac. Îi umple mîna stîngă de forță, de carne sănătoasă, suplă și caldă.

— ...nu știu cum să spun... toți își au femeile lor. Patima asta care a cuprins pămîntul... Patima asta !...

Femeia se apropie puțin de bărbat. Se apropie fără să pară că o face, aplecîndu-se, pentru că nu îndrăznește încă să se apropie chiar așa, pe față. E o carne tare, suplă și caldă totodată, cea pe care o ține cu amîndouă mîinile, încheietura unei mîini de bărbat care o leagă de bărbat, această încheietură care e o punte pe care se îndreaptă spre ea carul dorinței bărbatului.

El a simțit-o cum se apropie ; nodul mîinilor sale se strînge, frînghia cea groasă a încheieturii vibrează și bărbatul o trage spre el. Ea alunecă în iarbă și iat-o lîngă el.

Toate firele sîngelui său au pornit să cînte asemenea țesăturii pîraielor și rîurilor pămîntului. Își pune capul pe părul de pe pieptul lui. Îi aude inima și trosnetul înfundat al coșului de coaste ce poartă inima ca pe un fruct frumos așezat pe frunze.

Atunci, povara de apă pe care o simte pe umeri și care e brațul bărbatului devine mai grea. Se răstoarnă pe acest braț ca un snop de fîn și se culcă în iarbă.

La început a fost un vînt tăios apoi un vaer al vîntului în adîncul pădurii ; geamătul cerului, pe urmă o cucuvea care se lasă să cadă în iarbă, țipînd. O turturea sălbatecă începe să cînte.

— Se face ziuă.

Spun asta fiecare pe rînd fără să se privească : au acum trupuri lipsite de zbucium și inimi deschise ca niște maci.

Acolo, sub plopi, tocila se odihnește într-o pajiște cu iarbă liniștită.

El își ia pantalonii ; catifeaua e încă plină de apă. Își stoarce cămașa și o leagă pe după mijloc și apoi se încalță. Ea îl urmărește cu privirea. Știe ce o să se întîmple : e foarte simplu.

— Hai, zice Panturle, mergem acasă.

Și ea a pornit pe cărare în urma lui.

PARTEA A DOUA

I

— Porcăria asta de pămînt... spune Panturle intrînd în casă... nimic de făcut... e mai tare ca piatra. A fost părăsit de prea multă vreme... Stă așa de parcă ar fi zăvorît ; nu poți nici măcar să înfigi cuțitul în el.

Își privește plugul : e un plug mic, de om sărac, un plug din acelea pe care omul îl împinge lăsîndu-se pe spate.

— Ce poți să faci cu așa ceva ? De abia dacă zgîrie nițel pe deasupra.

Arsule e tare îngrijorată aflînd această veste. Se uită la Panturle, la plug și la spinarea dealului care se arcuiește dincolo de fereastră.

— Și atunci ?

— Ei, atunci, zice Panturle, dacă mă gîndesc bine, dat fiind că oricum trebuie să mă duc acolo pentru sămînță și ca să văd ce fac cu Caroline, o să merg chiar astăzi. O să trec pe la Jasmin ca să-l găsesc pe taica Gaubert. Asta știe rostul la pluguri. O să-i spun că-mi trebuie unul ; o să mi-l facă cu plăcere ; e patima lui. O să-l întreb pe Amoureux dacă nu vrea să-mi împrumute calul. E încă devreme. N-au început lucrul la cîmp, așa că o să poată. O să vezi.

— Dacă te duci acum acolo, spune Arsule, pune-ți și tu cel puțin o cămașă curată.

Lada cea mare este așezată sub fereastră. Masa este într-un colț, bine lustruită, bine spălată, ca o stîncă mare, pătrată, după ploaie. Partea din față a vetrei e curată. Pe tăblia spălătorului din piatră sînt trei farfurii desperechiate. Pe marginea vetrei e o cutie de chibrituri. De la această cutie a pornit totul.

Înainte, Panturle aprindea focul cu amnarul, cu cremenea și cu cîlți sau cu măduvă de copac. Se aprindea sau nu. Trebuia timp și răbdare și nu puține vorbe ca „porcăria asta de viață". Arsule a zis într-o bună zi : „Dacă am avea chibrituri..."

Panturle a plecat din zori peste coline și, cînd s-a luminat de ziuă el se afla deja pe drum, de cealaltă parte a culmii, de unde aproape că se vedea clopotnița de la Vachères. Acolo a așteptat poștalionul. A oprit trăsura și i-a cerut lui Michel să coboare.

— Vino puțin să-ți spun ceva : n-ai putea să-mi vinzi pielea asta de iepure ?

Și Michel :

— Se poate.

În trăsură era grăsunul de Sauteiron, geambașul ; a strigat :

— Adă pielea aici.

A dat șase franci pe ea. Panturle a zis :

— E-n regulă.

Și Michel a adăugat :

— Nu-i scump, cînd o să mai ai altele, păstrează-mi și mie una la prețul ăsta. Vreau să-mi fac o șapcă.

Panturle i-a dat cei șase franci lui Michel :

— Uite, să-mi cumperi chibrituri, cutii din alea mari.

— De toții banii ?

— Da. Am să te-aștept aici, deseară.

Și astfel Arsule a avut chibriturile dorite. A fost foarte mulțumită. Le-a așezat într-un dulap uscat. După aceea, l-a pus pe Panturle să-i aranjeze lada, care este grea. Apoi a scotocit în dulap, a scos afară pantaloni și haine și cămăși rămase de la tatăl lui Panturle, strînse acolo după moartea sa. A văzut ce mai era bun. A găsit și ace de cusut și un mosor vechi de ață și i-a spus lui Panturle : „Du-te de-mi ascute foarfecele". Cînd s-a sculat în picioare și a ieșit din cameră, s-ar fi zis că pusese acolo frunze de dud la uscat. Totul era întins pe jos. Dar n-avea timp să aranjeze lucrurile la loc. Era grăbită. S-a dus să se așeze pe iarbă cu un maldăr de boarfe sub braț și, atunci cînd s-a întors, Panturle a găsit o pereche de pantaloni gata cîrpiți și buni de îmbrăcat și o haină aproape terminată. S-a uitat la haină. Avea nasturi de vînător, nasturi mari de aramă cu chipuri de animale.

— Te pricepi, i-a spus el.

A mai găsit bluze vechi, fuste cu șase volane, basmale și a lucrat și pentru ea. A găsit, de asemenea, într-o ladă din odaia din spate — un loc în care nu mai umbla nimeni — din fericire lada era făcută din lemn bun de stejar, gros de două degete, fără crăpături, că altfel, șobolanii... a găsit, întinse în ladă, ca un grîu frumos, trei cearșafuri mai albe decît apa. Asta, ei bine, asta a hotărît-o. Dorea s-o facă de mai multă vreme. A coborît să-l caute pe Panturle. Spărgea lemne.

— Știi ce-ar trebui să facem ? a zis ea.

— Nu, a răspuns el.

— Ei bine, uite ce-i : acolo unde ne culcăm, salteaua aia de pe jos, la urma urmelor e chiar ca pentru animale și mie nu-mi place să dorm așa, în văzul tuturor.

— N-are cine să te vadă ; pe aici nu trece nimeni, i-a zis el.

— Da, a spus ea, dar asta n-are importanță, mie nu-mi place deloc. Ar trebui să stăm în odaia unde-i dulapul, am fi mai la largul nostru. E acolo un pat de lemn tot numai bucăți. Trebuie doar refăcut și pe urmă o să cărăm salteaua. Ne-am simți mai bine.

Și s-a făcut. Seara, cînd Arsule a desfăcut patul, totul era alb ca inima unui crin. Pusese cearșafurile.

— Ia te uită ! a zis Panturle, uluit.

Și-a scos pantalonii, și-a scos și cămașa.

— Că doar trebuie să ne bucurăm de ele, spunea el.

S-a vîrît în așternut punînd încetișor un picior după altul.

— E tare ca nisipul rece cearșaful ăsta și miroase tot a levănțică. Grăbește-te, Arsule, dacă mai vrei vreo bucățică din el, am să iau ce-i mai bun din pînza scrobită și dacă întîrzii n-o să-ți mai rămînă decît marginile moi ca o cîrpă.

Odată, cînd Panturle, după ce tăiase crengile chiparosului, pusese brațul de lemne în fața vetrei, ea i-a spus : „Nu, lemnele trebuie să le duci în grajd. Dacă le pui aici trebuie să mătur şi mă dor şalele. Hai, du-te.“ Panturle s-a dus şi aşa a rămas orînduit de atunci înainte.

Altă dată, într-o zi cu soare, cum venise vara de-a binelea, Arsule a înfundat pîrîul Gaudissart cu ramuri şi cu mîl, a întins un cearşaf pe fundul pîrîului, un cearşaf ţinut de pietre şi bine lipit pe fundul apei..

Se făcuse un fel de căldare mare foarte curată. Şi ea s-a îmbăiat. S-a spălat de sus şi pînă jos cu o mînă de săpunariţă. Seara — se culcaseră — ea lucea ca aurul. I-a spus : „Lasă-mă, miroşi a sare mucegăită“. A spus-o rîzînd dar, a doua zi, Panturle a intrat în pîrîu. Numai că el n-a avut nevoie de cearşaf.

Şi aşa s-a întîmplat cu multe alte lucruri.

Pe urmă, au fost neliniştiţi amîndoi, fără să ştie de ce. Atît de neliniştiţi încît dimineţile li se păreau triste. Plutea ceva în aer. Îi umplea de amărăciune. Asta li se întîmpla mai ales după ce Panturle venea de la vînătoare. Mai ales după ce punea pe masă iepurele sugrumat, ţeapăn ca o rădăcină, sau prepeliţa strivită de capcană.

În clipele acelea, nici Panturle, nici Arsule nu suflau un cuvînt.

Într-o zi, cînd aveau tocmai din carnea asta de gătit, Arsule pune cartofi la fiert, foarte mulţi, şi nu fierbe decît cartofi cu care umple apoi farfuriile. Panturle s-a uitat la cartofi, la iepurele agăţat de tavan într-un şervet, la sîngele de pe şervet şi la muşte. S-a uitat la Arsule.

— Ştii la ce mă gîndesc ? a zis. Mă gîndesc că dacă iau fierul care e acolo sus în pod, dacă-l ascut şi-i pun şi o coadă fac o cazma. Mă gîndesc că pe cealaltă parte a coastei, înspre Reine Porque, e o bucată frumoasă de pămînt unde, dacă dăm foc grozamei, putem pune tot ce poftim. Mă gîndesc şi că, cine ştie, aş putea să fac un plug...

— Astea-s lucruri bune, a aprobat Arsule. Uite o cămaşă curată, uite şi alţi pantaloni, vrei haina ?

— Nu, e cald. Mi-ar trebui mai degrabă un sac, pentru că dacă merg bine lucrurile pe-acolo, iau sămînţa de îndată. Locul de-aici e mai sus, se poate semăna mai devreme. Dă-mi-o şi pe Caroline, o să-i caut un ţap.

Caroline stă tristă, acolo, în fața luminii puternice din prag. Nu îndrăznește să iasă din umbra staulului. Clipește din ochi. E slabă ; burta i-e suptă. Muștele fac să-i tremure pielea de pe pîntec.

— Căpriță, căpriță, cheamă Panturle, și-i întinde mîna ca și cum i-ar da un smoc de iarbă. Haide, haide...

Capra nu se urnește. Stă nemișcată în fața luminii ca în fața unui zid.

Arsule o hotărăște imitînd cu buzele sunetul unei mîngîieri. Caroline iese, înaintează cu mers țeapăn. Pare că privește pe deasupra lucrurilor ca oamenii care visează. Și-a lipit capul de pîntecul femeii. Își freacă coastele de pulpele lui Arsule. Cîtăva vreme ; o bună bucată de vreme ; pînă ce Arsule îi spune :

— Hai, du-te căpriță !

I-a dat lui Panturle lanțul și Caroline l-a urmat.

E la începutul după-amiezii ; e cald bine, în ciuda primilor nori rotunzi care trec tîrîndu-și umbra ; sînt nori ce vin dinspre mare. Urcă, umbra îi însoțește ca urma unui pas.

Pădurea e plină de pete galbene. De la Reine-Porque o vezi ceva mai de sus ; Val des Chats și văgăunile seamănă cu un ceaun vechi de fier prost curățat și care ruginește. Înaltul cerului se însuflețește de frămîntarea neîncetată a norilor. Jos, lîngă pămînt, aerul e nemișcat ; stă în jurul colinelor și a copacilor, cald și greu ca o lînă umedă.

În fundul văii, la Val des Chats, o pîclă subțire doarme pe copaci ca o pînză de lapte pe fundul ceaunului ; cînd te apleci peste văgăună simți un miros de ciuperci și de lemn care putrezește.

O coțofană a părăsit creanga plopului. Se afundă într-un zbor iscusit în umbra verzuie din poala pădurii. Două frunze uscate se rup din creangă și cad în urma ei.

— Caroline, ai terminat cu joaca ? îi spune Panturle caprei care trage din nou către stînga ca să mai rupă un brusture.

Panturle merge pe drumuri cunoscute doar de el.

Așa a sosit dintr-o dată la ferma lui Amoureux, după ce a trecut de cotul unei vîlcele, acolo unde se sfîrșesc pămînturile grase, și, trăgînd capra după el, a ajuns în umbra platanilor, printre oameni. I se pare ciudat să vadă lume : acolo, un bărbat care ară, un om mic cu un cal mic ; dincoace, unul care trece peste pîrloagă ; mai încolo, un altul care, stînd aplecat, își udă piatra de ascuțit secerile ; o femeie care scoate apă din puț ; alta care își pune rufele la uscat pe o frînghie ; un bărbat care se întinde ca o pisică în ușa hambarului ; altul care curăță o cazma... Amoureux este sub platani, în fața fermei. Voia să-și ia coasa atîrnată de craca cea mai groasă. S-a oprit ; rămîne cu brațul în aer. Se uită la omul care vine cu o capră.

— Nu, zău așa, chiar că se poate spune : „Asta-i chiar de necrezut !“ Măi, Panturle, credeam că ai murit !

— Nu-mi arde de asta.

— Nu, zău așa !...

Brațul lui Amoureux a căzut pe umărul lui Panturle.

— Ei, da... zice Panturle.

— Nu-i de rîs, spune Amoureux, așa credeam. Alphonsine, ia vino să vezi, Alphonsine !

Femeia întindea rufele și se uita la cei doi bărbați printre rufele pe care le întindea. Vine în grabă mișcîndu-și pieptul mare și moale. Își șterge mîinile pe șorț. Nici ei nu-i vine să-și creadă ochilor.

— E adevărat, chiar că am vorbit despre asta nu de multă vreme. Hai să bei ceva cu noi !

Cum nimeni nu se împotrivește, Alphonsine intră în bucătărie și o aud deschizînd dulapul. Se întoarce în prag, ridică sticla la înălțimea ochilor.

— Nu-i asta ; stați o clipă.

— Da' măcar dă-o pe cea bună.

În sfîrșit, aduce sticla cea bună : un lichior de isop pe care îl bei îndoit cu apă dacă vrei, dar pe care bărbații îl beau curat :

— Hei, băieți, strigă Amoureux.

Cei trei argați care sînt acolo și care au și zărit sticla se apropie.

Își au paharele lor. Ciocnesc cu toții. Alphonsine se gîndește și la femei :

— Tiennette, vino și tu nițel aici și adu-ți un pahar.

— Atunci, în sănătatea dumneavoastră, zice Tiennette care, venind mai tîrziu, închină de una singură cu toţi.

— Asta e Panturle, spune Amoureux. E un bărbat ce ţi s-ar potrivi şi încă unul frumos !

— Ar putea să nimerească şi mai rău, zice rîzînd Clodomir, care este iubitul lui Tiennette.

Étiennette lasă capul în jos, roşie ca un măr, rîde pe înfundate, îl priveşte pe Clodomir printre gene ; Clodomir îşi netezeşte cu arătătorul îndoit ca un cîrlig mustaţa moale ca mătasea porumbului şi se uită la ea cu coada ochiului, aruncîndu-i o privire veselă.

— Şi, mă rog, încotro te duceai ?

— Chiar aici.

— Atunci e-n regulă.

— Şi uite aşa ! am venit mai întîi pentru asta. Şi o arată pe Caroline care îşi freacă botul de el. N-ai cumva un ţap sau nu ştii vreunul pe undeva ? Nu mai poate sta aşa. O macină. Şi-apoi, pentru noi...

— Cît despre ţap, cel al lui Turcan mai trăieşte încă. Las-o aici, o s-o trimit mîine cu Étiennette.

— Şi, pe urmă...

— Stai puţin...

Amoureux se întoarce spre Clodomir.

— Ascute şi coasele alea două.

Omul a înţeles, se scoală.

— Pricepi, îmi place mai mult ca atunci cînd vorbim despre astea să fim numai noi doi, tu şi cu mine. Nu se ştie niciodată. Ştii, slugile apucă de adună zece cuvinte, odată unul, altădată altul, din cele pe care le aud şi fac din asta zece pietre pe care să ţi le arunce în faţă, într-o bună zi. Hai, spune.

— Uite : aş vrea să-ţi cer şi sămînţă de grîu. Aş dori să semăn şi eu cît de cît. Nu ţi-l plătesc, ţi-l dau înapoi după seceriş. Şi apoi, mai tîrziu, cînd o să hotărăşti tu, tare aş vrea să-mi împrumuţi într-o zi calul tău. Pentru asta, dacă te învoieşti, am să-ţi plătesc cum o să crezi de cuviinţă. Cu bani sau cu sămînţă.

Amoureux s-a gîndit o clipă.

— Se poate, a spus în cele din urmă. Cît grîu vrei ?

— Dă-mi trei sute de kile la început, dacă se poate.

— Se poate.

— Adu-mi-le mîine dimineață pînă la Reine-Porque ; șareta merge pînă acolo ; mai departe o să mă descurc eu.

— S-a făcut. Și calul ?

— Asta, cînd ai să vrei tu, cînd n-o să ai treabă cu el.

— Ascultă, poți să-l iei... peste trei zile.

— Foarte bine ! Îmi dai un mare ajutor, Amoûreux.

— N-ai văzut copiii ? întreabă Alphonsine.

— Erau pe-aici mai adineauri.

— Tiennette, i-ai văzut pe cei mici ?

— Nu, stăpînă.

— Unde să fie ?

Își aruncă de jur împrejur o privire ce se aspreşte de îndată. E un șanț pe aici ; e și un puț ; sînt capcanele cele mari așezate pentru vulpi, chiar în plină zi.

— Nano ! Nano ! Nano !

— Lison ! strigă tatăl.

O clipă de tăcere. Toți trei ascultă. Iar în cele din urmă copiii au răspuns :

— Da...

Și, în același timp, au ieșit din iarba care îi ascundea. Cel mai mare, Jean, o duce de mînă pe sora sa Élise. Cu mîinile libere țin, ca pe o lumînare, cîte o floare mare de brîndușă.

— M-am lobit, spune pe dată fetița care se teme de o palmă.

Alphonsine a venit în fața copiilor cu o pîine mare. Se mai caută și prin buzunarele șorțului.

— Ia astea.

Fetița întinde mîna și primește trei smochine uscate și două nuci.

— Ia și tu.

Spune asta înspre băiețel care era deja cu mîna întinsă și care primește cele trei smochine și cele două nuci.

— Mai stați puțin.

Le taie pîine cu un cuțit mare, care parcă este un cosor. S-a aplecat peste pîine. O ține între sîni și pîntec și o taie încet, fără să facă fărîmituri.

Panturle se uită la pîinea cea bună, mare și îndesată, pîinea ogoarelor, pîine din făină zdrobită în piuliță de marmură ; pîinea din al cărui miez roşcat se scoate uneori un fir de pai lung, drept şi strălucitor ca o rază de soare.

Pe loc vede ce o să facă. Ce o să refacă, ce a şi început venind aici. Înţelege neliniştea care i-a cuprins, umbra de pe chipul lui Arsule, frumoasă de obicei ca apa. O să treacă. Acuma, e singur. A înţeles. O să treacă în ziua în care va pune pe masă, acolo, la Aubignane, în ultima casă, pîinea mare, caldă şi grea, pîinea făcută de ei trei : el, Arsule şi pămîntul.

Şi deodată, cum Alphonsine se întoarce şi pleacă cu pîinea, are o tresărire.

— Alphonsine !

Acum că Alphonsine s-a întors cu pîinea, îi este imediat puţin cam ruşine.

— Ştii, zice Panturle, aş vrea să te rog ceva. Nu pot să-ţi dau bani dar o să mă plătesc eu. Dă-mi o felie din pîinea asta. Nu-i pentru mine, adaugă, fiindcă vede că ea i-o şi întinde şi că Amoureux o să spună : „Adu şi măslinele.“ Nu-i pentru mine. O să-ţi spun, pentru că tot o să se ştie şi pentru că, la urma urmelor, e bine aşa cum e. Am cu mine o femeie, acolo, şi o să-i facă plăcere.

— Ia-o toată atunci, zice Alphonsine.

Îl doare văzînd că îi dă toată pîinea şi asta îl face să clipească din ochi ca şi cum ar mesteca laur.

— O să mă plătesc eu.

— N-ai decît, dacă vrei să ne supărăm.

N-a vrut să rămînă la gustarea „de la ora patru“, să stea cu ei la masă.

— Trebuie să mă mai duc şi pînă la Jasmin.

Dar a cerut să i se dea imediat douăzeci de kilograme de grîu de sămînţă ca să-l ia cu el, să i le arate lui Arsule, seara, ca ea să înţeleagă că lucrurile s-au urnit, că sînt pe calea cea bună.

Şi a pornit din nou la drum, cu pîinea sub braţ şi cu sacul pe umăr.

Lungana de Belline este în ogradă şi îşi numără raţele. Este slabă ca un chiparos şi aproape tot atît de înaltă. Numai că poartă o rochie albastră ca cerul.

Pe-aici deja nu mai este acelaşi ţinut. E o vîlcea, apa musteşte. E o pajişte frumoasă, sînt sălcii ; e şi o livadă și un mesteacăn uriaș care e tot numai o spumă cînd îl atinge vîntul ; e o fîntînă ; și toate astea sînt înconjurate de un gard foarte trainic. Pretutindeni copaci și iarbă umflată de apă cît poftești.

Panturle se apropie de gard.

— Hei, Belline !

Ea își întoarce spre el chipul lung ca de cal.

— Mă recunoști ?

— Da.

Nu face nici un gest către clanța ușii. Caută doar să-și apere cu ochii toate rațele ; asta se înțelege repede.

Panturle spune :

— Aș vrea să-l văd pe taica Gaubert.

— E acolo.

Îi arată casa. Nu mai spune nimic altceva. Ia un melc mare ; cheamă un rățoi care ai zice că plutește pe pajiște ca prin furtună.

Foarte bine ; Panturle așteaptă o clipă apoi se hotărăște să o pornească spre casă.

Taica Gaubert este lîngă sobă. Stă pe un scaun cu speteaza dreaptă ; amîndouă mîinile i se sprijină pe baston ; și capul i se sprijină pe mîini.

A zis : Oh ! cînd l-a văzut pe Panturle, apoi a încercat să-și ridice capul și i-a trebuit cîtva timp ; pînă la urmă a reușit.

Panturle rîde și îi întinde mîna.

— Ei ! taică Gaubert, cîtă vreme a trecut ! Și, ce zici, e bine aici la gura sobii ? Măi, păcătosule, știu că ai dat de munca cea mai plăcută !

Dar mîinile lui Gaubert rămîn sprijinite pe baston. Și tremură. Își întoarce cu greu capul și-și ridică ochii pînă întîlnește ochii lui Panturle.

— Prinde-mi tu mîna ; prinde-mi-o, o să mă bucure ; eu unul, nu mai pot.

Panturle a pus jos de îndată pîinea și sacul, s-a repezit și a luat între mîinile lui mari, voinice, mîna asta care este ca o rufă înmuiată.

— Adică... Gaubert, cum, dumneata, nu... ? Cum, cum anume... ?

Mîinile sînt moi și moarte și brațele sînt moarte. Și Panturle le atinge ; sînt ca niște corzi fără viață și în ochii lui Gaubert e o privire ca de fiară prinsă în capcană. Şi acum, mai de aproape, miroase a urină.

— Ei da, după cum vezi, aşa-i.

— Cînd ţi s-a întîmplat ?

— Într-o dimineaţă, parcă mi s-a rupt ceva pe la şale. Belline a zis : „Astea-s nazuri. Ia încearcă.“ Am încercat. Nimic de făcut. Era de-adevăratelea.

Panturle continuă să ţină mîinile moarte ale lui Gaubert. Stă acolo, aplecat peste el, privindu-l în ochi. Ar vrea să dea acestor mîini puţină vlagă.

— Şi Jasmin ce-a zis ?

— Nimic.

Panturle nu-şi mai vine în fire în faţa acestei forţe dispărute, a acestui om care a lucrat fără încetare şi care stă acum ca o piatră. Gaubert şi-a revenit primul.

— Şi ia spune, cum se face de te-ai rătăcit pînă aici ?

Panturle nu îndrăzneşte să mai spună, dar este un lucru pe care l-a dorit atît de mult. S-a gîndit atîta la plugul ăsta, în fiecare zi.

— Uite : am venit... venisem ca să te văd pe dumneata... ca să te văd şi pe urmă, mi-am zis : „Poate că i-ar face plăcere să-şi mai reia puţin meseria.“ Nu ştiam, înţelegi. Aşa că venisem ca să-ţi spun : „Fă-mi un plug.“ Dar...

— Aşa ! bineînţeles...

Un timp nu se mai aude decît pendula care numără clipele. Soarele a reuşit să treacă pe sub pomii din livadă. O rază pătrunde prin geam şi se frînge într-o căldare cu apă.

— Asta nu prea ţi se potriveşte, zice Gaubert ; eşti mai curînd vînător. Ţi-ar trebui mai degrabă o sabie.

— Vînătoarea, prea-i aşa, o zi bună, alta rea : ciocăneală, dacă te gîndeşti bine. Şi pe urmă asta înseamnă tot, mereu numai carne. Am găsit un pămînt, ştii, de cealaltă parte a dealului, pare adînc şi foarte gras. Mi-a venit poftă să pun grîu.

— E ciudat cum de te-a apucat asta tocmai acum.

— Pentru că nu mai sînt singur : am o femeie. O familie nu poate să trăiască doar din vînătoare. De cînd a venit ea, am nevoie de pîine, şi ea de asemenea. Aşa că...

— E firesc şi-i semn bun.

— Doamne, da' ce-i, taică Gaubert ? Plîngi ! Ţi-au făcut ceva ? Spune-mi, nu cumva Belline ?... Spune, vrei să-i vorbesc despre asta lui Jasmin ? Ce ai ?

Dacă Gaubert ar fi avut mîinile sănătoase, ar fi şters cele trei lacrimi care i s-au prelins din ochi ; dar mîinile îi sînt ţintuite pe baston şi faţa nu le poate ascunde, şi cum stă acolo, cu capul ţeapăn, plînge privind în gol.

Şi, după o vreme, pe cînd Panturle nu mai îndrăznea să mai spună nimic, Gaubert a smiorcăit pe nas ca un copil mic.

— Nu, nu-i Belline, de data asta ; a fost ceva mai tare ca mine. Pentru că văd că pămîntul de la Aubignane o să renască. Pofta de pîine, femeia, astea sînt semne bune. Cunosc semnele astea : nu înşală. O să reînceapă totul cu mult avînt şi o să fie din nou un pămînt al oamenilor. Dar cine o să fie acolo sus în fierăria mea ?

— Ei, astea, Gaubert, nu-s lucruri la care să se gîndească cei bătrîni. Dacă de aia plîngi. Ştiai bine că într-o bună zi o să trebuie să pleci şi să laşi locul altuia ; aşa ni-i soarta. Singurul lucru de care trebuie să-ţi pară rău e că cel care o să vină n-o să ştie să facă plugurile ca tine. Tu, acum, ţi-ai cîştigat faima. Ai frămîntat destul fierul ; rostul tău e livada şi umbra şi casa fiului tău...

— Îmi spui „tu" acum, ca înainte.

— Da.

— De ce ?

— Nu ştiu.

— Hai să zicem că nu ştii, dar asta dovedeşte că ai înţeles totuşi de ce am plîns. Rostul meu e să stau aici, ţintuit în scaun ca o sperietoare într-un smochin, neputînd să mişc un deget ca să alung muştele. Şi cînd mă aflu într-un loc unde îi încurc pentru că vor să gătească sau să măture, Jasmin apucă scaunul de o parte, Belline îl prinde de cealaltă parte şi mă poartă ca pe o mobilă. Ah ! la început, cînd am venit aici, ei da, rostul meu era umbra şi livada, şi casa fiului meu şi copilaşul. Învăţam coţofenele să vorbească ţinîndu-le sub un ghiveci. Mă ţineam de ghiduşii. Era vremea rîsului. Acum, e cea a pedepsei. N-aş fi trebuit să plec din sat.

Dar Mamèche ?...

— A plecat într-o seară ; n-am mai știut nimic de ea.

— Da ? Ei bine, ceva a tăiat crengile uscate din pădurea cea bătrînă. O să renască.

Și au rămas o bună bucată de vreme așa, tăcuți, cercetînd în adîncul cugetelor lor. Apoi Gaubert a zis :

— Panturle, am să-ți fac plugul, sau o să fie aproape ca și cum ți l-aș fi făcut. Vreau ca viața să reînceapă cu unul de-al meu. Ascultă ; ai să vezi. Uită-te mai întîi dacă Belline e tot în livadă.

— Da, e acolo în fund, înspre pruni.

— Atunci e bine. Bagă coada măturii pe sub dulap. Acolo. Simți ceva tare ? Trage.

E un brăzdar.

E un brăzdar ; un brăzdar neted ca un cuțit. Un brăzdar încăpățînat, ascuțit, trufaș, cu o latură scobită ca pîntecul animalelor ce fug de-a lungul colinei ; o piele frumoasă fără nici o cută. Ai putea să-l ții pe pumn fără să se clatine.

Gaubert șuieră printre dinți :

—...de putoare ; ăsta-i de rasă bună. Da, da, e de rasă bună. E ultimul. L-am mai făcut la Aubignane. Ia-l, bagă-l în sac ; dacă intră Belline se întîmplă o nenorocire.

Bagă-l în sac și pe urmă ascultă-mă, pentru că brăzdarul înseamnă mult, dar nu totul.

Ai să te duci sus la fierărie. Știi că în ultima vreme dormeam jos lîngă atelier. Acolo e un dulap, un dulap mare ; o să-l deschizi.

Uite, ia cheia de-aci, din buzunarul vestei mele. Ia cheia ; după aceea poți s-o arunci ; n-o să mai servească la nimic. Acolo, în dulapul acela, ai să găsești un lemn de plug gata făcut, gata încovoiat ca la carte. Un lemn de soi și ăsta ; lemnul potrivit pentru un asemenea brăzdar. Ai să montezi brăzdarul cu șuruburile și buloanele care se află tot în dulap, strînse într-o bucată de ziar. Acuma, dacă-i pentru arat acolo unde mi-ai spus, pe coasta din spatele satului, acolo unde pămîntul e tare, o să trebuie să mai îndoi puțin lemnul, nu mult, puțin, să fie abia încovoiat, ca o linguriță de cafea, pricepi ? Pentru asta o să pui lemnul la înmuiat timp de trei zile în groapa de lîngă chiparos.

Trei zile, nu mai mult, și încovoaie-l încet, apăsîndu-l pe piciorul tău, dar, mai înainte, încearcă plugul așa cum este.

Ar fi mai bine să nu-l atingi.

Panturle se uită la brăzdarul cel frumos.

— Nu, zice el, n-am chef să stric totul ! Spui că buloanele sînt într-o hîrtie ? O să-l las așa cum este.

Așa cum l-ai făcut tu o să meargă. Dacă o să trebuie să mă opintesc ceva mai mult, am să mă opintesc dar o să-l las așa cum este. Eu unul vreau grîu, vreau să fac să crească grîu pe toată ridicătura de la Chènevières, vreau să pun grîu la Aubignane pînă la marginea caselor. Să umplu totul cu grîu, atît cît o să poată duce pămîntul.

Gaubert stă nemișcat pe scaun, cu mîinile moarte încrucișate pe baston. Se străduie să-și miște capul.

— Pămîntul nostru poate duce mult grîu, crede-mă, poate duce mult de tot. Pe vremea mea era vestit.

În ziua în care un bărbat hotărît o să pornească la treabă, atunci o să fie grîu, ca o binecuvîntare...

Belline a intrat pe ușa din dos. Are o rață sub braț și îi mîngîie penele.

— Copii venim pe lume și sfîrșim tot copii, zice ea.

E noapte cînd Panturle sosește acasă. Ușa e închisă. Bate cu pumnul.

— Cine-i ? întreabă glasul lui Arsule.

— Eu.

Îi deschide.

— Începusem să-mi cam pierd răbdarea, știi.

Panturle pune sacul cu grîu pe masă.

— Uită-te, spune. Uită-te, n-am pierdut vremea. Și pe urmă uite asta, uită-te și la asta.

Îndreaptă spre lumina vetrei brăzdarul cel frumos, neted ca un cuțit.

— Ah ! face ea, e frumos ; seamănă cu partea din față a unei bărci.

II

S-au dus să aducă grîul. Amoureux îi aștepta la Reine-Porque. Sacii erau descărcați lîngă fîntînă.

— Uite, i-a spus Panturle lui Amoureux, asta-i nevasta mea.

Și lui Arsule :

— Vezi, ăsta-i un prieten, da, da !

— Trebuie să veniți într-o zi la noi, a zis Amoureux, Alphonsine o să se bucure.

Și a plecat cu șareta.

Lîngă fîntînă erau șase saci mari cu grîu.

Panturle a luat unul în spate.

— Mă duc și mă întorc ; tu să păzești sacii în timpul ăsta.

Și așa a fost, pînă la ultimul.

Cu sacul pe umăr a spus :

— Ne-am cîștigat ziua. Ne întoarcem pe platou. M-am săturat să tot urc, să tot cobor.

Cu o noapte mai înainte căzuse o ploaie iute și deasă. A strivit pădurea. Au căzut frunze ; oasele ramurilor goale străpung pielea frunzișului îngălbenit. Pe platou iarba e strivită și ea. E culcată în vîrtejuri în toate direcțiile.

— Sîntem în pragul iernii, zice Arsule.

Merge în urma lui Panturle. Sînt la marginea acestui platou unde a cuprins-o, în același timp, atîta spaimă și atîta dorință de dragoste. Se gîndește la asta. Se gîndește că vîntul i-a fost pețitor. Viața ei n-a început decît de-atunci. Tot ce a fost „înainte“ nu mai are nici o importanță. Se gîndește la trecut din cînd în cînd așa cum te gîndești la o boală de care te-ai vindecat. Și cînd se gîndește simte de îndată nevoia să-l privească pe Panturle. Duce, în sfîrșit, o viață tihnită, își trăiește bucuria, am putea zice, aidoma oricărei specii.

Sînt pe platou unde, toată noaptea, ploaia a strivit iarba.

Deodată, Panturle se oprește și aruncă sacul jos. Cu brațele în cruce, închide drumul și o ține pe Arsule în spatele său :

— Stai aici.

Face trei pași în iarbă și se uită în jos.

Pare că se gîndește. Se întoarce, pune sacul în spate, o ia pe Arsule de braț și o duce prin iarbă, în altă parte.

Restul zilei Panturle a fost foarte ciudat și neliniștit. Nu se hotăra la nimic. A măsurat grîul dar se vedea bine că o face gîndindu-se la altceva. Apoi a lăsat totul baltă și a plecat. A urcat în sat. A împins cu umărul ușa casei lui Mamèche ; ușa s-a întins pe podea și el a intrat.

A încercat să desfacă cearșaful care era pe masă.

Numai zdrențe. Cum a stat acolo printre șobolani și alte dihănii s-a ales praful de el.

A coborît acasă prin pîrloagele din spate și s-a folosit de faptul că Arsule se ducea după apă ca să intre repede de tot. A cotrobăit. S-a întrebat :

— Unde le-o fi punînd ?

În sfîrșit, obosit, s-a dus lîngă patul lor care era aranjat ; l-a desfăcut cu un gest larg, a luat cearșaful pe care dorm el și Arsule și, dat fiind că Arsule intra jos în bucătărie, a sărit pe fereastră cu cearșaful înfășurat sub braț..

S-a dus pe platou. Apoi s-a reîntors purtînd ceva învelit în cearșaf. O bocceluță cît o legătură de crăci scurte, bine uscate, pentru că zornăie, și cu ceva rotund pe deasupra, ca o tigvă de apă, care nu se echilibrează și stă să alunece într-o parte. În jurul lor a înfășurat cearșaful de patru sau de cinci ori.

A ajuns la fîntîna comunală. Și a trebuit să-și croiască drum printre mărăcini cu trupul lui voinic ca să ajungă la ghizdurile puțului. A înnodat bocceaua. A mai pus înăuntru două pietre mari. A privit în jos spre apa neagră care lucește ca fierul nou.

Apoi a aruncat bocceaua și a privit pînă ce totul a fost înghițit de apă.

A rămas un timp sprijinit de fîntînă și și-a zis cu glas tare :

— La urma urmelor, asta și-ar fi dorit.

Seara, s-a așezat pe piatra vetrei și a început să vorbească :

— O femeie de pe-aici care s-ar fi bucurat să ne vadă împreună.

— Cine ? a întrebat Arsule.

— Una de pe-aici. I se spunea Mamèche. Tot timpul îmi spunea : „Ia-ți o femeie, ia-ți una“. Atît de des încît chiar a și zis : „Și dacă vrei, mă duc eu să ți-o aduc.“ Atît de des că poate s-a dus s-o caute.

Arsule n-avea ce să răspundă la toate astea, așa că s-a strîmbat puțin.

— ...atît de des că poate s-a dus s-o caute și a murit pe drum.

După asta, a trebuit să spună și povestea cu cearșaful smuls din pat și tot restul.

Arsule s-a așezat alături de el și se strînge lîngă Panturle pentru că moartea, atunci cînd vorbești despre ea, e ceva care te îngheață din creștet pînă în tălpi. Apoi a început să se gîndească.

— Pe platou, zici ?

— Da.

— Cînd trăia... era o femeie toată în negru, cu mișcări care nu erau prea deslușite ?

— Da, face Panturle mirat.

— Bine. Am să-ți spun. Atunci, pe mine s-a dus să mă caute. Dacă am trecut prin Aubignane, în primăvară, e pentru că ceva ne-a împins spre acest ținut, în afara drumului nostru, înspăimîntîndu-ne. Ea se înălța în ierburi. M-a forțat să vin aici. Nu-mi pare rău dar ăsta-i adevărul adevărat.

I-a povestit totul lui Panturle, cu de-amănuntul. Totul, de la început și pînă la sfîrșit și el a surîs ușor pentru că a înțeles înlănțuirea lucrurilor.

— E bine.

A întors capul și a privit grîul măsurat.

Timp de trei zile a fost ca pe un vapor. Nici un răgaz. Tot timpul cu mîna pe ceva. În prima zi, mereu : „Arsule, dă-mi șurubelnița". „Arsule, cînd ai scotocit prin casă n-ai dat cumva de o cutie ca asta în care erau scule ?"

Și apoi, în cele din urmă, spre seară, a strigat : „Arsule, vino să vezi". Și iată : în fața casei, în iarba proaspătă, așezat pe pajiște ca o lăcustă, e plugul gata terminat.

— Cu ăsta... a zis Panturle.

A doua zi s-au dus să ardă bălăriile de pe locul ales. Au trebuit să supravegheze focul ca să nu se întindă.

Ziua următoare, noaptea următoare și pînă în zori s-au auzit zgomote aproape ca la o gospodărie adevărată și Panturle n-a închis ochii din cauza asta.

Calul era jos în grajd. L-au pus în locul lui Caroline. Îl auzeau bătînd din picior, scuturînd lanțul, scărpinîndu-se de o loitră și chiar nechezînd tremurat ca o trompetă, pentru că era un armăsar care lua mirosul caprei drept mirosul unei iepe.

Tot privind spre fereastră, în camera plină de întuneric, Panturle a văzut ivindu-se zorile dincolo de geamuri. S-a luminat deodată, zorii sînt trandafirii ; înseamnă că o să fie frumos. Panturle s-a sculat și Arsule, care părea că doarme cu nasul la perete, s-a întors și a spus :

— Vin și eu. Aș vrea să văd.

— Mai stai puțin. Cu calul ăsta nebunatic, cum simte o femeie lîngă el, nu te mai înțelegi. O să-l înham. Ai să vii acolo imediat.

Și iată că o să înceapă.

O să taie drept pînă acolo unde sînt tufișurile pe care le-a lăsat anume ca semn și asta va fi brazda de hotar. Toate celelalte se vor întinde de-a lungul ei. Și cînd, de aici și pînă la cedrul cel tînăr, tot locul va fi acoperit de brazde, cînd ogorul o să arate ca un acoperiș de olane, atunci o să fie bine. Înainte !

Și-a regăsit pornirile sale de vînător pentru a înfige brusc cuțitul ascuțit în pămînt, care a gemut ; a cedat. Oțelul a sfîrtecat o bucată mare care s-a răsturnat neagră și grasă. Și, deodată, pămîntul și-a revenit, s-a zbătut, a încercat parcă să-l muște, să se apere. Tot atelajul s-a zguduit, de la fălcile calului și pînă la umerii lui Panturle. A privit imediat brăzdarul ; este încă întreg și totuși au dat de un pietroi.

— Îți viu eu de hac pînă la urmă, zice Panturle printre dinți.

Acum, cuțitul cel mare care seamănă cu partea din față a unei bărci plutește pe pămîntul liniștit.

— Hai, Negruț, trage puțin, hai, măi, leneșule !

Panturle lucrează plin de vioiciune și seninătate. Și iată soarele care a sărit peste dealuri și acum urcă. Și iat-o pe Arsule care a sărit pîrîul și acum urcă.

III

Diligența lui Michel se oprește acum la ora zece pe panta de la Vachères. A găsit el un mijloc. Nu se știe care anume dar adevărul este că e ora zece.

— O să-l așteptăm pe taica Valigrane.

Michel începe să cînte din trompetă. Sînt la umbra pe care o face biserica înaltă, năpădită de iederă. Uite-l pe Valigrane care coboară pe drum ca un cadet ; uite-l chiar pe poteca prin care scurtează ocolurile. Se grăbește ; dacă se grăbește așa de mult o să cadă.

— Ei ! nu te grăbi, avem tot timpul. Că nu arde !

— Nu voiam să te fac să aștepți.

— Da' ce, nu stăm bine aici la umbră ?

Valigrane își șterge pielea capului cu o batistă mare, foarte curată.

— Intri înăuntru sau vii aici ? întreabă Michel arătînd locul de lîngă el, de pe capră.

— Stau lîngă tine, la aer curat. Pe mine nu mă încîntă să stau închis acolo înăuntru.

Caii au început urcușul încet, șerpuitor, scuturîndu-și toți clopoțeii de pe căpăstru. E cald. Sîntem în august.

Michel care știe de ce merge Valigrane la Banon spune :

— O să fie lume multă.

— Da, asta îi spuneam și eu nevestii-mi ; cade tocmai în ziua tîrgului.

— Îi cam încurcă dar, cu căldurile astea, nu puteau să-l mai țină încă o zi. Nu se putea, că a și început să miroasă. Eu le-am spus : „Nici n-aveți măcar nevoie să închideți“. Au o ieșire prin dosul casei. N-are rost să închidă cafeneaua tocmai în ziua în care e atît de mult de lucru. Dricul vine în spatele casei, îl încarcă și pleacă cu el. În față nu se vede nimic. Ce, nu-i așa ?

— Ei, adevărul e că... e supărător ca tocmai în ziua în care pot cîștiga o sută și chiar o sută cincizeci de franci (nu se întîmplă prea des) să închidă prăvălia și să trimită clienții la alții. Și așa e destul de mare necazul...

— Asta am spus și eu.

— Asta ar zice și el dacă ar mai putea vorbi : fără surle... Era totuși un om de treabă, unchiul Joseph.

Ajung la o cotitură de unde se vede tot ținutul din vale. Nu este aurit de grîu ca de obicei, e doar de un galben murdar și prin acest galben se vede pămîntul.

— Ah ! anul ăsta, ce să zic !...

— Tot așa a fost și la voi ?

— Da. Noi, de obicei, aveam cincizeci de măsuri ; dacă o să avem cinci, și din cel prost, lucrînd de zece ori mai mult și mai greu ca de obicei ; așa că...

— Da, peste tot e la fel.

— Chiar că poți zice așa : la Reillanne, la Forcalquier, la Manosque. Am vrut să punem grîu din India ; era încă ceva nou și acum, vezi ce-a ieșit.

— Și, pe urmă, a mai fost și furtuna aia mare.

— A, da, bineînțeles, și furtuna s-a întins, nu glumă !

— Și a făcut multe stricăciuni !

— Da, a făcut multe stricăciuni, repetă moș Valigrane, care a cercetat adînc în amintirile sale imaginea lanurilor de grîu de odinioară, și dacă a făcut ce-a făcut, e pentru că așa era moda.

Cînd s-apucă unii să se amestece în treburile oamenilor, se umple lumea de proști, dar cînd se amestecă în viața plantelor și în tot ceea ce le privește...

...O să-ți spun : eu am fost cîndva într-un ținut, n-o să-ți zic unde, c-ai să știi de cine vreau să vorbesc. Era pe acolo unul din aceia care se pricep la rosturile pămîntului, sau cel puțin așa zic ei, un profesor, ce mai încoace încolo, și încă plătit de guvern. Închiriase o fermă mică. Era curățică, bine gospodărită, bine rînduită și cu o verdeață bogată și bine îngrijită. Viță, duzi, o pajiște mică, cireși... pricepi... Bine ! Profesorul meu pornește la treabă. Ei, da nimic de zis, pornește de-a binelea. Își scotea haina, își scotea vesta, își sufleca mînecile și dă-i ! După un an de zile totul a fost o pustietate. O pustietate îți zic. Îi cuprinsese așa o silă pe toți copacii... de ți se rupea inima. Nu tu cireșe, nu tu viță ori pajiște. Totul alunga viața. Și mai taie cîte ceva de-aici, și un vîrf de dincoace, și ramura asta care trebuie să crească altfel... Punea strugurii în săculețe de hîrtie ; da, chiar așa cum îți zic. Acum, dacă ai vrea să cumperi ferma, de ți-ar da-o pe nimic și tot n-ai lua-o ; totul a murit. Ți-l închipui cumva pe omul ăsta, doftor de rădăcini, cu cartea lui groasă în mînă ? Astea nu se învață în cărți.

— Dumneata știi întotdeauna lucruri noi.

— Nu, uite ce vreau să spun : ai vorbit de furtună. Dacă am fi pus grîu de-al nostru, grîu obișnuit cu toanele pămîntului și ale anotimpurilor noastre, poate că ar fi rezistat. Știi doar că furtuna culcă grîul ; bine, o dată. Nu trebuie să credem că planta nu judecă. Își zice : bine, o să ne întărim și, puțin cîte puțin, își întărește tulpina și rămîne în picioare în ciuda furtunilor. S-a adaptat. Dar dacă mergi să aduci lucruri de la celălalt capăt al pămîntului și dacă-i asculți pe acești domnișori cu cărți : „Puneți din asta, puneți din ailaltă ; vai ! nu faceți așa ceva !“ Te ia dracu, asta pățești !

— Așa-i, Valigrane, sînt de părerea dumitale.

— Bagă de seamă că ne-am prins cu toții. La mine, a vrut fiul meu ; a vrut ginerele : „Vreți grîu din ăsta ? Să punem grîu din ăsta.“ Și acum stăm cu ochii spre cer în fața grînarului, abia acum vedem ce-am făcut și acum, of, Doamne, mistralul poate să bată toba în toate hambarele goale. Asta-i. Măcar de ne-ar fi de învățătură.

Drumul e deja mai puțin înclinat pe deal. Și a început să se vadă marginea pădurii de acolo de sus și iarba uscată de pe platou.

— Ce are calul tău sur ?

Calul din stînga întoarce capul spre valea care despică pădurea ; și iată că-și scutură greabănul și își întinde gîtul și necheaază spre fundul văii.

— Aha ! iar l-a apucat ; lasă-l să se joace. Știi cum de i-a venit ? Asta s-a întîmplat odată cam prin luna mai... De aici, știi, se vede dealul de la Aubignane, ia uite-te, i-acolo. Urcam așa ; începe să cînte. Atunci nu l-am luat în seamă. A doua zi, iar, și ziua următoare, la fel și mereu în același loc ; își întorcea capul mereu în aceeași parte. Mi-am zis : „Da' ce-o fi pe-acolo ?“ Mă uit. Acolo, la Aubignane, unde pămîntul era de obicei roșcat ca porumbul, acum era verde de verdeață, o verdeață frumoasă, trainică. Animalul o văzuse.

— Vede tot soiul de lucruri...

— Da.

Și iată și platoul cu trapul cailor și puțin aer ceva mai răcoros.

— Uite, vezi, zice Michel, aici ca și pretutindeni.

Arată cu biciul o miriște, printre ierburi, și niște clăi de snopi mici ca niște mușuroaie de cîrtiță.

Deși a fost un an prost, tîrgul cel mare de vară a umplut orășelul. Drumurile sînt înțesate de bărbați și de care, de femei cu legături, de copii în haine de sărbătoare care strîng în pumnul drept cei zece bani pentru gogoașă. Sosesc de pe toate povîrnișurile dealurilor. Vin o grămadă, merg toți laolaltă, pe drumul dinspre Ongles, cu șaretele la pas, înaintînd cu toții în praf ; unii, parcă ar fi niște boabe pe potecile dinspre Laroche, drumeți cu sacul pe umăr și cu capra după ei ; alții se odihnesc sub plopii de pe drumul care duce la Simiane, chiar mai jos de ziduri, în dangătul tuturor clopotelor de la amiază. Cîțiva s-au oprit la răspîntia de la moară ; cei de la Laroche i-au întîlnit pe cei de la Buëch. S-au amestecat ca un braț de ramuri în mijlocul unui pîrîu. S-au privit și unii și alții cu priviri scurte, care merg de la ochi drept la sacii de grîu. S-au înțeles imediat.

„Of ! prost mai e anul ăsta !“

„Și ce ușoare-s boabele !“ „Și ce puține-s !“

„Asta așa-i !“

Femeile se gîndesc că acolo sus, în piață, sînt negustori de pînzeturi, de rochii și de panglici, și că o să trebuie să treacă în fața tuturor acestor lucruri întinse și că o să trebuie să se țină tare. Chiar de aici se simte mirosul de prăjeală al gogoșilor ; se aude ca picurată melodia orgii de la călușei ; pe mulți îi întristează aceste chemări la petrecere în aerul însorit care te dojenește pentru grîul cel rău.

În pajiștea din pantă, la umbra merilor, argații de la ferme s-au adunat în jurul mesei lor de prînz. De obicei mergeau la han să mănînce o friptură înăbușită. Astăzi, trebuie să facă economie.

Asta nu înseamnă că hanul n-are clienți ; nu, cîtuși de puțin ! nu mai sînt locuri la masa lungă din mijloc și au și pus măsuțele pe lături, între ferestre, iar cele două fete sînt îmbujorate de-ai crede că au roșii coapte în obraji ; aleargă de la bucătărie pînă în sală fără să se oprească și sosul cafeniu li se prelinge de-a lungul brațelor. Și asta nu pentru că ar avea oamenii timp să-și depene acolo la han toate întîmplările, nicidecum ; aici sînt mai ales dintre cei precum misitul din vale, pîntecosul care vine să-i jefuiască pe bieții oameni pentru că-i mai bun de gură și că vrea să cumpere plătind cît mai puțin. Nu-i o lume aleasă. În piață, vînzătorii ambulanți și bazargii și-au instalat prăvăliile de pînză între tei. Și au întins pe sub corturi grămezi de pălării, papuci, pantofi, haine, pantaloni groși de catifea, păpuși pentru copii, coliere de mărgean pentru fete, crătiți și oale pentru gospodine, jucării și ciucurei pentru cei mici și susete pentru sugarii lacomi pe care mamele nu pot să-i liniștească. Și e foarte practic. Sînt și negustori care măsoară cu cotul [1], cu linia lor de lemn, ceva mai scurtă decît măsura.

---

[1] În text — *aune* — veche măsură de lungime (1,18 m apoi 1,20 m).

— Ia veniţi încoa să vă dau şi ceva peste măsurătoare !

Sînt aici şi dughenele vînzătorilor de damigene şi tarabele negustorilor de dulciuri şi de gogoşele de care stau lipiţi copiii ca muştele pe un vas cu miere ; mai e şi unul care vinde ceaiuri de ierburi şi cărticele în care orice boală a trupului este deslușită şi tămăduită şi, lîngă cîntarul pe care se cîntăresc oile, se mai află nişte căluşei bălţaţi şi zgomotoşi care se rotesc printre copaci ca nişte bărzăuni.

Şi în aerul cald toate astea fac zgomot şi scot ţipete mai să le asurzească, de parcă ai avea apă în urechi. La Agathange au lăsat deschise uşile cafenelei. Curge prin ele un pîrîu de fum şi de ţipete. Înăuntru sînt oameni care au mîncat cîrnaţi şi au băut vin alb în jurul meselor de marmură şi care discută acum răsturnînd paharele goale cu pumnul şi cu vocea. Agathange e frînt. E în picioare din zori. N-a stat o clipă jos. Tot timpul a alergat între bucătărie şi cafenea trebuind să treacă printre mese, printre scaune. Uite-l acum pe acela din fund care vrea vermut. Va trebui să coboare în beci. E numai în cămaşă ; o cămaşă frumoasă cu flori roşii. Şi-a pus pantalonii cei buni şi n-are guler tare. Gulerul tare din celuloid este gata pregătit pe masa din bucătărie alături de ceştile curate. Mai sînt acolo cei doi butoni din metal şi un nod de cravată gata făcut, negru, nou, abia cumpărat pentru ceea ce urma să se întîmple curînd.

În fundul bucătăriei este uşa dinspre coridor. Dă spre scara care duce la camere. E deschisă ; este parcă vopsită de o lumină de lumînare care cade de sus. În clipele în care e puţină linişte, Agathange se duce la uşă şi strigă încet :

— Norine, n-ai nevoie de nimic ?

O voce slabă coboară de la etaj :

— Nu.

— Nici măcar de-un pic de rom ? Un pic de rom, haide.

— Nu, nu, du-te la treabă.

Serbind, Agathange se uită la pendulă. Curînd va fi ora trei.

— Patru lichioruri ? Bine.

Curînd va fi ora trei. Şi iată că Norine a coborît în bucătărie.

— Te-ai îngrijit de sicriu, nu-i aşa ?

Îl întreabă pe Agathange pentru că n-au venit încă. Şi e timpul. Dat fiind căldura asta ar fi mai bine să fie înăuntru...

Agathange ţine sticla de băutură sub braţ, într-o mînă cafetiera, iar în cealaltă mînă, tava cu ceşti.

— Ei, da, tuşe, ţi-am mai spus, m-am îngrijit, dar vezi că-i tocmai într-o zi de tîrg. Şi, pe urmă, nu-i încă vremea, nu e chiar ora trei. Mi-a zis că o să vină să-l pună în sicriu la ora trei ; e fără cinci. Uite : a sunat cineva. O să vină, nu te nelinişti.

Bătrînica priveşte ceştile curate de pe masă şi gulerul tare şi cravata neagră şi pe Agathange care e roşu şi luceşte de sudoare şi sertarul casei larg deschis şi care este plin cu bilete de cinci franci...

— Ştii, nu că mă nelinişteşc dar... nu miroase prea bine...

Jérémie a dat la o parte perdeaua de la uşă şi a strigat :

— Domnule Astruc, vreţi grîu ?

Cel întrebat a fost atît de uluit auzindu-l încît s-a întors brusc şi masa şi paharele s-au clătinat.

— Şi pe unde ai văzut tu grîu ? Nu-s zece boabe ca lumea în tot ţinutul tău.

— Nu ştiu dacă or fi zece boabe ca lumea, dar sigur e că eu am văzut şase saci de grîu şi încă din cel frumos.

A intrat şi a înaintat pe picioarele lui lungi pînă la masă. Domnul Astruc îl priveşte. Jérémie i-a înţeles privirea.

— Daţi-mi o ţigară.

Domnul Astruc îşi scoate pachetul.

— Vă iau două.

— Ei, şi... ?

— Şi... e acolo, după căluşei, în locul unde stau de obicei catîrii. A trebuit să fie cineva ca mine ca să se ducă să se uite prin partea aia. E acolo unul care stă cu sacii în fața lui. Nu spune nimănui nimic. Se uită. Stă. Așteaptă. I-am spus :

— Măi, ce-ai tu acolo ?

— Grîu, mi-a zis. Și culmea e că-i adevărat. Știți, domnule Astruc, mă pricep, știți doar, nu e prima oară... Ei bine, sînt sigur că grîu ca ăsta n-ați mai văzut niciodată.

Dați-mi un foc.

— Ce vrei să bei ?

— Nimic ; am băut destul. Dar dacă faceți tîrgul, o să-mi dați ceva. Puteam foarte bine să mă duc la alde Jacques, dar m-am gîndit mai întîi la dumneavoastră.

Deși domnul Astruc este un pîntec mare bine strîns într-o vestă la două rînduri cu un lanț de ceas care leagă totul, un pîntec sprijinit pe două picioare scurte, se ridică brusc.

— Trebuie să mă duc să văd. Agathange, mă întorc, servește niște țapi cu bere.

Sînt într-adevăr șase saci. Se văd de la distanță. Domnul Astruc i-a și numărat. A și văzut că e lume care se uită la grîu. A și văzut că încă nu sînt pe-acolo ceilalți misiți.

— Faceți loc, faceți loc.

Prima sa privire e la grîu. I s-au umplut ochii de cum l-a văzut.

— Nemaipomenit !

E greu ca alicele. E sănătos și auriu și curat, cum nu se poate mai curat ; nici o pleavă. Numai grîu : uscat, tare, curat ca apa pîrîului. Vrea să-l atingă ca să-l simtă curgîndu-i printre degete. Nu vezi așa ceva în fiecare zi.

— Nu puneți mîna, zice omul.

Domnul Astruc îl privește.

— Nu puneți mîna. Dacă vreți să cumpărați, atuncea, da. Dar dacă-i de uitat, atunci uitați-vă doar cu ochii.

Vrea să cumpere dar nu pune mîna. Înțelege. Și el s-ar purta la fel.

— Unde ai făcut grîul ăsta ?

— La Aubignane.

Domnul Astruc se apleacă încă o dată peste sămînța cea frumoasă. Se vede cum umflă pînza sacilor. Se vede că e fără paie și fără praf. Nu spune nimic și nimeni nu zice nimic, nici măcar cel care e în spatele sacilor și care vinde. Nu-i nimic de spus. E un grîu frumos și toată lumea o știe.

— Nu-i bătut cu mașina ?

— E bătut cu astea, zice omul.

Își arată mîinile mari care au răni de la îmblăciu și, cînd le deschide, coaja scapă și sîngerează. Lîngă bărbat e o femeie micuță, tînără și frumușică și cu pielea arsă de soare ca o cărămidă. Și îl privește pe bărbat de jos în sus, foarte mulțumită. Îi spune :

— Strînge palmele, îți sîngerează.

Și el își strînge palmele.

— Atunci ?

— Atunci îl iau. Ăsta-i tot ?

— Da. Mai am patru saci dar ăia-s pentru mine.

— Ce vrei să faci cu ei ?

— Pîine, ce altceva ?

— Dă-mi-i, ți-i iau și pe aceia.

— Nu, v-am spus, îi păstrez.

— Îți dau o sută zece franci.

— Nu-i mai mult ? întreabă un om care e de față.

Cel dinapoia sacilor a privit-o pe femeia cea măruntică. A surîs cu ochii și cu buzele și pe urmă și-a întors fața spre domnul Astruc, fără urmă de surîs, așa cum se uita mai adineauri cînd a spus „nu puneți mîna“.

— Nu știu dacă face mai mult, sau mai puțin, dar eu vreau o sută treizeci.

Privirile domnului Astruc au coborît înspre grîu.

— Bine, îl iau.

Și n-a rostit cuvintele astea, le-a strigat pentru că orga de la călușei începuse să huruie.

— Dar cei zece saci, a mai strigat el.

— Nu, a țipat omul. Ăștia șase și nici unul mai mult ; ceilalți îi păstrez, ți-am mai spus doar. Nevestii-mi îi place pîinea bună.

I-a mers vestea grîului ăsta ! Toată lumea vorbește despre el. Mai întîi, domnul Astruc a băgat în buzunar doi pumni zdraveni de grîu. Și a început să-l arate ici și colo, peste tot.

— Ia, uitaţi-vă puţin, spune.

Şi deschide mîna lui grasă plină cu acest grîu frumos, frumos şi voinic ca un bărbat.

— De necrezut ! fac oamenii. Şi mai ales în anul ăsta !

— Şi în toţi anii, se poate spune, adaugă domnul Astruc, în toţi anii ; ăsta-i grîu de concurs. E prima dată cînd văd grîu din ăsta. Şi bătut cu îmblăciul şi vînturat de mistral. Nu-i ciung cel care a făcut aşa ceva. Şi are mîinile însîngerate.

Oamenii ascultă şi fluieră, un fluierat lung, de admiraţie.

— Hei, hei, amice !

Dar Jérémie !

Cutreieră tot tîrgul.

— Ai văzut grîul pe care l-a cumpărat Astruc ?

Dacă i se răspunde da, zice :

— Eu i l-am găsit. Era gata să plece fără nimic, cu mîna goală. Eu i l-am găsit.

Dacă i se spune „nu“, îl prinde pe om de umăr şi îi strigă :

— Du-te să-l vezi că n-ai să mai vezi aşa ceva cît ăi trăi !

I-a mers vestea grîului ăsta !

La ora patru după amiaza nu se mai vorbeşte decît despre asta.

— E unul din Aubignane, se pare.

— Cred că-l cunosc.

— Vedeţi ce înseamnă pămîntul. Se pare că au plecat cu toţii, unul după altul că nu le răsplătea osteneala : şi pînă la urmă, vedeţi...

— Agathange îl cunoaşte.

— Şi eu, i se zice Panturle. Numele lui e Bridaine ; sîntem oarecum veri, pe departe, după nevastă-mea.

— Orice s-ar zice, pentru pămîntul nostru grîul adus de prin alte locuri nu-i ca grîul de-aici, vezi bine...

Şi domnul Astruc aleargă ca un şobolan, cu tot pîntecul lui mare, şi continuă să ţină mîna în buzunarul hainei.

Panturle e tot în spatele căluşeilor, sub tei. Se simte apăsat şi ameţit de zgomotul orgii care grohăie ca zece purcei şi se simte împovărat şi de toţi banii pe care îi are în mînă. Arsule e lîngă el, rezemată de el şi strălucind de bucurie ca o flacără de luminare.

Asta e beţia lui Panturle : să o simtă alături de el şi mulţumită. Acum, că nu-i nimeni, o ia cu un braţ de după mijloc şi o strînge puţin ca să o simtă cum se îndoaie mlădie ca un snop de grîu ; în cealaltă mînă ţine banii.

— Eşti mulţumită ? o întreabă.

— Cum să nu fiu...

— Ăştia-s bani, nu glumă. Cît zice că face ?

— Şapte sute optzeci.

— N-am avut niciodată atît.

Apoi s-au sculat şi au plecat în tîrg. Aşa erau înţeleşi. Şi cît n-au fost printre oameni Panturle, cu braţul arcuit, a ţinut-o pe Arsule lipită de el dar, de cum au ajuns între barăci, a mai strîns-o odată apoi i-a dat drumul. Şi merg ca doi oameni cuminţi.

S-au oprit în faţa tarabei lui Lubin.

— Ăsta are lucruri bune. Ar trebui să-ţi cumperi o pereche de pantaloni şi o haină.

— Şi tu ?

— Ei, eu...

— Dacă nu-ţi cumperi nimic, nici eu nu-mi iau nimic.

— Pentru mine, o să mai văd.

— Şi eu o să mai văd.

Şi au trecut mai departe.

Erau gata să se certe pentru că aşa s-a întîmplat şi la pantofi şi la toate celelalte mărfuri. Pînă la urmă, Panturle a luat banii pe care îi avea în sîn, între cămaşă şi piele, şi i-a dat lui Arsule. Pe toţi.

— Ia-i, fă ce vrei tu cu ei.

Aşa, aşa a mai mers : au cumpărat haina, pantalonii, pantofii, două pături foarte frumoase, de lînă curată, un coş care se închide cu o vergea de fier, şase batiste, trei mari şi trei mici, o frînghie lungă, o gresie de ascuţit, trei cuţite de masă, o cratiţă, o oală bună şi pentru gătit şi pentru copt.

Şi apoi Arsule a început să rîdă ; a scos o hîrtie de zece franci şi a spus :

— Mi-o dai mie pe asta ?

— Ei, ţi le dau pe toate.

— Nu, dar pe asta o vreau pentru mine.

— N-ai decît s-o iei.

A luat-o rîzînd şi pe urmă a zis :

— Aşteaptă-mă, mă duc să-mi cumpăr ceva.

A aşteptat-o, acolo, lîngă Poştă. Arsule a ieşit din tîrg şi a coborît în strada care duce în piaţa mare. După un timp s-a întors cu un pacheţel învelit în foiţă.

— Uite, a spus.

Era o pipă frumoasă nouă-nouţă. De lemn adevărat ; şi un pachet de tutun.

Lui Panturle i-au dat lacrimile. N-a ştiut să zică decît : „Tu, tu..." ca o ameninţare, ca pentru a spune : „Vezi tu, dacă te-oi mai prinde altădată..."

De bucurie, Arsule se umflă ca un porumbel.

— Ştiam că-ţi doreai aşa ceva. Şi vezi, mi-au mai rămas şaisprezece bani.

E adevărat, i-au rămas şaisprezece bani.

Ar fi putut să-l aştepte pe Amoureux. El le-a adus sacii cu şareta şi le-a spus :

— La ora şase să fiţi în faţa rotarului ; aşteptaţi-mă, o să ne întoarcem împreună.

Dar erau sătui de tot zgomotul, de muzicile şi de toate strigătele acestea, de pocnitori, de toţi oamenii care beau şi de toţi negustorii care cîntau şi de orga aceea pe care o pun în mişcare învîrtind o manivelă.

— Îmi zumzăie tot capul, zice Panturle, dacă aş mai sta aici aş înnebuni.

— Şi eu ! spune Arsule.

Adevărul e că le e dor să fie singuri în liniştea lor. Sînt obişnuiţi cu cîmpurile întinse şi goale care îşi duc viaţa fără grabă alături de ei. Acolo sînt uniţi, trup lîngă trup, ştiind dinainte la ce se gîndeşte celălalt, cunoscînd cuvîntul înainte ca el să fi trecut pragul buzelor, cunoscînd cuvîntul cînd el abia se înfiripează cu greu în adîncul pieptului. Aici, zgomotul i-a despicat ca un cuțit și au simțit mereu nevoia, de-a lungul zilei, să se atingă cu brațul sau cu mîna ca să-și aline puțin sufletul.

— Știi ce-ar trebui să facem, ca să fie bine ? Să plecăm imediat pe jos.

Au plecat pe drumul dinspre Saint-Martin ; e o scurtătură.

Mai întîi a început să le vorbească un plop înalt. Pe urmă, pîrîul de la Saumeries, care i-a însoțit foarte politicos, frecîndu-se de drumul lor, șuierînd ușor ca o viperă îmblînzită ; apoi, vîntul de seară care i-a ajuns și a făcut o bucată de drum cu ei, și pe urmă i-a lăsat pentru un cîmp de levănțică, după care s-a întors iar și a plecat din nou cu trei albine mari. Uite așa. Și asta i-a înveselit.

Panturle duce sacul în care sînt toate cumpărăturile. Arsule, alături de el, merge voinicește ca să țină pasul. Și rîde.

A venit atunci noaptea ; chiar în clipa în care, ieșind din pădure, o apucaseră spre valea de la Aubignane ; a venit atunci noaptea, bătrîna noapte pe care o cunosc, pe care o îndrăgesc, noaptea cea cu brațele umede ca ale unei spălătorese, strălucind de pulbere, noaptea care aduce luna.

Se aud respirînd ierburile de la kilometri depărtare. Sînt la ei acasă.

Tăcerea îi frămîntă într-un singur trup.

Chiar după acest tîrg au fost trei zile cum sînt adesea la începutul toamnei. O mizerie ! Toate porcăriile la un loc : și vînt și apă și furtună ; cerul era ca un ceaun. Și, pe lîngă asta, a mai fost și un frig cumplit. Astăzi, a mai rămas o ceață frumoasă, albă ca laptele. Pămîntul e prea umed, nu pot ieși din casă că ar aduce tot cîmpul pe tălpi. Panturle e în bucătărie și lucrează un mîner pentru șurubelniță, Arsule a golit dulapul. A găsit în pod o ladă plină de ziare din 1907. Cu foarfecele taie festoane în hîrtie ca să o pună pe etajere.

— Apără scîndura și apoi e și frumos.

E sus în cameră ; i se aud pașii cînd umblă încoace și încolo. Ceața s-a lipit de geamuri. Nu se vede nici măcar satul. În această ceață se aude un corb care croncăne. Îl pot vedea trecînd din cînd în cînd prin fața geamului ca o umbră a văzduhului. Încolo, nici un zgomot, numai troznetul tăcerii.

Panturle s-a așezat în cercul mic de lumină cenușie care curge din fereastră. A cioplit o bucată dintr-o rămurică de stejar și o face să intre cu forța în brățara șurubelniței.

Dar brusc ridică capul și rămîne o clipă așa, cu mîinile nemișcate, ascultînd. Apoi se întoarce încetișor spre ușă. Și, întorcîndu-se, ia seama să calce fără zgomot pe lespezi ; e acum în fața ușii. Întinde mîna spre cuțitul mare de vînătoare care se află pe masă. Prinde strîns în palmă mînerul gros ; în jos lama pare o frunză umedă de stînjenel. Fără să miște capul privește lama. E în regulă. Lama e aici. Bine. Respiră tăcut, trăgînd mult aer în piept.

Și deodată, pe ușă e parcă o atingere ușoară. Și iată că cineva a împins nițel ușa, așa, ca să încerce. Panturle a înțeles asta pentru că de cînd a pus mîna pe cuțit nu-și mai ridică ochii de pe bara cea mare a zăvorului, bara care este oprită de o piedică de fier. Și această bară, care are puțin joc, s-a mișcat pe loc și a țăcănit în piedică. Se mai uită o dată la cuțit. Apoi privește tavanul. Sus, deasupra lui, nu se mai aud pașii lui Arsule, dar de-acolo coboară un murmur continuu care e un cîntec pe care el îl cunoaște bine... Bun ! Ea e acolo sus și taie hîrtiile. E bine așa. Ca să urci sus nu-i altă cale decît scara. Și în fața scării se află el, Panturle, cu cuțitul său.

E în ordine.

Și iată că bara zăvorului se ridică încet. Fără zgomot ; cu toată grijă. Cineva împinge ușa. Prin deschizătură fumegă deja ceața de afară.

Ușa se deschide de tot. În prag apare un bărbat. Cînd îl vede pe Panturle rămîne nemișcat, cu mîna pe clanță. Este un bătrîn.

— Nu-i aici casa lui Bridaine ?

— E, zice Panturle.

— Salut, zice bărbatul.

— Salut, zice Panturle.

— Am venit așa, ca să... Stai, nu te supără dacă intru ? Nu-i prea cald afară.

— Intră și închide ușa.

Panturle n-a lăsat cuțitul din mînă și se uită la bărbat. Bărbatul se face că îi e puțin frig și, tremurînd, își strînge haina.

— E mai bine aici.

— Da, nu-i rău. Ești singur ?

În clipa aceea bărbatul a văzut cuțitul.

A făcut : auleu !

Apoi a spus :

— Da, sînt singur și n-ai nevoie de așa ceva, Bridaine ; n-am venit de ce crezi tu și nici nu-s din ăia de crezi. Și ăsta-i un cuțit bun. Și eu mă pricep la cuțite : sînt tocilar.

— Aha ! asta-i... a zis Panturle ; a surîs pe sub mustață și a lăsat cuțitul.

— Da, asta-i.

L-a așezat lîngă vatră ; mîncarea fierbe pe un jăratec potolit. A stat să asculte. Murmurul de sus abea se aude. Trebuie să știi de el ca să-l auzi. E mai bine așa.

Bărbatul a privit fără grabă cei patru pereți, unul după altul, ca la o inspecție.

Acolo, pe zidul din dreapta, atîrnată de un cui e o basma. A văzut că sus, pe marginea vetrei, sînt diferite cutii frumos aranjate ; cele mai mari în față, cele mai mici în spate. Într-o parte a ferestrei este un scaun și, pe speteaza lui, niște ciorapi de femeie ; pe împletitura de pai a scaunului se află un ghem mic cu ață de cîrpit, o bilă de lemn și o testea cu ace. E în ordine. De cealaltă parte a ferestrei... dar îi e de-ajuns cît a văzut.

— Așa că uite, zice bărbatul, am întrebat și mi s-a spus : „Este la Aubignane“. E aproape în calea mea. Am făcut un ocol și am venit. Nu-mi lungește mult drumul : un pic, dar foarte puțin și apoi, am ceva să-ți spun.

— Zi-i !

— Tu nu te-ai mișcat de-aici ?

— Nu.

— Și te duci des prin împrejurimi ?

— Da.

Omul tace. Nu s-a copt încă bine tot ceea ce vrea să spună.

Zice :

— Eu, odată, am trecut pe aici și am venit la casa asta dar n-am găsit pe nimeni. Apoi, tot de data aceea, am avut tot felul de necazuri. Apoi, tot atunci, am scos la mal un bărbat care era să se înece în groapa de la Chaussières.

— Știu.

— Știi ?

— Da : eu eram.

— Tu erai ?

Mulțumirea îi este scrisă pe față.

— Aha, bine.

Se întoarce, atît cît să-și șteargă de pe chip bucuria asta care e prea bătătoare la ochi.

— Va să zică tu erai. Aha, bine. Pentru că, atunci o să poți să-mi spui și să mă lămurești și asta înseamnă că n-am venit degeaba pînă la Aubignane.

Uite, în două cuvinte : de data aceea — fiindcă-i vorba despre tine — eram cu o femeie. Știi asta ?

O vreme nu se aud decît două sau trei picături mari de ploaie care vin să bată în geam, pentru că în cele din urmă a început iar să plouă.

Panturle nu răspunde.

— Așadar, eram cu o femeie. O să-ți spun tot așa cum trebuie, ca să înțelegi. Era una pe care am strîns-o de pe drumuri. Ne mergea bine împreună. Și apoi, în noaptea aceea, a dispărut ca un abur. S-a topit în aerul zilei. Tu, pricep, ți-ai revenit de cum s-a lăsat răcoarea nopții și te-ai trezit acolo singur singurel pentru că nu ne vedeai ; ne culcasem sub sălcii. Atunci ai plecat, era firesc, dar ea ? N-am înțeles nici pînă astăzi.

Așa că, vezi, voiam să te întreb, cum i-am mai întrebat și pe alții de la fermele de dincolo : tot umblînd pe ici, pe colo, ca să vînezi sau cu alte treburi, n-ai întîlnit-o cumva, vie sau moartă, în sfîrșit, oricum, orice ar fi, să știu, să știu și eu pînă la urmă.

Se aude ploaia bătînd în geam.

Omul continuă imediat :

— Pentru că o să-ți spun, uite cum stau lucrurile și care-i adevărul de ce o caut. Femeia asta, ți-am spus, am adunat-o de pe drumuri așa, într-o bună zi, la Sault. Și nu-i o femeie aleasă, nu, chiar deloc, ci o tîrîtură ordinară. Eu, nu-i așa, nu eram mofturos, cu meseria pe care o am și apoi la vîrsta mea și, pe urmă, dat fiind ce-i ceream ! Mă rog, așa stau lucrurile. E una din alea care se culcă cu oricine !

Și, cît privește treburile casei — femeile astea, de altfel, sînt întotdeauna așa —, nu face nici două parale. Uite, mie-mi place ciorba de fasole uscată cu cîțiva cartofi și cu roșii și cu puțin busuioc și un strop de untdelemn. Nu-i greu de făcut. N-a reușit-o niciodată. Așa-s astea. Știi, au apucături de pisică ; se vîră la căldură în cenușa oricui, dorm acolo, dar cît despre treabă, ei, da, pentru asta nu-i nici un zor.

Și, pe urmă, simțămintele, uite încă un lucru la care ține oricine. Mulțumirile nu costă mult și arată că ești bine crescut și, la urma urmelor, așa se cade. Ei bine, cît privește simțămintele, e ca lemnul uscat sau ca piatra. Poți să te apuci să-i dai tot ce-și dorește, să te porți frumos cu ea, să-i aduci una, să-i aduci alta, să-i ușurezi viața de fiecare zi. Nimic : ca lemnul ; n-are mai multă recunoștință decît piatra de la marginea drumului. Știi, eu am avut un cîine și am fost mai mulțumit de el.

În timpul acesta, Panturle s-a sculat în picioare ; s-a dus la masă ; și-a luat pipa și tutunul, apoi s-a întors și s-a așezat iar ; și-a îndesat bine pipa cu degetul mare și acum o aprinde cu un tăciune. A luat tăciunele direct din foc cu degetele. Îl ține chiar pe tutun și trage aer sugîndu-și fălcile. În sfîrșit, iese fum și, puțin mai tîrziu, se îngroașă. Tăciunele s-a înnegrit între degetele lui.

După aceea omul așteaptă. Panturle privește spre capătul pipei.

— Îți spun toate astea, reia omul, pentru că-i adevărul adevărat. Dacă am zis o vorbă care să nu fie întocmai, atunci să nu mă mai clintesc de-aici. Uneori, în viață, în felul ăsta se ferește omul să nu fie tras pe sfoară. Pentru că, vezi, cu ființe de-astea, cu cît ești mai bun, cu atît mai repede ești curățat. Atunci, nu-i așa, e mai bine să știi. Pentru că, odată prevenit, trebuie să fii nerod ca să te lași înșelat. Nu-i așa ?

Panturle fumează. Ploaia își lipește de geam pîntecul de melc. Un jgheab scuipă în partea dinspre grajd. Omul pune mîna pe genunchiul lui Panturle.

— Știi ce, amice, ți-am spus tot. E pentru binele tău. Mi s-a părut că te-am văzut în tîrg. Și mi s-a spus că știi unde-i femeia aceea.

Panturle își trage genunchiul. Își scoate pipa din gură.

— Da, știu, zice. E aici, cu mine.

— Și atunci ?

— Atunci nimic.

— După toate cîte ți le-am spus !

— Da.

Stau așa și se privesc. Și atunci pe buzele bărbatului a mijit un surîs, un surîs ca un pui de șarpe, pe care vocea lui Panturle l-a retezat în două.

— Da, după toate cîte mi le-ai spus, pentru că n-au nici o importanță și... (își drege glasul, fiindcă și el are multe de spus și tot adevăruri adevărate și, odată gîtlejul curățit, nu mai merită osteneala...) și asta-i tot.

Și apoi, totuși, vrea să-i strivească complet surîsul.

— Și ce-mi pasă mie de toate astea ? Doar am doi ochi și două urechi și două brațe cu mîini bune și mă slujesc singur de ele și știu să privesc în jurul meu fără ajutorul nimănui și știu ceea ce știu.

În primul rînd, dacă e așa de păcătoasă trebuie să fii foarte mulțumit că te-ai descotorosit de ea.

— Da, dar era femeia mea și am hrănit-o doi ani.

Panturle își pune pipa pe piatra vetrei. Și își întoarce scaunul de își așază trupul voinic chiar în fața omului și începe să-l privească drept în ochi, fără să clipească și rămîne așa o bucată de vreme și jarul pufăie în cenușă pentru că plouă de-a lungul coșului.

— Ai hrănit-o ? Doi ani ! Se poate. Și tu, amice, te-ai gîndit oare că, în felul ăsta, ea ți-a dat doi ani din viața ei ? Doi ani și, în timpul acestor doi ani, te-ai gîndit cît de cît că ea își vedea viața încheiată și restul zilelor asemenea celor pe care le trăia alături de tine ?

Ascultă, nu te supăra, stăm aici faţă în faţă ca să vorbim, ca să ne spunem tot. Pentru că, de obicei, nu dau drumul bucăţilor pe care le-am apucat decît dacă mă sileşte cineva s-o fac şi ca să mă silească, trebuie să fie tare. Hai, să lăsăm asta. Te-ai gîndit puţin la ceea ce îţi spun ? Nu cred că viaţa îi era prea veselă alături de tine. Cîţi ani ai ? Nu-mi răspunde, se vede. Mă înţelegi ? După mine, ai fost plătit.

Omul stă şi chibzuieşte şi face să răsune cuvintele în mintea lui. Şi ele sună limpede.

— Bine, spune. Bine. Zici că mi s-a plătit. Şi zici că sînt bătrîn. Vezi, tocmai despre asta vreau să-ţi vorbesc. Sînt bătrîn ; ei, bine, mai ales la asta m-am gîndit cînd am luat-o cu mine. Tu nu ştii încă ce înseamnă să fii bătrîn. Ai s-o afli, ţi-o doresc. Atuncea, pentru mine era o tovarăşă şi, apoi, mai bine să ţi-o spun, îmi trăgea căruciorul.

Tace. Lasă capul în jos. Îşi pune mîna dreaptă pe umărul stîng ca să pipăie bătătura pe care i-a făcut-o chinga şi care i-a înfipt rădăcini de durere în tot spatele.

— Cumpără-ţi un măgar.

— E scump.

— Bine, zice Panturle rar. Nu sînt dintre cei care iau din bunul altuia şi-mi place cînd mi se vorbeşte deschis. Ascultă : ca să-ţi spun drept, aşteptam să vii într-o zi sau alta. Ai venit astăzi, o să ne socotim astăzi şi tot astăzi o să şi isprăvim. Ai să vezi.

Se scoală. În picioare e aproape tot atît de înalt cît vatra. Nu trebuie decît să întindă mîna şi ia cutiuţa pe care scrie „piper". Se aşază.

— Uite ce : măgarul, ţi-l plătesc. Dar, pricepi ; îţi înlocuiesc femeia cu un măgar. Pricepi ? Îţi dau cu ce să cumperi un măgar şi s-a isprăvit.

Scoate din cutie o hîrtie de cincizeci de franci.

— Da, dar hamul, zice celălalt, şi şleaurile şi tot restul ? ...că atunci trebuie să pun nişte hulube la cărucior...

— Bine, face Panturle, o să fie aşadar şaizeci de franci şi gata. Ai să găseşti măgari cîţi pofteşti cu treizeci de franci.

Ține banii cu vîrful degetelor. Mai spune încă odată : „Ia-i“ pentru că omul șovăie și mai rumegă ceva pe sub mustață :

— Ia-i.

Omul ia cele două hîrtii, le numără : una, două. Bine. Le ține o clipă în mînă. Dacă cumva ar mai vrea să dea înapoi... Nu. Le bagă în buzunar. S-a făcut.

— Dar o să-mi scrii o hîrtie, zice Panturle.

— O hîrtie și de ce ? Nu se face pentru o treabă ca asta.

— Se face pentru orice. Pui acolo : „Primit șaizeci de franci“ și pe urmă semnezi. Atît. E de ajuns. Tu și cu mine o să știm ce înseamnă asta. N-avea grijă.

Au făcut chitanța. Gédémus avea un creion și a rupt o pagină din carnetul în care își ține socotelile.

— Trage o linie sub șaizeci, îi spune Panturle, ca să se vadă bine. Așa. Ce-i scris acolo dedesubt ?

— Gédémus, e numele meu.

— Bine, e-n ordine. Stai, o să bem un pahar.

Au ciocnit cu vin.

— Acum plec, zice Gédémus.

— Da, spune Panturle.

L-a însoțit pînă la ușă. Nu mai plouă. N-a fost o ploaie mare. E chiar și soare deasupra ceții și iarba lucește.

Gédémus se oprește în prag.

— Tot ce ți-am spus despre femeie, să știi, nu-i nimic adevărat.

— Știu, zice Panturle.

Lasă ușa deschisă ca să-l vadă bine cum se îndepărtează. Și uite așa. Tăcerea revine. Apa de pe o ramură de tei se scurge într-o căldare care a fost lăsată afară.

Panturle se întoarce încet pînă la masă. Așază la loc cutia de piper pe marginea vetrei.

Trebuie să pună un mîner la șurubelnița asta.

Acum, că este liniște, o aude iar pe Arsule care cîntă încet acolo sus aranjînd dulapul.

IV

Arăturile de toamnă au început chiar în dimineața asta. De la prima tăietură a plugului, pămîntul a pornit să fumege. Ai fi zis că e un foc acolo dedesubt. Acum, cînd șase brazde lungi stau aliniate una lîngă alta, deasupra cîmpului e un abur ca fumul unui foc de iarbă. S-a urcat în lumina limpede a zilei și a început să lucească în soare ca o coloană de zăpadă. Și le-a spus corbilor mari, care dormeau zburînd, purtați de vîntul platoului: „Aici se ară, sînt viermișori." Atunci au venit cu toții, mai întîi unul după altul, chemîndu-se cît puteau de tare, apoi în stoluri, ca niște frunze mari duse de vînt. Sînt acolo în jurul lui Panturle, plutind în aerul des ca niște rămășițe de lemn în jurul unei bărci.

Să tot fi fost unsprezece dimineața cînd Panturle s-a oprit ca să repare șleaul care se rupsese. Și tocmai în clipa în care a ridicat capul, pentru că terminase treaba, în lumina soarelui, cald acum, a văzut un om în picioare pe cîmpul lui Marius Aubergier.

Pe loc a lăsat să-i cadă șleaul din mînă.

Cine poate să fie ăsta? Arsule e singură acasă. A apăsat pe coarne înfigînd adînc cuțitul plugului în pămînt. A fixat astfel plugul foarte bine acolo, la capătul ogorului, cu atîta putere încît calul ar fi putut face orice nebunie fără ca să se întîmple ceva. Era gata să se întoarcă acasă cînd a văzut că omul cobora spre el. Atunci a așteptat. Dar a lăsat atelajul fixat pentru că, de, nu se știe niciodată, putea avea nevoie să-i fie amîndouă mîinile libere.

Omul a venit drept spre el. Avea o caschetă mică; catifeaua pantalonilor lui era aproape nouă. Îl auzea strigînd de departe.

Ajuns lîngă brazdă, se apleacă și ia puțin pămînt între degete. Îl privește, îl miroase, îl sfărîmă între degete făcîndu-l să cadă, apoi privește grăsimea roșietică care i-a rămas pe mînă. Pe urmă își șterge degetele de pantaloni și se apropie.

— Ei, zice omul, merge bine ?

— Bine, răspunde Panturle.

De aproape, e un bărbat ceva mai mic decît Panturle, dar voinic, bine făcut, cu umeri drepți și cu mîini solide.

— E un pămînt bogat ăsta, știi.

— Nu-i rău, zice Panturle.

— Îți spun asta pentru că o să-ți fiu vecin. Da. Nu ești tu cel care a vîndut un grîu așa de frumos la tîrgul de la Banon ? Ba da ? Ei bine, tu ai hotărît deci. E mult de cînd îmi zice nevastă-mea : „Să lucrăm pe pămîntul nostru, Désiré, doar noi o să ne fim stăpîni.“ E mult de cînd o tot zice, dar n-am putut-o face niciodată. Punga nu-i mare și știi pămîntul, la cîmpie, cine îl are îl ține cu dinții. Eu sînt fermier pe lîngă Mane. Și drept e că, de multă vreme, vorba asta a nevestii mă muncește și pe mine în suflet. Așa că totul s-a potrivit de parcă ar fi fost rostuit mai dinainte.

Panturle i-a spus :

— O să vii să îmbucăm ceva, dar lasă-mă să mai trag trei brazde.

Și omul a mers alături de plug pînă cînd Panturle și-a terminat treaba. Tot timpul se apleca, lua pămînt, pumni întregi, și-i încerca grăsimea.

Cînd a intrat în casă, omul a privit cu bucurie fiecare lucru. Era o lumină frumoasă, cenușie, moale ca o blană de pisică. Se scurgea prin fereastră și pe ușă și scălda totul în blîndețea ei. Focul din vatră sufla și își tocea ghearele roșii pe ceaunul cu supă și supa fierbea încet, gemînd, și un miros tare de praz, de morcovi și de cartofi fierți umplea bucătăria. Mîncai deja zarzavaturile respirînd aerul acesta. Pe masa din bucătărie erau trei cepe frumoase gata curățate care luceau, violete și albe, pe o farfurie. Era și un vas cu apă, un vas cu apă limpede și soarele blond și foarte palid se juca în ea. Lespezile erau curate și spălate și, lîngă spălătorul de vase, într-o crăpătură lată care despicase pietrele și prin care se vedea pămîntul negru, crescuse o iarbă verzuie care își purta spicul ei mare cu boabe. (Arsule o lasă acolo că îi place. Îi zice Catherine și îi vorbește cînd spală farfuriile.)

Omul a privit totul pe îndelete, zăbovind pe fiecare lucru, liniștit. Își face o părere. Și după ce și-a făcut-o, zice :

— Stați bine aici.

Și dacă cumva gîndul acesta nu se împlinise bine, el s-a împlinit odată cu supa bună a lui Arsule, o strachină atît de plină de se umpluseră marginile de zeamă, apoi încă una, cu toate zarzavaturile întregi, cu firele de praz albe ca niște pești și cartofii care se topeau în gură și morcovii, cu tot gustul pe care acestea ți le lasă. A mai fost și o felie de șuncă slabă cu o margine de grăsime care sticlește ca gheața de fîntînă. Apoi a fost brînza îngălbenită între frunze de nuc și înmiresmată cu ierburi și omul a mestecat mai încet, mai întîi pentru că începuse să aibe burta plină și apoi pentru că i se părea că limba lui frămîntă chiar o bucată de deal cu toate florile lui. Atunci gîndul s-a întregit de-a binelea și el a mai zis :

— Stați bine aici, stați bine !

Apoi :

— Asta-i viața adevărată !

Pe urmă :

— Ce gospodină bună !

După aceea :

— O să fim vecini, vecini buni, ai unor lucruri cum nu se mai află decît pe aici... O să-ți împrumut catîrul meu ; am o semănătoare americană. Și pe urmă, ai să vezi... ai să vezi, crede-mă...

Atunci a venit vremea despărțirii, pentru că, de la un timp, bărbatul nu mai spune nimic, amețit de mîncare bună, pe dinăuntru, amețit de toate lucrurile frumoase pe care le-a văzut în jur. Și Panturle a reînceput să se gîndească la lucrul său. Atunci a venit clipa plecării.

Omul a strîns mîna lui Panturle. A strîns degetul mic al lui Arsule care avea mîinile ude, că se și apucase de spălat vasele și le-a spus înainte de a pleca :

— Mă întorc peste trei zile ; o să-mi vedeți toată familia : nevastă-mea, care-i și ea o femeie de treabă, apoi puștii ; o să vedeți, am un băiat și două fetițe.

Au trebuit deci să-i găzduiască pe toți. A fost o mare bucurie.

Era cam patru dimineața, în toiul nopții ce mai calea-valea, cînd au sosit. Cei din casă dormeau. La început s-a auzit :

— Ei, omule, și asta a ținut destul de mult pentru că cei din casă dormeau buștean. Apoi au bătut în ușă și Panturle s-a sculat.

I-au poftit în bucătărie. Au aprins repede focul. Arsule a coborît numai cu o fustă trasă peste cămașă și împodobită de sînii ei plini. Apoi, cum erau oameni de față, și-a mai pus ceva pe ea.

Nevasta lui Désiré se numește Delphine. Este o femeie măruntică, durdulie, rotunjoară pe toate părțile. Are un gît gros care pare că-i făcut din slănină, doi ochi mici și vioi și o gură frumoasă, ca o cireașă.

— Da, doamnă, i-a zis Arsule.

Delphine s-a dus de trei ori pînă la căruță și s-a întors de fiecare dată cu brațele încărcate, purtînd un copil adormit. Mai întîi, a adus-o pe cea mai mică, pe Madeleine, ce avea chipul ca umflat de un somn bun și aidoma unui trandafir îmbobocit.

Apoi pe sora ei, Pascaline, al cărei cap dat pe spate se clătina ca un dovleac la capătul vrejului.

Pe urmă pe micul Joseph și acesta era gata-gata să se trezească. A deschis gura și a spus :

— Hai, dii ! măgărușule !

Dar a spus-o în somn.

I-au culcat pe niște saci. Au fiert vin. Au venit zorii și s-a luminat de ziuă. Între timp Désiré deshămase catîrul și îl dusese la adăpost în staul, lîngă Caroline.

— Cel mai bun lucru, a zis Panturle, e să lăsăm femeile aici și să mergem noi doi ; venim să le luăm după aceea.

Așa au și făcut și Arsule și Delphine s-au cunoscut bine, în felul lor, în felul femeilor ; vorbind de una, de alta ; despre haine, despre măsline murate, despre cît costă pantofii, despre munca lor ; că nu trebuie să se plîngă prea tare. Și lucrurile au mers bine.

Copiii s-au trezit uluiți și Arsule le pregătise castronașe cu lapte de capră pentru toți trei și li ·le-a dus cu mîini tremurînde.

Apoi bărbații s-au întors : erau ca frații.

Merseseră peste pămînturi frumoase și lumina dimineții curgea ca un pîrîu de aur.

— Ce-o să trebuie să facem, Delphine, e să ducem acolo sus paturile, ale copiilor și al nostru, apoi să așezăm masa. Vatra e bună. Cît privește bucătăria, el spune că azi la prînz o să mîncăm aici.

— Bineînțeles, zice Panturle.

— A, nu, o să vă deranjăm, spune Delphine.

Dar Arsule :

— Ba da, mîncați aici ; mă bucură să-i am puțin pe lîngă mine pe ăștia mici.

A stat cu ei toată ziua. Cum mama avea de lucru cu rînduiala casei, i-a plimbat pe cîmp. Băiețelul era cu taică-su și cu Panturle care măsurau pămîntul cu pașii lor mari. Arsule a luat cele două fetițe de mînă și le-a plimbat peste tot prin împrejurimi. Este cea mai frumoasă zi din acest sfîrșit de toamnă. Aerul este foarte înțepător și foarte curat, dar soarele mai e cald încă și nu sînt nori. Se aude zborul sturzilor printre ienuperi. Un iepure roșcat se oprește foarte mirat în mijlocul tufișurilor apoi face un salt mare țîșnind de la nivelul pămîntului. Cîțiva corbi se cheamă ; îi cauți, nu îi vezi. Ai zice că trozneşte faianța mare și albastră a cerului. În gardurile vii desfrunzite se văd fructele de măceș pe care le-a atins bruma din timpul nopții și care sînt moi și dulci.

Micuța Madeleine i-a spus lui Arsule că la Mane li se zice „scarpină-dosul".

Au rîs toate trei și Arsule a zis :

— Ia stai puțin că acușica ți-l scarpin eu !

S-au dus pe lîngă pîrîu. Avea mustăți de ierburi murdare și era morocănos pentru că ploile îl umpluseră cu apă. Așa că se plînge. Se plînge că s-a umflat. Nu-i niciodată mulțumit. Vara stă și geme că o să moară și, pe urmă... așa-i întotdeauna cu pîraiele.

Astfel și-au început fetițele prietenia cu acest ținut nou.

Din crîng cheamă un cufundar. Au aflat că atunci cînd cobori spre Basse-Lande, trebuie să-ți strîngi bine broboada, că altfel te prinde umezeala. Au aflat că, atunci cînd mergi spre platou, zgomotul pe care îl auzi e vîntul. Nu trebuie să-ți fie teamă.

Apoi Arsule le-a mîngîiat atît de mult !

S-a lăsat seara și s-a auzit o chemare :

— Pascali...i...ine.

S-au întors înspre sat.

Delphine și-a aranjat cuibul. Casa în care s-a instalat este chiar în fața cîmpurilor în pantă. Urcînd, vezi flacăra lămpii :

— Cum adică, nu vreți să mîncați cu noi astă seară ?

— Ei, zice Delphine, vedeți, trebuie să ne obișnuim. Dacă începem de astă seară să stăm împreună n-o să ne mai rămînă nimic de spus în serile de iarnă. Nu, casa e gata, rămînem aici.

E foc în vatră și flăcări de peste un metru fac un zgomot plăcut, dulce inimii. În casă totul e îmbietor, bine curățat și aranjat. Sînt lucruri puține dar bine rostuite. Și de-a lungul zidului, umbra ține loc de mobilă.

— Bună seara, zic fetițele întinzînd obrajii.

Arsule coboară singură spre casă. Acolo sus, fetițele vorbesc.

Ai zice că e un cuib de coțofene.

— Eu sînt, spune Arsule cînd sosește acasă.

Panturle a fiert mîncarea.

— Și unde te duci acum ?

— Mă duc să văd capra, zice Arsule.

A căutat sub burta Carolinei și a pipăit prin blana caldă, apoi a luat în mînă un ied mititel. S-a așezat pe paie alături de capra mamă. Și-a pus iedulețul pe genunchi. Îl mîngîie. Plimbarea asta i-a trezit o mare dorință de a mîngîia un copil.

V

Primăvara cea adevărată s-a întors din nou.

Spre miazăzi parcă s-a deschis o gură. S-a pornit ca o lungă răsuflare, umedă și caldă și florile au tresărit în semințe și pămîntul cel rotund a început să se coacă asemenea unui fruct.

Escadra de nori și-a desfăcut parîmele. Și s-a format un mare și lung convoi de nori care au urcat spre miazănoapte. Asta a ținut un timp ; pe măsură ce treceau simțeai pămîntul umflîndu-se de toate aceste ploi și de trezirea la viață a ierbii. În sfîrșit, într-o bună zi, s-a putut vedea cerul curat clocotind sub pupa ultimului nor.

A mai rămas totuși o urmă de murdărie care plutește, agățată de clopotnița din Aubignane, ca o rufă în jurul unei pietre într-un pîrîu.

Stau ; nu îndrăznesc încă să înceapă muncile de primăvară, să pună mîna pe cazma sau pe sacul cu semințe, să înceapă ; nu îndrăznesc. Poate să mai plouă dintr-o clipă într-alta ; sînt chiar sub răsuflarea grea a norului cel mare și lumina proaspătă și aurie tremură încă de fulgere.

— Apoi, cîtă vreme nu s-o porni vîntul...

Panturle stă jos lîngă stîncă, sub chiparos. Și-a pus mîinile nefolositoare pe genunchi. Fumează. Privește fumul ce se întinde în jurul pipei ca o ființă vie ; are trup. Pentru că aerul e liniștit încă. Vîntul nu s-a pornit. Ascultă.

Nu. Vîntul nu s-a pornit. Nu i se aud pașii în cer, dar la miazăzi văzduhul e foarte curat așa că n-o să întîrzie. Poate astă seară, poate mîine.

— Așa era în seara aceea cînd cu Mamèche. Și de atunci... Dacă ar vedea toate astea ! Le vede sau nu există nici o dreptate.

Désiré și-a vopsit obloanele și a pus o ușă nouă la hambar. Se aude vocea lui Delphine care le cheamă pe fetițe și, pe urmă, glasuri de copii pe lîngă gardurile vii. În fața ușilor celor două case catifeaua arăturilor se întinde ca un covor.

Panturle chibzuiește. E o zi senină. Se văd multe. Ajung limpezi și curate în fața ochilor și pricepe bine de ce și cum. Vede ordinea. Și e foarte limpede că gunoaiele trebuie aruncate de cealaltă parte a liliacului și e foarte limpede că dacă n-ar arunca gunoaiele de cealaltă parte a liliacului și le-ar arunca, de exemplu, aici sau acolo, lîngă cireșul cel tînăr, s-ar face muște și pe urmă ar mirosi urît și apoi n-ar mai fi ordine. Înțelege. E bine că a bătătorit cu maiul o arie și că i-a fixat o osie tăvălugului cel vechi. E bine să ai, pe vatră, o cutiuță, chiar dacă pe cutiuță e scris „piper". E bine să ai cutia asta pregătită pentru cazul că s-ar ivi prilejul să cumperi un catîr bun. Se poate întîmpla. Trebuie să aibă grijă. Nu poți trăi toată viața din împrumuturi.

Pe drumul care coboară e Arsule cu saboții ei ; se aude și ea, se aud și saboții. Arsule cîntă. Iat-o ocolind gardul viu.

Se apropie. Își tîrăște puțin picioarele. Mișcă ușor umerii cînd umblă ca și cum ar trebui să-și ajute picioarele cu toate puterile trupului. S-a îngreunat ; se mișcă mai încet. Se joacă cu o ramură de măceș.

El se uită la ea pe cînd vine. Merge pe iarba proaspătă alegînd locurile unde nu sînt încă părăluțe. Iat-o.

— A, stai aici la apusul soarelui ?...

— Da, îi spune el, mă gîndesc...

O vede parcă pentru prima dată. Îi vede împlinirea și siguranța.

Își întinde brațul :

— Oprește-te, ia stai puțin, fata mea.

Apoi :

— Apropie-te, vino să te văd.

Arsule se apropie. O prinde de șoldurile ei rotunde. E ca un ulcior între mîinile lui.

— S-ar zice că... nu erai așa grasă.

Ține în mîini toată rotunjimea trupului-ulcior de carne. Și întreabă așa, privind de sus în jos. Ea și-a plecat chipul pe care se răsfrînge o bucurie cît cerul.

— Da, spune ea ; acuma știi.

— E sigur ?

— Sigur ca lumina zilei și plin de viață și, noaptea trecută, am simțit cum m-a lovit cu piciorușul, uite aici.

Se pipăie într-o parte.

— Mi-ai zis : „Ce ai ?“. Ți-am răspuns : „Nimic“.

El se ridică. Și-a pus brațul pe umărul femeii. Așa. Ea simte pe umeri brațul gol care e greu ca apa.

— Fata mea...

Sînt atîtea lucruri de spus că e mai bine să zică : „Fata mea“ și atîta doar. Și tot ce mai este de spus, trebuie lăsat în căldura inimii acolo unde îi este locul. Ea murmură încă alături de el :

— Mă gîndesc la el și-mi freamătă mîinile și buzele și tînjesc să-l țin în brațe și să-l sărut peste tot pe unde o să pot, pe toate părțile.

Și mai adaugă după un timp :

— Am să fiu o doică bună, simt cum îmi încolțesc sînii.

Apoi :

— Uneori dorul ăsta mă usucă de sînt ca o scoarță de copac.

Au rămas tăcuți multă vreme, respirînd unul lîngă altul. Și tot ea a spus, continuîndu-și parcă visul :

— O să stăm în iarbă, el și cu mine ; și o să fac să-mi țîșnească laptele pe iarbă ca să-l fac să rîdă.

O chemare vine dinspre sat :

— Pascali...i...ine !

Delphine își caută fetițele.

— Și eu, atîta doar spune Arsule.

Acum Panturle este singur.

A zis :

— Fata mea, îngrijește-te bine, umblă domol ; seara o să mă duc eu să-ți aduc apă acum. Sîntem foarte fericiți amîndoi. Să nu pierdem rodul.

Apoi a pornit cu pașii săi mari de muntean.

Merge.

Toată ființa îi e cuprinsă de bucurie.

Simte în gît cîntecele adunate acolo și care îl apasă pe dinți. Și strînge buzele. E o bucurie al cărui parfum vrea să-l mestece în gură, al cărui suc vrea să-l guste îndelung ca o oaie care mănîncă iarbă grasă, seara, pe dealuri. Merge așa, pînă în clipa în care liniștea netulburată s-a închegat în el și în jurul lui ca o pajiște.

E în fața ogoarelor sale. S-a oprit în fața lor. Se apleacă. Ia un pumn din pămîntul acesta gras, plin de aer și care poartă sămînța. E un pămînt foarte binevoitor.

Îl pipăie între degete și-i simte toată bunăvoința.

Atunci, deodată, acolo, în picioare, a aflat marea biruință.

I-a trecut prin fața ochilor chipul pămîntului așa cum era odinioară, posomorît și plin de bălării, cu grozame cu miros pătrunzător și ierburi ascuțite. A înțeles deodată că el e o întindere cumplită, larg deschisă în calea vîntului turbat, în calea tuturor acelor lucruri cărora nu le poți ține piept fără ajutorul vieții.

E în picioare în fața ogoarelor sale. E îmbrăcat cu pantalonii lui mari de catifea cafenie cu dungi ; ai zice că sînt o bucată din arătură. Cu brațele întinse de-a lungul trupului nu se mișcă. A cîștigat : acum s-a terminat.

S-a înfipt puternic în pămînt ca o coloană.

DEZERTORUL

În românește de
ALEXANDRU BACIU

Dezertorul

La prima vedere, pare un personaj din Victor Hugo. Mai mult decît din teritoriul francez, provine parcă din *Mizerabilii*, înainte de a fi ce este. Are mîinile albe și trage spre popor. Poate-i episcop și trăiește din milostenii. Trebuie să fi comis nu se știe ce crimă, în orice caz aceea de anarhie : ceva, nu se știe, care strălucește în trecutul lui. Este și simplu, dar și cu emfază. Vorbește despre Dumnezeu ca un copil. E ziua și noaptea, binele și răul, totul sălășluiește în el.

Cine oare nu tîrăște o taină după sine, mai ales un străin ? Cel de care vorbesc iese parcă buimăcit din pădure. De unde vine ? Dacă a intrat în Elveția prin trecătoarea Morgins, așa cum se crede, vine din Abondance. Dar înainte de a fi fost în Abondance ? Din nord ? Cel puțin așa pare, după accent. Deci trebuie să fi dat ocol pintenului ce formează lacul Geneva. Dacă ar fi fugit de un pericol oarecare : poliție, *carbonari* [1], trecut încărcat, remușcări, și ar fi încercat să caute refugiu într-o țară liberă, ni-l închipuim cu greu impunîndu-și să meargă de-a lungul unei frontiere dincolo de care se afla scăparea pentru a trece pînă la urmă prin cheile Morgins (care după alte toate nu-s nici prea cunoscute, nici prea comode). Dacă venea din nord, ar fi putut oricînd intra în cantonul Vaud prin una din multele trecători (lesnicioase) ale munților Jura. În 1850 (epoca ce ne interesează) numeroși erau certați cu legea, francezi sau germani, care au pătruns în Elveția prin apropiere de piscul Vaulion. Era chiar o trecătoare parcă prevăzută și recomandată pentru asemenea scopuri. Supravegherea era aproape inexistentă. Ofițerul de administrație Nadaud, care a scăpat din temnița din Brest după ce și-a făcut de cap în Belgia, în Ardeni, la Belfort și în regiunea Salins, a încercat să treacă în Elveția prin valea Travers, dar a fost alungat de cîini și, pînă la urmă, a primit într-un han din Malbuisson toate indicațiile despre ceea ce se numește „facilitățile“ de a trece prin munții Jura. A intrat fără nici o dificultate prin albia lacului Joux. Carrelet, poreclit „Chipeșul“, înhățat de poliția lui Carol al X-lea, a șters-o pe o potecă ce cobora la izvoarele rîului Orbe. De la Faucille la Delle sînt patruzeci și trei de cărări nepăzite pe unde se trece frontiera, și nouă străjuite de militari care se pot mitui. Știe toată lumea. Există o listă a acestor treceri care se poate procura cu ușurință (chiar la Paris) pentru cine cunoaște pe ocnașii evadați. Cine nu-i cunoaște, trebuie să-și ciulească urechile, ceea ce face din instinct oricine-i fugărit. Deci dacă „Dezertorul“ nostru vine din nord, dacă vine bunăoară din Alsacia (socotind asta din pricina accentului), se pune întrebarea de ce să dea ocol lacului ca să treacă frontiera prin pasul Morgins, atunci cînd dintr-un salt putea să fie imediat la adăpost, lîngă Pont-de-Roide, de exemplu, unde, chiar în 1839, Esenbeck, poreclit „Hoogkyker“ (din cauza pleoapelor sale grele) a scăpat de jandarmii din Carlsbad.

---

[1] Membrii unor societăți secrete italiene care au luptat pentru libertatea națională în secolul trecut. *(Notele aparțin traducătorului).*

Așadar cu greu ne putem închipui că a venit din Nord. Ceea ce nu înseamnă că n-ar fi putut veni de acolo. Venea din Sud ? Poți să ai accent alsacian și să vii din Sud. Și dacă venea din Sud, ce s-ar fi întîmplat ? Ar fi fost împins încetul cu încetul în „fundătura“ Geneva, Evian, Montreux, pe marginea lacului care figurează perfect fundul plasei. Să-l urmărim pur și simplu de la Grenoble. Este foarte firesc pentru un tip care se ascunde și se îndreaptă spre Elveția, să urmeze drumeagul spre Allevard (ne putem închipui cum era în 1850 după cutremurătoarele gravuri ale lui Gustave Doré din „Le Magasin pittoresque“), apoi prin spatele lacului Annecy, pe la Magève (alt infern în 1850) ; ar fi evitat Mont Blanc ce era atunci pentru cei de rînd un fel de monstru din Lech-Ness și ar fi trecut prin Cluses. Taninges Gets — adică pe drumul cel mai drept; n-ar fi coborît de la Gets la Thonon, căci știa că malurile lacului sînt păzite, ar fi luat-o spre dreapta pe o mică potecă de munte care l-ar fi dus în valea Abondance. Este linia dreaptă sau cel puțin calea cea mai directă, cea mai logică pentru a te duce foarte repede, cînd vii din sud, spre Elveția, fără să fii văzut și fără să te lași înhățat.

Alt lucru care trebuie lămurit: a pictat la Nendaz (care se pronunță Ninde). Oare înainte de Nendaz pictase ceva? Este probabil: nu ni-l închipuim improvizînd așa deodată fără nici un preambul. Da, dar dacă a pictat înainte de Nendaz, unde-i sînt tablourile? Au fost păstrate aici, pentru că erau pe gustul oamenilor din popor, și ar fi fost păstrate și în alte părți pentru aceleași motive. Să admitem că pe cînd fugea se lăsase de meserie, dar înainte de a fugi stătuse desigur undeva. Ce făcea acolo? Picta? Dar unde-i sînt tablourile? S-au descoperit oare unele asemănătoare cu cele de la Nendaz? Ar fi putut să dispară cu totul fără să lase nici o urmă?

Departe, în Nord, la Epinal, există o artă care la prima vedere seamănă cu a Dezertorului. Cercetată mai îndeaproape, se deosebește cu totul. Pozele din Epinal sînt gravate pe lemn și colorate după un șablon. Dezertorul pictează, nu gravează. Mai aproape de maniera lui, ar fi un artizanat de *ex-voto*-uri care exista la începutul secolului la Liffol-le-Grand, aproape de Neufchâteau. Se cunoaște un alt atelier al acestui artizanat la Recey, sub platoul Langres, un altul la Vaudeuvre, aproape de Troyes. Mi s-au semnalat altele în Alsacia, în jurul Colmarului. Existau fără îndoială și pictori itineranți de *ex-voto*-uri. Ar fi prea mult să se afirme că era vorba de o școală, dar *ex-voto*-urile executate în atelierul din Liffol-le-Grand și de cel din Vaudeuvre au multe asemănări cu pictura din Nendaz. Mai mult, „Le Feuilleton de Paris", ziar de literatură amuzantă, ilustrat cu frumoase gravuri, publică în numărul său din 15 martie 1848, mai multe *ex-voto*-uri (a căror origine din păcate, nu este menționată, dar articolul unde se pomenește de aceste gravuri amintește de Liffol-le-Grand și Vaudeuvre), iar pe una din ele, pictată drept mulțumire că trei copii au fost scăpați de foc, găsim mențiunea : *„La prostituée de Babylonne“* (Tîrfa din Babilon), cu aceeași ortografie ca cea a Dezertorului : *i* grec cu tremă și doi *n*. S-ar părea că am descoperit ceva. Da de unde : cum o să vedem mai departe, ortografia cuvîntului *Babylone* cu *i* grec cu tremă și doi *n* este ortografia clasică a *ex-voto*-urilor.

Departe, în Sud, în departamentul Nisa, găsim mai multe ateliere de pictori de *ex-voto*-uri. Nu voi vorbi de acelea cunoscute de toată lumea și care sînt celebre ; nu ne-ar spune nimic nou. Semnalez doar unul în biserica din Beuil, unde regăsim ortografia specială pentru cuvîntul Babylone, și două altele la Entrevaux, unde fundalul este albastru-verde ca la tabloul *Saint-Georges* din Nendaz, reprezentînd și el pe Sfîntul Gheorghe. Am primit reproducerea colorată a unui al patrulea *ex-voto* care a fost fotografiat la Olmeto în sudul Corsicei. Ceea ce-i specific sînt tonurile identice ca la pînza *Ecce Homo* pictată de Dezertor. Reprezintă un păstor scăpat de răpciugă, (boală atît de mortală încît sigur nu era răpciugă, căci altfel n-ar fi putut supraviețui). Este încununat cu o coroană verde și ține în mînă același fir de trestie ca și Cristos. Culorile pieptarului său de aba, ale mantalei, ale bărbii, ale gurii, ale ochilor sînt aidoma culorilor corespunzătoare din *Ecce Homo* din Nendaz. Capul îi este înclinat la fel, bareta pe care o poartă imită — de a-i crede că e aceeași — aureola lui Cristos și, paralelism complet, micul tablou poartă sus, în dreapta și în stînga capului, cele două stele cu opt puncte roșii, negre, și galbene. Nu-i lipsește păstorului din Olmeto decît o oarecare grație.

Toate astea dovedesc doar un lucru : se pare că exista un șablon, în toate sensurile termenului, datorită căruia, din nord pînă-n sud, personajele unui *ex-voto* erau reprezentate potrivit unei tradiții, și, se pare, că Dezertorul cunoștea această tradiție. Multe căutări pentru un rezultat foarte neînsemnat. Nu știm, pînă la urmă, dacă omul care iese din pădure ca un cerb vine din nord sau din sud.

Nici ce face. Ce crimă săvîrşise (dacă săvîrşise vreuna) politică, pasională sau de drept comun ? Conspirase, ucisese vreo femeie, jefuise la drumul mare ? Mîinile-i erau albe ; acest amănunt fusese observat numaidecît de ţăranii din Valais. Este deci un domn. De aici au tras imediat concluzia că era vorba de idei politice şi de conspiraţie. Dar ce conspiraţie ? Să fi avut loc vreo conspiraţie în 1850 ? Unde ? Chiar în preajma viitorului Badinguet, totul este calm în acea epocă. Ducesa de Berry, generalul Lamarque ? Sînt departe. Cugnet de Montarlot se află încă şi mai departe. Societăţile secrete : Devoranţii şi Hyrcanienii, Marele Orient, Mustafa Persanul, „insuliţele“ de bonapartişti, „băltoacele“ şi „eleşteele“ de republicani, Mariana cea Mare, Cele patru Anotimpuri, Boneta Frigiană, Mătuşa Aurora, Feciorii lui Bobèche, Firu-n patru, Leul dormind etc. Oare a făcut parte din aceste asociaţii, bande mici sau mari, cu totul nevinovate (pentru moment) şi pe care de altfel poliţia le ţinea în mînă prin numeroşi agenţi şi provocatori cînd era cazul ? Să fi fost oare vizat şi compromis tocmai în urma unei asemenea provocări ? Ar fi trebuit să fie un „barosan“ sau un „şef“ pentru a fi obiectul unei asemenea urmăriri. Dar atunci nu s-ar fi refugiat în Elveţia ca să facă pictură. Şi oare s-a mai văzut un „barosan“, chiar (sau mai ales) republican fără o para chioară ? Şi capabil să poarte în inimă delicatele culori ale sfîntului Iacole în Galicia ?

Artizanii — pictori de *ex-voto*-uri — îşi intitulau profesiunea „Pictor de smerenie“. În general erau legitimişti şi reuniţi într-un ordin de înfrăţire denumit „Fraţii tabacherei“. Tabacheră în sensul „de a strănuta în tărîţe“, cum se spunea că făceau capetele în coşul ghilotinei pe vremea Teroarei. Se observă prea bine din această caracterizare şi din imaginea ei excesivă că „pictorii de smerenie“ erau incontestabil nişte nevolnici, nişte naivi, oameni paşnici şi pînă la urmă inofensivi care nu înşelau pe nimeni şi mai ales poliţia.

Deci nu în această direcţie trebuie să căutăm. În plus, imaginea Dezertorului aşa cum ne-a fost transmisă de cei care l-au cunoscut mai de departe sau de mai aproape nu este nici fizic, nici psihologic aceea a unui conspirator. Nici chiar a unui simplu deținut politic.

Crimă pasională ? În epoca ce ne interesează, crimele pasionale lăsau urme. Se relatau despre ele în ziare, luni de zile. Luînd drept centru Lyonul, apoi Colmarul (din cauza accentului alsacian al Dezertorului), apoi Avignon, și răsfoind „La Gazette des Tribunaux“, anunțurile despre dispariții, cauze celebre, etc. pe o rază de o sută de kilometri, nu găsești decît șase crime pasionale, ai căror făptași au fugit și n-au mai fost găsiți.

În adevăr, s-a întîmplat una în apropiere de Colmar, la Orbey. Dar este vorba de un braconier care a înecat într-un cazan pe o spălătoreasă cu care trăia, iar pe urmă a întins-o. Se bănuiește că a trecut în Elveția. Semnalmentele : „blond, tras prin inel, treizeci de ani“, nu corespundeeau cu ale Dezertorului. Trei crime pasionale în orașul Lyon, trei ai căror eroi au fugit. Dar și aici este vorba, în ce privește una din ele, de un țesător — de cincizeci de ani și șchiop, care a sugrumat o prostituată ; se presupune că nu se află în Elveția, ci că s-a ascuns în Forez ; autorul alteia este secretarul unui notar ; a ucis o clientă de-a patronului ; motivul : interesul ; „mic, gras, foarte miop“ ; acesta a trecut în Elveția, dar nici acum semnalmentele nu corespund, nici bunăoară că avea o voce frumoasă de bas și-i făcea plăcere să-i delecteze cu ea pe cei care-l ascultau. Al treilea, lionez, provoacă la început emoții : e vorba de un bărbat în floarea vîrstei „corect și bine crescut, care, în general, trece neobservat“, în plus pictează pe mătase și n-a ucis pe nimeni ; doar că, într-o criză de exasperare, a lovit grav pe doamna Aurélie Pinche, patroana pentru care lucra. S-a speriat și a fugit. Și bine a făcut, căci Aurélie, scăpînd teafără, pradă unei furii sălbatice, reușește să pună poliția pe urmele lui. Se află în Elveția, sau în altă parte ? Nu se știe. Ceea ce se știe este că nu-i Dezertorul nostru, căci individul are nevastă și copii, iar dacă poliția nu-l găsește, capătă foarte repede certitudinea că nu-i departe, căci lucrează și trimite bani familiei ; poate chiar că n-a părăsit Lyonul.

În cele două cazuri de crime pasionale, care au avut loc în împrejurimile orașului Avignon, nimic nu aduce cu omul nostru. Au fost crimele unor bărbați negricioși, niște brute.

Așadar, Dezertorul nu este nici un criminal care a ucis din pasiune. Nu este nici un Cartouche[1], nici un Mandrin[2]. E regretabil : ar fi fost foarte frumos ca după o viață întreagă petrecută în încăierări semnalate de „Courrier de Lyon", să-l regăsim într-o cocioabă din Nendaz, cu pensula în mînă, cu trandafirul în vîrful pensulei, gata să picteze pe sfînta Maria. Nu te improvizezi dezertor ; nu sari dintr-odată în viața unui contemplativ și mai ales în pielea unui om care acceptă mizeria.

Acceptarea mizeriei explică totul. Pictorul din Nendaz nu-i un delincvent, e un om sărman. Ca toți cei care sînt astfel nu din întîmplare ci sortiți sărăciei fuge de poliție, pentru că nu are acte de identitate, fiind sigur că nu i se va da niciodată dreptate ; ei nu se simt în largul lor decît ascunși sau printre cei amărîți, cei care n-au străbătut un foarte lung drum spiritual ca să-i înțeleagă. Orașul (din 1850), burghezia (din aceeași epocă) nu le sînt propice celor amărîți. Sînt băgați la ocnă sau în ospicii mai rele decît temnița ; oricum sînt hărțuiți. Dezertorul trece prin trecătoarea Morgins. Iese ca un cerb, buimăcit, din pădurile de pe versantul nordic al muntelui Valais. Dar înainte de a-l urmări pe drumul care o să-l ducă de la trecătoarea Morgins la groapa din cimitirul de la Nendaz trebuie să constatăm că a fost excelent poreclit de locuitorii din Valais ; este pur și simplu un *dezertor*. Dezertează dintr-o anumită formă de societate pentru a se duce să trăiască într-alta.

Să ne închipuim cum arăta muntele în 1850. Nu era ca acum, o uzină pentru schiat, cu autostrăzi, aerodroame, elicoptere, telescaune pentru schiori, funiculare, caravane de autobuze și hoteluri de lux cu douăzeci și cinci de stele. Era eroismul sordid. Nu se venea aici nici în timpul verii, iar cei care îl locuiau iarna trăiau dormitînd. Găseai și urși în pădure. Drumurile forestiere nu depășeau ultima casă a ultimului cătun ; din toamnă pînă la sfîrşitul primăverii, şiroiau pîraie de noroi şi de baligă. Dincolo de şirul hambarelor nu erau decît poteci abia marcate, aproape pustii. Era Tibetul în plină Europă. Cînd pomeneai de Alpi însemna să-l evoci pe Dante. Dar este suficient să vezi gravurile epocii. Unele erau desenate la modă, făcute de artişti care nu urcaseră niciodată mai sus de turnurile de la Catedrala Notre Dame şi dădeau astfel chip legendei. Orice călător, chiar dacă nu părăsea cupeul diligenţei (căci îţi trebuia uneori, ajuns deasupra prăpastiilor, un adevărat curaj) îşi făcea la întoarcere însemnările de călătorie împînzindu-le cu semne de exclamare, cu Oh ! cu Ah !, Doamne Dumnezeule ! Vai ! A trece Alpii însemna să treci în altă lume. Pe drumuri te atacau tîlharii. La hanuri riscai să fii asasinat sau cel puţin jefuit. Cascadele zănatece, vuietul vîntului printre stînci, vocea de bas a ecoului şi acel şuier misterios care se aude în pustiurile telurice năuceau pe străini şi prosteau pe localnic. Morbul guşaţilor te pîndea cu protuberanţele sale din toate fîntînile. În Savoia se vindea o sare specială, roşie, iodată chimic. Era în acelaşi timp ţinutul farmacopeei şi al bufoneriei ; oamenii culegeau ierburi de leac şi nu se puteau lecui de superstiţii. Pe acolo sfînta Maria li se arăta păstorilor. Se mînca pîine veche de şase luni pe care trebuia s-o despici cu satîrul. Iarna nu se puteau îngropa morţii ; erau păstraţi pînă vara, pe acoperişul caselor, în zăpadă.

---

[1] Cartouche (Louise-Dominique), șeful unei bande de hoți (1693—1721).

[2] Mandrin (Louis) faimos șef de tîlhari (1724—1755).

„Abondance“ nu-i un nume potrivit. Era un tîrg amărît, noroios, care n-avea nimic din abundenţă. Drumul ce venea de la Thonon de-abia era marcat, atît cît să-l poată deosebi catîrii, fiind singura cale de acces. De-abia avea vreo cinci uliţe strîmte, fără magazine, doar cu un băcan, care vindea mai ales ţesături, şi fără nici un meşteşugar, în afară de un şelar care la nevoie putea să cîrpească şi o încălţăminte. Mai era o mănăstire de călugări, a sfîntului Maurice d'Agaune — călugări ce nu păreau deloc hîtrii sau petrecăreţi (în celtă Agaune-Acaunum, piatră ; era un defileu stîncos care dădea în nişte mlaştini puturoase ; acolo fusese venerat mai întîi Mercur, zeul hoţilor). De la Abondance se ajunge la trecătoarea Morgins pe o potecă de contrabandişti. Vara un puternic miros de bălegar împuţea totul. Iarna, gerul făcea să dispară mirosul, dar lumina zilei nu era decît o licărire într-o pivniță.

Am căutat la Abondance urmele trecerii Dezertorului: nu le-am găsit; nici la mănăstire, „proslăvire veșnică a oamenilor și a suferințelor lor", unde ar fi putut face o haltă, și ar fi găsit clienți și motive de inspirație, nici la locuitorii tîrgului. Totuși tocmai pe vremea aceea, după cum am spus, acolo era refugiul ideal pentru un personaj de acest fel. Jandarmii nu cercetau prea des meleagurile acestea. Aici erau prost văzuți de toată lumea, inclusiv de călugări, contrabanda fiind păcatul cel mai neînsemnat al fiecăruia. Părea firesc să găsești un sfînt Gheorghe, un sfînt Mauriciu, o icoană oarecare. Nimic. Și totuși dacă ar fi fost pe aici trebuie să se fi odihnit puțin, înainte de a trece frontiera. Probabil a cerșit, dar n-a trăit din arta lui. S-ar părea că n-a găsit un climat potrivit de partea aceasta a Alpilor.

Nici o urmă la Morzine, la Samöens, la Sixt, nici la Chamonix, nici la Sain-Gingolph, nici la Saint, nici la Monthey. Ar fi putut să vină la Valais, pe valea Ronului; unii așa cred, dar nici o urmă în valea Ronului. Cu siguranță că nu s-a dus la Sion. Dacă stai și te gîndești, absența asta de urme este uimitoare. Iată un om care, odată ajuns în regiunea Nendaz, începe să picteze cu o pricepere care dovedește o obișnuință, și, în afară de Nendaz, nu găsim nimic pictat de el nicăieri. N-a pictat decît în acest sat de munte din ținutul Valais; acolo și nicăieri în altă parte. Totuși are treizeci și șase de ani cînd intră în Elveția, e un bărbat în toată firea. N-o să se pretindă că pînă la treizeci și șase de ani n-a pus mîna pe pensulă; dar nici o urmă; iese din neant.

De cealaltă parte a Alpilor nici nu exista. Trece prin pasul Morgins și de aici devine pictorul din Nendaz! Avea pregătite culorile lui în traistă sau dacă n-avea traistă (căci la un asemenea fenomen, la o asemenea stirpe era foarte posibil) în buzunare. Dar la Abondance, n-a putut să-și procure culori, și nici la Val-d'Iliez, nici la Salvan, nici la Champex. Atunci, de unde? Căci n-a coborît în vale și nu se găsesc negustori de culori și nici spițeri pe pantele acestor munți! Că n-a comis o crimă (și poate nici măcar un delict — în afară de sărăcie) treacă-meargă, sînt unele persoane pe lumea asta care n-au comis crime, fie și politice ; dar să țîșnească din pădure prin generație spontanee, să iasă astfel din neant, iată ce-i de nesuportat. Ne-ar place să găsim o mică pictură undeva, o pietricică de care și-a șters penelul : nimic, neant total, beznă absolută. N-a fost văzut niciodată, n-a existat niciodată, nu s-a născut niciodată înainte de a fi pășit peste liziera pădurilor ce se află deasupra trecătorii Morgins.

În diferite perioade ale existenței lui, va trebui să revenim la acest „neant al Franței“, la acest zero de unde acum îl vedem ieșind. Cînd ni se va părea puțin prea ușor să-l înțelegem, puțin prea simplu, puțin prea naiv, vom avea nevoie, pentru a-l vedea așa cum este, să ne amintim de grija cu care și-a șters urmele sau să admitem că l-au transportat zeii ; în ambele cazuri, am deveni prea naivi. Sub candoarea coloritului său, sub prospețimea emoției sale, nu va trebui să uităm niciodată, bezna de unde vine, umbra ce l-a înconjurat îndelung.

Defileul Morgins se află deasupra pîclei Ronului. Jos, din lăptoasa exhalare a fluviului, se văd țîșnind vîrfurile înalților plopi care însoțesc drumul spre Martigny și, dincolo, piramida ce marchează cotul, curba văii, spre Sion și ghețarii cei înalți. De cealaltă parte a văii, se află „ținutul d'Enhaut“ și grămada albicioasă a norilor unde scînteiază pereți de stînci umede. În fața lui pintenul Midi, muntele în permanentă prăbușire ce țipă ca o vulpe, cînd dezghețul îi umflă rocile dezagregate.

E o seară de toamnă. S-a făcut frig. Este ora trei după-amiază, soarele a asfințit, lumina-i plăcută, un vîntuleț s-a stîrnit de jos. La Morgins se pregătește „coborîrea de vale“ ; oamenii au coborît din cabane, cel puțin de două săptămîni. Au și început să spargă nuci și se pregătesc să mai spargă în tot timpul acestei lungi nopți care începe.

Omul nostru profită de restul zilei ca să treacă în cealaltă țară. Este un bărbat impunător, și, pe atunci, viguros. Și-a făcut un toiag nou dintr-un frasin. E puțin cam mirat de apa roșie care curge în pîraie, nu știe că există izvoare feruginoase pe aceste meleaguri. Roșul ăsta neobişnuit este într-adevăr semnul că a trecut o frontieră — o alta decît cea a Statelor. Se îndreaptă pe coasta muntelui, spre depresiunea Illiez.

Pajiştele n-au îmbrăcat încă straiele de iarnă. Iarba nu-i încă pîsloasă, e înaltă şi mai oboseşte pasul ; nucii şi-au pierdut frunzele şi un vîntişor tăios apleacă ultimele panaşe din vîrful crengilor ; castanii se mai amăgesc cu frunzişul lor întunecat, care trosneşte, încolţit de focul iernii ; arţarii sînt roşii ca sîngele şi în cenuşiul înserării purpuriul lor păstrează lumina, scînteind în potecile cu tufişuri ca nişte mari lămpi cu globuri.

Locuinţele în depresiunea Illiez sînt risipite pe coaste. Ferestrele se aprind una cîte una. Cînd tăcerea cîştigă înălţimile, se aude în vale uruitul surd al unui convoi de căruţe ce coboară spre Evouettes. Cîinii latră departe, jos, departe pe înălţimi, înainte, în fund, spre Morgins, care începe să scînteieze în cuibul lui.

Omul nostru a mîncat oare ? Nu se ştie. Nu se ştie dacă acest soi de pictor mănîncă. Oricum, se ştie că a fost primit într-o dimineaţă la cabanele din Prabys. În adevăr petrecuse noaptea în fîneaţa unei colibe aproape de Viése, ale cărui ape îngheţate nu mai mugeau pe înălţimi.

Mîncă pîine şi brînză cu un bărbat bărbos. Refuză să bea vin. Se simţea bine. Începu să-i încolţească gîndul că avea poate undeva un fel de patrie. Vorbi îndelung cu ţăranul din Prabys. Se exprima foarte bine, preà bine, cu vocabularul totdeauna neliniştitor al celor care îşi duc la păşunat vite mai mari ca vacile, şi invizibile ; dar trebuie mult ca să descumpăneşti un om al muntelui din depresiunea Illiez. Căci de aici începe ţinutul Vouivre, al micilor zîne, al drăcuşorilor, al spiriduşilor şi cine ştie al cîtor alţi „vîrtejiţi“ şi „slăninoşi“ şi „sinagogi“ [1] ? Lumea pastorală nu-i niciodată foarte liniştită. Viaţa contemplativă te face să cobori în fundul unor hăuri blestemate. Trebuie mulţi „zei aproape diavoli“ ca să trăieşti în tovărăşia animalelor şi ierburilor. Cine alungă turmele dincolo de îngrăditurile cele mai de neîntrecut ? Cine stîrneşte noaptea vacile şi le sileşte s-o ia razna înebunite pe povîrnişuri ? Cine schimbă pe creştini în lupi ? Căci s-a văzut şi asta ! Atunci ? Răspunsul nu poate fi găsit decît în acest limbaj „înflorit anapoda“, unde-i mai multă vorbă decît tîlc. Aşa sporovoiau Dezertorul şi ţăranul în acea dimineaţă de octombrie ferecată de pîclă din toate părţile.

---

[1] Duhuri rele care se presupune că se întîlnesc în anumite locuri.

O să meargă. Trebuie să urci încă puţin de-a lungul acestei coaste de munte şi, în ciuda faptului că văcarul ar fi vrut în această zi, fără orizont, să-şi confrunte mitologia cu cea a trecătorului, Dezertorul se informează numai despre drumul pe care trebuie să-l urmeze.

Unde se duce ? nu ştie ; drept înainte. Drept înainte, tocmai astăzi cînd nu vezi nici la doi paşi — aşa poţi să-ţi frîngi gîtul — dacă nu iei o cale mai pe ocolite. Fireşte, există una, totdeauna există una, undeva. Ar trebui să urce la Champéry. Acolo-i o trecătoare care se numeşte Clusanfe ; duce la Granges şi la Salvan.

Iată-l deci pe omul nostru urcînd la Champéry, apoi la Clusanfe ; şi iată-l la Granges (care nu înseamnă nimic, dar el n-are nevoie de nimic) ; şi iată-l aproape de Salvan (însă cu ceaţa asta, nu vede jumătate din neplăcerile care-i dau tîrcoale) într-un canton unde trebuie să pipăi de şapte ori cu piciorul înainte de a face un pas. Dacă ar fi să ţii seamă de zgomote, cu urechile ciulite mereu, s-ar zice că sînt prăpăstii mai peste tot.

Îl scoate din încurcătură o bătrînă care-l ajută să iasă din ceaţă şi-l călăuzeşte. Cu ea la fel vorbeşte, „înflorit anapoda“, în timp ce merg împreună. I-a dat un colţ din şorţul ei ca să-l ţină şi să nu se rătăcească.

Numai după-amiază o să vadă cîte ceva din ţinut : zade de pe acum roşcate, care şi-au pierdut jumătate din ace, o porţiune dintr-un gheţar albăstrui, o rîpă, neagră ca noaptea.

Ţăranca bătrînă care l-a dus la Salvan l-a sfătuit să nu urce spre Finhaut. Cu vremea asta proastă, mai ales că nu-i om de-al muntelui ; l-a îndemnat să coboare la Martigny. Dar Martigny înseamnă vale, deci convoi poştal, şi la fiecare popas un jandarm călare care te cercetează. Coboară, dar nu pînă jos de tot ; petrece noaptea la Râpes. Acolo, nu se ştie pe cine a întîlnit, nici nu s-a descurcat ca să se adăpostească şi să mănînce. O taină în plus sau în minus nu-i dăunează omului nostru : este alcătuit din taine suprapuse.

Deci, de la Râpes nici o știre. Tot ce se știe este că a ajuns la Salvan, într-o zi către prînz, cînd era o ceață deasă ; ținîndu-se de șorțul unei bătrîne care făcea brînză, trece pe lîngă un han, fără să se oprească, deși cam burnița, și o ia spre vale. Că n-a ajuns pînă la Martigny nu-i decît o ipoteză, dar nu ni-l închipuim pe drumurile foarte frecventate ; a intrat fraudulos în Elveția ; și dacă a intrat fraudulos însemna că avea motive ; motivele sînt aceleași care trebuie să-l fi făcut să se țină departe de locurile cu trecători obișnuite.

Faptul că s-a oprit la Râpes este o presupunere. N-a putut să meargă mai departe în ziua aceea. Discuția cu bătrîna l-a făcut prudent. Vremea mai de grabă se înrăutățește, toate stîncile care îl înconjoară scuipă ceață. Se înnoptează la orele trei. Știe că sus îl așteaptă o mulțime de necazuri : a văzut prin zdrențele negurii chipul hîd al ghețarilor și al piscurilor ascuțite și n-are mereu un colț de șorț de care să se țină ca să nu rătăcească drumul. Nici în vale nu-i mai bine ; acolo, oamenii îl pîndesc și-l amenință. Fără îndoială îi e mai frică de-alde-ăștia decît de primii ; iată de ce-i mai cu temei să ne închipuim c-a ales între cele două pericole. Trebuie să fi căutat o șură unde s-a împrietenit cu cineva. Este și obosit. A făcut mai mult de zece leghe în două zile și jumătate (fără să mai ținem seamă de drumul de la Abondance și înainte de a ajunge la Abondance).

Dacă întîrziem de-a lungul drumului ce l-a dus la Nendaz, o facem pentru că ni se pare că Dezertorul și-a „fabricat“ un suflet în vremea asta ; căci este mereu inexplicabil de ce n-a lăsat picturi de partea cealaltă a Alpilor. Cea mai neînsemnată știre, cea mai neînsemnată întîlnire, peisajul, vremea, zgomotele auzite, temerile, viitorul întrezărit, — totul, are atunci importanță. Dacă nu putem să-l „făurim“ cu toate „ingredientele“ astea, nimic nu-l va explica niciodată.

Cînd a plecat după halta nocturnă la Râpes, Dezertorul are o aventură pe care a povestit-o mai tîrziu lui Jules Dayan din Basse-Nendaz. De la Râpes a coborît

— cum era firesc — pe drumul spre Sembrancher. Adică pe marea arteră de comunicație cu valea Aoste prin Saint Bernard ; ea este străbătută în toate direcțiile de trăsuri, călăreți, șarete, pietoni. În plus, era miercuri, ziua cînd trecea poșta spre Italia, și omul nostru este depășit de vizitiul poștalionului escortat de trei jandarmi. Iată ce-i îngheață urechile mai mult decît crivățul care suflă tăios. De altfel crivățul risipise ceața în tot ținutul, cerul era albastru închis, și, în ciuda frigului aspru, toamna își oferea una din frumoasele ei zile, aurite ca o caisă.

Străbătînd Les Valettes vede un drum care o cotește spre dreapta ; se grăbește să-l urmeze. Se zorea să părăsească drumul mare, străjuit de jandarmi călare ; așa a intrat în depresiunea Ferret. I-a păstrat o amintire foarte vie, aproape obsedantă. Mai tîrziu i-a vorbit despre ea lui Jules Dayen, iar un an sau doi înainte de a muri și Mariei Asperlin de Sion.

Îndată ce a intrat în vadul depresiunii, crivățul a încetat să-l sîcîie. Îl mai aude șuierînd pe înălțimi, dar nu-l mai înfruntă pieptiș, nici nu-i mai pătrunde pe sub haina de vînzător ambulant. Îl feresc zadele.

În stînga sînt movile cu pășune cosită, acum cam îngălbenită, un peisaj foarte robust, totuși blînd și atrăgător, pe terasele glaciale și depresiuni. Dar, la dreapta, se află ceea ce în 1850, se numește un infern : rocă și chiar un amestesc de cristal de rocă și granit, un fantastic castel mineral țîșnind spre cer, cu unghiuri, creneluri și piscuri de unde coboară pîrîiașe și cascade. Lumina zilei este asemănătoare cu acea jucăușă din Italia ; totu-i neted, totu-i curat, totul scînteiază. Fiecare obiect are reflexul lui : pe cel mai neînsemnat firicel de iarbă se prelinge același șiroi de aur ca în șuvoaiele de ape care se năpustesc de pe masivul Argentières și din Trient. Chiar frigul e șprințar și voios.

Este un ținut sărac ; însă Dezertorul n-are nevoie de bogății ; dimpotrivă. Oamenii bogați se oțăresc la tine și te bruftuiesc. Îi e teamă de o asemenea tovărășie ; există totdeauna cîțiva jandarmi în preajma lor. Se simte în largul său într-un ținut ca ăsta. Cîmpurile cu cereale și cartofii sînt foarte mici, fîneața-i măruntă și fără otavă. Colibele sînt de lemn, înălțate pe piloți și înzestrate cu prăjini ca să se usuce ierburile. Oamenii au învățat să scoată ceva și din piatră seacă. Cînd a ieșit din cîmpul de zade, Dezertorul a traversat niște livezi mici, asemenea miriștilor. Această „mică“ proprietate îl încîntă. Pe urmă intră din nou în pădurea de zade. Drumul urcă pieptiș. Din cînd în cînd, prin frunzișul încurcat al zadelor, apare vertiginoasa construcție a piscurilor, steagurile verzui ale ghețarilor. Lîngă el vuiește rîul Durnand. Pășunile pe care le găsește cînd iese din pădure nu-i ușurează urcușul. În sfîrșit, lasă rîul Durnand, care o ia spre dreapta și, amețit de tăcerea neașteptată ce-l înconjoară după ce a urcat un dîmb, coboară agale spre vîlceaua din Champex.

Nu s-a oprit în sat. De mult s-a obișnuit să nu țină seama de chiorăitul stomacului gol. Și el știe să trăiască mîncînd puțin ; mai are în buzunare o bucată de brînză și un colțuc de pîine pe care i le-au dat alaltăieri cei din colibele de la Prabys. Își caută un adăpost și se instalează aici avînd în față frumoasa priveliște a unui mic lac. Își amintește de bătrîna care l-a ajutat să se descurce printre prăpăstiile de la Salvan ținîndu-se de șorțul ei. I-a vorbit despre un lac unde se ascunde rîul Vouivre și își spune că — fără îndoială — acesta-i. În orice caz, lacul oglindește masivul Grand-Combin și oglindirea înaltei arhitecturi de stînci construiește în ape castelul de-andoaselele, acolo unde șarpele cu coada de diamant poate să-și exercite stăpînirea. În acest adăpost își mănîncă pîinea și brînza, în timp ce crivățul care mîngîie apele micului lac face să tremure zidurile castelului din Vouivre, învălmășind culorile cafenii, albastre, verzi, albe și chiar pe cele negre (care, orice s-ar spune, au o culoare.)

Să profităm de vremea asta luminoasă ca să spunem cu ce seamănă Dezertorul. Este un bărbat în plină putere, între treizeci și șase și patru zeci de ani, impunător, cu un ton ușor afectat în vorbire, ca oamenii care au un grad oarecare într-o breaslă. Și ca să-ți fie onorat gradul, e deajuns să ai o virtute care impune oamenilor. Cît despre virtute, Dezertorul pare s-o fi avut ca pe o însușire firească, deoarece îl ghicești imediat pe virtuos, cum îl ghicești pe miop, căci „fabrică“ virtutea la fel de natural cum „fabrică“ sudoarea. Astfel lăsa ușa deschisă pennntru tot ce vede și, mai ales, pentru tot ce-i privește pe zei. Folosim aici pluralul căci, dacă Dezertorul n-a pictat decît pe Cristos și pe cei din preajma lui, a creat — din instinct — și cîntece primitive pe o structură de legendă celtică, a făcut și descîntece, ba și farmece chiar și s-a ocupat de leacuri. Ca toți virtuoșii, este naiv. Are ochii căprui. În sfîrșit poartă barbă (castanie), și a purta barbă în 1850 înseamnă ca a fuma pipă azi (în 1966). Asta vădește o virilitate robustă și calmă. Ceea ce-i fals, firește, deoarece nu-i nici robust, nici calm și n-are decît virilitatea virtuții lui. Barba avea un mare avantaj : îi dădea o înfățișare familiară ; nouă din zece oamenii de la munte, printre care peregrina, poartă barbă ; la fel nouă din zece aveau ochii căprui. Așadar trece neobservat, sau crezi că-i din partea locului. Numai cînd vorbește pare un străin. De la început face fraze cu vorbe cunoscute, firește, dar care nu se prea folosesc ; apoi are un accent puternic, pe care îl poți califica, la prima vedere, drept alsacian, dar foarte bine poate fi din Savoia. Dialectele țărănești de prin Cluses, Bonneville, Passy au lentoarea, tonul și pronunțarea germanică a diftongilor, ceea ce se numește (la prima vedere) accent alsacian. Mai ales pentru urechile celor care nu-s obișnuiți să audă accentul alsacian, ceea ce-i cazul la Valais, în 1850. Să adăugăm că Dezertorul nostru este înalt, dar are umerii puțin încovoiați, ceea ce-i dă aerul unui lucrător manual. Dar uite, dacă-i privești mîinile nu știi ce să mai crezi : are mîini albe și fine !

Acum cînd îl examinăm este tînăr și viguros. Poate n-a mîncat totdeauna pe săturate, dar sînt numeroși oameni de soiul lui pe aceste meleaguri. Se întîmplă unor buni lucrători calificați să „sară“ peste o masă din două. Și asta a făcut ; uneori a „sărit“ peste două mese în șir. Dar n-a murit. Trebuie mult ca să moară de foame un astfel de om. E slab, dar ține la oboseală și post îndelungat. Învățat să nu depindă de stomac, se adapă aproape tot timpul din spiritul lui : cel care visează prînzește, aidoma celui care doarme. Firește, un asemenea regim nu predispune la obezitate. Însă, dacă ar fi avut burtă, n-ar fi putut alerga ca un iepure. Este croit pentru fugă, fuge de orice și oricînd. Nu-i nevoie să căutăm un motiv special ca să justificăm trecerea lui în Elveția : este un om care pleacă mereu. Nu se va opri decît cînd va găsi un refugiu bine ascuns.

E foarte încredințat că a găsit ce-i trebuie în valea Ferret. Poate nu chiar pe „balconul" de la Champex, puțin prea în văzul tuturor, puțin prea însorit, dar, după halta pe marginea micului lac, se îndreaptă spre înălțimile învecinate. Urcă de-a lungul rîului Drance. La început, totul îi spune că a ajuns la țintă. După ce se va fi convins mereu mai mult pînă la sfîrșitul zilei că străbate un mic paradis terestru, noaptea îl surprinde sub mestecenii de la Arlaches. Acolo îl primește un om de treabă, care-l însoțește cîteva sute de metri pînă la intrarea în sat. Acesta-i oferă ciorbă cu slănină și culcuș pentru noapte. În exaltarea asfințitului, cînd ultimile raze ale zilei îi înfrumusețau încă paradisul, nu observase că frigul se înăsprise. Acum, cînd strachina plină de ciorbă cu slănină îi fumega sub nas, în vreme ce înmoaie fărîmituri din coltucul de pîine din secară, îl copleșește recunoștința pentru această familie care i-a îngăduit să mîie peste noapte. Crivățul șuieră în scîndurile casei de lemn. Înăuntru este plăcut, dar afară parcă s-au deslănțuit toate forțele infernului : tenebrele nechează și munții urlă cu toate ecourile.

Seara și noaptea asta sînt memorabile ! Este pentru prima și ultima oară cînd Dezertorul consimte să fie oaspetele cuiva și se așează în fața unei vetre. Lîngă sobă i s-a făcut un pat din niște saci vechi. Are un culcuș bun, îi e cald, dar nu doarme. Ascultă rafalele de afară. Ar trebui să se felicite că se află la adăpost ; dar nu-i în largul lui. Cînd vîntul se depărtează aude respirația regulată a bărbatului și a femeii, pe băiețașul care se foiește și murmură în leagănul lui. Are impresia neplăcută că-i un corp străin într-un mecanism unde nu-i nevoie de el ca să funcționeze cum trebuie, ba chiar că ar fi mai bine să nu fie el acolo ca totul să reintre în normal. E de prisos, și poate a plecat din Franța tocmai pentru că avea de atunci această impresie. Oricît de paradoxal ar părea un asemenea simțămînt, la prima vedere, el își spune că ar fi mai firesc la locul lui, afară, în vînt și frig. Elementele naturale, chiar deslănțuite, par anume făcute (și în realitate așa și sînt) pentru om, oricine ar fi : îl înspăimîntă, îl îngheață (sau îl mîngîie), dar tocmai teroarea și frigul nu există decît în raport cu ființa umană care le simte; știe că nu este uitat, că e indispensabil. Toate locurile-s ocupate în univers, mai ales dacă sînt lîngă sobă. Cele din mijlocul furtunii sînt libere.

A doua zi, vremea este înșelătoare. Vîntul s-a întețit, coboară răzuind totul pînă în fundul văii Ferret: îndoaie mesteceni, răscolește în spume apele lăptoase ale rîului Drance. Vîntul, ascuțit ca un brici, taie chipurile și mîinile. Lumina-i echivocă, cerul s-a întunecat fără să se fi înourat: azurul este pur și simplu acoperit cu un fel de funingine, fără reflexe. Zadele șuieră, mestecenii trosnesc, brazii vuiesc.

În acest vacarm melancolic, Dezertorul își urmează drumul spre valea Ferret. Curînd îi e frig, curînd îi e foame, în sfîrșit se simte în largul lui, adică la el acasă. Dar, pe măsură ce urcă de-a lungul rîului Drance, peisajul devine din ce în ce mai mineral, elementele naturale își joacă rolul într-un decor tot mai ostil persoanei umane. Cînd se îndreaptă spre Prayon, Dezertorul șovăie: căutarea unui loc care să-i priască, dacă o ia în această direcție nu înseamnă oare să caute cu tot dinadinsul moartea? Iată-l înaintea „căldării“ de la Neuva; ghețarul este suspendat deasupra capului său. O să se străduiască să lupte în același timp împotriva vîntului care-i izbește genunchii și a instinctului de a trăi ce-i îndepărtează din minte seducțiile infernale ale piscurilor. O să meargă (îi va spune el mai tîrziu lui Jules Dayen) pînă la Ferret. Acolo se va adăposti sub streașina capelei și o să rămînă ore întregi vlăguit. Paradisul îi scapă. Va trece noaptea în fîn, nemîncat, dar cu mintea ageră.

Acum știe de ce sînt atît de puțini amatori pentru locurile unde suflă crivățul. Observă chiar că nici pe aici nu s-ar putea stabili. Nu-i teamă nici de frig, nici de foame, dar a înțeles în sfîrșit că nu va putea rezista deznădejdei. Oamenii din partea locului nu trăiesc decît cu ajutorul familiei și al meseriei.

În timpul zilei a făcut cale întoarsă. A coborît din nou valea Ferret cuprins de un fel de somnolență: o lume de nesesizat îl înconjura; cînd ajunse din nou la

Arlaches, făcu un mare ocol prin pajiști, pentru a evita casa unde fusese primit în ajun. N-a știut să spună lui Jules Dayen, nici Mariei Asperlin de Sion cum trei zile mai tîrziu se afla iar la Trétien, deasupra Salvan-ului. Sigur e doar că ieșind din valea Ferret, instinctul de conservare l-a îndemnat să se întoarcă, de parcă ar fi greșit drumul. A reluat mașinal calea Franței.

Abia își amintește că fusese mort de oboseală și de foame. Se pare că nu s-a hrănit deloc aceste trei zile. Cum era timpul ? Nu știe, nu mai exista timp pentru el. Intră în biserica din Trétien. Nici măcar nu-i sigur că a intrat din propria-i voință în capela abia mai mare ca o cabană cu care și seamănă ; în adevăr, intrase într-o construcție asemănătoare cu acelea unde avea obiceiul să găsească fîn ; doar avea nevoie să se ascundă și să moară. S-a întîmplat să fie o biserică.

Era cam trei după amiază. Mirosul de tămîie l-a liniștit. Își amintește de mirosul de tămîie. Este prima noțiune despre lume de care își reamintește după mirosul gheții din Ferret.

Pe atunci, în biserica din Trétien slujea preotul din Salvan. Urca la Trétien de două ori pe săptămînă. Era tocmai una din aceste zile, sau mai de grabă sfîrșitul ei ; era gata să se reîntoarcă la Salvan. Înainte de plecare, făcu un mic ocol prin biserică ; îl găsi pe om istovit. Acest preot de la munte, obișnuit să trăiască împreună cu oameni aspri, înțelese imediat că bărbatul de acolo era la capătul puterilor, atît a celora care rezistă vieții cu mușchii, cît și a celora ce o înfruntă cu sufletul. Era deci o treabă care-l privea.

Și a dus-o bine la capăt. Cu toate că stomacul îi era gol, Dezertorul s-a lăsat rugat foarte stăruitor ca să primească un colțuc de pîine ; ascultă chiar cu nesaț tot ce bătrînul preot (puțin înspăimîntat de prezența acestui zănatec la capătul puterilor) încerca să-i spună. Nu numai îl ascultă, dar îl și înțelese. Nu numai îl înțelese, dar depăși limitele înțelegerii ; înțelese chiar ceea ce preotul nu spunea, ce n-ar fi spus niciodată, ce s-ar fi ferit să spună. Cuvintele prinseră să aibă două sensuri : cel de care toată lumea se servea ; celălalt ce aparținea vocabularului special folosit numai de Dezertor pentru a-și apăra viața.

Ajungem la soluționarea unei probleme mărunte. Se poate să vă fi întrebat pînă acum dacă Dezertorul avea vreo traistă oarecare cu el : raniță sau bocceа, dar oricum un bagaj. Hoinărea în Valais, cu un toiag într-o mînă și cu cealaltă în buzunar, sau avea straiele obișnuite ale drumețului ? Avea straiele obișnuite ale drumețului — bocceaua, cîteva obiecte împăturite într-o basma — căci la Trétien găsim prima pictură a Dezertorului. Avea deci și cu ce picta : peneluri și culori (pe care nu și le-a putut procura de cînd l-am văzut ivindu-se din pădure prin trecătoarea Morgins). Silueta începe să i se contureze.

Această primă pictură reprezintă un sfînt Mauriciu. Nu-i *Sfîntul Mauriciu din Agaune, martir* pe care-l va picta mai tîrziu la Nendaz. Este o mică filă de hîrtie de formatul unui caiet de școală. Sfîntul Mauriciu are chipul unui locuitor obișnuit din Valaisan (în 1850) : barba stufoasă, mustăți dese, mici ochi vioi, statură impunătoare. Nu-i călare (căci cel pictat mai tîrziu este pe cal). E portretul clasic al unui țăran de treabă.

Ne putem închipui foarte bine de ce și cum a fost pictat un asemenea sfînt Mauriciu. Dezertorul a refuzat să-l însoțească pe preot pînă la parohie. L-a făcut să înțeleagă pe omul lui Dumnezeu că nu mai poate, că nu mai trebuie să accepte ospitalitatea unui cămin uman, că-i în joc viața lui, și chiar sărăcăciosul decor al unei amărîte de parohii, unde vine de două ori pe săptămînă un preot itinerant, este un pericol mortal pentru el. De cînd a fugit din valea Ferret, nu și-a regăsit liniștea decît în casa Domnului care-i a nimănui și-n mirosul de tămîie. Cere doar un grajd, o colibă, o grămadă de fîn, unde să găsească din nou tocmai impersonalitatea bisericii și mirosul suav al ierburilor pămîntești. Și preotul (care era aproape țăran get-beget) a înțeles foarte bine. Așa că i-a procurat ușor ce-i trebuia : n-are de făcut decît cinci sau șase pași afară din biserică ca să găsească într-adevăr o colibă, cum nu se poate mai bună, și fîneață cu miros îmbietor. Preotul știe prea bine că fînul este un bun prieten de noapte, că în privința asta Dezertorul n-o să fie în voia soartei ; rămîne sufletul. Dar în ce privește sufletul, deasemenea lucrurile sînt rînduite, așa cum a constatat după cîteva zile cînd s-a întors la Trétien. Lăsase capela deschisă și sfătuise pe om să vină să se refugieze aici în timpul zilei. Spera în harul Domnului. Avea dreptate, harul îi fusese dat ; omul desenase și pictase un sfînt Mauriciu.

Această primă manifestare artistică a Dezertorului, care se va intensifica de îndată ce își va fi găsit „reședința", nu-i acum decît un motiv de a trăi. În realitate, va rămîne totdeauna un motiv de a trăi ; dar îl va ajuta totodată pe un asemenea personaj rătăcitor să-și încheie socotelile cu puterile de dincolo. Iată-l deci într-o măsură asigurat ; începînd de acum nu va mai fugi îndărăt, ci, în toate chipurile, înainte.

A stat la Trétien cam o săptămînă. Și-a întremat mai ales sufletul, căci fizicul nu fusese prea tare atins. Era o matahală, sănătos tun, care n-avea să dea ortul popii fiindcă postise cam mult. Sufletul, despre suflet nu se putea spune la fel : pe el mizeria îl uzează cel mai mult ; dar, după șapte sau opt zile de odihnă într-o bisericuță care-l ferea de vînt și nu lasă să pătrundă din toamnă decît o umbră blîndă, sufletul se pregătise din nou să-și continue existența. Totuși trebuia să întoarcă spatele munților. Trebuia să lase piscurile și stîncile colțuroase din Le Grand-Combin și munții ivorii, albaștri, trandafirii, de pe fundalul orizontului. Să nu ne apropiem de ei. Preotul îi vorbește despre terasele care domină Ronul spre Saxon și Sion. Acolo trebuia să meargă.

Pentru a merge spre aceste locuri binecuvîntate, trebuie mai întîi (dacă vrei să eviți munții) să cobori în vale pînă la marginea localității Martigny. Dezertorul mărturisește preotului că este dezertor, deci că n-are acte de identitate. Mai mult încă decît în zilele noastre, anul 1850 înseamnă epoca „actelor de identitate" ; cel care vrea să călătorească departe trebuie să fie burdușit cu ele : să aibă de toate soiurile, de toate culorile, cu ștampile de toate formele, și se știe că, în plus, asemenea hîrțoage nu sînt aproape niciodată cerute burghezilor, dar că-i de ajuns să porți o haină mai răpciugoasă, un pantalon mai cîrpit, să fii prost bărbierit, să ai o barbă de două zile (și era cazul) pentru ca să fii sîcîit mereu și de oricine.

Dacă n-ai deloc acte de identitate înseamnă închisoare ; și dacă ajungi pînă la Martigny, dai cu nasul de zidurile jandarmeriei.

Preotul din Salvan era un om cumsecade. Pe Dezertor lipsa actelor de identitate îl recomanda în mod deosebit ca pe o oaie rătăcită pentru sufletul lui bun. „O să te însoțesc, i-a spus. Sînt foarte cunoscut în regiune. Cînd o să mă vadă cu dumneata — cu toiagul în mînă — o să creadă că sînt un pașaport destul de bun și n-o să te întrebe nimic."

Astfel, au mers amîndoi de la Trétien la Salvan ; pe urmă la Vernayaz, la Martigny-Ville, la Martigny-Bourg, unde preotul îi arătă omului său drumul spre trecătoarea Lin. „Pe acolo, în jos, înainte, o să găsești un fel de „balcon" pe unde te vei putea strecura. Treci defileul și ia-o pe aceste drumuri ; vei găsi mîntuirea la fiecare pas. N-o căuta în altă parte decît în inima ta, căci văd că vorbesc unui om cucernic." Îl lăsă s-o ia înainte, în timp ce el se întoarse la parohia lui.

Îi vorbise de mîntuire, dar nu-i vorbise de jandarmi. Mîntuirea este mai ușor s-o făurești decît se crede. Dumnezeu este indulgent ; dar jandarmul „caută purecі și pe un cap de marmură".

Toamna se odihnea. Vijelia care răscolise văzduhul deasupra văii Ferret se potolise. Dimineața era atît de liniștită, încît se auzea zburătăcitul unor păsări. Dezertorul urcă prin pădurea de zade. Pajiștile erau tapisate cu o iarbă subțire care nu-și pierduse nuanțele aurii. Se făcuse frig, dar soarele dăruia cînd și cînd cîte-o rază fierbinte. În sufletul fugarului gîndurile începeau să se rostuiască.

Ajunse în defileul Lin în același timp cu un jandarm care venea pe cărarea dinspre Sascop. Întîlnirea s-a petrecut fără nimic neplăcut. Cei doi au mers chiar o leghe împreună. Reprezentantul legii se ducea la Villard. Dezertorul avu inspirația să-i vorbească de preotul din Salvan ca despre o rudă și doar n-o să-l iei la întrebări pe cineva care te însoțește. Dar cînd jandarmul cu bicorn plecă, luînd-o la stînga, coborînd spre vilele acoperite cu ardezie, Dezertorul, deabea ținîndu-se pe picioare, a trebuit să se așeze pe marginea povîrnișului, ca să-și tragă sufletul.

Pe Dumnezeu îl mulțumești ușor, dar oamenii! De acum avea să fie mereu cu ochii-n patru! Era de ajuns o asemenea întîlnire neașteptată ca să se afunde de viu în infern; dar în infernul adevărat: al legilor. Trebuia cît mai repede să găsească un sat unde să se ascundă și să dispară.

De aici urmele-i sînt aidoma cu ale unei vulpi înnebunite de spaimă. Petrece noaptea într-un hambar la Isérables. Nu știe că în ciuda marilor ocoluri pe care le-a făcut, a ajuns tocmai sub Villard, acolo unde trebuia să doarmă jandarmul. A doua zi trece prin apropierea Nendaz-ului, dar își continuă drumul și se duce la Lavanthier, apoi la Thyon; noaptea se ascunde la Mâche. A doua zi trece deasupra Hérémence-ului de unde-i tentat să coboare în sat. Este duminică. Aude dangătul clopotelor. Dar își închipuie biserica plină de lume. Ar fi de ajuns un buntă-verde prost dispus... Se duce pînă la Agettes. De acolo vede fundul văii și fumul de la casele din Sion; dă înapoi din fața unor asemenea locuri civilizate, așa că o cotește la stînga; își petrece noaptea în colibele din Sion. A doua zi, adulmecă la Basse-Nendaz; se pitește, deși era ziua în amiaza mare. Nu mai îndrăznește să mai facă un pas. De fiecare dată cînd drumul îi este ascuns de un ocol îi e frică să meargă înainte ca să nu dea nas în nas cu vreun soldat. Amintirea întîlnirii de la răscrucea cu poteca spre Saxon îl paralizează. Spre seară își ia inima în dinți și iese din ascunzătoare. Urcă spre pajiști pitindu-se pe după tufișuri. În ziua aceea au căzut primii fulgi de zăpadă. Nu mulți; pentru moment pluteau ca un colb într-o seară cînd domnește o tăcere extraordinară: nici măcar o adiere; era atîta liniște că auzeai zgomotul ușor al impalpabilei făine care cădea.

Vine o clipă cînd cel care se ascunde are nevoie să se arate, cel care fuge vrea să-și înfrunte dușmanii, cel care tace simte pe neașteptate nevoia să vorbească, cel care se teme să țină piept primejdiei. Momentul acesta a sosit pentru Dezertor. Oare să fi fost vinovată hora zănatecă în care a fost prins de teamă, după întîlnirea cu jandarmul? Sau prima zăpadă? Nu, deoarece nu îi e frică de ger și de beznă; poate că necuprinsa tăcere care însoțește zăpada l-a făcut să ia o hotărîre. Aude scîrțîitul propriului pas, și praful alb care i se agață de straie îi schițează propriu-i contur. Pe neașteptate, se decide să termine cu fuga; se apropie voit de ferestrele luminate din comuna Haute-Nendaz.

Aici este oare o întîmplare, sau e vorba de o alegere? Nu se află la Haute-Nendaz, ci la Praz-Savioz și acel căruia o să i se adreseze direct este primarul comunei. Dacă-i o întîmplare, întîmplarea asta a rînduit bine lucrurile; dar nu e greșit să ni-l închipuim pe Dezertor ascuns, aproape de o colibă, privind, ascultînd, încercînd să-și facă o idee despre oamenii de care o să fie constrîns să se apropie. E o problemă de viață și de moarte pentru el: dacă le e frică, dacă o să cheme jandarmeria călare, totu-i pierdut! Dacă nimerește inimi de piatră, de avari, de egoiști — o să fie aruncat din nou în beznă.

Jean-Barthélemy Fragnière, primarul comunei Nendaz, era un chefliu care-și vedea de treabă. Desfătarea lui era simplă: îi plăceau, mai ales, ciorbele grase, de toate soiurile, gătite în familie și mîncate pe îndelete. Slănina (de toate felurile) îi satisfăcea voluptățile; oricare ar fi fost, de la începutul la sfîrșitul anului, numai să fie rînduite la dată fixă, ținînd seama de ritmul treburilor și al zilelor. Străinul ăsta mătăhălos, puternic, ieșit din păduri, într-un asfințit de toamnă, la căderea primei zăpezi, i-a pus probleme complicate. Nu s-a înspăimîntat, nu s-a gîndit deloc la jandarmi; a văzut imediat că prima urgență era să-l hrănească pe omul vădit înfometat, dar înțelese că n-ar mai putea niciodată să se bucure de ceva atît timp cît acest personaj va fi nefericit.

Primul gînd a fost să-l ducă pe străin la el acasă. Omul refuză; ar fi, mult mai bine, spuse, în fîneața unei colibe. Fragnière se duse să caute pîine, slănină, vin, niște brînză topită și o manta veche soldățească pe care o folosea uneori ca să acopere catîrul. Pentru fugar era un adevărat chiolhan. Și chiolhan pentru suflet învăluirea ochișorilor ironici și binevoitori ai primarului comunei, și vocea lui blîndă, gesturile-i țărănești fără mofturi, liniștea lui de copac. Preotul din Salvan îi fusese de mare ajutor, dar preotul din Salvan rămînea — sub un anumit aspect — o azimă : iar primarul ăsta al comunei era o pîine de toate zilele.

Cine mai știe de cît timp Dezertorul avea nevoie de încredere ? Prea multă singurătate, prea multe piscuri acoperite de gheață, prea multe drumuri nesigure — în sfîrșit trebuia să-și deschidă inima cuiva. Dezertorul spuse că se numea Charles-Frédèric Brun. Îți face bine să-ți spui numele cuiva care-ți inspiră încredere : a avea un nume înseamnă o dovadă de existență. Charles-Frédèric Brun, francez. Francez, și stăruie imediat, pentru a pune bine lucrurile la punct (și ca să-și potolească grija ce-l obseda de la Trétien încoace), că îi e teamă de jandarmi. De ce ? Spune motivul adevărat : n-are acte de identitate ; dar primarul comunei nu-și poate închipui că cineva fără acte de identitate să se teamă de jandarmi, el care din copilărie se plimbă pe toate potecile munților, de colo pînă colo, de la Sion la Nendaz, fără o bucățică de hîrtie în buzunar ; și pentru asta nu-i e frică de jandarmi. Nu-i bogat primarul ăsta, dar nu-și poate închipui mizeria Dezertorului și că, în mizeria lui, nu mai poate conta decît pe creditul făcut de milă. De la ce aflase despre el și de la frica de jandarm se vor scorni toate legendele despre Dezertor. Îi e frică de jandarmi, deci așa și pe dincolo... își spune primarul și își vor spune și alții pe urmă. Îi e frică de jandarmi, deci și-a ucis soția (care îl înșela) sau pe căpitanul lui (care îl brutaliza) sau pe unul (care începuse să-l bată) sau pe altul (care-l amenința). Unii îl vor vedea sub înfățișarea unui conspirator politic, fără să le treacă prin cap că niciodată conspiratorii politici nu sînt săraci și nu fug niciodată în munți fără să aibă cel puțin un fișic de ludovici.

Orice și-ar fi zis Fragnière în seara aceea (și poate că pe dată nu și-a zis mare lucru), dar și-a zis mai ales așa : „Orice ar fi făcut, omul ăsta nu-i rău, un om rău nu moare de foame. Înainte de a muri de foame, un om rău se înfurie. Oricum, nu poate fi vorba să-l las în voia soartei. Este la fel de important pentru mine ca și pentru el."

Chiar dacă nu te înfrupți decît din slană, la nevoie, slănina poate să devină tot atît de prețioasă ca un trandafir din Șiraz.

În orice caz, pentru astăseară, uite cina și patul. Frigul n-a pătruns încă în colibă, fînul mai păstrează aici o căldurică plăcută. Se aude zăpada — se așterne mai grea ca adineauri — hîrșîind lemnul pereților. Foamea odată potolită i-a adus și ea o parte de liniște. Primarul comunei se afla aici, trîntit în fîn și el. Charles-Frédèric Brun povestește o lungă istorie despre drum, despre noapte, despre păduri, despre locurile pe unde-a rătăcit, despre munți, despre jandarmii cu bicorn, despre cisme, despre închisoare, despre tîrguri și sate. Tot materialul pentru viitoarea legendă.

„Rămîi aici, i-a spus Jean Barthélemy Fragnière. Așa o să ai și de mîncare și adăpost." Dar era mai ușor să spui „Rămîi aici", decît s-o faci. Există, pentru a rămîne pe loc, mii de relații care trebuie să se stabilească. Există, în primul rînd, firește, acelea ale omului cu zăpada, care — chiar de a doua zi — cade tot mai deasă și acoperă pămîntul ; dar pentru relațiile astea Dezertorul (îl putem numi de acum înainte Charles-Frédèric Brun) este abil. Există relații de stabilit cu locuitorii satului ; pentru aceștia este foarte binevoitor ; însă mai puțin abil.

Prima zi a fost de adaptare. „Căci fiecare om trebuie să aibă un loc unde să se ducă" și Dezertorul nu mai avea chef să tot meargă. Zăpada continua să cadă, liniștită, ca și cum chiar ea era de partea lui, și pentru veșnicie. Trebuia să-i vadă pe oamenii aceștia în mijlocul cărora căzuse ca din lună. Și i-a văzut. De îndată ce cad primele zăpezi, vestind iarna, populația satelor se agită. Trebuie să se ducă să controleze o mie de lucruri, și, dacă n-ar fi decît de plăcere, e bine să te miști. Îi vede așadar trecînd pe lîngă gardurile de nuiele (care nu dispăruseră încă în albul cotropitor, dar se îngreunau încetișor). Unii tăiau lemne cu toporul ; alții mergeau cu mîinile în buzunare... cu aerul nepăsător al lucrătorilor care nu lucrează ; alții cărau fîn în saci.

Cum să te porți cu oamenii ăștia ? Mai întîi o să facă un mic desen pentru acest primar atît de binevoitor. Este puțin. Desenează un țîrcovnic mărunt, îi pune pe cap un tricorn cu trei pene ; una verde, una roșie, una albastră. Îi acoperă umerii cu o mantie preoţească plină de decoraţii. Ce mai tura-vura, îşi transformă ţîrcovnicul: îi pune o barbă, albastră, nu ca un simbol, dar pentru că ştie, din meserie, că bărbile albe trebuie să devină albastre şi vrea ca pelerinul-ţîrcovnic să fie respectat pe drumuri (cum i-ar fi plăcut să fie respectat el însuşi).

Se ocupa cu asta, cînd Fragnière soseşte cu brînză şi pîine. Şi imediat parcă o găină ar fi clocit un pui de raţă. Fragnière, ca toţi voluptuoşii potoliţi şi buni (una nu merge fără alta) se entuziasmează uşor. Culorile îl încîntă, micuţul ţîrcovnic îi place straşnic. Omul se pricepe de minune să aleagă verdele, violetul, acele nuanţe aurii, şi primarul e sensibil.

Frédèric Brun pictează („mîzgăleşte" zice el). Termenul nu-i prea potrivit aici, căci nu se foloseşte de apă ca să-şi dilueze culorile, nu se foloseşte acum nici de paletă pentru a încerca nuanţele, foloseşte numai scuipatul şi mîna. Îşi suge „pensula", o trece prin culori, le încearcă în palma mîinii stîngi, o potriveşte, dacă-i nevoie, înainte de a o aşterne pe hîrtie.

Asemenea amănunte nu sînt inutile; ele l-au îmblînzit pe Fragnière; a înţeles: iată un lucru manual, asemănător cu altele, asemănător cu munca lui de-a lungul anilor; acest om „fără hîrtii" este un „muncitor". Era o piedică ce trebuia depăşită. Dezertoru-i un om în toată firea, între treizeci şi şase şi patruzeci de ani; primarul comunei n-ar fi acceptat niciodată să hrănească un trîntor. In ajun cînd l-a primit, îşi spunea instinctiv că acest om n-o să stea cu braţele încrucişate. Ei bine, acum ştia ce o să facă.

Dealtminteri, primarul nu-i supărat de fel că a aflat ce a aflat şi ştie ce să spună în comuna pe care o conduce, şi acasă, pe care n-o conduce cum trebuie, pentru că există o doamnă Fragnière. Nu poate să ascundă un bărbat în hambarul său (mai ales atît de mătăhălos: zdravăn şi fără acte de identitate) fără să ştie nimeni. Toată lumea o să afle şi cum să fac să-l accepte? Doamna Fragnière, Marie-Jeanne Bournissay, pe numele de fată, conduce gospodăria, dar şi pe primar. Nu se poate lua un colţuc de pîine şi o bucată de brînză din dulapurile ei fără să i se spună. Jean-Barthelemy se pregătea să-i toarne o minciună oarecare, dar era al naibii de greu; își frămînta mintea și nu găsea o soluție rezonabilă. Nu-i deloc ușor să explici unei gospodine că vrei să ții un străin „fără acte“, în hambar, și, colac peste pupăză, să-l și hrănești. Dar acum, totu-i limpede: n-ai decît să-i arăți „pictura“ care-i întocmai cum scrie la carte, cu pelerinul și crucea, cu mătăniile și ghirlandele ei de trandafiri neprihăniți. Și cine știe dacă nu s-ar putea merge mai departe? Jean-Barthelemy îl descoase pe Charles Frédèric. Nu putea să facă portretul nevestii-si, născută Marie-Jean Bournissay? Dacă ar vrea, totul ar fi în regulă.

Ușor de zis, dar nu se poate face portretul doamnei Marie-Jeanne scuipînd în palmă! Trebuie să facă un portret adevărat, o capodoperă incontestabilă, care consacrează un meșter. Trebuie culori în ulei și patru sau cinci pensule, plus o bucată de lemn pe care să pictezi. Iată o treabă vrednică să pasioneze tot satul Haute-Nendaz, în iarna anului 1850 (sau 51, sau 52), nu se știe în care an, căci nu-i sigur că a fost pictat de îndată ce Dezertorul s-a stabilit acolo; dar oricum vor fi stat lucrurile, cauzele, motivele și împrejurările trebuie să fi fost cele arătate de noi.

Ningea mereu, venise iarna, și prin urmare ai timp să te interesezi de un asemenea portret. Și ce-ar trebui făcut ca să fie pictat? Culori în ulei și peneluri poate aduce feciorul lui Mayoraz și Micheloud tatăl, care (fiecare pe seama lui) trebuie să coboare la Sion: nu-i nevoie decît să-i rogi să facă treaba asta: există culori la spițer. Observați că feciorul lui Mayoraz ar putea să se ducă chiar pînă la Lausanne, nu numai să cumpere culori, ci pentru treburile lui pe care nu le rezolvă la Sion. Dacă va fi cazul, la Lausanne are de unde să-și procure culorile. Cel mai ușor e să le dai la amîndoi numele culorilor ăstora afurisite pe cîte o foaie de hîrtie, și o să vedem ce-o să fie. Cu atît mai mult cu cît Micheloud-tatăl urcă înapoi astăseară, dacă zăpada nu se încăpățînează prea tare, oricum, cel mai tîrziu mîine dimineață. Cît despre scîndură, n-are decît să strice o ladă de pîine și gata, o bucată de stejar neted tocmai bună să-și facă treaba. Parcă se și uită la portret!

Micheloud-tatăl a urcat din nou muntele și a adus culorile. Iar acum iată-l uluit, și uluiți sînt și Fragnière și cei patru sau cinci locuitori din Haut-Nendaz care se află pe pragul colibei primarului și privesc ce face acest năzdrăvan. Culoarea, un praf într-un pachețel de hîrtie, trebuie amestecată cu ulei de in și de pe acum este un mișmaș al naibii de interesant să-l vezi cum îl pregătește ; și trebuie să fii dat dracului ca să faci așa ceva. Își dau seama că e nevoie de un anumit dosaj și că, după cît se vede, trăznitul ăsta ieșit din pădure și din beznă, se pricepe. În definitiv este și asta o meserie și trebuie să știi s-o faci, așa cum trebuie să știi să faci ghete sau brînză, să mulgi vaca, să tai o brazdă, să tragi la rindea o scîndură sau să bați un cui, etc. Ceea ce fac oamenii. Așadar acesta-i un om.

Căci nu ești totdeauna foarte sigur de ce-ți iese din beznă și păduri. Există vagabonzi, jivine cu chip de om, există o drojdie omenească ce plutește în cloaca marilor drumuri ; trebuie să n-ai încredere în ei, și mai ales, nu trebuie să-i ții în preajma caselor unde trăiesc femei, fete, copiii. Un om care cunoaște o meserie și o practică, înseamnă altceva. Iar acesta are o meserie, care-i plăcută. Iată acum, pe lemnul unde Charles-Frédéric-Brun și-a pregătit culorile, frumoase grămăjoare azurii, stacojii, altele galbene ca aurul sau verzui ca șopîrlele ; și cu toate astea o s-o picteze pe Marie-Jeanne ! Le-ar place să vadă cum procedează ! Firește, înțeleg că nu se poate. Se știe prea bine că treburi din astea le faci fără martor. Ca atunci cînd slujești în altar sau cam așa ceva. Fără a merge pînă acolo, treaba aceasta, cere ucenicie : mîinile e nevoie să asculte capul, și capul ascultă la niște porți afurisit de bine ferecate ; nu răzbat multe vorbe prin ușă, trebuie să interpretezi murmurul ce se aude și să faci din el cuvînt care să dea ordin mîinii. În sfîrșit, o întreagă poveste. La asta nu se pricepe primul venit. Stai și te gîndești : dacă te uiți cu cîtă iscusință individul ăsta își pregătește culorile și de cîtă stăpînire de sine dă dovadă ca să-și respecte făgăduiala de a face un portret doamnei Marie-Jeanne (pentru făurirea căruia vor mai trebui și alte meșteșuguri), deci un om care și-a petrecut timpul ca să cîștige toată această îndemînare, desigur că în restul timpului nu va fi avut vreme să fie crud, tîlhar, sau hoț și să se țină de rele ; așa își zic oamenii spre a se convinge de-a binelea că n-au făcut rău primind pe acest om ieșit din păduri (și despre care nu se știa nimic) în hambarul lui Fragnière. Nu se poate să-și fi pregătit grămăjoarele de culoare atît de frumoase cînd le privești și să păstreze în inimă dorința de a face rău ; trebuie să știi cum, și aici e nevoie de obișnuință, și ca să te obișnuiești este nevoie de timp. Dacă a folosit timpul acela ca să învețe să pregătească culorile și să facă portretul doamnei Marie-Jeanne, n-a putut să-l folosească pentru ca să facă rău. Din asta nu ieși, nu poți, nu ieși ; este încă perioada de așteptare, de apropiere, a găinii care a găsit un cuțit.

Dar pentru Dezertor sau, mai exact, acum pentru Charles Frédèric Brun (căci, paradoxal, în timp ce are impresia că-și regăsește propriu-i nume, locuitorii din Nendaz îi dau porecla așa cum a ajuns să fie cunoscută pînă la noi), lucrurile dau impresia că se vor aranja. Nu mai are impresia dezastruoasă de a fi „sortit lumii minerale“, redevine (sau poate devine pentru prima oară) membru al unei comunități adevărate. Acești aspri locuitori din Valais sînt departe de a-și închipui toate declarațiile de iubire pe care le fac măruntaiele străinului. I-a îndrăgit sincer pe acești bărbați bărboși, pe aceste femei îmbujorate la față, pe aceste fete durdulii, pe acești flăcăi zgîrciți la vorbă ; cu tot ficatul, cu toată splina, cu tot pîntecul și cu gîtlejul, se simte făcînd parte din stirpea lor zoologică. Nu-i om rău, viitorul o va spune, însă chiar dacă ar fi fost, se identifică prea mult cu o asemenea obște țărănească pentru ca să-și poată exercita răutatea împotriva ei. Nu are prea multe podoabe, festoane[1] și astragale[2] cu care ar vrea să ornamenteze acoperișurile tuturor acestor pricăjite case de lemn ; ar vrea să împodobească totul cu roz, să înflorească zăpezile livide și să încălzească vîntul ce bate de la Sud, să dăruiască tuturor paradisul naiv de care se minunează în sinea lui. Ei nu știu prin ce nopți de beznă a trebuit să peregrineze alene prin Franța, străin de toate, înainte de a vedea luminîndu-i-se cerul deasupra capului.

---

[1] Ghirlandă de flori și frunze legate cu panglici, care este suspendată în formă de arc.

[2] Mulura rotundă care separă fusul unei coloane de capitelul ei.

Iar cerul, cerul de iarnă care apasă acum asupra ținutului Valais este foarte întunecat și foarte jos. De mult piscul Nendaz și muntele Roșu au dispărut în nori. O brumă cenușie acoperă masivul Thyon și cabanele din Sion.

Ce bine-i pe vremea asta posomorîtă să te însoțească asemenea culori pregătite pe scîndură ! Cît e de plăcut să poți să te agăți de culorile albastre, roșii sau galbene și să le folosești după bunul tău plac. Firește, nu poți să „bați cîmpii“ cînd e vorba de doamna Marie-Jeanne Fragnière, născută Bournissay ; trebuie să-i redai chipul cît mai fidel ; mai întîi pentru a-i face plăcere acestui primar cumsecade și atît de primitor, care și-a cîștigat primul loc în inima Dezertorului, apoi fiindcă toți locuitorii din Haute-Nendaz așteaptă să fie aidoma. Nu-i un public căruia să-i vinzi gogoși. Dacă pui numele lui Marie-Jeanne Bournissay, soția lui Légier Fragnière, sub efigie, trebuie să semene. Dealtminteri, Marie-Jeanne este drăguță, în sfîrșit, e proaspătă și are, cum se spune, ochi sprințari. Contrar a ceea ce ar face pentru frumoasele doamne din oraș, aici trebuie atenuat roșul din obraji : în realitate sînt îmbujorați de la natură, după ce i-a bătut timp de treizeci și șase de ani aerul metalic al Alpilor. Dar odată atenuată culoarea, roșul acesta este încîntător. O să-i facă o pieptănătură așa, ca de duminica. Și cum o să-i trebuiască de acum înainte să trăiască într-o duminică veșnică, o să-i pună în mîna dreaptă niște scapulare, iar în mîna stîngă mătănii, ca să arate clar că-i pictură adevărată, că nu-i vorba de opera Diavolului. Și iat-o între perdele și draperii, în mijlocul unei grădini cu flori, aici cu un trandafir, dincolo cu niște saschii[1] și colțunași, „născociri“ unde, pentru plăcerea ochiului, o să găsească un joc din cele mai frumoase culori ale curcubeului.

---

[1] Plantă ierbacee, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunze persistent lucioase și cu flori albastre, roșii sau albe.

Bineînțeles, totul a fost făcut „din minte". Modelul n-a pozat. Nu poți să-i ceri să pozeze unei Marie-Jeanne Fragnière născută Bournissay care, firește, are alte treburi de făcut în timpul celor biete douăzeci și patru de ore ce i le-a dăruit Domnul în fiecare zi. Dar este deajuns s-o vezi ca să-i redai trăsăturile. De fiecare parte a chipului ei iată desenate monogramele lui Cristos și ale Mariei. Și aici, trebuie să deschidem o paranteză.

Asemenea „monograme" sînt clasice. Le găsim, la fel, în toate *ex-voto*-urile creștinității ; pînă la Almeria în Spania, pînă la Locorotondo, în Italia. Dacă monograma lui Cristos nu-i rară, aceea a Mariei cu litere îmbinate, așa cum se află acolo pe portret, nu se întîlnește prea des, dar cînd se întîlnește este aidoma cu aceea pe care a desenat-o Dezertorul : mai ales la Almeria și de asemenea la Notre Dame din Laghet, aproape de Nisa. Ne aflăm în prezența unei tradiții, a unei tradiții pe care Dezertorul o cunoaște. De pildă, la Notre Dame din Laghet se găsește aceeași monogramă pe *ex-voto*-ul pe care Colin Blanche l-a dedicat Fecioarei pentru salvarea corăbiei sale de pescuit, *Cele două surori*, din Toulon. Pictura reprezintă corabia cu marinari la vale și, deasupra ei, cerul întredeschis dezvăluie pe Fecioara Maria, în aureolă, cu Isus. Norul pe care ea își așază picioarele poartă aceeași monogramă (exact aceeași, putînd fi suprapuse), ca cea care înflorește zidul de deasupra umărului drept al lui Marie-Jeanne Bournissay (Picturile de la Notre Dame de Laghet sînt pe sticlă).

Așa cum este, portretu-i făcut să placă tuturor. Chiar Marie-Jeanne n-ar putea să se plîngă. E reprezentată ca femeie, și chiar ca femeie energică, avînd prospețimea unei tinere. Și ce s-ar putea reproșa acestui personaj care arată atît de fățiș emblemele pietății ? Portretul a fost imediat pus să troneze în casa familiei Fragnière. Mai întîi, în camera de oaspeți, căci ce-i frumos trebuie să fie în odaia unde nu rămîi toată ziua, pe urmă, cerîndu-li-se atît de stăruitor să fie arătat, a fost agățat în încăperea unde stăteau în mod obișnuit. Tot satul a venit să-l admire. Într-adevăr era soția primarului. Marie-Jeanne a fost măgulită de această promovare. Pînă acum, Jean Barthélemy se bucurase de onoruri. Îi venise și rîndul ei. Şi datorită cui ? Acestui... acestui om misterios, trebuie s-o spunem, care „crescuse“ la Haut-Nandez ca o ciupercă, fără ca cei de aici să aibă cea mai neînsemnată idee de unde vine ; nu ştiau nimic despre originea sa şi despre tot ce face un vecin, un concetăţean, un compatriot. Străin în toate : neîndoielnic, în ce priveşte naţionalitatea, judecînd după accentul pe care-l avea şi fiindcă nu ascundea că venea din Franţa, şi cu o meserie de străin : proba acest portret ; străin în purtări, căci refuzase stăruitor să se adăpostească într-o casă de creştini ; străin după statură, căci era deajuns să te uiţi la colosul ăsta şi la mîinile lui albe. Fiindcă femeile, mai întîi, poate chiar fetele, bărbaţii pe urmă, cu puţină întîrziere, observaseră că avea mîinile albe. Şi fine, adică nevătămate, fără să aibă pielea tăbăcită şi bătăturile pe care le fac la mîini muncile cîmpului, utilizarea coadei de săpăligă şi secure. E clar, un om care n-a folosit niciodată altceva decît penelurile, sau, cine ştie ? poate chiar ustensile mai uşoare : pana sau reflecţia. Un notar ? Căci la Haute-Nandez, dintre cei ce folosesc scrisul, nu-şi pot închipui altceva decît un notar.

Oricum, portretul lui Marie-Jeanne a făcut ca Charles-Frédéric Brun să se bucure de stima locuitorilor din Nandez. Fireşte, portretul n-ar fi fost deajuns dacă nu era şi gîndul tainic că era notar, sau cine ştie, poate „mai rău“ ; dar aceste culori ce-o întruchipau pe Marie-Jeanne o să-i ajute să-i fie acceptate mîinile albe. Nu se poate pretinde că mîinile albe se bucură aici de multă stimă. Nu sînt văzute decît la capătul unor braţe leneşe. Desigur, se înţelege ; un preot poate să aibă mîinile albe ; uneltele ce le foloseşte şi greutăţile pe care le ridică sînt, se ştie, altele decît cele ale vieţii obişnuite ; este de înţeles şi notarul, care cîntăreşte şi răscîntăreşte cuvîntul scriptelor. Iată de ce pînă la urmă n-ar fi miraţi deloc să afle într-o bună zi că omul acesta care a ieşit din pădure este notar. De fapt, întrucîtva e un fel de notar : el cîntăreşte şi răscîntăreşte culorile şi le îmbină, căci, n-o să-mi spuneţi că se poate face portretul lui Marie-Jeanne fără să le îmbine.

Aşadar sînt acceptate mîinile albe ; şi dacă ar fi ceva să i se reproşeze Dezertorului, ar fi tocmai această piele albă a unei părţi din trupul omului care este mai mult o unealtă decît un mădular. Meseria lui nu-i așa de ușoară ca cine știe care alta (iată de ce se stăruie). Mîinile albe sînt un semn de „străinătate" ; a-l accepta pe străin este ceva care se poate înțelege de la sine, dar a accepta ce-i „străin" în el nu-i la îndemîna oricui. De pildă, n-ai decît să vezi portretele de pe „drumul crucii" de la Notre-Dame-du-Bon-Conseil. Nu-i departe capela de la Notre Dame du-Bon-Conseil ; pe la Vaysonnaz și Chalet de l'Evêque ai trei ore de mers și o găsești în pădurea de zade. Deci nu-i pentru prima oară cînd mîini albe și notaricești au făurit portrete în regiune. Ele sînt ale unui anume Tiepolo, aceste portrete, un venețian de pe timpuri. Ei bine, acela care stă acum în colibă la Fragnière și trăiește în fînul primarului nostru este un fel de Tiepolo. Așadar, mîinile lui sînt albe, pe bună dreptate, căci a venit vremea să dăm pe apa Sîmbetei felurile învechite de a despărți binele și răul, și să începem să gîndim puțin „mai modern". Lumea nu se făurește numai cu mîini aspre, e nevoie și de cei care meșteresc culorile. Dealtminteri, acest om n-are numai mîinile albe, căci se poartă întrutotul cu bunăvoință. Este, cum se spune, „bine crescut" și asta nu înșală : candidații la spînzurătoare (e drept că trebuie să recunoaștem) au de asemenea mîinile albe, dar nu sînt nici curtenitori, nici cuviincioși.

Zeci, multe seri, în casele din Haute-Nendaz, el a dat prilej de discuție și taclale. Iar, la culcare, cînd soțul punea capul pe pernă, își întreba soția : „Ce spui, ce mai crezi ?" Atunci trebuia să descîlcească ce-i trecea prin minte dintr-o puzderie de gînduri ; în care era totuși, mereu prezent, portretul lui Marie-Jeanne, pe cale să troneze în cugetul tuturor.

Prima iarnă a trecut foarte bine. Charles-Frédèric Brun se instalase în hambarul primarului și își trăia viața, adică „făcea planuri himerice" după formula consacrată pentru oamenii care au adesea ochii ațintiți dincolo de toate zările. Cînd se spune „instalat" despre Charles-Frédèric Brun, nu trebuie să înțelegem un confort modern. N-avea nici măcar așternutul din hîrtie de ziar ca vagabondul clasic. Fragnière îi lăsase vechea lui manta soldățească (aceea care servise drept pătură pentru un catîr cel puțin zece ani) și, asta-i tot. Nu că Fragnière s-ar fi zgîrcit cu ce-i dădea : mersese pînă acolo încît îi oferise un acaret — în spatele propriei locuințe — unde și-ar fi putut instala un fel de pat sau un așternut de paie și o sobă de tablă, dar Dezertorul refuzese totul, după cum refuzase cu îndărătnicie să treacă pragul oricui.

Cînd lucra la portret, Marie-Jeanne, care voia să arate „bine", îi propusese Dezertorului să vină s-o vadă în bucătărie. Era ca toate femeile „care refuză să poarte ceva negru" în pictura ce le înfățișează. Propunerea ei nu fusese acceptată. Brun se mulțumise s-o privească pe Marie-Jeanne din toate părțile, pe urmă se întorsese la „hambarul lui" (în sfîrșit la hambarul lui Fragnière). Apoi, de douăzeci de ori, ba într-o zi, ba-n alta, ba cutare, ba cutare, ba cutare, îl invitase pe Brun să vină să bea o cană cu lapte la el, sau chiar un pahar de vin (dar propunerea cu vinul stîrnea mori de brațe în proteste vehemente). Dacă nu vin, atunci să mănînce o bucățică de brînză „la botul calului", dacă voia, dar cu picioarele sub masă totuși. Și de fiecare dată, răspunsul era nu, foarte amabil, foarte cuviincios, dar ferm. Cana cu lapte o bea cu plăcere, dar la ușă, pe prag, bucata de brînză o lua bucuros, mulțumind, dar se ducea s-o mănînce „la el".

„Instalarea" (dacă se poate numi așa) era deci foarte precară. Era pretutindeni, peste tot doar urma lui în fîn. Firește, se știe, fînul este călduros și chiar foarte călduros cînd fermentează puțin (ceea ce te amețește) dar dacă te mulțumești cu el cînd cerul este atît de sticlos de ger, cînd auzi trosnind ghețarii pe înălțimi, cînd zăpada cade atît de des că devine neagră, cînd vîntul suflă așa de năprasnic încît prin încheieturile scîndurilor trec lungi ace de aer tăios, — trebuie să fii îndemnat de vreo meditație prea adîncă sau de un plan prea înrobitor (își spun toți acești oameni de treabă din Nendaz, care nu-și părăsesc colțul vetrei decît cînd se duc să încalece pe scaune în jurul țigăii).

Dacă zăbovim să descriem această iarnă (și ar trebui să mergem și mai departe cu descrierea) o facem pentru că iarna asta pregătește și explică îndelunga ședere a Dezertorului în sat și mai ales aici. Nu era ușor în 1850 să fii adoptat de un sat de munte din ținutul Valais, mai cu seamă cînd ești un bărbat de statură robustă, dar bastard. Țăranul de la munte are mîndria și asprimea lui, iar despre viață are „socoteli făcute". Tot ce nu intră în aceste „socoteli" nu este acceptat decît sub beneficiu de inventar. Un asemenea inventar se făcea în iarna aceea. Firește, la capitolul credit, în primul rînd, era atitudinea primarului comunei, căci el a luat pe cauțiune, de la bun început, pe străin (și cu tot ce avea straniu); dar cauțiunea primarului n-ar fi fost deajuns (căci Dezertorul va rămîne douăzeci de ani aici, unde o să și moară), dacă alte credite n-ar fi venit cîte puțin din toate părțile. Pe neașteptate, mîinile acestui sărman au creat portretul lui Marie-Jeanne și asta schimbă totul; acum, chiar fără cauțiunea primarului, ar fi fost adoptat (în sfîrșit s-ar fi luat în considerare o adoptare provizorie). Faptul că avea mîini albe nu mai era un viciu, nu știm chiar pînă la ce punct nu este o virtute. Se vorbește despre el, unii încă mai atrag atenția altora asupra lui, însă pentru a da un înțeles tainei care-l înconjoară pe acest om. Un notar! Un notar, adică omul în redingotă, care „învîrte" legile, ca făurarul fierul său roșu, un notar ce și-a abandonat casa burgheză ca să vină aici să se pitească în fîn și să facă portretul lui Marie-Jeanne! Trebuie să recunoașteți că asta înseamnă ceva! Ceva care nu poate fi luat peste picior!

Se mai petrecea și un alt fenomen la Haute-Nendaz în 1850. E vorba, de faptul că exista un flăcău prin partea locului, un anume Jacques Louis, căruia i se zicea „Nebunul". Așadar erau oarecum obișnuiți cu asemenea oameni, chiar dacă acest „om-pictură" nu era nebun. Jacques Louis fusese poreclit și „Căutătorul de mine". El nu cultiva pămîntul (pentru cartofi și praz), nu mulgea vacile, nu cosea fînul; se ducea pe munți cu o scară și un ciocan. Urca pe vîrful Cleuson și ciocănea stînca, în dreapta, și-n stînga, în sus și-n jos. Făcea treaba asta prin bezna nopții. Deci exista și aici o taină, prin urmare nu era prima oară cînd se petrecea așa ceva. După expedițiile pe vîrful Cleuson, Jacques Louis cobora la Sion cu un sac plin de pietre. Se ducea la Duc, spițerul, cumpăra un lichid, nu se știe ce, Duc își pipăia fiolele, dar cum să știi ce făcea Jacques Louis, cu lichidul ăsta!

Mister ! Totuși nu era o taină de nepătruns : oameni care-l cunoșteau bine pe Jacques Louis pretindeau că au văzut la el lingouri de un metal galben, strălucitor. Nu se spune cuvîntul galben, e deajuns strălucitor ; și asta nu-i aramă ; Duc afirmă că lichidul nu-l poate folosi pentru aramă.

Glume ? Nu, nu glumea ? Jacques Louis a descoperit o mină de argint, una mică, dar una adevărată care se exploata industrial ; în sfîrșit, industrial cum se putea face în 1850. Jacques Louis a descoperit filonul și l-a dăruit — mă înțelegeți bine ! — nu l-a vîndut, l-a dăruit pentru un costum de haine din postav gros pe care inginerul s-a dus să i-l cumpere la Sion. Dacă asta nu-i o minunăție, ce-o fi ?

Atunci, știți, dacă-i una în plus sau una în minus ce vreți să se întîmple ? Să spunem pur și simplu că pictorul nostru a nimerit bine cînd s-a oprit aici. Trei leghe mai departe, era poate pierdut.

Dar în prima iarnă a fost sîcîit. Au venit să-l vadă, l-au întrebat, l-au invitat de o sută de ori să stea puțin cu ei la gura sobei (și-n unele zile, era foarte îmbietor). A primit pe toată lumea, n-a răspuns la nici o întrebare, doar așa pe ocolite, căci era cuviincios și deloc sălbatec și a refuzat să se încălzească la careva cînd era ger de crăpau pietrele.

Veneau la el pentru că îndrăgiseră portretul lui Marie-Jeanne. Firește erau departe de a crede că așa o să le facă portretul tuturor : soția primarului era soția primarului, dar tare le-ar fi plăcut să aibă o bucățică de orice, colorată, ca să o agățe pe perete. Plăcere ce nu făcea decît să le sporească și să le înfrumusețeze viața în acele zile posomorîte, cînd se însera la trei după-amiază.

Firește, noi n-avem toți un chip ca al soției primarului, dar toți avem un sfînt-protector și de ce să nu fie reprezentat sfîntul nostru protector (în locul nostru) ? Adică sfîntul Jacob, sfîntul Mauriciu, sfîntul Gheorghe, sfîntul Martin, sfîntul Légiat, sfîntul Anton, sfînta Elisabeta — ai tot calendarul în fața ta — sfînta Marta, sfînta Ana... Sfinții sînt și ei, în felul lor, primari. N-ar fi o mîndrie deșartă și ar avea o frumoasă bucățică pătrată, colorată, ca să le odihnească privirea.

Împrejurările acestea, vizitele repetate, copiii care (în ciuda frigului) stăteau îndelung lîngă hambar cu speranța să poată vedea cum se foloseau penelurile magice l-au hotărît pe Dezertor s-o ia din loc. Într-o bună zi (Doamne, cît era de urîtă, cu rafalele de gheață și zăpezile posomorîte) au găsit hambarul gol. Dezertorul plecase. Nu se dusese departe. Se stabilise puțin mai sus decît satul, într-o colibă de lemn mai pustie decît hambarul lui Fragniére, mai neomenească, dar tocmai de aceea mai potrivită cu dorințele lui. Totuși, această fugă (ce ar fi putut compromite buna părere despre el, părere care făurea buna prietenie și buna vecinătate) nu însemna un refuz la toate cererile lor de a picta. Dimpotrivă, chiar el a venit și i-a adus lui Maurice, un sătean oarecare, un *Sfînt Mauriciu d'Agaune.*

E foarte frumos. Poate eclipsa chiar portretul lui Marie-Jeanne. Asta era părerea lui Maurice — acel sătean oarecare pentru care fusese pictat. Firește, însă nu mai important decît portretul lui Marie-Jeanne — care, într-un fel, era rădăcina adînc înfiptă-n pămînt ce-l fixase pe Dezertor în inima satului Haute-Nendaz —, dar avînd însemnătatea sa, căci acum îl rînduia definitiv pe pictor printre oamenii respectați pentru munca și caracterul lor. Lucra cu plăcere, dar voia să lucreze fără martori, în largul lui, după chef, la el acasă. Cuvîntul poate stîrni zîmbete, folosit pentru baraca șubredă, deschisă la toate vînturile, jilavă pretutindeni — dar aici se refugiase, și era acasă la el de-a binelea.

Căci, în timp ce satul îl adoptă pe Dezertor, Dezertorul adoptă și el satul. Deoparte și de alta, o puzderie de mărunte și intense simțăminte, înduioșătoare, — stîrnite de o puzderie de împrejurări minuscule și neprevăzute — hotărăsc reușita sau eșecul acestei adoptări. Firește, Charles-Frédèric Brun s-a simțit legat de la început, datorită primirii lui Jean-Barthélemy Fragnière ; generozitatea lui spontană a oprit imediat pașii fugarului și i-a ușurat inima, dar nu se putea spune că o asemenea oprire ar fi însemnat un popas sau o stabilire definitivă.

Numai pe urmă, Dezertorul avusese dorința să nu dezerteze de pe meleagurile astea și din mijlocul acestor oameni.

Brun crede că Fragnière a fost foarte amabil. Nu numai pentru că l-a primit în acea primă seară de la sfîrşitul toamnei într-un hambar cu fîn călduţ, cu brînză şi cu pîine, dar şi fiindcă s-a întors dimineaţa următoare cu slănină, ceea ce dovedea mai mult decît milă : o prietenie la care toţi dezertorii, oricare ar fi, sînt sensibili şi, în sfîrşit, ideea cu portretul. Brun îşi dă bine seama că trebuie un curaj de leu ca să iei asemenea iniţiative, iniţiative neobişnuite faţă de Marie-Jeanne Fragnière, născută Bournissay, atît în calitate de stăpînă într-o casă şi, mai ales, ca stăpîna casei sale. Brun îşi spune că Fragnière n-a şovăit să-şi pună în pericol pacea şi liniştea înfruntîndu-şi astfel, de la bun început „jumătatea“ : dacă n-ar fi fost de acord era mai rea ca dracu. Trebuie ca Fragnière să fi avut mare încredere în priceperea Dezertorului ca să joace o asemenea carte (mizase paradisul lui pe pămînt) cu acest singur atu.

Este sigur că prima victorie le-a atras pe celelalte : victoriile succesive pe care a trebuit să le cucerească asupra lui Jacques, Pierre, Paul spre a obţine ceva definitiv de la toţi cei din satul Haute-Nendaz. „Aş fi putut să-i plac primarului — se gîndea Brun — şi să displac celorlalţi din comună. Atunci, ar fi trebuit să-mi iau din nou tălpăşiţa, şi asta însemna moartea !“

Ţine mai mult la viaţă decît ar fi putut lăsa să creadă modul lui de viaţă. Dacă acceptă frigul, sărăcia lucie, singurătatea, o face tocmai pentru că vrea să trăiască, altfel n-ar accepta nimic, s-ar lăsa la voia întîmplării aşa cum a avut tentaţia în fundul văii Ferret ; dacă rezistă, dacă pictează portretul lui Marie-Jeanne şi acum al sfîntului Mauriciu, este pentru că vrea să trăiască.

De altfel o spune, dacă nu în gura mare (căci vorbeşte cît mai puţin posibil), oricum în pictura lui. Nu te gîndeşti la cai şi stindarde cînd nu duci o viaţă aspră. Nu pictează pentru a reprezenta lumea ; tablourile lui sînt lungi monologuri adresate acelora de care este legată viaţa sa. Monologuri în care vorbeşte, în acelaşi timp, sincer şi urmînd un poncif din „Presa Bună“ ; în care se dezvăluie şi se ascunde. În acest *Sfînt Mauriciu* care este din Agaune fiindcă-i din Haute-Nendaz (într-alt loc ar fi putut să fie sfîntul Mauriciu pur şi simplu, sau sfîntul Mauriciu de Pierre-Sante sau orice alt Sfînt Mauriciu). Dezertorul se dezvăluie prin pictarea calului, prin drapel, prin modul timid în care este redat chipul „donatorului"; el se ascunde în imitarea arborelui, a buchetului, a crucii, a căştii şi a uniformei. Casca este aidoma cu a „soldaţilor papei" care însoţesc toate procesiunile parohiilor bogate, uniforma este a purtătorilor de baldachine de la arhiepiscopate. Arborele, buchetul, cetatea : imitaţii ; calul, stindardul : visul fugarului ; calul ca să meargă repede şi fără oboseală ; drapelul : cel mai bun paşaport ; nu se cer acte de identitate unui cavaler ce flutură un drapel. Cît despre chip, în care trebuie să vezi timidul portret al ţăranului din Haute-Nendaz căruia *Sfîntul Mauriciu* îi era destinat, el exprimă cea mai emoţionantă voinţă de a trăi şi de a trăi înrădăcinat aici, de a nu mai fugi, de a fi acceptat, adoptat, iubit, admis. „Am fugit în coliba mea ca să nu mai fiu privit ca un animal ciudat, dar simt că sînt atît de mult în mîinile voastre încît v-aş înfăţişa chiar sub trăsăturile sfinţilor numai ca să mă acceptaţi şi să mă găsiţi frumos."

Hăituiţii (în 1850 şi în toate epocile) au pînă la urmă reflexe de animale domestice : „fac frumos" ca să fie lăsaţi în pace şi să-şi primească bucăţica de zahăr (care este uneori un an, doi ani — aici chiar douăzeci de ani de linişte). Anarhiştii îi înfăţişează într-o măreţie eroică ; vai nu, au josnicii cu totul fireşti, foarte omeneşti, foarte de înţeles : „Am să te pictez sub trăsăturile unui sfînt, dar lasă-mă în pace". Dealtminteri, totul spus cu multă cuviinţă : o armonie de trandafiriu, de cafeniu, de verde şi cu un uşor albastru de oţel.

Astfel în cei douăzeci de ani pe care o să-i petreacă în aceste cantoane, pînă la moarte, Dezertorul va picta portrete. Oamenii obişnuiţi au, fireşte, propriul portret pe paşapoartele lor. Oamenii extraordinari, care dezertează, care se refugiază în colibe şi trăiesc la cheremul lumii şi datorită cheremului lumii îşi fac paşapoarte care au portretul celor ce-i protejează.

Să privim varietatea chipurilor : *Sfîntul Ioan Botezătorul* (în apropiere de „Marea Moartă", care este un lac acoperit de ierburi), *Sfîntul Frederic* (martir), *Sfîntul Iacob, Patronul Indiilor, Sfîntul Arhanghel Mihail* (care, spune Brun, aparține lui Nicolas-Michel Mayoraz de Mâche), *Sfînta Cecilia, Sfînta Filomena, Sfînta Caterina, Sfîntul Martin Episcopul, Sfîntul Bernard, Sfîntul Iacob în Galicia, Sfîntul Iosif* (purtînd „armele" dulgherului), un alt *Sfînt Iosif* (purtînd cîrja episcopală înflorată), primul cu o barbă rotundă, al doilea cu o barbă despicată, cu două vîrfuri, *Sfîntul Ioan,* și un al treilea *Sfînt Iosif* purtînd pe Copilul Isus, în apropierea unui obelisc care la prima vedere pare împodobit cu o panoplie francmasonă, însoțit de data aceasta de Iosif-ul pămîntesc pentru care a fost pictat : Jacques Joseph Fourny în redingotă cu butoni de aur, cu joben cu resort și cocardă ; toți nu sînt locuitorii unui oarecare paradis, ci portretele țăranilor din acest colț al ținutului Valais care între 1850 și 1870 s-au plimbat, au lucrat, au trăit între comuna Haute-Nendaz, cabanele din Sion, Veysonnaz, Chalet de l'Evêque, Hérémence și masivul Thyon. Iată chipul oamenilor de care depinde siguranța și viața lui Charles Frédèric Brun. Dacă observi puțin mai atent vei regăsi în această „legendă aurită" chipul contemporanilor, cum regăsim într-o băcănie din Sienna un anume chip de pe o frescă, sau în salopeta unui garagist din Arezzo pe vreun senior din picturile lui Piero della Francesca. Toți acești „sfinți" au prins „chiag" pe povîrnișurile muntoase de deasupra Sionului ; într-un moment sau altul, ei au deținut, sau Dezertorul și-a închipuit că dețineau, un dram de putere, poate doar pentru că aveau și îmbrăcau uneori o redingotă cu butoni de aur ; iată-i așa dar trecuți în rîndul sfinților. Într-o zi de tîrg la Sion vedem toate aceste chipuri, asemenea picturilor făcute pentru a-i uni.

Opera lui Charles-Frédèric Brun este un jurnal ținut zi de zi unde-și povestește viața ; povestește chiar uneori puțin din acel trecut misterios din care a ieșit pe neașteptate. Tot ce știm despre trecutul lui n-o putem ști decît de la el însuși. Dar el spune mai mult decît credem.

Portretul lui Jacques-Joseph Fourny în redingotă cu butoni de aur ne înfățișează — în fața unui altar care susține o coroană uriașă — și toată panoplia dulgherului : echerul, ciocanul, fierăstrăul, cleștele, compasul, etc. Instrumentele sînt așezate într-o anumită ordine. Este ordinea obișnuită la meseriașii dulgheri cînd își comandă

„blazonul“ de breaslă, după ce au trecut examenul de maestru. Dezertorul n-a putut deci să dezerteze decît dintr-un loc unde cunoscuse această particularitate, adică pur și simplu dintr-un atelier de picturi de *ex-voto*-uri : lor le comandau meseriașii „blazonul“ cînd treceau examenul de maistru. Putem vedea „blazoanele“ meseriașilor dulgheri la Dijon, Annecy, Puy-en-Velay, Sisteron, Nice, Roquesteron, în capela de la Saint-Fiacre, în apropiere de Draguignan. Vom găsi totdeauna uneltele meseriei dispuse în aceeași ordine, cum le-a rînduit Dezertorul în portretul lui Jacques-Joseph Fourny, adică echerul plasat în unghi drept cu partea de sus a fierăstrăului, compasul deschis între brațele cleștelui și numărul de unelte reprezentat : zece.

Așadar trebuie să spunem ceva, în treacăt, despre aceste ateliere de picturi *ex-voto*... Erau itinerante, se aflau deobicei aproape de locurile de pelerinaj sau în preajma bisericilor cu vad bun. Se instalau în corturi, în grote, dacă erau prin împrejurimi, sau pe vreme frumoasă pur și simplu sub umbrare, unde era cel mai bine, clienții obișnuiți fiind astfel direct în contact cu produsul atelierului. Patronii acestor soiuri de dughene erau personaje puțin mai dezghețate decît alții și care făcuseră tot ce trebuia ca să fie trecuți în actele autorităților bisericești din ținut. Unii ofereau o parte din beneficiile lor conducerii fabricii sau o puneau direct în mînă preotului și mai ales a țîrcovnicului. Lucrătorii munceau la comandă în aer liber și dealtfel trăiau așa zi și noapte, ceea ce poate fi o explicație pentru modul de lucru al Dezertorului, care și el trăia zi și noapte, vara și iarna, în aer liber ; în orice caz, niciodată-n casele oamenilor ci totdeauna în diferite cocioabe.

Cînd se stîrnea vremea rece, atelierul se-nchidea și lucrătorii o luau din loc ; la început, rămîneau în grupuri, din prietenie, apoi pe măsură ce vîntul, ploaia, frigul și zilele scurte făceau să cîștige banul tot mai greu, se ciorăvăiau, se despărțeau și toți plecau care încotro. Se duceau deobicei să-și petreacă iarna la sediul breslei. Făceau acolo treburi mărunte ca să-și plătească hrana : blazoane de confrerii, mobile pictate, firme împodobite cu viniete sau (ca Dezertorul la Haute-Nendaz) portrete.

Îndată ce se iveau florile pe cîmp, adulmecau prin preajma sacristiilor. Uneori făceau în așa fel încît să se întoarcă la atelierul unde fuseseră mai înainte, alteori, dornici de schimbare, se duceau spre biserica vreunui alt vraci celest.

Din profesia aceasta nu aduni cine știe ce bănuți, pentru zile negre. Cine-i burghez alege meserii mai stabile, recunoscute, cu prăvălia la stradă : dulgher, tîmplar, tipograf ; calea asta duce spre căsătorie, căpătuială, livret la casa de economie, copii, familie. Ceilalți, aventurierii, solitarii, anarhiștii, nesociabilii, acei care în general n-au acte de identitate și îi vedem în presa „cumsecade“ „între doi jandarmi“, se fac reparatori de porțelanuri sau de umbrele, coșuri de sobe, cărători de apă, sau pictori *ex-voto.* Îndată ce se comite un delict în comună nu se caută unde nu trebuie, ci e băgat la pîrnaie unul din acești indivizi, n-are importanță care ; toți sînt mereu vinovați de ceva, așa că nu riști să greșești. De aici, deprinderea a devenit obișnuință de a fugi, de a da ocol de cîte ori văd o tăbliță : „jandarmeria regală“. N-au făcut cine știe ce rele, adeseori n-au făcut absolut nimic dăunător, dar cum li se pun toate în cîrcă, cei mai slabi de înger se cred pînă la urmă vinovați de-a binelea. Visul lor este să se ducă să-și facă un rost unde nu sînt cunoscuți.

Așa face „Dezertorul“. N-a dezertat din armată. Dacă la vîrsta cînd „sare“ peste trecătoarea Morgins, se mai afla în armată trebuia să se fi înrolat din nou : un reangajat este mai descurcăreț decît el, cunoaște cîntecul, știe să vorbească jandarmilor, nu îi e frică de poliție, dar, mai ales, nu poate să-și deprindă degetele cu mînuirea penelului din păr de jder, căci cei din corpul de gardă n-au asemenea predispoziții. El dezertează dintr-o societate ; fuge de societatea burgheză ; iată într-adevăr fapta unui timid, cum vedem prea bine că este. Locuitorii din Valais care l-au botezat Dezertorul doar după înfățișarea lui nu s-au înșelat. „Pictorașii de sacristie“, cum îi denumește Gérard de Nerval, nu se recrutează numai din cei fără cămin, din flecari și șarlatani ; tagma este înțesată de anarhiști, de filosofi, de timizi (mai ales), de solitari, de pisălogi, de discipolii lui Raspail[1], de botaniști, de „teologii de duminică“, aceștia porecliți mai ales „feciori de arhiepiscopi“. Nu pictează numai *ex-voto*-uri, „făuresc fraze“, explică fondul lucrurilor, „descîntecă“ bolile, vindecă arsurile cu scuipat și semnul crucii, dezleagă sorții aruncați de vrăjitoare, pregătesc filtre din ierburi și mai ales sporovăiesc : pun, în multe „sosuri“, o vagă amintire a textelor sacre.

La capela din Saint Crognat aproape de Saint-Etienne-de-Tinée, unde la 18 aprilie, în fiecare an, are loc un pelerinaj pentru vindecarea gușterului[2], se află pe zidurile sacristiei panouri de lemn încleiate cu șase picturi *ex-voto*, înfățișînd leagăne, doici, mame disperate cu gurile căscate urlîndu-și cumplita durere — toate stăpînite și ocrotite de acest, s-avem iertare, pipernicit de sfînt Crognat, așa rablagit, stîlpit și răscroit cum este, cu buza lui de iepure și cocoașă, cu genunchii în formă de X, cu brațele în spirală și cu cele patru inscripții care urmează ; mai întîi : „Nu mă bucur de moarte, spune Domnul. Ce-mi place este rugăciunea și viața oamenilor“ ; iar dedesupt : „Purtați-vă crucea cu resemnare așa cum mi-am purtat-o eu pe a mea“ ; și, mai departe : „Nu se dansează în ușa strîmtă“ ; în sfîrșit, sub inscripția unui mic *ex-voto :* „În semn de mulțumire pentru vindecarea lui Firmin-Jules-Goliath, de doi ani, la 2 februarie 1816“ ; și fraza următoare care seamănă foarte mult cu cea pe care Dezertorul o va scrie pe marea sa compoziție despre cer și infern : „Calea izbăvirii este părăsită fiindcă-i plină de spini“.

Asta nu vrea să însemne că Dezertorul este același om care picta la Saint-Etienne-de-Tinée ; *ex-voto*-urile de la Saint-Crognat sînt picturi proaste, neinteresante, în plus datate între 1783 și 1820, cel mai tîrziu, dar par să arate clar că în unele medii (ale pictorilor de *ex-voto),* tradițiile profesiei se transmiteau din meseriaș în meseriaș, iar Dezertorul cunoștea aceste tradiții.

---

[1] François Raspail, *chimist și om politic francez* (1794—1878) : a luat parte la revoluțiile din 1830 și 1848.

[2] Anghină difterică localizată pe laringe.

Așadar, era pur și simplu (dacă se poate spune astfel) un timid „fecior de arhiepiscop“, pe care primarul Jean-Barthélemy Fragnière îl primise în Haute-Nendaz.

Prima iarnă în acest sat sensibilizat de portretul lui Marie-Jeanne ; el descoperea — cu atît mai multă sete cu cît albul zăpezii acoperea ținutul — magiile culorii pure fin amestecată. A trecut așa cum ne putem închipui pentru timidul Dezertor, pînă atunci înnebunit de poliție, de jandarmeria călare de toate felurile, fugind mereu de orice biped de teamă să nu fie sticlete.

Din această epocă datează în afară de portretul soției primarului, și acela dispărut a lui Antoine-François Genolet. *Sfîntul Ioan și Sfîntul Josef,* pictat la 3 februarie 1850 pentru Jean-Joseph Théodul, o *Sfîntă Magdalena* ale cărei urme nu se mai găsesc, pictată — se crede — pentru Madeleine Lévrard, *Sfîntul Mauriciu d'Agaune, Sfîntul Martin* și, mai ales, *Sfînta Filomena și Sfînta Caterina.*

În aceste două tablouri : *Sfîntul Ioan și Sfîntul Josif,* pictat pentru Jean-Joseph-Théodul și *Sfînta Filomena și Sfînta Caterina,* pictat fără îndoială pentru Philomèna Catherina-Mayoraz (singura femeie din Haute-Nendaz avînd atunci aceste două prenume) putem găsi, parțial, originea legendei Dezertorului.

Legendele se nasc pornind de la fapte reale, observate sau simțite, interpretate de închipuiri puțin obișnuite să le observe sau să le simtă. Cei din satul Haute-Nendaz cunoșteau în iarna aceasta mai ales două tablouri ; *Sfîntul Ioan și Sfîntul Josif* și *Sfînta Filomena și Sfînta Caterina.* În cele două lucrări, Dezertorul stabilește raporturi rafinate între culori. În primul, între culorile negre și roșii, între cele albastre și galbene cu un gri roz central pentru a unifica ansamblul ; în al doilea, culorile albastre și verzi se sprijină delicat pe galbenul subtil al corsajului sfintei Caterina. Putea folosi totul ca un ticălos ; putea folosi totul ca un mare senior ; culorile sînt folosite acum ca de un mare senior. De aici — de îndată ce țăranii din Haute-Nendaz își dau seama de aceasta — pînă la aș închipui că-i un mare senior, nu-i decît un pas pe care locuitorii din Haute-Nendaz îl fac bucuroși.

Astfel, după cum am spus la început, Dezertorul rămîne toată viața lui un personaj din *Mizerabilii.* Pentru că alege rafinat raporturile de culoare, lumea își închipuie că-i aristocrat. Firește așa-i, dar numai sufletește. Sufletul însă nu-i deajuns pentru cei din Haute-Nendaz. Unul din ei care a trăit cîtva timp la Paris va spune că a văzut chipul și statura lui Charles-Frédèric Brun lîngă un arhiepiscop de la curtea lui Charles X. Acest locuitor din Haute-Nendaz, Bornet de Beuson, servise în armată. „Sînt sigur că nu mă înșel", spunea el. Acei care sînt siguri că nu se înșală, se înșală totdeauna. Așa se întîmplă și acum. Altminteri ar trebui să admirăm o rară coincidență : întîlnirea mercenarului și a episcopului fugar. În plus un episcop nu scrie Babylone cu o tremă pe *i* grecesc și cu doi *n ;* dacă-o face, din șiretenie, ne aflăm în plin roman hugolian. Nu, Dezertorul nu este un episcop : „fecior de arhiepiscop" cît o să vreți, dar nu episcop la curtea lui Charles X.

Este evident, de asemenea, că nu-i un asasin nici din pasiune, nici de drept comun, nici politic. Dar e frumos să-ți închipui asta, cînd cade zăpada, cînd noaptea-i beznă, cînd vîntul geme, cînd muntele mugește, cînd frigul te surghiunește în preajma vetrei și cînd lucrul cel mai îngrozitor este plictiseala.

Dacă locuitorii din Haute-Nendaz și-ar închipui că poți fi în același timp sărman și aristocrat și, mai ales, că aristocrația nu înseamnă un rang social, ci calitatea unui suflet, n-ar mai fi nimic de spus, dar ei nu pot crede așa ceva și totul rămîne mereu să fie spus despre acest om cu mîini albe care ne dăruiește chipurile sfinților noștri patroni în culori atît de frumoase.

Ceea ce nu înseamnă că nu iscodește, iscodesc și, după versiunile c-ar fi episcop sau asasin, ce nu se scornește pentru a explica aceste mîini albe ! Nu pot să nu le vadă, cînd privesc cum pictează Dezertorul : din ele pare să iasă totul. Firește există capul care conduce, dar mîinile țin penelul și la penel ne uităm. Sînt singurele mîini albe din întreaga comună Haute-Nendaz (și chiar și mai departe : ai putea să mergi să cauți altele pînă hăt la Hérémence, fără să ai norocul să găsești unele aidoma, doar poate la Sion, și acolo e îndoielnic !). Aici, chiar femeile dau o mînă de ajutor la treburi şi o mînă de ajutor destul de zdravănă, ca să facă bătături la toate degetele, cînd aduc fîneaţa înainte de o vijelie, sau cînd ţin solid frînghia unei vaci îndărătnice. În timpul celor douăzeci de ani cît Dezertorul a stat în Haute-Nendaz şi în împrejurimi, n-a dat niciodată o mînă de ajutor la muncile ţărăneşti şi la cele de pe munte; n-a ajutat niciodată pe nimeni şi, lucru ciudat, nimeni nu l-a învinuit. S-a văzut imediat (cînd pentru prima oară şi-a pregătit culorile sub ochii celor din sat) că-i un om adevărat, care-şi cunoaşte meseria. Fiecare cu meseria lui, spune un proverb. Nu ne cere nimic ca să-i picteze pe toţi sfinţii noştri patroni purtîndu-ne chipurile, deci n-avem dreptul să-i cerem să ne ajute la căratul fînului.

Astfel i se poartă un respect mai mare decît credem. Este o mare victorie a artei, a spiritului asupra materiei. Trebuie să ne scoatem pălăria în faţa locuitorilor din Haute-Nendaz care, în plin secol al XIX-lea (şi Domnul ştie cît era de legat secolul ăsta de biletele de bancă) dăruiesc cu atîta generozitate drepturi nemaipomenite artistului.

Puţin cîte puţin, cu asemenea victorii (care doar par neînsemnate, dar în realitate sînt importante), Dezertorul îşi cîştigă nu numai dreptul la viaţă, dar şi liniştea.

De cînd sîntem pe cale de a-l privi cum trăieşte, vremea a trecut, prima iarnă s-a sfîrşit cu nelinişti şi frămîntări. Anotimpul nu s-a schimbat fără a fi „muşcat“ din acest om slab ocrotit, care se simte slab ocrotit. Îi fusese frig, îi fusese foame. Ar fi putut uşor să-i fie cald (sau măcar călduţ) şi să mănînce de două ori pe zi, ar fi fost deajuns nu să ceară, ci să accepte ce i se dăruia din toată inima. Preferă să sufere, pentru că în adevăr a suferi i se părea că este preţul firesc al liniştii lui. Petrece toată iarna în coliba din pădure de lîngă Chalet de l'Eveque, neîncălzită şi fără cine ştie ce merinde. Din această epocă, în afară de operele citate mai înainte, datează mai ales portrete (şi portrete deghizate în sfinţi : *Sfînta Cecilia, Sfîntul Victor, Sfîntul Jacale, Patronul Indiilor).* Se mai afla în perioada cînd seduce. Seduce ca să trăiască. Crede că cei din sat o să renunţe la ideea de a-l alunga, sau de a-l denunţa jandarmeriei ; şi în adevăr o să renunțe dacă se vor vedea înfățișați în culori îmbietoare și în straie de sfînt.

Primăvara îi dă aripi. Iată că acum poate să iasă din gaura lui, să-și „schimbe pielea“ și să se zbenguie, să-și întindă picioarele mătăhăloase, să-și agite brațele lungi, să-și întindă statura înaltă și s-o pornească puțin la întîmplare. Oh ! nu prea departe ! nu dorește să se depărteze de vizuina lui ; trebuie ca la cea mai neînsemnată alarmă să se poată întoarce să se refugieze acolo, doar hoinărește puțin prin părțile unde se află Vex, Hérémence, Mâche, Evolène. Se bucură că-i primit pretutindeni. Să nu exagerăm felul cum este primit : nu i se ridică arcuri de triumf, nu este întîmpinat cu fanfară, dar nu sînt asmuțiți cîinii pe urmele lui și i se admit plimbările. Perfect. Ba mai mult : i se dă supă ; peste cîteva zile i se dau binețe ; peste puțin timp va fi salutat cu plăcere. Știu cine este, știu ce face, i se cunoaște legenda ; episcop sau saltimbanc al lumii occidentale. Este iubit dacă a-l iubi înseamnă a-l tolera (ei bine, pentru el asta-i un fel de iubire, și-i prea îndeajuns).

În aceste plimbări nu găsește ce-i trebuie ca să picteze, dar nu-i „fecior de arhiepiscop“ de florile mărului ; n-are doar o coardă la arcul lui. Uneori careva se rănește cu un cosor de vie și Dezertorul cunoaște un leac strașnic din alcool și floare de arnică ; alteori trebuie să fie folosit remediul celor șapte ierburi, sau mai bine al rădăcinilor de scaiete sau pulberea de mînătarcă. Cunoaște chiar (dar trebuie s-o spunem doar între noi) cuvinte care rostite într-un anume fel fac ca o mulțime de lucruri (care-s dorite) să se-ndeplinească : să ai un iubit, să te măriți în timpul anului, să faci să adoarmă un copil năbădăios, în sfîrșit să ajuți pămîntul să se-nvîrtească. Dezertorul „fecior de arhiepiscop“ știe toate astea perfect. În plus, arta veterinară, ceea ce-i de neînchipuit pentru acești țărani totdeauna foarte supărați cînd animalele — care nu vorbesc — le sînt bolnave. Dezertorul știe tot ce arta veterinară poate împrumuta de la magie. Unul care vindecă empiric are obligatoriu succes în lumea țărănească. Așa că s-au obișnuit să vadă cu plăcere pe drumuri silueta Dezertorului.

Din acești ani cînd hoinărea cît de cît prin cabanele Sionului, în valea Nendaz, în Hérèmence și Hérens, datează operele următoare : *Nașterea Domnului Nostru Isus Cristos*, pictat la Bar în 1851 ; *Le Sacré Coeur de Jesus*, pictat la Veysonnez în 1852 ; *Sfînta Maria, Mama lui Dumnezeu, Sfînta Filomena*, pictate la Brignon în 1850 și care sînt portretele Mariei Learard și a Filomenei-Catherine Tournier ; *Sfînta Familie, Isus, Maria și Iosif*, pictat în 1856, unde pentru prima oară Dezertorul așază pe o stelă, între Maria și Josif, cocoșul roșu, care prin tradiție, se găsește în toate tablourile reprezentînd Sfînta Familie ale pictorilor de *ex-voto*. Acest cocoș al „Sfîntului Petru" pe care tradiția filosofică populară a pictorilor de *ex-voto* îl plasează în Sfînta Familie, unde joacă, în același timp, rolul Sfîntului Duh și de „trompetă a trădării", Dezertorul îl va așeza încă odată aproape pe Sfîntul Petru, într-un fel de Sfîntă Familie, proiectată în timp, pe care o va picta pentru Pierre-Joseph-Marie Bourdin din satul Mâche. Observasem însemnătatea prenumelor care determină aici clar inspirația. Iată Copilul divin lîngă acela care-l va renega de trei ori (este vorba evident de cocoșul renegării, căci Sfîntul Duh, în forma sa încă tradițională, de porumbel crucificat, este pictat, așa cum trebuie, între Iosif și Maria, puțin deasupra mîinii drepte a divinului Copil, într-un frumos nor întunecat de vijelie).

Din aceeași epocă mai sînt : *Sfînta Elisabeta, Sfînta Ana, Sfînta Margareta* pictate pentru Anne, Elisabeth Michelet Loys, din Haute-Nendaz, 1856 ; *Sfîntul Ioan-Botezătorul și Sfîntul Petru, Sfîntul Maurice d'Agaune*, în Haute-Nendaz, la 1856 ; *Nașterea Mîntuitorului Lumii și Adorarea Regilor Magi*, pictat la Brignon la 24 ianuarie, 1859 în coliba lui Firmin Genolet. A fost plătit pentru el cu o supă de varză cu slănină sărată, pîine, un pahar de vin și, (fapt unic în viața Dezertorului) cu trei cești de cafea „neagră" ; un *Sfînt Charles*, tot la Brignon, în aprilie 1859, dar pictat în altă parte decît la Genolet : n-a rămas în această colibă decît opt zile în ianuarie 1859, fiind îngrozit de trecerea a doi jandarmi din Sion care-și băgaseră nasul aici din întîmplare în timpul cetei s-o tai cu cuțitul din seara zilei de 30 ianuarie.

Din acești ani preafericiți datează de asemenea o pictură profană cu episoade pe tema celebrei balade a Genovievei de Brabant ; douăsprezece panouri intitulate — *Istoria Genovievei, Contesă de Brabant, soție a contelui Sifrois.* Pierre-Joseph Bourbon și Anna-Marguerite Loye, soția sa, amîndoi din Haute-Nendaz, satul *Cireșului,* au comandat această imagine în casa lor, la 23 a lunii septembrie, în anul Domnului, 1857. Se știe că Dezertorul, în timpul anilor 1861 și 1865, a pictat alte subiecte profane, totdeauna pe teme de balade, unele din acele balade fiind rimate de el pe aria lui Fualdès. Era balada „puricelui și păianjenului" (cîntec de meserie, al Corporației cizmarilor din 1820), „Groaznicul asasinat al spălătoresei din Angoulême" și probabil „Misterioasa cantinieră", baladă izvorîtă din mulțimea de legende despre Waterloo. Aceste trei tablouri s-au pierdut, dar datorită *Istoriei Genovievei, Contesă de Brabant* care ne-a rămas, putem să constatăm ce deosebește pictura Dezertorului de ilustrațiile de la Epinal.

Deosebirile sînt fundamentale : este cu totul altceva. Singura asemănare : la cei de la Epinal și la Dezertor istoria este povestită într-o succesiune de mici pătrate. În ce privește esențialul, nimic nu-i comun. Ilustrația nu este pictată, ci colorată : dacă o rochie e galbenă, dacă o redingotă-i violetă, dacă un pom este verde, ele sînt fără nuanțe, fără detalii, culoarea fiind trecută prin șablon. La Dezertor imaginea este pictată : rochia Genovievei are pliuri, voalul său de mireasă este brodat cu găitan de flori și culoarea lui imită transparența, etc. ; nimic nu-i șablon, totu-i pictat delicat ca (păstrînd proporțiile) în miniatura persană. Asta-i specificul meseriei (și uneori, ca aici, al artei) pentru pictorii de *ex-voto.* Pictura Dezertorului nu mai este nici ilustrație, nici miniatură persană. Se crezuse, din pricina pătrățelelor, că i se găsește o origină, dar nu, el iese mereu pe neașteptate din aceeași umbră.

Iată-l deci acum om la casa lui, cum se spune, în această vale a Nendaz-ului : dar casa nu-i mereu decît o groapă într-o fîneață sau un așternut de paie, după anotimp. Chiar în plină iarnă, nu se apropia niciodată de un cămin. Cînd spune că pictează *Istoria Genovievei,* *Contesă de Brabant* în casa lui Pierre-Joseph Bourbon şi a Annei-Marguerite Loye, soţia sa, trebuie să înţelegem că se află în coliba lor de pe drumul de la Mâche la Férémence. Degeaba era invitat, nu acceptă niciodată să intre în „case". S-ar zice că nu dorea să întindă prea mult coarda. Gîndea poate aşa : „Azi mă invitaţi bucuros, dacă însă primesc, m-aş obişnui repede cu un asemenea confort, şi dacă m-aş obişnui, obişnuinţa ar face să dispară bucuria. Nu-i uşor să ai mereu un străin în casă şi dimpotrivă este foarte uşor să te deprinzi cu un foc bun cînd afară-i frig. Nu. Să rămîn la locul meu. Aşa cum îmi merge este chiar foarte bine. Nu cer mai mult. Eu rămîn în frig, dumneavoastră la dumneavoastră şi astfel lucrurile o să poată dura. E tot ce doresc."

Poate era şi puţin zănatec : există destui stiliţi (stîlpnici). După cum am văzut, face să roiască în jurul lui sfinţi şi sfinte, Fecioara Maria, Copilul Isus, dar în toate picturile sale nu există Dumnezeu, după cum nu-l găsim nici în bodogăneala unui cucernic : este pentru el o simplă materie pe care o prelucrează, găsindu-şi astfel liniştea, precum tîmplarul o caută în mirosul lemnului, şi cizmarul în acela al pielii. Trebuie s-o spunem pe şleau, căci va fi văzut adesea pe cîmp, în livezi şi păduri, în genunchi, cu braţele încrucişate gata să se roage. Nu trebuie să uităm deloc epoca în care trăieşte. În secolul trecut, manifestările exterioare ale evlaviei prindeau bine, mai cu seamă în societatea provincială, şi mai cu temei dacă o asemenea societate era în acelaşi timp provincială şi ţărănească. Se făceau rugăciuni aşa cum erau salutaţi demnitarii. Nimic mai mult. Ele însemnau : „Sînt un tînăr cumsecade, bine crescut, nu calc în străchini. Mă puteţi accepta printre voi."

Este un tînăr cumsecade, dar puţintel „cocoţat călare pe orbita lui Mercur", cum se spunea pe vremea lui Henri al IV-lea. Dăruia oamenilor săculeţe de hîrtie care semănau cu scapularele, ca să vindece cam orice, sau să facă vrăji. Scria formule obscure amestecate cu cruci de Malta, cu svastici. Gonea diavolul cu vorba „abracadabra" şi cu imaginea piramidei răsturnate. Descoperea hoţii şi îi ţintuia pe locul unde şterpeliseră cu afumătură din floarea de limba mielului. Făcea balsamuri din praf de pene, sulf şi miere împotriva ameţelii şi durerii de dinţi. O întreagă farmacopee ce se potrivea prost cu o credinţă pentru care te aruncai pe neaşteptate în mijlocul cîmpului în genunchi, cu braţele încrucişate.

Nu-i nevoie să-l priveşti prea mult pentru a observa că în toată această legendă înfrumuseţată din Haute-Nendaz, pe care o pictează aproape pe nerăsuflate, el rămîne laic. N-ai decît să te uiţi la tablourile *Sfîntului Iacob în Galicia, Sfîntul Iosif, Sfînta Maria,* pictate pentru Jacques Claivaz în culori şi într-o compoziţie foarte libere. *Sfîntul Iosif* pictat de el este deosebit de hîtru, *Sfîntul Iacob. în Galicia,* o caricatură, iar *Sfînta Maria,* o cucoană care se ocupă cu opere de binefacere. Acesta-i stilul „pictoraşilor de capelă". Peste tot aceeaşi manieră. Obiceiul de a lucra cu îngăduinţa bisericii îi dădea fonfăitul şi miruirea ţîrcovnicilor, dar şi gîndirea liberă a celor hrăniţi în serai.

Hrănit este foarte puţin. I se oferă din dreapta şi din stînga, dar nu cere niciodată. Fireşte, niciodată vreo „imagine" nu rămîne neplătită. Brînză, şuncă, pîine, supă, chiar bani (puţini) pentru culori şi peneluri (care sînt cumpărate totdeauna de la Sion) dar cînd vreo „imagine" nu aminteşte că-i a Dezertorului, se înclină mai degrabă să fie uitat. Desigur, este deajuns să apară ca să i se dea să mănînce din belşug, dar dacă nu se iveşte n-are nimic, şi cu nimic nu se îngraşă. Adeseori se duce să dezgroape rădăcini pentru hrană, în zilele cînd din timiditate preferă rădăcinile decît să se apropie de oamenii civilizaţi.

Oamenii civilizaţi care de-abia scăpaseră de vremea cînd avuseseră destule belele pe cap. De cincizeci de ani se băteau între fraţi : cei din Le Bas-Valais împotriva celor din Le Haut-Valais ; războiul tocmai se sfîrşise. Nu s-a făurit Elveţia fără agitaţii ; aşadar era agitată. Soldaţii tropăiau în gherete, drapelele foşneau în poieni. Generalul Dufour, comandantul trupelor federale mai ieri se afla faţă în faţă cu cei cinci mii de oameni ai lui De Kalbermatten. Dacă a capitulat, n-a fost din lipsă de curaj, ci poate pentru că un fel de bun-simţ a sfîrşit (după cincizeci de ani) prin a lumina privirile şi minţile. Dealtminteri, iată întrucîtva motivul pentru care Charles-Frédéric Brun a putut să se strecoare atît de uşor în Valais, unde mai mişunau convoaie militare şi soldaţi în dezordine. De asemenea, iată de ce, în ciuda bunătăţii înnăscute a locuitorilor din Haut-Nendaz, exista în străfundul bunătăţii lor o drojdie din acele simţăminte egoiste pe care le lasă războiul în urma lui. Dezertorul a fost primit ; foarte bine, sînt de felicitat pentru asta ; rămîne aici, foarte bine ; dar dacă trebuie să-l iei sub tutelă, e altă poveste. Li se pare că odată cu terminarea războiului s-a sfîrşit cu vremurile vechi, că vremuri noi stăpînesc pămîntul. Trebuia deci să-ţi pui faptele în concordanţă cu timpurile noi. Şi asta nu vine de la sine. În efortul pe care-l cere adaptarea, Dezertorul este uneori uitat : nu timp mai îndelungat, o zi sau două cel mult.

O zi sau două înseamnă mult, mai ales dacă se repetă adesea pentru cineva care le petrece cu stomacul gol ; şi care îmbătrîneşte ; şi care îmbătrîneşte mai repede decît alţii, tocmai din pricina posturilor şi a frigului, şi a neliniştii. O dată se duce la Hérémence. I se cere să vină ca să picteze o *Adoraţie a Regilor Magi* pentru Marie-Elisabeth Gillioz. (Nu o va picta acum, ci trei ani mai tîrziu, cînd Marie-Elisabeth va fi la Aproz.) Aşadar iată-l plecat cu bocceaua pe umăr. Soseşte la Vaysonnaz ; femei şi copii, apoi bărbaţi îl opresc şi-i spun : „Nu te duce mai departe ! te caută jandarmii. Au urcat de la Sion azi-dimineaţă, au căutat peste tot. Vai ! Acum cînd nu ne mai sîcîie soldaţii, ne sîcîie jandarmii. Ascunde-te.“ I se oferă o sută de ascunzători în case, dar nu-i o treabă să propui un alcov unei vulpi cu haita de cîini pe urmele ei. Se înspăimîntă, dispare alergînd în pădure. O să petreacă trei zile nu se ştie unde, într-o colibă, sub fîn, sub stînci, în desişuri, la urşi, nu se ştie unde. Cînd a fost văzut din nou, era alb ca un nap, la capătul puterilor, înfometat, agitat, în alarmă, tremurînd. Îi trebuie mult timp să se restabilească.

Altădată, la Nendaz, asista la slujba religioasă cînd jandarmii intră şi stau de pază la uşă. Preotul i-a făcut semn cu ochiul, i-a îngăduit să iasă prin sacristie şi l-a minţit făţiş pe jandarmul călare. Sînt situaţii cînd trebuie să ştii să meriţi infernul.

Infernul (oh ! nu acela a lui Dante, adevăratul, care nu-şi dă ifose), infernul, Dezertorul îl petrece pe pămînt.

Un infern de nelinişte, de incertitudine ; totdeauna exasperat, niciodată sigur, nu de ziua de mîine, dar nici măcar de ora imediat următoare. În fiecare clipă o mînă înmănuşată de jandarm poate să se ivească din umbră, în numele legii. Legea faţă de care nu făcuse altceva decît de a fi sărman. Căci trebuie să precizăm aici, n-are „ştofa" nici a unui delincvent de drept comun, nici a unui asasin, nici a unui „politic". Timp de douăzeci de ani, cîţi i-a petrecut la Nendaz, n-a fost niciodată nici şiret, nici ipocrit (rugăciunile sale în public nu sînt decît un act reflex de apărare faţă de societate în general), n-a făcut negoţ cu nimic, nici cu sentimentalismul, nici cu virtutea, nici chiar cu modul său simplu de a se purta, ceea ce ar fi făcut cu siguranţă dacă era ipocrit. Nu, dacă a fugit din Franţa, şi dacă aici tremură în fiecare clipă, este pentru că-i sărman, fără acte de identitate, şi-i sortit — potrivit legii — să fie prada primului jandarm care-i va pune mîna pe umăr.

După aceste hăituieli n-o să se mai stabilească nicăieri. O să se întoarcă mereu cu plăcere la Haute-Nendaz, dar nu rămîne niciodată mai mult de o zi în aceeaşi colibă. În fiecare dimineaţă îşi pune bocceaua pe umăr şi rătăceşte de la Haute-Nendaz la Beuson, de la Beuson la Brignon, de la Brignon la Veysonnaz, de la Veysonnaz la cabanele din Sion, la Chalet de l'Evêque, la Notre-Dame-du-Bon-Conseil şi Lavallaz, la Vex şi Agettes, pe masivul Thyon, la Hérémence, Mâche, Evolène, pe povîrnişurile muntelui Roşu, prin pădurile de zadă, în colibele pierdute, în desişuri ; neîncetat pe drum, deplasînd ţinta pentru a o feri să fie lovită.

De pe atunci, se duce mereu pe pragul casei oamenilor cumsecade şi pictează sfinţi şi evenimente despre Domnul : *Sfînta Fecioară Maria,* pentru Marie-Lègére Dèlése, soţia lui Jean-François ; *Sfîntul Ioan Botezătorul ; Răstignirea lui Isus ; Sfîntul Iacob, Patronul Indiilor,* pentru Jacques Barthélemy Bourbon ; *Sfîntul Arhanghel Mihail* pentru Anne-Élisabeth Michelet ; *Sfîntul Iosif în deşert ; Sfînta Treime,* datată din Mâche ; *Regina Cerului şi a Pămîntului,* datată din Ayer ; *Capul de mort* pentru Jean-Joseph Sierro din Mâche, la 4 iunie 1852 ; picturile pe lemn de la capela din Pralong, la cabanele din Hérémence, *Micul Sfînt Ioan* pentru Antoine Gaspard, la Nendaz, comuna Hérémence, la 12 decembrie, 1867 (trebuie să fi fost foarte frig în ziua aceea).

Încetul cu încetul își pierde puterile. Mereu pe drum, mereu mergînd. De mult jandarmii din vale nu se mai gîndesc la el : nu-i un personaj atît de însemnat ca să-l hărțuiască pînă la moarte ; nu, fără îndoială, n-au venit decît să vadă mai deaproape cine era această „pasăre rară“. Se ferește, ei bine, să se ferească, sînt destui vagabonzi ! Dar a fost lansat într-o fugă fără sfîrșit. Merge, merge, mereu merge, de sus în jos, de jos în sus, pe aceste terase din Valais. Nu se va opri decît pentru a muri.

Dar înainte de a se opri pentru această formalitate indispensabilă, mai are să străbată încă destule zile bune și rele. Cele bune sînt marcate din cînd în cînd de imagini pe care le colorează. Deosebit de bună trebuie să fi fost cea cînd a pictat *Prezentarea muntelui Orseraz :* una din rarele sale compoziții profane. Acesteia și la încă două nu li se cunosc decît titlurile : *Bătrînul soldat de la Val des Dix* și *Mesenii viei. Bătrînul soldat* este pictat pentru Jean-Louis Pranet, *Mesenii* pentru Juliette-Marie Piquet — cam la patru sau cinci ani unul de altul. *Soldatul,* în 1913, putea fi văzut într-o cîrciumă din Sierre ; pe urmă ce s-a întîmplat cu el ? Despre *Meseni* se știe că au existat, dar nimeni nu i-a văzut niciodată. Păcat că pictura aceasta, *Mesenii,* se afla de partea cealaltă a văii. Charles-Frédéric Brun a avut într-o bună zi destul curaj ca să străbată valea ? Ar fi interesant s-o știm, dar nu putem ; nu știm nici măcar de unde era această Juliette-Marie Piquet (ca dealtminteri nici Jean Louis Pranet). Datorită tabloului *Muntele din Orseraz,* care ne-a rămas, ne putem închipui care erau „fericirile“ de care se bucura Dezertorul în zilele bune. Fericiri bucolice înseamnă Hesiod. Vacile, pășunatul, muncile zilnice, bradul, cirezile, satul, munții și deasupra cerul unde vulturii luau firesc forma avioanelor în picaj, cum este înfățișat în „religiozități“ [1] Sfîntul Duh. Așadar se bucură de liniştea zilelor de la ţară şi este sensibil la modestele lor frumuseţi. Deci vede dincolo de sfintele aparenţe şi realitatea nu-l descurajează. Este mai aproape sufleteşte de ţărani decît gîndeau ţăranii. Se foloseşte doar de alcătuirile agricole ca un aristocrat.

---

[1] Înclinare pentru sentimentele religioase în afară de orice religie particulară.

Ne închipuim cu plăcere că a avut adesea zile bune. Astfel, tablourile *Sfînta Ioana, regină a Franţei ;* (de care Ioana era vorba ? de vestita regină Ioana ? Dar nu era a Franţei ! în plus, n-avea nimic sfînt !) *Sfîntul Mauriciu, Sfîntul Martin, Sfînta Cecilia* (şi harpa ei), *Sfîntul Frédéric* (cu penajul său de păun), hazlii *Sfîntul Iacob în Galicia, Sfîntul Josif, Sfînta Maria* şi mai ales *Sfîntul Martin, Episcopul, Sfîntul Iacob şi Sfîntul Ioan,* datată la Beuson, la 20 aprilie 1850, n-au fost pictate de un om nefericit. În toate se simte o bucurie calmă, căci are timpul să migălească florile, cuirasele, drapelele, mantalele, caii, husele de şa, mînerele de sabie, eşarfele, rochiile de dimie, care fac din el maestrul frumoaselor culori negre, aurii, brune, azurii, mov şi al unei întregi grădiniţe cu o pajişte care se sacrifică la picioarele cailor. Trebuie să fi stat în pragul casei vreunei Elisabeth-Madeleine sau Juliette Louise, sau Mathilde-Noèmis, lucrînd cu pensula şi adulmecînd vreo supă cu slănină. Undeva, se află în jur, în faţa sau în spatele lui, un sat cu şaleurile şi prichiciul vetrelor, cu sănii, gunoaie şi îngrăşăminte, cu fîntîni şi fîneţe, cu odihnitorul zumzet amestecat cu scîrţîit de osii şi lătrat de cîini, cu mugete şi porunci. Sau tăcerea. Care-i atît de frumoasă cînd eşti, în sfîrşit, liniştit şi nu-ţi este frică de nimeni. Soarele se află în înaltul cerului, sau jos, pe cale să urce sau să coboare, dar are o ocupaţie zilnică ce putea dura „în noaptea timpurilor" fără limită jandarmerească. Trebuie să fi fost prin preajmă, gata să smiorcăie sau să-şi şteargă nasul cu mîneca, una sau două bande de copii de curînd ieşiţi de la şcoală sau ducîndu-se acolo, şi — ca să întregim imaginea — probabil dangătul subţire al micuţului clopot de la minuscula biserică pe cale să vestească nu ştim ce : dimineţile sau vecerniile, sau să buchisească vocabularul semnelor ecleziastice pentru evlavioşi.

Are de ce să ţească ghirlande de trandafiri, violete, lăcrămioare, garoafe, nalbe-roşii, cîrciumărese, călţunaşi, ramuri de palmier, sorb și hasmațuchi ; are de ce să planteze douăzeci de chiparoși de Italia în spatele unui sfînt Ioan Botezătorul de la munte, de ce să facă să fîlfîie drapelele deasupra sfîntului Mauriciu, de ce să compună, pentru vîrful lanciei sfîntului Gheorghe, un dragon glumeț, în același timp vulpe, găină și șarpe. Orice nenorocire are și bucuriile ei !

La 4 iunie 1852, Jean-Joseph Sierro a murit ; *requiescat in pace.* Trebuie să fii trist : ei bine, Dezertorul nu este, nu-i la comandă. Jean-Joseph Sierro a murit, dar Charles Frédéric Brun e bine sănătos și tot nu-i dă tîrcoale nici un jandarm. Atunci, e cu totul incapabil să închipuie un craniu potrivit și tibii acceptabile ; capul mortului este un bostan, oasele în cruce, „brațele plutitoare" din La Fontaine (de aproape înseamană ceva și de departe — nimic). Degeaba adună în jurul capului celui mort preceptele cele mai sinistre, bucuria (cea mai sarcastică) scînteiază pe această piatră tombală. Tufărișurile au înflorit pe cîmpiile Elysee.

Prin ce sînt caracterizate zilele sale de sărăcie și nenorocire ? Mai întîi, prin nimic. Zilele astea nu pictează, rămîne pitit în groapa lui, sub fîn, sau mai degrabă se plimbă pe ascuns, deci acum nici urmă de penel.

Uneori, din întîmplare, frica sau nenorocirea (pentru el este același lucru) îl stăpînește cînd se pregătește să picteze ; atunci știm că a fost nefericit în ziua aceea. Asta se vede în lipsa de avînt, într-un fel de vid ce se strecoară în pictura lui. Se întîmplă rar, dar uitați-vă la primul portret : acela a lui Marie-Jeanne Bournissay, soția prea scumpului primar : se simte că nu era în largul lui. La fel cînd pictează *Sfîntul Légés-Episcopul*, datat în Brignon-sur-Nendaz, la 11 ianuarie 1869 (doi ani înainte de a muri), de asemenea nu-i în apele lui, și, de data aceasta, nu din pricină că se află într-o situație nouă, cum este cazul cu primul portret, pentru că acum se găsește de nouăsprezece ani pe valea Nendaz, dar cine știe ce îi dădea tîrcoale, sau poate din cauza răului care curînd îl va doborî.

Căci trăiește mereu în condiții neînchipuit de aspre. Așa vrea el cu tot dinadinsul (sau deoarece nu-i trece prin minte să vrea mai bine), căci i se oferă azil și masă din toate părțile. Într-o zi de iarnă este găsit țeapăn ca justiția. Este înghețat din cap pînă-n picioare, sîngele nu-i mai circulă, abia dacă-i mai bate inima, nu se știe dacă mai respiră. Este luat de acolo, culcat într-o copaie, stropit cu apă caldă, frecționat, readus la viață. Își revine, dar se încăpățînează să se culce afară, să fie tot rătăcitor și să doarmă tot în aer liber. Uneori stă două, trei zile fără să mănînce, și cînd mănîncă ia de ici de colo, bucate oferite care adesea nu se potrivesc stomacului său bolnav. Ce mai tura-vura trăiește nesănătos. Și are peste șaizeci de ani.

Simte foarte bine că moartea se apropie. Adesea stă ascuns, nu pentru că i-e frică, ci fiindcă vrea să mediteze. Își amintește de ziua cînd François Délèze l-a întîlnit aproape de cătunul Brignon. Tînărul notar Délèze era singurul din regiune abonat la un ziar. Citise că guvernul francez votase amnistia pentru toate delictele politice. Exilații voluntari aveau un răgaz de cincisprezece zile pentru a se reîntoarce în Franța. Delictul lui Charles Frédèric Brun nu-i niciodată amnistiat de nici o lege : era delictul sărăciei, crima lui era de a fi sărac. După vestea ce i-a dat-o François Délèze, încercase să se predea la frontieră, nu pentru că Franța ar fi fost atît de însemnată pentru el, dar fiindcă acolo avea, poate, prilejul să obțină „acte de identitate". Se pretinde chiar că au fost făcute la Sion demersuri pe lîngă consulatul Franței, sau chiar la ambasadorul rezident, dar asemenea presupuneri sînt gratuite : despre aceste pretinse demersuri n-a rămas nici o urmă în arhivele consulatului sau ambasadei. Așadar, s-a dus pur și simplu — pe jos, ca deobicei — pînă la frontieră ; a explicat vameșilor situația sa și aceștia, care sînt din popor și știu prea bine că delictul lui Charles-Frédèric Brun nu va fi niciodată iertat de nimeni, l-au alungat.

Iată-l dar închis pentru totdeauna între acești patru pereți : sărăcia, jandarmii, mila și moartea.

Care-l ajunge, în 1871, la Veysonnaz la un fermier unde — de data aceasta — a trebuit vrînd-nevrînd să accepte un pat la 9 martie. Este ca o lampă căreia îi lipsește uleiul. Nu suferă ; se stinge pur și simplu. Și-a găsit singur poarta de ieșire. La dracu guvernele și jandarmii ; inima asta ce-și încetinește bătaia urzește ea singură cea mai minunată dintre amnistii cu mijloace la îndemînă. Ce minunat bîrlog este moartea ! Și ce bine se simte acolo la adăpost ! În sfîrșit acum are timp să se gîndească la lucruri importante ! Iar dintre ele pe una o are la inimă : să-i mulțumească, înainte de a pleca, aceluia care l-a primit aici cel dintîi : primarului Fragnière, soțul lui Marie-Jeanne Bournissay. Este chemat, sosește. Sînt mulțumiri foarte emoționante. Primarul n-are impresia că a făcut atît de mult pentru el încît să merite ca pe pragul morții să-și aducă aminte cu atîta recunoștință. Ar fi vrut să fi făcut mai mult. Ce glorie pentru acest Dezertor care pleacă ! Care a plecat !

Prea tainică i-a fost viața ca să nu fi stîrnit cîteva vîrtejuri la suprafața tenebrelor unde se afundă. Există o tradiție. Înainte de a pleca, a dăruit ultima sa operă lui Fragnière : un crucifix. Acest crucifix ar fi făcut miracole. Cînd s-a transportat sicriul Dezertorului de la Vaysonnaz la Basse-Nendaz, unde să găsea atunci singurul cimitir pentru toate așezările de pe aici, patru țărani au purtat cosciugul pe umeri. Dar era tare greu acest Dezertor și a trebuit să încarce sicriul pe un catîr. În fața capelei Sfînta Agata, catîrul n-a vrut să mai meargă. Catîrii au adesea asemenea toane. Acum oamenii au preferat să vadă în asta o răutate divină. Cum animalul se încăpățîna, oamenii s-au crezut obligați să-l înlocuiască, punînd din nou sicriul pe umerii lor. Atunci, micul clopot al bisericii a prins să sune singur și sicriul a devenit ușor ca o pană de porumbel.

Binecuvîntați fie cei săraci, căci ei îl vor vedea pe Domnul ! Măcar atît merită acesta.

Februarie, 1966

PIATRA

Cînd primului om i-a fost frică a luat de jos o piatră. Îndată ce a prins să judece a cioplit sarcofage în stîncă. În secolul nostru, al călătoriilor interplanetare, cei care intenționează în mod serios să se ducă în Lună cu instrumentele atît de perfecte ale tehnicii moderne numite fuzee sînt stăpîniți de neliniște la gîndul că aceste fuzee se pot întîlni cu pietrele rătăcitoare ale cerului. Mîncăm piatră în unele medicamente. Scoatem piatră din oțelul plugurilor (al căror brăzdar la origine era de piatră), al locomotivelor și, firește, al tunurilor (ale căror ghiulele erau din piatră încă de la începutul timpurilor istorice).

Orașele (chiar Roma) sînt durate din piatră. Biserica și-a luat drept temelie pe Petru. Zidul Chinei, meterezele din Avignon, turnul din Belem sînt din piatră, cum erau Colosul din Rodos, farul din Alexandria, mormîntul lui Artemis și atîtea alte minuni.

Să căutăm ce nu-i piatră : n-o scoatem la capăt... Totul purcede din piatră, dăinuiește și redevine piatră. Norii negri, pe care recente descoperiri au arătat acum că se află înăuntru sau la marginea nebuloaselor, sînt norii de praf al unui soi de șantier de demolare sau de construire la scară cosmică. Dacă știm, la această scară, că sfîrșitul gazelor comprimate și răcite este piatra, ajungem să afirmăm că aerul însuși... Și noi despre care se zice că sîntem țărînă.

Prea multă piatră ! Iată-ne deci gingași și fărîmicioși, și atît de fragili, încît printr-o zgaibă, printr-o gaură de mărimea unui bănuț, sîngele și viața noastră se scurg, și sîntem aruncați într-o lume de piatră ! Cel puțin să nu fie vorba de piatra metafizică pe care o rostogolea Ixion[1]; să rămînem în această lume pe care o vedem acum, sub aspect fizic de neînțeles. Ce-o să facem, cum o să ne purtăm, cum o să iubim, cum o să trădăm, cum o să combinăm micile noastre paradisuri pămîntești ? „Don Juan, m-ai invitat să iau masa cu tine. Iată-mă !" „N-aș fi crezut niciodată, zise Don Juan, dar o să fac ce voi putea"[2]

*

Îmi amintesc de un apeduct admirabil. Nu era celebru ; nu se afla într-un loc istoric ; nu aducea un izvor de aur la un oraș imperial. Era un apeduct foarte banal, deși exista de pe vremea romanilor, cum se cuvine unui apeduct de soi. Trecea peste pini, stejari, boschete, grădini de zarzavaturi, ferme, arii de treierat, drumuri și calea ferată. Escalada colinele, cobora în văi, sărea peste șanțuri, urca din nou spre înălțimi, dispărea pe negîndite. Nu părea să-i pese de cele cîteva picioare care-i lipseau. Dimpotrivă, de cealaltă parte a breșei, uneori destul de largă, renăștea cu dorința vădită de a-și continua calea.

Mărturisea aptitudinea noastră de a călători fără a ne deplasa. Peisajul accepta această uriașă construcție așa cum un peisaj de Poussin acceptă un ciolop. Coliseul înzestrează toate camerele hotelurilor din Roma cu răcnete de lei și strigăte de creștini. În munții Anzi, pe înaltele platouri de la Tiahuansco, e o „poartă a soarelui", ce nu servește evident la nimic. Totuși, pe neașteptate, în acest pustiu, vanitatea ei devine plină de miez. Sînt enorme blocuri de piatră șlefuite cu grijă. De unde provine această șlefuire ? Din dragostea de veacuri dintre oamenii de pe platouri și pietre. În jur, nici o vegetație ; un cîmp pustiu unde soarele nu se izbește decît de el însuși. Pe două blocuri, ce stau în picioare, a fost așezată o grea arhitravă sculptată. Ne întrebăm și azi ce mijloace au fost folosite. Din nou dragoste, mii de brațe ridicate încet, oboseală și iar oboseală, un timp nemăsurat. Pe aceste platouri pustii rămîn urmele îndelungii fidelități față de piatră a unor oameni simpli. Fără îndoială era o poartă de acces spre un templu. Templul a dispărut cu totul (afară de poartă) ca și cum ar fi fost ascuns sau dizolvat de vreun acid. Volatilizat în colb ; poate este, pentru astronomii din Sirius, cîțiva din acei nori opaci care întunecă probabil galaxia noastră.

---

[1] Regele Lapiților, căruia Zeus i-a acordat azil în Olimp. Fiind nerespectuos față de Hera, a fost înlănțuit de o piatră înflăcărată care se învîrtea.

[2] Citat din piesa *Don Juan* de Molière.

În fiecare clipă cînd vorbim despre piatră privim cerul. Într-adevăr putem să-l comparăm cu o piatră de moară. Există în Mexic o piatră de moară, înaltă de cinci metri, lată de doi. Se sprijină pe un zid ciclopic. Acesta-i chiar termenul care-i folosit (și stă mărturie despre naiva noastră mirare) pentru a denumi asemenea uriașe ziduri incașe făurite din blocuri supraomenești, rostuite fără ciment, fără mortar. Îmbinările fiecărui bloc au fost șlefuite ani și ani cu o răbdare și o nemaipomenită grijă. Pe urmă au așezat blocurile unele deasupra altora și extraordinara precizie a șlefuirii asociată cu enorma povară a pietrei i-au dat construcției o admirabilă soliditate, o etanșeitate grație căreia a înfruntat timpul și distrugerea. Nu știm nici cum au putut fi construite în acele timpuri cînd nu existau mașini pentru a „organiza“ niște îngrămădiri de pietre atît de uriașe încît mînuirea lor ar pune serioase probleme de tehnică chiar în epoca noastră. Milioane de oameni au lucrat pătimaș timp de secole pentru a îndeplini această muncă. Asemenea reflexii ar putea fi la originea unui studiu exhaustiv despre mijloacele de distracție și în orice caz despre piatră ca leac împotriva plictiselii. Se știe că un zidar de profesie — nu spun acum, dar să fie vreo douăzeci de ani de atunci — cînd construia un perete punea cărămizile una peste alta. Dacă vreunul din ei s-ar fi aflat într-o frumoasă duminică în fața unui astfel de zid ciclopic, ar fi zis cu siguranță cam în șagă : „Ei bine, ăștia s-au distrat foarte bine !“ După părerea mea cam așa trebuie să se fi petrecut lucrurile. [...] Nu ne distrăm niciodată atît de bine decît cînd țintim spre veșnicie. Iată de ce, pe această piatră de moară din Mexic, sprijinită de un zid ciclopic, s-au gravat secundele, minutele, orele, zilele, anii, veacurile, milioanele de veacuri și semnele unui zodiac singular. Este — s-ar putea afirma — un fel de ceas gigantic. În orice caz, un instrument menit să țină seamă de timpul care trece, așa încît nu-i prea ilogic să ajungi la această piatră de moară fenomenală vorbind mai întîi despre cer, cu atît mai mult cu cît cineva care cunoaște cerul pur, în țările Sudului, sau doar vara în Provența știe că poate să pară dur ca piatra. În unele dimineți îl văd, curat ca un bănuț nou, descotorosit de nori de la o zare la alta. Soarele intră în această arenă dintr-un salt. Bolta capătă atunci luciul pietrei șlefuite. Nimic, zi de zi, nu-i știrbește din strălucire. Comparat cu piatra de moară a calendarului mexican, cerul este despuiat de înțeles și speranță.

Aveam pe masa mea o piatră căzută din cer, o bucată de aerolit. Îmi servea de prespapier. Am arătat-o unui copil. A deschis niște ochi atît de mari, încît n-am rezistat plăcerii de a i-o dărui. Cum trebuia să spun ceva, i-am explicat că e o bucată de stea. De atunci, doarme cu ea. E un băiețaș care reprezenta primele vîrste ale omenirii. În pofida faptului că urmează cursurile unei școli tehnice, ține în mîini o bucată de stea și doarme cu ea. Mi s-a spus că o așază în fiecare seară (e mai mult de un an de cînd i-am dat-o) pe masa de la căpătîiul lui, sub lampă, și o privește atît timp cît poate ține ochii deschiși. Cînd nu mai poate, mai are forța să scoată un braț din așternut, să ia piatra (e mare cît cei doi pumni ai mei) și s-o bage sub pernă. Unde mai pui că nu-i deloc comod. Eu am păstrat piatra șapte sau opt ani. N-am ajuns pînă acolo încît să dorm cu ea, dar o luam uneori în mînă. De fiecare dată mă uimea greutatea ei. Era acoperită de un fel de glazură frumoasă produsă de fuziunea în timpul căderii, cînd străbătuse atmosfera. În realitate, cine știe dacă a căzut într-adevăr din cer ? Stau și mă întreb. Cel care mi-a dăruit-o, este, firește, un om de încredere, dar...

Primele ore de somn sînt prielnice vieții imaginative. Culcat la căldurică, ușurat de propria-mi greutate, după primele „îmbucături" de somn, fac cu totul altceva decît băiețașul de care am vorbit (sau poate același lucru). Mă gîndesc cu spaimă la aventura speologilor. Respectînd înțelesul strict al cuvîntului, ei fac excursii înăuntrul pietrei. Dacă am apreciat greşit dimensiunile pietrei căzute din cer cînd o ţineam în mînă (piatra era toată ciuruită de mici găuri) sau dacă am exagerat cumva, aş fi pornit — presupunînd că Dumnezeu-Tatăl e luat drept judecător — (cînd consimte să se ocupe de asemenea mărunţişuri) pe urmele speologilor. Intră prin mici găuri, atîrnaţi de frînghii, şi sînt coborîţi de troliuri înăuntrul pămîntului, în fond o uriaşă piatră cerească. Odată ajunşi în adîncuri, au acolo o viaţă vermiculară. Se tîrăsc, alunecă din groapă în groapă, înconjuraţi din toate părţile — şi de foarte aproape — de piatră. Ajung în vaste cavităţi, se afundă în coridoare întortochiate pe unde pătrunde apa. Amintirea unuia din aceste orificii îmi stăruie şi acum în minte, ca şi amintirea unor întîmplări îngrozitoare şi fără măreţie ; freza dentistului, deschiderea unui panariţiu, şi altele. Pe scurt eram în Elveţia la Vallorbe. Probabil prin 1933. Scriam, cred, *Cîntecul Lumii.* Mi se amenajase podul locuinţei şi instalasem acolo un fel de birou de lucru. Prin lucarnă, vedeam piscul stîncos Vaulion şi pădurile ce înconjoară izvorul rîului Orbe. Eram cu bătrîna mea vară Antoinette, care ne găzduia pe soţia şi pe fiica mea cea mai mare, Aline. N-o aveam, pe atunci, decît pe ea şi n-o slăbeam din ochi de parcă ar fi fost o piesă de muzeu. Într-o dimineaţă, ne-a apucat strechea pe toţi : copilul era roşu ca un cocoş, ardea şi avea febră mare. Casa era o mare vilă la doi kilometri de Vallorbe. Dăm fuga pînă la mica băcănie ce se afla cam la cinci sute de metri de noi. Telefonăm la doctor, soseşte. Mi-l amintesc foarte bine. Era un bătrîn încîntător. După ce a consultat-o pe Aline — şi era un medic conştiincios — a declarat că e o angină banală, fără complicaţii posibile. Uşurare. Doctorul inspira încredere. Părea unul din acei bătrîni doctori perfecţi, cum sînt descrişi în romane. Pe atunci, aveam pasiunea să vînez fluturi. Aşadar aveam pe masa mea cîteva locuri unde-i puteam pune la uscat, un flacon cu cianură, pense, o mare plasă verde : în sfîrşit, arme grăitoare. Doctorul începe să vorbească despre fluturi şi-mi spune : „Aveţi şi fluturi de peşteră ?“ Nu, n-aveam ; mai mult, chiar ignoram existenţa fluturilor de peşteră. Mirarea doctorului şi descrierea acestor faimoşi fluturi de peşteră. Fireşte, cinci minute mai tîrziu muream de pofta de a avea un exemplar din această frumuseţe zoologică. „E uşor, îmi spuse acest om binevoitor, urcaţi-vă în maşina mea, cunosc pe aproape o peşteră unde există.“ Descrierea pe care mi-a făcut-o despre o asemenea faună subterană era atît de uimitoare încît am trecut peste groaza ce mi-o provoacă în general cuvîntul peşteră. În timp ce mergeam în maşină, m-am gîndit cu toate acestea cum ar putea să fie peştera unde ne duceam. Am ajuns la concluzia liniştitoare că trebuie să fie, de fapt, un fel de pivniţă şi că nu voi avea de făcut nimic altceva decît să stau la intrare. „Un fel de peristil“, îmi ziceam. Doctorul opri maşina în plină pădure. Nici un peristil. „Veniţi, veniţi !“ îmi spuse. Urcăm printr-un brădet. „Aici e !“ zise, privind la picioarele lui. Era o gaură de vulpe. „Bine, spusei surîzînd şugubăţ, dar cum o să intrăm ?“ Era un doctor lipsit de orice simţ al umorului şi, cînd făcea o treabă, o ducea pînă la capăt. Îşi scoase vesta şi haina : „O să vedeţi, spuse, urmaţi-mă“. Şi adăugă : „Trec înainte pentru că trebuiesc luate cîteva precauţiuni“. Apucase să intre pînă la umeri în gaură. Avu o remuşcare şi se întoarse la lumina zilei : „Să faceţi exact ca mine, îmi zise. Culoarul la intrare este strîmt. De abia pot să trec (era slab ca o scobitoare) şi e un sifon.“ „Ce înseamnă un sifon ?“ l-am întrebat. „Ei, bine, iată spuse : trebuie să băgaţi întîi capul şi să vă lăsaţi să coborîţi cam vreo doi metri, doi metri jumătate... De fapt, vă băgaţi capul într-o gaură şi dînd din coate treceţi printr-un coridor strîmt orizontal ce poate avea un metru pînă la un metru şi jumătate. Cînd vă tîrîţi orizontal trebuie neapărat ca, prin mişcări de şurub, să ajungeţi să vă culcaţi pe spate. Restul e o treabă de copil. O să ajungeţi în alt puţ vertical unde, tot pe spate, n-o să vă mai rămînă decît să «curăţaţi coşul», pe o distanţă de vreo trei metri, pentru a pune piciorul în cavitatea centrală.“ Şi după ce a grăit aşa, se aşternu pe treabă, fără să lase timp gîtlejului meu strangulat de emoţie să articuleze ceva. L-am văzut dispărînd, centimetru cu centimetru, în gaura de vulpe. Picioarele i se mai agitară o clipă în semn de adio. Socotesc printre orele cele mai cumplite ale existenţei mele cele petrecute în faţa acestei găuri. Literalmente, îl devorase pe doctor, sub ochii mei, şi după toate aparenţele, era pe cale de a-l digera. Chiorăieli ciudate stăteau mărturie acestei digestii. După un sfert de oră de supliciu, am auzit străbătînd o voce din măruntaie. Era digeratul care mă chema. Conveniserăm — sau mai precis, convenise el singur — să mă strige cînd va ajunge de cealaltă parte, şi acesta era semnalul de pornire. Îmi plac mult doctorii, mai ales cînd sînt, cum era el, un fel de Moşi Crăciuni în miniatură şi cu bărbi de toată frumuseţea, dar afecţiunea ce le-o port nu mă împinge să fac nebunii sau acţiuni nesăbuite. L-am informat prin intermediul „esofagului" care-l înghiţise şi servea, în această ocazie, de tub acustic, că refuzam categoric să părăsesc lumina zilei. „De ce ?" m-a întrebat. „Ei, bine, pentru că nu-mi simt nici o aptitudine să curăţ puţurile dumneavoastră verticale şi să mă caţăr helicoidal." În realitate, mi-era frică, o frică ce-mi tăia răsuflarea, ca totdeauna, cînd, pur şi simplu îmi închipui că sînt blocat într-un „maţ" strîmt (coşmaruri pe care le am de fiecare dată cînd mănînc prea mult seara). „Păcat", îmi spuse. „De ce ? Ce vedeţi ?" „Nu văd absolut nimic, zise. Mi-am lăsat mica lampă electrică în buzunarul hainei, dar o să vă pară rău, să ştiţi. Stau pe o mică şa şi picioarele îmi atîrnă în vid. Nu ştiu deloc unde mă aflu." Fireşte, nu asemenea declaraţii mă puteau hotărî să plonjez în măruntaiele pămîntului. Pe scurt, aventura s-a terminat fără necazuri şi după o jumătate de oră (căci chiar el a avut oarecare dificultate să execute tîrîrea „helicoidală" la întoarcere) a fost redat luminii zilei. N-a adus fluturi de peşteră, dar eu mă îmbogăţisem cu spaime noi şi doar faptul de a fi scris această întîmplare îmi făgăduieşte cîteva somnuri anevoioase în nopţile următoare. E deajuns să mă închipui în situaţia incomodă a curăţitorului de sifoane subterane ca să dau din picioare în pat ca un catîr. Căci, de atunci, totdeauna cînd simt că alunec uşor în somn, noaptea se strînge în jurul meu ca o piatră, nemailăsîndu-mi decît o mică crăpătură prin care trebuie să mă tîrăsc.

Consider că doctorul meu este foarte imprudent. Desigur, ţi-e destul de frică cînd te gîndeşti să fii închis într-un tub de piatră, dar spaimele mele provin dintr-un joc al spiritului ce demonstrează posibilitatea unor grozăvii și mai mari. Văd în fiecare zi, în jurnalul meu ilustrat de pe vremea acestor performanțe, oameni purtînd cască pe cale să umble cu lampa în mînă în cavități monstruoase, pline de catedrale de calcar, sau strecurîndu-se, cu lampa pusă pe cap, în coridoare strîmte, abia mai largi decît un șarpe boa. Piatra nu-i ucide niciodată decît ca instrument contondent : fie că speologul a cărui frînghie se rupe, cade pe stînci ; fie că stînca, desprinzîndu-se de pe vreo boltă, cade pe speolog. Restul timpului, piatra, dacă putem spune așa, *nu acționează.* Nu acționează cu de la sine putere. Cînd privim fotografiile cu oameni care merg în măruntaiele pămîntului fără să fie cuprinși de groază, și dacă ei înșiși umblă acolo în deplină siguranță, înseamnă că și ei și noi avem certitudinea inerției pietrii, a nepăsării sale, am zice. A nepăsării ei silite, fiindcă este inertă. Materie inertă, fără voință, fără mișcare. Ce știm despre ea ? Toți am văzut la cinema filme cu ritm accelerat despre germinarea unei semințe, sau strădaniile unui cîrcel de viță de vie să urce spre aracul său ! Nu ne este teamă de o sămînță sau de un cîrcel de vie, iar cînd vrem să exprimăm ideea distrugerii umanității, ne gîndim la Gingis-Han sau la bomba H și nu la o sămînță sau la un cîrcel de vie. Dacă avem nevoie să exprimăm ideea unei cugetări inteligente, cumpănite, susceptibilă de o cruzime rece, ne gîndim la om. Și totuși, să revedem filmul cu ritm accelerat. Cine n-a simțit un fior de groază în fața acelor tentacule agitate și acționînd, evident, în mod deliberat ? Cine n-a tresărit de asemenea în fața forței deliberate și ea, care face să explodeze sămînța și împinge vîrful de lancie încăpățînat și exuberant de vigoare, ce este firicelul de iarbă ? Dacă toate acestea s-ar întîmpla în natură, ca pe ecran, ne-am păzi de vița de vie ca de caracatiță, și de semințele de grîu ca de tigrii. Dar, toate acestea se întîmplă în natură ca pe ecran, dar mai încet. Atît de încet, încît nu le observăm. Să ne închipuim un aparat cinematografic răbdător ce ar filma timp de o sută de ani, fără oprire, o mie de ani, fără oprire, zece mii de ani, un bloc de granit. Oare derularea accelerată a filmului n-ar dezvălui brusc gesturile și inteligența granitului ?

Oare omul nu s-ar afla deodată în situația de a trebui să se apere de granit ca de un tigru ? Peruzeaua moare. În unele condiții — cred mai ales cînd se află prea îndelung însoțită de cupru — peruzeaua moare. Și cînd a murit pălește, își pierde culoarea, se cocleşte. Se va pretinde că a muri este doar un cuvînt și înseamnă aici o simplă combinație chimică. Dar, și pentru noi, a muri este doar un cuvînt și nu înseamnă poate decît o simplă combinație chimică.

Oricum, dacă aş face speologie (ferească Sfîntul !) m-aş întreba dacă mațul în care mă tîrăsc n-o să secreteze vreun acid ; dacă peștera, unde-mi răsună pașii, n-o să mă îmbibe încetul cu încetul cu un suc gastric sau dacă, după exemplul peruzelei ce moare, calcarul pe care-l calc în picioare n-o să prindă viață, sau mai exact, o să facă să înțeleg că trăiește.

Căci găsesc că avem totdeauna puțin prea multă încredere în inerția pietrei ; că e tratată cu prea mult dispreț. Pînă la urmă s-a convenit că și plantele au viață, ba chiar că în ele se află un lichid asemănător sîngelui. Nu s-a ajuns încă să se vorbească despre sensibilitatea lor, dar n-a trecut prea mult timp de cînd se nega orice sensibilitate animalelor ; o să se întîmple și asta. De pietre sîntem încă siguri. Foarte senini facem orice cu o piatră : o tăiem, o ciocănim, o cioplim, o spargem, o sfărîmăm, o malaxăm. Poate că toate astea trebuiesc plătite ! Pietrarii ar fi cuprinși de remușcări ; șlefuitorii ar tremura de frică ; cei care extrag piatră din cariere s-ar întoarce acasă dîrdîind ; sculptorii și-ar astupa ochii cu mîinile ; ziarele ar fi obligate — vara — să inaugureze rubrica „speologilor digerați !“ „Trei speologi digerați de prăpastia Armand.“ O mare parte a speciei umane ar sfîrși sub formă de porfir, de serpentină, de cuarț, sau de simplu pietriș. Zidarii ar avea de plătit grele datorii concentraționare. Nu s-ar mai îndrăzni să se arunce cea mai mică piatră într-un cîine, nu din pricina cîinelui, ci pentru piatră. Fără îndoială, se va ajunge să arunci cu cîini în pietre.

Evident glumesc, dar nu știm niciodată și, oare, cunoaștem ceva despre adevăratele motive ale vieții noastre și, prin urmare, despre adevăratul chip al universului ?

Cine-l cunoaşte, cine l-a văzut? Deoarece, pentru a-l cunoaşte, n-avem decît cele cinci simţuri ale noastre, îndoielnice, şi inteligenţa aservită simţurilor. Chiar cu aceste slabe mijloace cunoaştem apa sub trei forme: solidă, lichidă şi gazoasă. Granitul, porfirul, alabastrul, marmora nu sînt oare decît una din formele acestei materii? Poate în alte ţări, există fluvii de granit şi oceane de marmoră? Atunci din ce pot fi făurite insulele acestor oceane de marmoră? Căci degeaba o să ne îngrozim la ideea de a fi digeraţi de piatră, o să ne înecăm negreşit în ea, dacă n-avem o insulă solidă pe care să ne sprijinim.

Toate aceste reflexii despre piatră sînt dominate de vis. Dacă nu am visa, pentru a reveni la cunoaşterea lumii, ce-am putea înţelege din ea? Ştiinţa este un vis codificat de legi care îngăduie să reproducem unele împrejurări ale visului. Pot în fiecare seară să mă înfund încă odată, la căldurică, sub păturile mele şi să am despre lume o cunoaştere subiectivă ce are, fireşte, valoarea ei. La adăpost, de cîte ori nu ne-am gîndit la disperarea omului pierdut pe mare? În larg şi singur: aventurile uluitoare a celor de pe *Kon Tiki* sau ale unui Alain Bombard. Dar, pentru două nume care-mi vin sub condei (există de asemenea cele două bărci ale căpitanului Bligh, după revolta de pe Bounty, dar căpitanul Bligh era însoţit de mateloţi fideli şi îi comanda cu sălbăticie ca să le păstreze vie speranţa, a lor şi a lui)... aşadar, doar două sau trei nume îmi vin sub condei. Dar cîţi marinari, cîţi căpitani n-au lăsat nici un nume după asemenea aventuri, după angoasa nesfîrşită terminată printr-o moarte anonimă?

Marinarul pierdut în largul mării este visul cel mai plăcut ce-l poate avea omul gurmand de metafizică şi care adoarme pe deplin fericit. Să nu ne dăm în lături cînd e vorba să mărturisim mîrşăviile noastre: eu, tu, voi, noi toţi le-am săvîrşit. Totul merge strună; soarta noastră-i cu putinţă, ne-am rezolvat problemele, burduhanu-i plin, portofelul doldora, femeia mulţumită, noi la fel; nu plouă în cameră; zgomotul vijeliei nu izbeşte decît în jaluzele; patul e cald; binefăcătorul somn se apropie; iar noi ne gîndim la un om pierdut în largul mării. Şi cum este o presupunere, nu şovăim să-l socotim pierdut definitiv. În larg, singur, fără plută sau butoi plutitor, nici cu cea mai mică scîndură a navei de care să se agaţe ! Nu supravieţuieşte decît pentru că mai are puţină putere şi înoată fără speranţă. Moartea este o problemă de minute. Se află singur în imensitate (ca în eternitate). Fie că înoată la dreapta sau la stînga, spre nord sau sud, spre est sau vest îi e totuna, îl doare în... (e bine atunci să folosească această locuţiune vulgară : asta-i dă senzaţia că e bărbat). Îşi iroseşte forţele de pomană. De acord. Dar el atunci la ce se gîndeşte ? Să ne închipuim că sîntem în locul lui. Dealtminteri aşa şi facem, ca să ne sporim plăcerea. El se gîndeşte la o insulă. Se gîndeşte la ceva solid pe care să pună piciorul. Cît de plăcută i-ar fi prezenţa unei stînci ţîşnind din mare ! De fapt nu existăm decît pentru că nori (granit, porfir, cuarţ în stare gazoasă) s-au solidificat într-o insulă rotundă pe cer.

Am îndrăgit îndelung o insulă. E vorba de insula Tristan da Cunna care se află într-o singurătate înspăimîntătoare a Atlanticului de Sud, între Africa şi Ţara de Foc. Era pe vremea cînd citeam pătimaş *Jurnalul* lui Cook, al lui Dumont d'Urville, al lui Vancouver şi altele. Unul din prietenii mei, căpitan de cursă lungă care mă invitase adesea să-l însoţesc pe cargoul lui — dar n-avusesem niciodată timpul să-mi îngădui acest lux —, mi-a vorbit de *Instrucţiile nautice*. Citirea *Instrucţiiilor nautice* a fost pentru mine o revelaţie. De fapt ce stîrnea patima mea pentru aceste lecturi ? Ei bine, iată. Trăieşti solitar, preocupat doar de opera pe care o scrii ; dar curiozitatea pentru lumea din jur continuă să existe. Şi totuşi trebuie să alegi. O carte se scrie cu creionul în mînă. Aşadar trebuie să stai ţintuit în faţa unei mese ; deci a scrie înseamnă să te lipseşti de bucuriile unei descoperiri adevărate. Ar fi aşa dacă n-ar exista un mijloc de expresie care-ţi aduce la tine muntele sau marea. Pentru munte am cîteva poeme tibetane ; pentru mare, am *Instrucţiile nautice*. Toate coastele din cîte continente există sînt descrise acolo, metru cu metru. Pînă şi un vîrf de stîncă de un metru pătrat ţîşnind dintr-un refugiu pentru bărci din Noua Zeelandă este notat şi descris, ca şi deplasarea celui mai neînsemnat strat de alge marine într-un mic golf din Juan Fernandez. Profilul atolului cel mai plat este desenat. Chiar un palmier singuratic pe o plajă și legănarea unui bambus sînt semnalate, așa cum se menționează canistra de tinichea abandonată pe o plajă din Pacific sau scheletul unei cămile pe dunele de la Rio de l'Oro. Adîncurile mării și ale cerului, curenții și vînturile, reperele pentru navigație și pragurile de pe fundul mării, strîmtorile, golfurile, micile porturi sigure și locurile de ancorare periculoase, pînă și prezența pastorului în căsuțele ce luminează în noapte sau a canibalilor, în exploatările agricole din culoarele magelanice, — toate mărețiile și meschinăriile mării sînt consemnate aci. O vezi așa cum este, o respiri, o simți. Citind *Instrucțiunile nautice* simți atît de bine mirosul de iod al mării încît mă întreb dacă această lectură n-ar putea înlocui mîncatul stridiilor, recomandat acelora care sînt amenințați de gușă.

Bineînțeles pentru căpitanii de vas folosirea *Instrucțiunilor* este cu totul diferită, și de fapt pentru ei au fost scrise. Însă, după părerea prietenului meu, căpitanii nu le citesc niciodată. Cunosc traseul pe care-l fac, ca pe buzunarul lor și hîrțoagele nu i-ar învăța nimic. Aceste *Instrucțiuni* sînt de fapt scrise de ei. Semnalează schimbările care s-au produs în cutare recif sau pe cutare coastă și explică modul cum au acționat pentru a intra în cutare port rudimentar sau a se folosi vîntul cutărui ținut. Prietenul meu le citește deoarece este poet.

Deci, iată-mă cu aceste faimoase *Instrucțiuni* în mînă. Firește, mă duc imediat în Tahiti ; apoi, în Tuamotu, în insulele Vîntului, în insulele Subvîntului, la atoli ; îmi ofer un desfrîu de lagune de culoarea safirului și cargouri încărcate cu miezuri de cocotieri. Firește, hoinăresc în preajma insulei Paștelui ; fac escală ; merg să văd statuile care odinioară îl uluiseră pe Pierre Loti ; mă duc în Chile (mai ales la Antofagasta. Nu-i frumos). Mă duc în Peru, în Țara de Foc, în orașul cel mai sudic al lumii ; la Punta Arenas al cărui nume n-ar trebui să figureze în aceste pagini, ci înlăturat cu dispreț, fiindcă este singurul oraș din lume ale cărui case se zice că nu sînt construite din piatră, ci din sticle de whisky. De asemenea, se pare că el ar fi orașul unde se află cei mai mulți pompieri și cei mai arătoși. În fiecare lună are loc o sărbătoare a pompierilor. Asta se explică prin faptul că Punta Arenas a căzut pradă flăcărilor în întregime de zece ori (scriu din auzite). Asist deci la o sărbătoare a acestor pompieri ; mă documentez despre vijelii, cicloane, furtuni, blizarduri și norii Antarcticei, trecînd prin Capul Horn, și mă îndrept spre el. Dar socoteala din tîrg nu se potrivește cu cea de acasă. Mă aflu la fascicula numărul 389, pagina 235, cînd voința redactorului, asemănătoare acelor curenți extraordinari înzestrați cu voință supraomenească pe care îi găsim în Jules Verne, mă silește să mă întorc în singurătățile Atlanticului de Sud și la trei mii de kilometri de țărm — ar trebui să afirm : la trei mii de kilometri de orice țărm — ca să mă aducă în fața insulei Tristan de Cunha. Ce să vă spun, dragii mei, a trebuit să mă înclin : acolo, să vezi piatră ! E piatră adevărată și exact soiul de piatră la care ar visa înotătorul pierdut în larg dacă ar avea răgazul să viseze.

Faleze tăioase ca niște cuțite, negre ca funinginea, se ivesc pe neașteptate din străfundurile de 4500 metri și urcă dintr-un salt pînă la 3000 de metri spre cer. Închipuiți-vă surpriza ! Solitudine totală pe mai multe mii de kilometri de jur împrejur ; nici cel mai mic petec de pămînt ; nici măcar cît o unghie. Nimic de care te poți agăța, în afară de vapoare. Numai piscuri în jurul insulei (în afară de un loc unde se află o foarte mică plajă ; aici înotătorul nostru ar putea să ajungă la mal), cu stînci, cu stînci înalte de mai multe mii de metri, cu hăuri colcăind de monștri extraordinari. La această adîncime se oploșește squid-ul, acea caracatiță uriașă, hrana cașaloților. S-au găsit în stomacul unor cașaloți, bucăți de squid purtînd ventuze mari cît niște capace de butoi, ceea ce ne face să presupunem că acest micuț cefalapod avea tentacule de grosimea unui autobuz și o lungime de mai mult de o sută de metri. Ne putem închipui bolboroselile nocturne ale unui ocean bîntuit de asemenea monștrii, chiar cînd nu mai suflă vîntul.

Așadar este vorba de o insulă perfectă : și vigoarea cu care se ivește din străfundurile mării constituie un aspect prețios, arătînd ce poate să fie piatra cînd îi vine în cap să-și facă o apariție măreață. Pe Insula Paștelui se află statuile care puneau firește probleme în legătură cu omul. Drumurile erau pavate cu mari dale și coborau spre mare. Aici stînca, în toată semeția ei, nu s-a lăsat sculptată decît de vînt. După cum o privești, de la cinci pînă la șase mile dinspre nord sau sud, dinspre est sau vest, pe o vreme senină sau sub perdelele ploii, ea se înfățișează luînd chipul trudei, al amărăciunii, al grijilor, al aparențelor și al visurilor celui ce o contemplă. De pe corvetele engleze putea fi văzut Napoleon cînd Împăratul era la Sfînta Elena, adică la patru mii de kilometri spre nord-est.

S-ar putea crede că vorbesc de pietre ciudate, dar toate pietrele sînt ciudate prin inerția lor de îndată ce ni le închipuim înzestrate cu o voință care are nevoie de secole (sau de cataclisme) ca să se exprime. A trebuit, firește, ca insula Tristan de Cunha să iasă din mare pentru ca obișnuitele *Instrucțiuni nautice* (care-i cartea cea mai serioasă din lume) să ne facă martorii acestei apariții. A trebuit, firește, ca la un moment dat un mugure să se deschidă în fundul mării și piscul lui Tristan de Cunha să iasă din acest mugure.

Insula s-a înălțat oare puțin cîte puțin din ape sau dintr-odată ? Și dacă ridicarea s-a făcut treptat, cu o mișcare ce ne-ar trebui cîteva secole de răbdare ca s-o putem percepe, poate că insula continuă să iasă din apă ; și oare peste o sută de miliarde de ani va fi acolo o coloană dantescă unde vor sălășlui grădinile cerului ? În eventualitatea că a ieșit brusc, imaginați-vă spectaculoasa apariție a pietrei în mijlocul oceanelor. În ambele cazuri nu sîntem foarte departe de înotătorul pierdut în largul eternității.

Oamenii iau totdeauna de pe jos o piatră cînd le este frică. O pun în mijlocul unei stepe : iată dolmenul. O pun în mijlocul nisipurilor : iată un obelisc. A măsura taina și vremea, ce consolare ! Samuel Butler vorbește despre marile statui grăitoare din Noua Zeelandă, care stăpînesc trecătoarea spre pămînturile unui ținut necunoscut. Colosul lui Memnon cîntă imediat ce este atins de roua deșertului. Orice alpinist știe că pereții serpentinelor fac să se audă în anumite împrejurări un fel de ciripit asemănător cu al unui cîrd de cintezoi în zbor.

Minerii obişnuiţi cu mina, şi mai ales cu modul vechi de muncă care se făcea cu bara şi tîrnăcopul, precum şi muncitorii specializaţi în forarea adîncă a tunelurilor, cunosc foarte bine fenomenul ce se numeşte „micul miner“. Nu-i o fantomă. E mai rău. Se produce la locul cel mai avansat al forării, acolo unde omul care atacă piatra este singur ; se aude un chiot, apoi un zgomot ca al uneltelor aruncate dezordonat pe pămînt. Zgomot de bare, de tîrnăcoape răsturnate. Lucrătorul priveşte. Ţine bara în mînă, tîrnăcopul stă liniştit la picioarele lui şi nimeni n-a putut să rîdă : e singur, zgomotul se aude din nou. Atunci, unii lucrători fug, legenda pretinzînd că „micul miner“ chihoteşte totdeauna înainte de-a se petrece marile catastrofe subterane. Alte pietre transpiră. Evident este apă, dar de unde provine ? Căci cunosc una din aceste pietre care „transpiră“, dar nu se reazemă de nici un taluz. Pentru ca fenomenul să fie perfect „miraculos“, piatra a fost aşezată deasupra solului, pe o masă. Fireşte, nu există miracol. Nu-i decît un fel de iubire a pietrei pentru umiditatea aerului. Atrage apa, se face stăpînă pe ea şi o restituie sub formă de lacrimă. După părerea mea nu lacrima este o minune ci facultatea de atracţie, acest mod de iubire. Căci totul se spune grăbit cînd e vorba de fizică şi chimie. Mai ştii ? Poate vreun savant specializat în microbi sau viruşi filtranţi o să vorbească şi de fizică şi chimie constatînd alterarea celulelor la „grăsana Margot“ cînd era gata să „iubească“. Dacă ar fi vorba de o piatră poroasă, ar fi uşor. E vorba de un soi de malachită obişnuită cu granule foarte dese, atît de dese, încît dacă e lucrată, capătă un luciu asemănător cu al sticlei. Nimic nu pare mai nepăsător faţă de lume decît această suprafaţă lucioasă, cu adevărat imperturbabilă. Putem s-o privim cu lupa ; nicăieri nu vom vedea altceva decît nepăsarea claustrată a suprafeţei lucii ca a sticlei. Îşi ascunde bine jocul căci, tot timpul cînd o priviţi, sau vorbiţi de înfăţişarea-i întemniţată, de inima-i zăvorîtă, ea iubeşte cu pasiune umiditatea aerului.

Uneori, „deschizînd“ o stîncă dintr-o masă compactă, făcînd-o să explodeze cu o mină, îşi „deschide“ inima, sau mai exact una din inimi. Atunci găsim acolo un străvechi animal mort, prizonier. Nu vorbesc de urmele de pești, de cochilii și de plante. Asta-i o altă poveste. Nu, e vorba de o insectă sau de un mic mamifer. (Ne este îngăduit să presupunem că undeva o stîncă tăinuiește o uriașă insectă sau un mamut.) Este sau un scarabeu, sau o lăcustă, sau un chițcan de pădure de acum o sută de mii de ani, chircit ca o mumie incașă, așa cum se arată în cărțile de medicină că stau pe vine copiii în pîntecul mamei. Dacă te gîndești la momentul cînd temnița se închide pentru ființa vie, te apucă amețeala. Dacă te gîndești că-i vorba pur și simplu de una din acele drame mărunte între două ființe vii, așa cum viața îți dă adesea prilejul să vezi, amețești de-a binelea. Și, orice am gîndi sîntem îndreptățiți să ne întrebăm ce animale se află înăuntrul fiecărei stînci, chiar dacă, sfărîmată, în colb, nu dezvăluie nici o mumie. Din ce este făurit negrul translucid al silexului, roșul rubinului, văpaia diamantului ? În ce privește cărbunele, știm : gudronul său este făcut din sevă. E posibil ca sîngele eroilor să devină ver-[illegible]ele smaraldului ? Dar smaraldul nu-l găsești pe toate [illegible]murile, și nici eroii. Pietricica obișnuită de pe plajă [illegible]e aceeași problemă. Al cui sînge este ? Încetul cu [illegible]tul abandonăm ideea de inerție sau, mai exact, ne [illegible]m despre acțiunea ființelor o idee exagerat de com-[illegible]cată. Mișcarea nu este acțiune. Antropomorfismul re-[illegible]ce universul la dimensiunile unei oglinzi de Veneția. Pentru a înfrunta animalele, omul își ia pușca, pentru a înfrunta oamenii, bomba H. Dar spre a înfrunta Stonehenge sau șirurile de menhiri paraleli din Carnac, ce va lua ? N-are arme decît în cea mai voioasă inconștiență.

Totuși, omul bănuiește ceva, după cum Tristan de Cunha bănuiește caracatița uriașă în hăurile mării unde trăiește izolată. Omul a desenat pe pereții cavernelor, el a încredințat pereților săi un mesaj. Și-a desenat dorințele și ambițiile pe piatră. Era un îndreptar. Spunea : „Eu uit, dar tu să nu uiți. Cînd sînt în fața bizonului, a bourului, a mamutului sau a tigrului cu dinți de sabie, îmi uit dorința gîndindu-mă că am chef să trăiesc și foarte adesea o iau la sănătoasa. Nu uita că vreau să le ucid ca să le mănînc ; că deși sînt omul din Neanderthal sau străbunul din deșertul Gobi, a cărui falcă americanii au pierdut-o în războiul cu japonezii, nu mă gîndesc numai la mîncare. Sau mai degrabă mă gîndesc atît de firesc să mănînc încît asta nu se mai cheamă a gîndi. Dimpotrivă, cînd am doborît o duzină de chintale de elefant sau am fost înghesuit în fundul unei gropi de una din felinele care au dinții ca niște iatagane turcești și am reușit să scap, atunci gîndesc, gîndesc și urlu în același timp și gîndirea mea este urletul care înseamnă că am rămas în viață: deci, cel mai tare." Voia să aibă permanent sub ochi acest mic discurs și îl desena pe pereții grotei sale.

Într-o zi a încercat să zgîrie o piatră. De aici, *Victoria* de la Samothrace, *Venus* din Milo, ca să nu pomenesc decît de marmoră. Mai mult încă. Pînă și tigrul cu dinți de sabie s-a uzat încetul cu încetul, tot învîrtindu-se odată cu rotirea pămîntului. Prins între pămînt și cer, uzat pînă a nu mai fi decît acel tigru mexican, acel puma, acel mic leu abia capabil să se urce pe cactuși pentru a scăpa de fugăreala și hărțuielile mistreților sălbatici: o felină de abia capabilă să sfîșie un fox terrier. Dar, reprezentat în piatră, în onix dealtminteri — care nu-i o piatră d[illegible] lepădat — este de o sută de miliarde de ori mai puter[illegible] mai crud decît sărmanul mastodont cu dinți ca niște i[illegible]gane turcești. Tigrul în onix era așezat pe o estr[illegible] la picioarele unor piramide ciudate, înălțate în păd[illegible] În vîrful piramidei se afla o piatră scobită asemănăto[illegible] unei cade și, din această piatră scobită, ieșeau tuburi [illegible] piatră coborînd pînă în capul tigrului de onix. Cu un mic cuțit de obsidiană se ucidea acolo sus, în cadă, zece, douăzeci, o sută, o mie, zece mii, o sută de mii de tineri, fragezi, cu pielea trandafirie, plini de viață și de gînduri mărețe, asemănători, păstrînd proporțiile, cu aceia pe care omul din Neanderthal, din Cromagnon și ceilalți străbuni ai lor îi desenaseră pe pereții cavernelor. Sîngele lor șiroia pînă la tigrul din onix, îl scălda, îl îneca, dar se ivea mereu, neschimbat, aidoma cu el însuși, veșnic, venerat și divin. Ce încîntător tigrișor, ce rege al tigrilor! Dacă șisturile de marnă din vreo Siberie s-ar deschide, dacă silexul vreunui Gobi s-ar sfărîma, dacă pereții de serpentină ai Himalaiei s-ar prăbuși într-o bună zi, lăsînd privirile noastre să vadă toate aceste familii troglodite de monștrii cu dinți ca de sabie mumificați, n-aș fi mai îngrozit decît în fața micului tigru de onix, care, acum, stă foarte cuminte în muzeul din Mexico. Foarte cuminte, deoarece a încredinţat misiunea cadei, a canalizării şi uciderilor sale altor minerale pentru care totuşi nu mai există truda de a fi sculptate în formă de tigru, dar se disociază, se desintegrează, se reintegrează, care sînt trecute prin maşină ca să elibereze dintr-odată forţele acumulate prin acţiuni lente, timp de miliarde de ani.

Eşti silit să ajungi la acele minerale viclene, hîde ca păduchii, pline de minciună, de ipocrizie şi perversitate. N-ai altceva de făcut decît să acorzi încredere omului. El caută, găseşte. Este curios şi nimic nu-l dezgustă. Pentagonul s-ar mira mult aflînd că întîiele cercetări nucleare au început în ziua cînd primul om, zgîriind piatra, a reuşit să-i dea o aparenţă umană sau, mai complet încă, a izbutit să-i dea înfăţişarea unei fiinţe vii. Uneori, o are de la sine. O să găsim cîteodată pe platouri, sau pe stînci pleşuve unde căldura şi gerul alternează, pietre sparte sau roase de ploaie (sau şi una şi alta), care sea-ănă cu o fiinţă vie : profiluri sau chipuri, groteşti sau ine, şerpi, cai, peşti, păsări. Întîmplarea este un mare er. Aşa s-a descoperit tigrul de onix. La fel, Zeus. un semn.) Fără această evoluţie ce trebuie urmată există Pygmalion. Există o frumoasă „Mănăstire din rma“ care merită să fie scrisă : aceea unde Clélia onti este un bloc de granit.

Ne surprinde dispariţia sculptorilor în societatea modernă. Au fost înlocuiţi de către savanţii industriei nucleare. Părerile şi ale unora şi ale altora sînt aceleaşi, numai că cei din a doua categorie privesc dintr-un punct de vedere diferit. Primii aveau naivitatea paradisurilor ; de altminteri ceilalţi sînt la fel de naivi. Ei n-au născocit decît să „apuce“ piatra din altă parte.

Pe pragul templului de la Kandaruya Mahadeva, un mic mongol cu ochii migdalaţi sau poate unul din acei hinduşi firavi care nu trăiesc decît privind, a sculptat un leu, sau, mai exact, o femeie cu un leu. Femeia este o mică divinitate grasă, o ţărăncuţă durdulie, o femeie vrednică de un prinţ, bine hrănită, cu coapse şi şolduri pline, cu un corp suplu totuşi, foarte suav dolofană : ceea ce se numeşte o „puiculiţă“, un amestec în adevăr intim de comestibil şi voluptate (termenul comestibil fiind luat în sensul ce-l dau comercianții cînd marchează cuvîntul „comestibile“ deasupra magazinului lor). Leul este un uriaș căruia luciul pietrei i-a dat măreție ; un leu al cărui bot nu miroase urît, a cărui blană seamănă cu cea mai frumoasă mătase, ale cărui gheare sînt ornamentale, ce n-are vizuină nicăieri (în afară de craniul micului mongol sau al hindusului firav — amîndoi atît de nevinovați în aparență), un leu atît de superior patern și uman, care cască un bot monstruos. Femeia refuză, acceptă, se zbate, se abandonează, se dă înapoi și se năpustește. Mare cum e nu s-a ridicat de pe pămînt. Își azvîrle capul înapoi cît poate de mult, dar își oferă pieptul și șoldurile care se modulează gingaș. Leul o ia simplu de mînă și o trage spre el.

Micul mongol (sau hindusul firav) trebuie să fi fost foarte mulțumit. Probabil avea grijă ca să-și petreacă timpul din cînd în cînd în piața templului. Se vedea sub formă de leu ? Fără nici o îndoială. Dar e sigur că o parte din sufletul lui rămăsese prizonier în această formă [illegible] femeie în piatră.

Dacă am pomenit de templul din Kandaruya M[illegible]deva este pentru că ruinele lui se înalță într-o pa[illegible] Indiei foarte bogată în sculpturi care vorbesc de [illegible] trupurilor. Treizeci de temple se înalță în mijlocul u[illegible] păduri virgine. Ele sînt acoperite cu gingașe scene [illegible] iubire. Atît a rămas din ce a fost în secolul al X-lea capitala regatului Jahoti. Aceste locuri năpădite de bambuși și de iarba tigrului, aceste mlaștini cu mocirle puturoase, cărora le dau tîrcoale cobrele, aceste liane, acești arbori giganți asemănători cu niște spînzurători pentru șerpi — cine ar zice că au fost leagănul unor iubiri la fel de tandre, la fel de crude, la fel de egoiste ca ale noastre ? Cînd explozia atomică prefigurează în fața mea sfîrșitul lumii noastre de piatră și ne arată cum începe totul, ea conține — distrugîndu-l totodată — pe micul mongol cu ochii migdalați care va sculpta în nu știu ce element mineral, în nu știu ce stea Sirius, o femeie cu un leu, întru totul asemănătoare ca spirit aceleia care rezistă și se lasă posedată, în fața templului Kandaruya Mahadeva.

Dorind să ajungă la zei fie prin iubire, fie prin mînie — oamenii se folosesc de piatră. Mai întîi, Pelion a fost îngrămădit pe Ossa. Aventura nu i-a vindecat ; și din piatră au construit turnul lui Babel. Treaba n-a fost de fel lipsită de logică și eficacitate, deoarece divinitatea a trebuit să recurgă la învălmășeala limbilor pentru a se feri.

Orice catalog al pasiunilor a fost exprimat cu ajutorul pietrei. Lumea creștină a folosit mai multe pietre decît rugăciuni ca să se înalțe spre Dumnezeu. Toate bazilicile, catedralele, capelele, paraclisele sînt împodobite cu frunziș de piatră și înțesate de o mulțime nesfîrșită de sfinți și sfinte. Scenele vieții cele mai umile au devenit podoabele templului. Muncile agricole, vînătorile, cavalcadele, drumurile pelerinilor, popasurile pe pajiști, gesturile surorilor îngrijindu-i pe bolnavi, leproșii agitîndu-și huruitoarele, orașe ivindu-se la orizont, diavoli răsărind din inimi, boschete răsunînd de litanii, chipuri pline de șiretenie, timiditățile, minciunile, ipocriziile, fețele să-[illegible]ătoase în extaz ale unor oameni de treabă cărora un [illegible]vol le ridică poalele, cavaleri neînfricați și neprihăniți [illegible]putrezind sub armuri, schelete care străpung carnea, [illegible]usețea topindu-se ca zahărul, miile de suferințe ale [illegible]ov, pe care le are viața cea mai obișnuită, — toate [illegible] exprimate în piatră și împodobesc uriașul vas de [illegible]tră unde, într-o cavitate mică de piatră, odihnește sim-[illegible]lul lui Dumnezeu. Este un omagiu total și complet. [illegible]colo, mai mult încă decît în piatră, se exprimă adevărul condiției umane ; acolo, josniciile nu sînt ascunse. Acolo-s înfățișate, slujesc pentru glorificare. Ele spun : existăm și sîntem îngrozitori, precum vedeți, dar știm că Dumnezeu este un doctor căruia nu-i e silă și, văzînd răul nostru, o să-l vindece, sau îl va accepta, căci omul nu s-a schimbat mult de pe vremea cînd, pe piatra din caverna lui și cu vîrful toporului său, desena bizonul străpuns de săgeți, bizonul în fața căruia o luase la goană, deși ar fi vrut să-l ucidă.

Pe unul din capitelurile bisericii din Payerne se văd trei țărani cumsecade cu păr ca peria ieșind dintr-o pădure de brazi. Pădurea de brazi este străbătută de un rîu. Țăranii nu stau cu picioarele pe pămîntul unui cîmp ci pe spatele mișcător al unui monstru bicefal. În afară de orice simbol religios, scena este reprezentarea sentimentelor sculptorului. El s-a gîndit, înainte de orice, la reprezentarea simţămintelor lui şi la forme vii. O ştim : cunoştea pădurea unde şerpuieşte rîul şi a avut senzaţia că aşezîndu-şi piciorul pe pămînt îl pune pe un monstru. Poate va fi vrut să reprezinte magi, sau profeţi, sau sfinţi, fapt este că s-a servit de propriile-i simţăminte şi de ale prietenilor săi ; că a reprezentat şi darurile : cărţile şi sceptrele, în mîinile prietenilor şi ale lui ; că a înfăţişat trupul şi veşmîntul său, trupurile şi veşmintele însoţitorilor care beau o duşcă cu el în această scenă sacră. Şi-a construit micul său turn Babel pentru a ajunge la Dumnezeu, care merge prea repede şi-i prea mare, prea înspăimîntător. Dumnezeu la care n-a ajuns, dar spre El îi zboară gîndurile, la El aspiră în nopţile cînd stă în peştera lui.

Pe un alt capitel de la aceeaşi biserică din Payerne este înfăţişată Fecioara cu pruncul (mă simt legat de această biserică căci a existat acolo — cum a existat u firav mongol în templul din Kandaruya-Mahadeva — elveţian care n-a ascultat de nimeni şi s-a reprez pe el însuşi. Pe el însuşi : prin aceste cuvinte mă ref viaţa sa şi la viaţa din Payerne în secolul al XI- Această Fecioară este lipsită de orice seducţie ban O femeie oarecare : doar părul lung îi ajunge pînă picioare ; dar toate femeile au părul lung. Nu-i frumoa cum sînt Fecioarele italiene şi franceze, nici graţioasă. Pe chipul ei nu se citeşte mulţumirea severă a Fecioarelor fericite de a fi alăptat pe Fiul lui Dumnezeu. E o femeie, puţin cam aiurită, care ţine în braţe un copil enorm cu un cap de bătrîn. Elveţianul din Payerne trebuie să fi văzut de sute de ori în secolul al XI-lea femei sărmane stînd chircite pe marginea drumului cu copii în braţe ; poate şi ele nu erau investimentate decît în zdrenţe şi în părul lor lung. „De ce, şi-o fi zis una dintre ele, n-ar putea fi aleasă pentru a purta în pîntece Fiul Domnului ? Înainte chiar de a se naşte, va cunoaşte mizeria umană.“

Astfel, într-un timp cînd nu se punea încă problema de a încredinţa fizicienilor şi chimiştilor grija de a face să explodeze atomul, un mongol oarecare, un elveţian blajin cu sufletul naiv şi anarhist, slujindu-se doar de niște pietre, dăruiau lumii spirituale un impuls ce nu s-a mai oprit...

Pe un alt capitel sînt înfățișați cei patru mari profeți purtînd pe umerii lor pe cei patru mari evangheliști. Piatra însăși în care a fost sculptat simbolul dă scenei o intensitate dramatică, tulburătoare. Cele patru personaje purtînd pe celelalte patru pe umeri lor ies din capitel ca dintr-o cavernă a pămîntului. În epocile cînd totul se distruge pentru a se reconstrui, oamenii simt nevoie să-i înalțe pe alții pe umerii lor (pe cei mai buni, sau pe cei pe care-i cred ei cei mai buni). Acest moment grav este veșnicit aici pentru a ni se spune că în fiecare clipă pierim spre a renaște și că nu există altă speranță decît în acești conducători, în aceste căpetenii. Acești conducători, aceste căpetenii sînt oameni buni din Payerne, nici mai isteți, nici mai frumoși decît semenii lor, dar triști și exaltați din pricina misiunii ce li s-a încredințat. Atît înrădăcinați în satul lor Payerne, încît anihilează total egul Orient unde s-a născut istoria. Aici, piatra a locul unei inimi omenești și această inimă, secătuită cole, continuă să facă să zvîcnească sîngele și spe- în arterele noastre.

ie că urmărești un bizon sau un dumnezeu, ești stă- t de o frică îngrozitoare și de tresăriri bruște de curaj. nd ești la vînătoare te simți slab, nevolnic. Cînd monstrul te atacă, fugi. N-ai cu ce te făli. Cu atît mai puțin, întrucît se știe că bizonul sau leul sînt vulnerabili, că pînă la urmă îi vei imobiliza cu o săgeată sau o piatră și că-și vor termina cursa îmbogățindu-ne carnea, sîngele, spiritul. Dar și de data aceasta n-ai reușit; spaima pe care o inspiră a fost mai puternică. Însă nu-i atît de puternică de cînd te afli la adăpost. Atunci, omul preistoric din Lascaux, micul mongol sau elvețianul din Payerne desenează pe piatră sau sculptează în piatră formmele și chiar spiritul dorințelor ce-i stăpînesc.

Țăranii din Payerne, înălțați la demnitatea de mesageri veșnici, se află alături de profeții catedralei Borgo San Donnino, de masca sfîntului Philibert din Tournus, sau de podgoreanul în crama lui de pe timpanul bisericii din Autun. Piatra a glorificat gesturile umile ale meseriei lor, ale vieții lor cotidiene. Nimic nu este mai obișnuit decît să strivești strugurii în putină. S-au văzut de sute de ori podgoreni îndeletnicindu-se cu această muncă. În fața acestui spectacol (totuși mai bogat în forme și culori decît reprezentarea sa sculptată), niciodată nu ne-am gîndit la umanitatea strivită în picioare de moarte. Nu s-a spus : „Eu mă aflu în această putină și Dumnezeu mă calcă în picioare". În fața medalionului de pe timpanul din Autun, așa te gîndești. Te gîndești numai la asta și deloc la vinul și mirosul plăcut al culesului viei și la minunata lumină a toamnei.

Leul de pe templul din Kandaruya Mahadeva nu poate fi ucis de nici o săgeată. Deși nu-i apărat, are o platoșă împotriva oricărei violențe ; nici pasiunea micuțului mongol (sau al firavului hindus), nici chiar glonțul blindat și exploziv al vînătorilor de elefanți n-ar putea să întrerupă drăgălășenia crudă cu care o atrage pe femeie spre botul său. Piatra a dăruit o formă tangibilă permanenței cruzimii fără remușcări, legalității universale a ucid[illegible] necesare. Degeaba ne închipuim spectacolul marilor a[illegible] cimi ale oceanului, gropi în fundul cărora romanti[illegible] modern (ce are nevoie totdeauna de dragoni) presu[illegible] că se află monștrii care se devoră, ochiul batiscaful[illegible] va descoperi scenă mai îngrozitoare ca aceea a fe[illegible] cu leul. La fel ca podgoreanul din Autun, care nu [illegible] podgorean ci moartea, zeul cel crud ; din momentul c[illegible] a fost sculptat în piatră, leul din Kandaruya Mahadeva nu mai este leu : are ochii unui înțelept și gheara-i e ca mîna grăsulie și foarte îngrijită a unui papă al papilor. Are chiar un colier în jurul gîtului ; blana este ca o tunică de cavaler medieval ; labele anterioare au manșete de păr împodobite cu bumbi ; pulpele și membrele posterioare par să poarte pantaloni. Mai ales el înseamnă leul scăpat, datorită pietrei, de orice junglă, de orice leoaică, de orice vînător. Sînt eu, sîntem noi, în exercițiile noastre de înaltă școală.

Și țăranii din Payerne ies din pădure. Bănuiesc că în vremea cînd au fost sculptați se putea spune că erau Pierre, Jacques, Paul, feciori ai unui cutare sau cutare locuitor de acolo. Probabil că se putea chiar și numi pădurea de unde ieșeau, prin ce lizieră, pe ce țarină se aflau, deși ogorul a fost sculptat în formă de dragon bicefal. Căci nu-i vorba de anumite caracteristice pentru a le determina puterea. Podgoreanul din Autun este un podgorean obișnuit, foarte exact redat, iar țăranii din Payerne sînt țărani aidoma înfățișați. Nu-i vorba decît de măreția pe care o dăruiește piatra.

(Există oameni care-s foarte respectuoși în fața propriului lor bust. Și totuși se cunosc.) Cei trei țărani ies din pădure, nu numai în peisajul din Payerne, ci pe capitelul bisericii lor și se știe că n-au plecat de florile mărului, că nu vin să caute ciuperci sau să dea o raită pe acolo. Poartă sceptre și sipete, dar bățul pe care-l ridică poate să semene cu un sceptru, iar cele cîteva ciuperci strînse într-o batistă pot da iluzia unui sipet. Nu, dacă sînt atît de maiestuoși, dacă nimeni nu mai dorește să-i numească Pierre, Jacques, Paul, feciorii unui cutare sau cutare om în ciuda asemănării, asta se datorează faptului [illegible] sînt în piatră, pe vîrful unei coloane de piatră, sus[illegible]nd bolți de piatră. Chiar biserica ! Nu ea le dăruiește [illegible]menea măreție ; ei dăruiesc măreție bisericii.

[illegible] fel, surîsurile sculptate la catedrala din Reims, [illegible]slăbănogi și reginele filiforme de la Chartres și [illegible]ges, păstorii de la Sfînta Maria a Capitolului din [illegible]ia, acrobații din Lerida, sfintele femei din Arles, [illegible]tul Prințului Negru de la catedrala din Canterbury : [illegible]el, Fecioara de Verrocchio de la Bargello din Flo[illegible]ța, este portretul unei femei pe care florentinii secolului al XV-lea o întîlneau pe stradă (dar care pentru noi este Fecioara), iar pruncul pe care îl ține în brațe este al său, sau poate al unei prietene, sau pur și simplu un copil oarecare ce a servit drept model (iar acum este fiul lui Dumnezeu).

Evident, acesta e modul de a te servi de piatră așa cum fac și copiii. Într-o zi, cînd coboram din Apenini spre Sienna, se lăsase un frig zdravăn. M-am oprit la o cîrciumă sărăcăcioasă de pe marginea drumului ca să cer o cafea. Mă aflam încă la munte sus și cîrciuma nu era decît o fermă pe care, se scrisese cuvîntul „albergo". N-avea cafea și numai la ideea de a o face, proprietarul a ridicat mîinile spre cer. „Nu avem mașină", mi-a spus ! În Italia fără mașină nu există cafea. Și cunosc destul aceste mașini. Negura rece care mă învăluise pînă acolo şi continua să acopere geamurile ferestrei mi-a dat curajul să le propun să-mi prepar singur cafeaua punînd pur şi simplu o cratiţă pe focul din vatră. Ţăranul de la munte care era proprietarul cîrciumii mi-a rîs în nas, m-a considerat drept un înapoiat, refuzînd categoric să folosească aceste mijloace de sălbatec şi mi-a oferit un pahar de vin pe care — în desperare de cauză — l-am acceptat. În timp ce-mi descria soarta crudă a unui om din secolul XX lipsit de cafea pînă la sfîrşitul zilelor lui, fiindcă n-avea bani să-şi cumpere un percolator cu manometru, priveam o fetiţă care se juca la picioarele mele. Se juca de-a „păpuşa“ cu o piatră. Alesese una mai lungă ce părea să aibă un corp şi avea un cap de cînd îi desenase cu un creion ochii şi o gură. Îmbrăcase piatra cu bucăţi de pînză ; îi pusese chiar o bonetă. Era deajuns s-o distreze, să-i satisfacă simţămîntul matern care le stăpîneşte pe toate fetiţele. Aşa fac şi sculptorii.

Îndată ce un chimist pătrunde în interiorul pietrei [illegible] nu ca doctorul meu din Vallorbe, coborînd în peşte[illegible] ci prin analiză, nu mai e vorba de sentiment : sau[illegible] de unul singur : orgoliul de a fi om. Cît despre m[illegible] văd nici un motiv de orgoliu în atitudinea mea fa[illegible] univers, căci ceea ce denumim ştiinţa noastră [illegible] tuturor cunoştinţelor noastre) mi se pare foarte lim[illegible] Dacă creaţiile ştiinţei oamenilor ne uimesc, este pe[illegible] că ne lăsăm uşor uimiţi. În toate timpurile au exis[illegible] oameni care n-au voit să se joace „de-a păpuşa“. Credeau că sînt băieţi prea mari. Cînd elveţianul blajin din Payerne sculpta capitelurile bisericii lui cu lovituri de ciocan, probabil că pe undeva, prin altă parte, un alt elveţian, mai puţin blajin, căuta, ca toată lumea, piatra filozofală.

Aceşti oameni mai puţin blajini decît sculptorii (şi al căror ţel era la origină acelaşi : să împovăreze piatra cu o misiune de înlocuire) aveau, dacă-i credem pe iconografi, bărbi mari şi ochi cruzi. Uneltele lor erau cu totul diferite de uneltele sculptorului. În timp ce lucrul acestuia se exercita afară, la aer, în plină lumină şi chiar cîntînd, adică în deplină seninătate sufletească, alchimistul se ascundea în pivniţe adînci, zăvora uşă după uşă între lumea aparenţelor şi subterana unde îşi exercita arta, iar unealta lui cea mai prețioasă îi era neliniștea. În loc de ciocane, daltă, ucenici, se servea de spirite diavolești, de filtre de atanori[1] și de singurătate.

Era o altă familie spirituală care privea piatra din alt punct de vedere. Nevoia de divertisment a acestei familii și nevoia sa de expresie nu puteau să fie satisfăcute cu cei trei țărani din Payerne ieșind din pădure. Ea urmărea alți monștri decît bizoni sau zei, considera materia — piatra — ca o condensare de energii nespirituale și, ceea ce o amuza, era să caute mijloacele de a elibera aceste energii. În ciuda iconografiei despre care am pomenit adineaori — cunoscută de toată lumea —, alchimiștii erau departe de a fi bătrîni nebuni, bărboși, înconjurați de cornute și bufnițe împăiate.

Porniseră foarte rațional ca în primele pagini ale eseului nostru. Știau (cum o știm și noi) că piatra este mai întîi gazul unor nebuloase îndepărtate și că s-a format după numeroase deflagrații, care au închis brusc în sulf și granit, în porfir și plumb, în marmoră, o prodigioasă energie, care, prizonieră, îi dă înfățișarea de piatră inertă.

În timp ce unii își aflau fericirea în a sculpta în această piatră inertă pe țăranii din Payerne sau leul cu femeia, ei se dezinteresau total de asemenea eliberări de forțe spirituale, căutau să elibereze forțele înseși ale universului.

Vedem că acest mod de a se distra, de a încărca piatra cu o misiune de înlocuire, nu este foarte îndepărtat de cercetările celor mai mari fizicieni moderni. Cam așa cum și-ar fi spus : „În loc să desenez bizonul pe stînca peșterei, o să pun piatra să meargă în locul meu în căutarea bizonului".

După cîte știm, sau credem că știm, se foloseau de mijloace empirice pentru a elibera energia. Pentru mine, al cărui scop nu este să fac o comparație între Nicolas Flamel și Albert Einstein, utilizarea acestor mijloace empirice nu mă supără. Important este să arăt cît de mult omul din toate timpurile a fost fără doar și poate mereu alături de piatră. Știm acum că dezintegrarea totală a unui pahar cu apă ar fi deajuns să distrugă un oraş sau să alimenteze cu energie o fuzee interside-rală. Bomba H nu dezintegrează decît cîteva picături de apă. Dezintegrarea unui silex, mare cît pumnul, ar face în adevăr să explodeze pămîntul. Aşadar, toate astea erau în adevăr un joc de prinţ şi trebuie să binecuvîntăm mijloacele empirice.

---

[1] Termenul antic pentru cuptor.

Aceşti ucenici-vrăjitori manipulau astfel, în volume mici, miliarde de tone de dinamită. Le băgau pe toate în forje fierbinţi şi trăgeau foalele cu fervoare şi seninătate. Fireşte nu se producea nimic : o forjă nu-i de ajuns, e mai ales nevoie de o concepţie diferită pentru a elibera energia din materie.

Totuşi, o parte de adevăr a trebuit să li se dezvăluie în timpul acestor exerciţii dintre care unele, la scară individuală, din fericire, au fost ucigătoare. Trebuie să observăm în treacăt că cel mai vechi text de alchimie cunoscut este de origine chineză şi datează de acum patru mii de ani. Se păstrează La British Museum. Texte egiptene avînd aceeaşi vechime au fost de asemenea descoperite.. Cu alte cuvinte au existat totdeauna oameni blajini şi alţii mai puţin blajini.

Vechi gravuri din secolele al XV-lea şi al XVI-lea ne înfăţişează alchimişti la lucru, în zdrenţe şi în mijlocul unor dărîmături de neînchipuit. Unele focuri de forjă ardeau fără întrerupere timp de o sută de ani, se transmiteau din tată în fiu, mistuiau păşuni, domenii, castele, familii, păduri. Din acest punct de vedere, era o reuşită : materia lumii se transforma în fum. Se numeau „marea operă" ! Alexandre Sethon — moştenitorul (dacă se poate spune) al unui atanor provenind de la Robert Figière, care el însuşi îl primise „viu" (adică aşezat pe un foc ce nu trebuie să se stingă) din mîinile senile ale lui Jacques de Saint-Charles — aşadar Alexandre Sethon s-a ruinat complet pentru a întreţine sub patru kilograme de porfir amestecat cu „floare" de sulf, un foc care nu se stinsese o secundă, timp de două sute treisprezece ani. Fireşte, nu ieşea nimic din aceşti atanori ; în sfîrşit, nimic asemănător cel puţin pe moment cu cei trei ţărani din Payerne. Să adăugăm că Alexandre Sethon a fost torturat şi condamnat la moarte, fără să dezvăluie nimic.

Acest Alexandre Sethon care, în dicţionarul alchimist, este denumit Scotus, pare totuşi să-şi fi propus să dezvăluie Europei efectele pietrei filozofale, rezervîndu-şi în acelaşi timp taina preparării ei, atît de bine încît dacă nu ieşea din aceşti atanori nimic asemănător cu cei trei ţărani din Payerne, rezulta, se pare, ceva. Acest ceva se numea „flacăra alchimică" şi transformările pe care le suferea piatra erau denumite „înnobilări". După cum vedem, nu-i prea departe de Payerne. Este vorba totdeauna de a ieşi din condiţia noastră umană şi de a face pe zeul, de a fi mai puternici decît sîntem ; de a ne folosi de inteligenţă, dorinţă pe care omul şi-a realizat-o totdeauna servindu-se de piatră (la început, cel mai naiv a ridicat pur şi simplu o piatră şi a aruncat-o, proiectînd astfel forţa lui mai departe decît putea să lovească braţul său).

Nicolas Flamed, Scotus, Albert cel Mare, Simojon de Saint-Didier, Raymond Lulle nu făceau altceva decît să caute să dobîndească forţe superioare muşchilor ce-i aveau. Ca toate acţiunile urmărite cu încăpăţînare şi în taină, acţiuni cărora în plus trebuia să te dăruieşti cu totul şi să dăruieşti tot, aceste acţiuni o cîrmeau spre religie : o religie bazată pe transformarea materiei în energie. Aceasta era denumită *Calea Strîmtă*. Asemenea mari seniori ai pietrei au fost martori în timpul activităţii lor la unele fenomene îngrozitoare. Extraordinara impresie produsă asupra marilor alchimişti de revelaţia puterii materiei a fost atît de puternică, încît au preferat să-şi păstreze anonimatul. Într-un mod caraghios, se poate afirma că nu voiau să semneze cu numele lor un probabil sfîrşit al lumii.

Se temeau şi de altele mai rele (dacă se poate spune aşa). Albert cel Mare, în cartea sa *De Alchimie*, pune în gardă pe adepţii *Căii Strîmte* asupra primejdiilor care-i pîndesc în societate : «Dacă ai nefericirea să trăieşti în preajma prinţilor şi a regilor, afirmă el, nu vor înceta să te întrebe : „Ei bine, maestre, cum stai cu opera ? Cînd o să vedem în sfîrşit, ceva bun ?" Şi în nerăbdarea lor de a-şi atinge ţelul, o să te facă şarlatan, şnapan şi altele, şi o să-ţi provoace tot felul de neplăceri. Iar dacă n-o scoţi bine la capăt, o să simţi pe pielea ta toată mînia lor. Dacă reuşeşti, dimpotrivă, o să te ţină la ei într-o captivitate permanentă, cu intenţia de a te face să lucrezi în profitul lor».

Deşi acest text pare să fie scris pentru epoca modernă, cînd reprezentanţii unor politici inamice îşi fură unii altora savanţii nucleari, nu era vorba decît de preludii şi prolegomene ale dezintegrării atomice şi ale bombelor A.B.C.D.E.F.G. Spiritele încă naive nu urmăreau decît fabricarea aurului. Totuşi, se înţelege, în caz de reuşită, că un monarh avea tot interesul să închidă pe savantul său într-o temniţă subterană pentru ca să nu se ducă să dea aurul (nervul războiului şi al multor lucruri) la prieteni, sau să se facă el însuşi rege, datorită acestei fîntîni inepuizabile de putere ! Vedem că, fără a ajunge pînă la bomba H, alchimiştii mergeau destul de departe.

Se pretinde că sfîntul Vincent de Paul era alchimist. Într-una din scrisorile lui istoriseşte chiar el că a fost iniţiat în timpul captivităţii sale într-o ţară din Africa de nord. Vîndut ca sclav unui alchimist arab care-l folosea ca ucenic de laborator, acest alchimist i-a dezvăluit lucrările sale numai după ce l-a pus să jure că nu va folosi niciodată tainele lui decît pentru a face bine. Asemenea restricţie este echivalentul unor articole din ziarele actuale despre utilizarea paşnică a dezintegrării atomice. Sfîntul Vincent de Paul, după ce s-a întors în Franţa, se zice, a fabricat aur în beneficiul operelor sale caritabile, pînă cînd au început să curgă pomeni şi de la alţii : ceea ce nu s-a întîmplat decît destul de tîrziu.

Piatra filozofală era aşadar capabilă să distrugă şi să reconstruiască regatele. Pentru noi, simpli răcani ai umanităţii, fabricarea aurului ni se pare o industrie plăcută : cu condiţia totuşi ca noi să fim singurii lui fabricanţi. Căci, dacă toată lumea se apucă de asta, nu mai face daraua cît ocaua. Dar dacă am fi singurii, dacă am avea în dulap o mică retortă pe un mic reşou, un tub care lasă să picure ludovici de aur, zău că am ieşi din orice încurcătură.

Transmutarea elementelor, înţeleasă în acest mod, a fost considerată totdeauna de alchimişti ca un rezultat secundar, valabil numai prin demonstraţia pe care o face. Alchimia, afirmă ei, imită natura şi merge mult mai departe. Astfel, s-a fabricat recent plutoniu care nu există în natură. O piatră nouă făurită de om. El nu se mai mulţumeşte s-o ridice ; îi este atît de frică încît o fabrică.

Această artă de a te calma cu ajutorul cercetării ştiinţifice se numeşte *Artă regală* şi *Artă sacerdotală*. Am voit să arăt că este cu neputinţă să separi materia de spirit şi că piatra, valoarea pietrei, însemnătatea pietrei se află la temeliile celei mai sensibile filozofii. Există în aceste cercetări tot atîta inteligenţă, frumuseţe, cruzime, turpitudine ca în mărturisirile naive ale femeii cu leul ; tot atîta credinţă, dacă nu de acelaşi fel, ca la ţăranii din Payerne. Şi cînd afirm că nu e de acelaşi fel, n-am dreptate, căci cine va impune vreodată limite lui Dumnezeu ? Este destul de vast pentru a primi toate credinţele. Aceea a alchimistului merge pe aceeaşi cale dreaptă ca şi cealaltă. Ea nu poate să ducă în altă parte.

Nu există decît deosebirea dintre suprafaţă şi adîncime. Ne putem închipui alte familii de spirite care vor privi piatra din alte puncte de vedere ; dar vor ţine totdeauna seama de piatră, materia pe care sîntem aşezaţi în mijlocul cerului. Este singurul lucru care se află la dispoziţia noastră. Pierduţi în largul mării, sculptori de lei sau de ţărani, sau speologi nu putem ignora că pila atomică nu este decît o simplă combinare în spaţiu a unor bare de aluminiu şi grafit, care nu foloseşte nici un curent, nici un alt element exterior. Nu este cu neputinţă de conceput că alte combinaţii infinit mai simple vor elibera de asemenea energie. Cînd mi-era teamă că un suc gastric secretat de pereţii peşterii va sfîrşi prin a digera pe speologi, nu eram atît de prost cum mi se părea. Nu putem rămîne imuni mai mult de un minut în prezenţa radiaţiilor recipientului cu cobalt. Ce s-ar întîmpla dacă ar fi la fel de uşor să ne ocupăm de profunzimea pietrei cum ne ocupăm de suprafaţa ei ? Ce s-ar întîmpla dacă ar fi tot atîţi savanţi atomişti ca cioplitori în piatră ? Ce s-ar întîmpla în ziua cînd aceste combinaţii ar fi la îndemîna tuturor ? Sîntem departe de inerţie. Începem să tremurăm. Piatra devine mai îngrozitoare ca o familie de tigri. Canioanele din Colorado te ameţesc în alt fel.

Ne întrebăm ce forță monstruoasă doarme în înălțimile Himalaiei. Oare totdeauna frigul ucide alpinistul spînzurat de cîrligele lui? Oare frigul mistuie mîinile și picioarele celor ce au învins piscurile de 8 000 de metri? Furtunile magnetice, fulgerul care explodează în cerul senin al marilor înălțimi provin din cer sau de pe pămînt? Neliniștea care pune stăpînire pe cele mai curajoase inimi în peisajele esențial telurice de unde provine? Asemenea peisaje, contrar a ceea ce se petrece în inima profundă a pădurilor, sînt clare și scăldate în lumină; așadar nu-i vorba de o complicitate a umbrei și a tenebrelor.

„Artele de suprafață" exprimă deci pasiunile umane în timp ce le reprezintă. Piatra se transformă în simbol. Puterea pe care o reprezintă este puterea omului. „Artele de profunzime" exprimă pasiunea pietrei. Piatra se transformă în energie. Ea adaugă puterea sa puterii omului. Totul ar fi bine dacă puterea omului ar fi capabilă să rămînă stăpînă în această alianță. Dar ea nu este. Există o atît de mare disproporție între cele două forțe care se suprapun, încît forța omului e depășită nemaifiind în stare să supună pasiunile pietrii. Putem prevedea: „artele de profunzime" vor sfîrși prin a crea un leu atît de admirabil care nu se va mai mulțumi să atragă delicat spre botul său suav durdulia femeiușcă vrednică de un prinț, ci va devora lumea noastră răcnind o singură dată. Astronomii văd în fiecare zi cu lunetele lor spectacole de acest fel. Stelele noi — *novae* — care se ivesc brusc și dispar în flăcări într-o anumită parte a cerului și ale căror patimi luminoase durează o zi sau două, sînt lei ai „artei de profunzime". La începutul acestui eseu, am considerat piatra drept inerție, prevăzută cu ghiare și colți, cu mușchi și pasiuni: dar acestea fiind zise — n-am spus totul. Mîine, poate alte familii de spirit „apucînd" piatra din alte părți, vor ajunge s-o facă să acționeze în sensuri pe care sîntem incapabili să ni le închipuim. Artiștii „artelor de profunzime" care au ajuns să disprețuiască pe artiștii „artelor de suprafață" vor fi poate disprețuiți și ei într-o zi și considerați drept copii de către noii artiști. Spaimele care te cuprind în fața pietrelor aliniate la Carnac[1], sau la Stonehenge provin poate dintr-un instinct foarte sigur. Știm de pe acum că ghiulele de piatră pe care bombardele turcești le aruncau împotriva zidurilor Constantinopolului erau bombe care nu puteau fi amorsate. Piramidele sînt poate mine magnetice cărora, din fericire, nu li s-a aflat încă modul de amorsare. Tigrul de onyx, pe care omuleții maya făceau să curgă șiroaie sîngele miilor de victime, va face într-o bună zi să sară în aer muzeul din Mexic, tot Mexicul și va săpa o prăpastie între cele două Americi. Și dacă Poarta Soarelui, pustiurile de la Altiplano Andino, s-ar deschide în adevăr spre soare! Și noi care credeam la început că nu dau spre nimic!

Firește, cînd vom fi nevoiți să ne fie teamă și de o piatră de brichetă, viața va fi vrednică de disprețuit. Și cum viața nu poate fi vrednică de disprețuit prin definiție, o să găsim desigur căi ocolite. Le-am găsit pînă acum. Cîțiva savanți specialiști în energia nucleară, sfîrșesc prin a vorbi un limbaj pe care doar ei îl înțeleg, dar noi *vulgum pecus*[2] ne slujim de piatră fără gînduri rele și cu nădejdea că nu ni se va întîmpla nimic.

Cînd ajungi la Sienna, venind din Roma, vezi ivindu-se, deasupra măslinilor cenușii, un oraș roșietic întesat de turnuri. Sînt clopotnițele bisericilor și turnurile pe care bogătașii le-au înălțat pentru a arăta cît de puternică e familia lor. Cînd era vorba s-o iei înaintea unui concetățean care te privise cam chiondărîș pe stradă, îți chemai zidarul și-i spuneai: „Înalță-mi turnul cu cîțiva metri; să priceapă dumnealui că sînt cineva și că dacă mă apucă pandaliile, aș putea, de acolo de sus, să scuip pe mormîntul lui“. Dar nici celălalt nu stătea degeaba. Speriat de ce citise în ochii vecinului, se grăbea să-l prevină pe constructorul lui: „Mai adaogă cîțiva metri de zid la turnul meu. M-am întîlnit cu cineva care m-a privit sfidător și n-aș vrea ca istoria asta să se repete“. Pe urmă în fața celor două porți se descărcau roabe cu pietre și zidarii dușmani începeau să înalțe turnuri dușmane, care, acum, trebuie s-o recunoaştem, s-au integrat frumos în peisaj. Este vorba de folosirea pietrei în politică. Căci cel mai înalt turn înalţă spre cer pe cel mai puternic om din cetate.

---

[1] Comună din Franța, celebră prin aliniamentele sale de monumente megalitice.

[2] Turma vulgului (lat.).

Îmi place foarte mult arhitectura profană. Cea mai mare plăcere a mea este să mă plimb într-o ţară străină şi să cumpăr case. Fireşte trebuie ca asemenea case să fie locuibile, dar palatele sînt mai potrivite, şi, deşi m-am gîndit că de fapt tot arhitectura profană e mai pe gustul meu, unele biserici şi chiar unele catedrale au fost obiectul acestor cumpărări. Totuşi, nu le-am luat cu grămada ; bisericile şi catedralele pun probleme de încălzit greu de soluţionat. Atunci mă bate gîndul să lepăd costumul modern, care n-acoperă destul şoldurile (dacă trebuie să locuieşti sub înalte bolţi reci) şi să iau o haină groasă de aba, mai ales cu glugă. Asta te duce în adevăr prea departe. În consecinţă, trebuie să fiu îmboldit de o dorinţă irezistibilă — cu alte cuvinte edificiul religios trebuie să fie de o frumuseţe rară — ca să merg pînă la cumpărarea unei catedrale, sau chiar a unei biserici. Stînd şi socotind, cred că în total am cumpărat doar trei şi altele nu mai cumpăr. Am una la Viterbo, în spatele cimitirului ; alta la Roma (e una din cele două care încadrează deschiderea Corso-ului spre Piazza del Popolo : cea din dreapta. Acolo, s-ar putea trăi în redingotă, numai redingota să fie ce trebuie să fie, cum era la început, adică *riding-coat* [1] ; iar a treia (cumpărată astă-vară) este biserica din Quirico d'Orcia, un tîrg între Roma şi Sienna. Vedeţi că nu-i vorba de nebunia grandorilor şi că am avut bunul simţ de a nu-mi pierde timpul şi banii încurcîndu-mă cu Domul din Milano.

Toate trei se află pe aceleaşi meleaguri. Viterbo este la o sută de kilometri de Roma, iar Quirico la o sută de kilometri de Viterbo. Sînt distanţe uşor de străbătut cu o maşină şi există chiar autobuze care fac asemenea curse. Încît, atunci cînd mă voi hotărî să mă duc să locuiesc într-una din casele pe care le-am cumpărat, celelalte vor putea să contribuie la bunăstarea mea fără să schimbe atmosfera în care trăiesc. Mai mult ca sigur, biserica de la Quirico d'Orcia va fi casa unde voi locui permanent : cea de pe Corso devenind atunci locuința mea provizorie la Roma, iar cea de la Viterbo intermediară, pentru zilele cînd cerul fiind prea alb, m-aș teme să mă afund mult în munți.

---

[1] În englezeşte în text : costum de călărie.

Quirico d'Orcia fiind un tîrg, cu de-abia cîteva mii de locuitori, să nu credeți că mi-am cumpărat casa din motive de economie. Deloc : cîteva mii de locuitori sînt deajuns, dacă au gust, pentru a avea și a păstra o biserică foarte frumoasă. Cea de care vorbesc, nu te uluiește. De-abia este pomenită în ghiduri. De altminteri n-am încredere în ghiduri. Fac o reclamă extraordinară unor biserici, mergînd pînă a publica date aproximative despre întemeierea lor și chiar numele celor care le-au pictat zidurile, uneori, recunosc, foarte bine. Cînd e vorba să cumperi, și mai ales să cumperi ca să trăiești acolo, toate astea nu servesc decît pentru a lua ochii.

Biserica de la Quirico d'Orcia are, într-un spațiu restrîns, o încrucișare de bolți în maniera lui Piranese și „poduri aeriene" prin care, atunci cînd se deschid ușile, soarele pătrunde decupînd frumoase umbre. Evident este o locuință unde poți sta vara. Iarna ar trebui închisă și instalată o sobă. Mi-e teamă ca soba să nu creeze o atmosferă tristă, dar vara, o repet, cu marile porți deschise, înseamnă voioșie într-o atmosferă gravă ; și asta este ce-mi doresc. O masă mare, așezată sub bolți, ar fi masa de lucru ideală. Jocul bolților sugerează în același timp zborul și nemișcarea : tot ce trebuie pentru a simți profund bucuria fotoliilor. E întotdeauna răcoare (am verificat și cînd bate vîntul sirocco din sud), o răcoare minunată. Există mici ogive unde se poate așeza un vas cu tutun ca să se umezească, iar, uneori, cînd voi avea chef să mă distrez puțin, mi-e deajuns să fac doar cîțiva pași în piață, pînă la o poartă din sat aflată doar la cincisprezece metri de casa mea, de unde poți privi un ținut imens galben-roșietic plin de măslini, care, în contrast cu tuciuriul pămîntului par încărcați cu frunze de bronz. În piață, e o cîrciumioară unde servesc două femei prietenoase. Cînd îmi vor îngădui să le spun pe nume, ceea ce se va întîmpla negreșit cîteva zile după ce mă voi fi stabilit aici ; atunci îmi va fi deajuns, din fundul bolților mele, să strig cu voce blîndă unul din cele două nume pentru ca una din femei să-mi aducă un pahar de bere proaspătă cu guler de spumă sau un vin de regiune. De altminteri, voi dejuna la această cîrciumioară, pe terasă, la doi pași de casă. Și după ce o să mă prăjesc bine la soare, cu ce plăcere o să mă întorc acasă, să-mi regăsesc hîrtiile și cărțile învăluite în umbrele acelea rotunde și luminoase unde cea mai mică anemonă, cea mai umilă strachină, cea mai modestă sticlă verde și cea mai prăpădită lunetă de fier vor alcătui una din acele încîntătoare naturi moarte pe care Carlo Crivelli le-a pictat lîngă Madonele lui !

Firește, înainte de a o cumpăra, am vizitat totul. Am ales totul. Am ales locul unde voi așeza o parte din cărțile mele (o parte, căci pe unele trebuie să le păstrez pentru a alcătui biblioteca din Viterbo și chiar pe aceea din Roma). Am chibzuit în ce colț îmi voi așeza patul și am luat dimensiunile nișei unde va trebui să instalez un fel de banchetă confortabilă, destinată repausului și meditației vizitatorilor mei. Degeaba mi se va spune că e mai bine să stai cu chirie în sat. Cînd locuiești în casa altuia găsești întotdeauna ceva care nu ți-e pe plac. Omul, negîndindu-se la alții, își face casă pentru el. Casele nu-s nimic altceva decît echivalentul unei pietre găurite. Cum ar fi foarte anevoios să sapi acolo goluri exacte, se preferă reconstruirea pietrei în jurul golurilor determinate în prealabil, dar, de fapt, e același lucru. Or locuitorul determină forma și volumul golului locuibil conform propriilor concepții despre fericire. Iată de ce prefer să cumpăr, să degajez locurile și să mă instalez după bunul meu plac. Sînt liber să folosesc pe urmă locul după propria-mi fantezie și așa ca să mă simt fericit. Ce era salon devine dormitor ; ce era sală comună devine locul meu de meditație ; bucătăria este uneori transformată în birou de lucru, iar biblioteca în cămară.

Cumpărarea bisericii din Viterbo a fost o nebunie, căci în realitate nevoia de a avea o locuință provizorie între Roma și Quirico d'Orcio nu se impunea ; cu atît mai mult cu cît, dacă nu șovăi niciodată să cumpăr o casă, mă codesc totdeauna cînd e vorba de o mașină ; deși Dumnezeu știe cît e de greu să oprești la Viterbo autobuzul

Roma—Sienna trebuind să te faci luntre şi punte ca să cîştigi bunăvoinţa şoferului. Aşadar, această biserică din Viterbo am cumpărat-o din pricina galeriei de piatră, ajurată ca o dantelă, care înconjoară o grădină în terasă, mare cît o batistă. Nu-i o mănăstire, sau dacă-i una, este o mănăstire pentru o persoană. O să-mi spuneţi că, în asemenea cazuri, faci sacrificii. Am făcut şi eu, deoarece camera ce dă spre această mică mănăstire are, ce e drept, nişte dimensiuni cam exagerate. Trebuie să aibă şaizeci de metri în lungime pe douăzeci în lăţime şi nouă metri înălţime. Fireşte, aici simţămintele mari nu sînt stingherite ; dimpotrivă. Dar am destulă experienţă a vieţii pentru a şti că de obicei folosim mai ales simţăminte medii. Şi pe urmă vine problema încălzitului. Văd foarte bine masa de lucru instalată într-una din nişele dintre cele treisprezece ferestre înalte de şase metri şi largi de trei, care dau spre frumosul cimitir. M-am gîndit de asemenea, la un paravan ce ar putea să ducă spre mine căldura unui *braciere* [1] ; dar, fără să mai vorbim de faptul că îmi pare o soluţie facilă, ce te faci cu complexul de inferioritate pe care-l impui oaspeţilor obligîndu-i să parcurgă douăzeci de metri înainte de a ajunge în colţul unde se poate sta de vorbă cu lumea ? Este adevărat că podeaua fiind de pămînt bătătorit, nu acoperită cu dale lunecoase, mă pîndeşte mai puţin riscul de a fi socotit drept un megaloman ; dar pericolul stăruie.

Vorbindu-vă de toate astea vreau să vă spun că m-am gîndit la tot, însă lucrurile erau în cumpănă cînd am văzut, ca şi cum o vedeam prima oară, scara pe care am urcat-o cu greu ca să ajung în sala asta vastă. Am privit scara altfel de cum se face de obicei, adică de sus. M-am grăbit să cobor ca s-o contemplu de jos. Ceea ce m-a făcut să mă hotărăsc. Nu mai puteam şovăi. Numai ea dă ansamblului proporţii de o mare gingăşie ; valorifică arcada uşilor ; ea mi-a dezvăluit o mulţime de amănunte pe care le credeam secundare ; pe scurt, nu mai era chip să rezist. Poate n-o să locuiesc niciodată în biserica din Viterbo, dar faptul de-a şti că-mi aparţine mă linişteşte.

---

[1] Recipient din aramă, sau din alt metal, lucrat artistic, în care se pune jăratic pentru încălzirea încăperilor (ital.).

Se spune adesea de cutare sau cutare om că are boala pietrei. Nu pentru că s-ar afla în trista situaţie de a fi „cioplit“, cum spunea răposatul duce de Saint-Simon, dar fiindcă are pasiunea caselor, a construcţiilor şi arhitecturilor. Cînd cineva nu suferă de această boală — şi acesta e cazul meu — se ruinează repede şi adesea pentru rezultate foarte mediocre. A hotărî să construieşti ceva cere imperios un spirit plin de încredere şi o înclinare spre a-ţi supune dorinţele realităţilor. În timp ce faptul de a alege printre clădirile existente, cum fac eu, nu te expune la nici un risc. Numai cînd ai poftă, te aşezi la masă. Micile neplăceri despre care am vorbit : dimensiunile camerei mari, problema încălzitului căreia îi acord în aparenţă o prea mare importanţă (e vorba doar de cochetăria unui om bătrîn) sînt neînsemnate pe lîngă bucuria de a poseda un lucru perfect.

Şi cînd spun perfect, e vorba uneori de o problemă de imperfecţiune. Nu totdeauna numerele exacte fac fericirea. Există pe malurile Tibrului, şi aproape unul lîngă altul, două mici temple, unul rotund, acela al „Fortunei virile“, celălalt dreptunghiular, *di Giove Capitolino,* care sînt minuni de exactitudine ; merită să te scoli noaptea pentru a te duce să le contempli, iar plăcerea ce mi-o dăruiesc este nemăsurată. N-am avut niciodată dorinţa să le cumpăr. Bucuria mea n-ar spori prin posesiunea lor. Nu doresc să cumpăr unele versuri de Racine sau unele fraze muzicale de Mozart. A le poseda în exclusivitate m-ar stînjeni. N-aş avea răgaz înainte de a le pune la dispoziţia tuturor.

În timp ce biserica din dreapta, la intrarea pe Corso, Santa Maria dei Miracoli (cealaltă-i Santa Maria del Popolo ; o prefer pe Santa Maria dei Miracoli din pricina unei anumite culori a luminii şi de asemenea pentru că, fiind mai puţin în axa unde se află Piazza del Popolo, această vastă cochilie pavată străluceşte în culorile cele mai frumoase ale curcubeului în orele calde ale amiezii), deci Santa Maria dei Miracoli m-a fermecat pe dată. Dar, la Roma, nimeni n-o ia în seamă. Există mii de biserici mai frumoase. Există mii de biserici care-ţi smulg strigăte de admiraţie — ce spun ? gemete de admiraţie. Ai accepta să fii afurisit pentru biserici de acest fel şi, în adevăr, cred că au fost unii afurisiţi pentru ele. Frumuseţea lor rezultă uneori dintr-o asemenea economie de mijloace încît nu-i cu putinţă să nu fie opera celui mai diabolic dintre diavoli. N-am fost niciodată atras de ele altfel decît de micile temple perfecte, aşa cum v-am mai spus. Niciodată nu mi-am zis : „Trebuie s-o cumpăr pe aceasta !“

În ce priveşte Santa Maria dei Miracoli, am cedat unui fel de delir : am cumpărat nu atît biserica, cît priveliştea pe care o ai din biserică. M-am îndrăgostit de la prima vedere de Piazza del Popolo. Am ajuns acolo la începutul unei dimineţi. Aerul din această piaţă e astfel alcătuit încît auzeam cum sforăie de plăcere un cal înhămat la o trăsură şi care bea din bazinul fîntînii la mai mult de o sută de metri de mine. Cel mai neînsemnat foşnet al pinilor din Pincio răsuna în cochilia de pavaje şi ziduri ca în toba unui timpan. Aerul dimineţii, care face ca totul să devină transparent, ştersese obeliscul şi, în locul lui, o rază de soare se ţinea ţanţoşă. În afară de mine nu erau decît vreo cinci sau şase oameni din Roma care se uitau la acest spectacol şi de fapt în afară de vizitiu, care stătea pe loc, ceilalţi treceau pe bicicletele lor.

Trebuie să deschid o paranteză pentru a vă spune repede că, bineînţeles, am cumpărat şi cîteva fîntîni la Roma, mai ales pe cea de la Trevi, deşi o asemenea achiziţie n-a fost foarte originală. Eram pe cale s-o cumpăr pe cea din Piazza del Popolo, dar mi-am dat seama că ar fi trebuit să cumpăr întreaga piaţă, deoarece fîntîna fără piaţă, pierdea mult din semnificaţia ei şi vice-versa. Dar asta, în adevăr, era ceva imposibil. Degeaba s-a spus că un asemenea termen nu-i francez ; poate nu-i francez, dar spune bine ce vrea să spună. Nu, nu se poate cumpăra Piazza del Popolo : asta nu-i treabă serioasă ; ar compromite toate cumpărările trecute şi cele viitoare. Soseşte totdeauna un moment cînd trebuie să te restrîngi. Posibilităţile de cumpărare nu-s infinite, orice monedă ai utiliza. Din fericire, căci altfel n-ai mai putea avea nimic.

Accept binevoitor jugul cumpătării. În asemenea cazuri, găseşti totdeauna un gînd care te consolează.

Cel care mă consolează m-a făcut să-mi dau seama că, dacă aş fi avut Piazza del Popolo, n-ar fi însemnat absolut nimic, deoarece trebuia, pentru perfecţiunea însăşi a frumuseţii sale, s-o dau în folosinţă publică. Ce-i de făcut ? Să cumperi şi publicul ? Asta nu !

De la masa mea de lucru instalată sub peristilul bisericii Santa Maria dei Miracoli, am sub priviri, *gratis pro Deo* [1], spectacolul din Piazza del Popolo. Este însufleţit de trăsuri, biciclişti, pietoni. Se văd sosind şi aşezîndu-se la rînd, cu lunecări de vapoare, lungile autobuze azurii care fac curse între Florenţa şi Roma prin Arezzo, Perugia, Assisi. Se văd plecînd strălucitoarele autobuze galbene cu acoperiş de sticlă care merg la Sienna prin Viterbo. Din porţile de pe Ponte Margherita ies uneori taxiuri extraordinare pe care le-ai văzut parcă într-un film cu Charlot. Sînt ca nişte patine pe rotile. Să fiu înţeles : sînt taxiuri frumoase şi bune, nu-s patine pe rotile, dar îndată ce intră în Piazza del Popolo au un uruit nobil şi încep să descrie extrem de ambiţioase arabescuri. Fără îndoială le îndeamnă însăşi vastitatea pieţei ; amploarea şi graţia ei, căci taxiurile franceze nu circulă ca pe patine cu rotile în piaţa Concorde, care este totuşi mult mai mare ca Piazza del Popolo. Există aici un farmec specific, un fel de fericire de a trăi, exprimată în trotuare, obelisc, fîntîni şi în toată orînduirea ansamblului. De altminteri, nu există nici o asemănare între piaţa Concorde şi Piazza del Popolo. Prima este plină de un fel de fiertură de vrăjitoare, fosforescentă noaptea ca un aluat făcut din tot felul de automobile care se învîrtesc fără încetare ; cealaltă este liniştită, aproape pustie, tăcută. Taxiul care vine aici şi se duce de obicei pe Via del Babuino n-are altă grijă decît să fie fericit şi cum toată piaţa-i în faţa sa, circulă ca nişte patine pe rotile. S-a reuşit să se creeze o stare sufletească cu nişte pietre aşezate într-o anumită ordine.

Roma prezintă mereu miracole de acest fel. Fireşte, oraşele sînt din piatră ; nu asta mă uluieşte, dar Parisul, Berlinul, Londra folosesc piatra fiecare în felul lor. Cînd am ajuns la Berlin, în februarie 1931, am început să fac haz și n-am încetat să fac haz timp de cincisprezece zile. Nu fiindcă n-aș iubi acest oraș cu dimensiuni colosale, înecat noaptea într-o lumină orbitoare, și nici pentru că nu eram sensibil la un anumit farmec al cerului său de un verde-albăstrui și al palelor de vînt : dar piatra aici era așezată și orînduită într-un mod caraghios, care stîrnea rîsul unui latin. Era o piatră solidă, un material de calitate, nimic de zis, dar dădea o impresie de emfază și buhăială de un comic irezistibil. Nu mi-am cumpărat casă la Berlin și bine am făcut, căci acum ar fi probabil dărîmată.

---

[1] Din mila Domnului (lat.).

Dimpotrivă, am sosit la Londra acum trei sau patru ani, la sfîrșitul unei după-amiezi de aprilie. În adevăr, fusesem fermecat în timpul traversării Canalului Mînecii de apropierea falezelor albe de la Dower, atît de nobile pe fondul plumburiu al cerului și al mării. Plec în grabă la Harrington Gardens, unde aveam întîlnire cu fiica mea Alina. Nu sosise (venea de la Chichester) și am așteptat-o hoinărind printr-un cartier care mi-a stîrnit imediat un simțămînt puțin trist, atît de apropiat de cea mai desăvîrșită fericire. Mierlele ciripeau în arborii unei grădinițe împrejmuită cu garduri între niște case roșii. În ciuda întinderii nemăsurate a acestei capitale, acel cartier era pe măsura fericirii umane. Discreția fațadelor și un fel de umilință pe care o aveau la limita dintre prost-gust și distincție mă linișteau pe deplin. Mă aflam la Londra de abia de o oră și aveam impresia că mă născusem aici, atît de mult toată aceea piatră roșie se străduia cu bunăvoință să mă ajute să-mi găsesc pacea interioară.

Cîteva ore mai tîrziu, fiica mea și cu mine cumpăram o casă în acest cartier (aici se afla și hotelul unde trăsesem. Mai bine zis era o pensiune, numită Colbeck-house).

În timpul aceleași călătorii am mai cumpărat un ansamblu întreg de case extraordinare din Edinburg. Într-o seară, am ieșit, după ploaie, să luăm aer pe Prince's Street. Era un asfințit foarte luminos, și, deodată, pe o colină, pe înălțimea ce ducea spre un castel, au apărut lungi case strîmte, înghesuite unele în altele, înălțîndu-se spre cerul de culoarea perlei. Aveau, pe latura ce era în fața noastră, zece, douăsprezece, poate cincisprezece etaje (de-abia patru sau cinci etaje în partea cealaltă dinspre Canongate) și fiecare doar zece pînă la doisprezece metri lățime. Toate degajau acel romantism straniu al caselor pe care pictorii olandezi le plasează în spatele Fecioarelor cu chipul șiroind de lacrimi.

Pe urmă, am cumpărat, în contul meu personal, o fermă enormă în apropiere de Inverness și o cabană mică, albă, dincolo de Loch Lynnhe față în față cu Fort-William.

De fiecare dată îmi spun : „Cu ce plăcere o să-ți așezi masa de lucru lîngă aceste ferestre !" Ordinea în care sînt asamblate pietrele printre care treci are deci o însemnătate considerabilă ca să te simți fericit. De îndată ce un zidar ia mistria în mînă în vreun ungher, el făurește una din acele combinații atît de necesare plăcerii vieții. Am cumpărat mai multe case în Italia, fiindcă aici zidarii au, mai mult ca în alte țări, simțul pietrei.

Îmi amintesc prima oară cînd am străbătut Apeninii. Era într-o dimineață, cînd plecasem din Bologna pentru a mă duce la Florența. Îndată ce te afli la o oarecare înălțime descoperi peisaje, organizate de natură, ce e drept, dar cărora zidarii italieni le adăugaseră tot ce trebuia spre a bucura inimile oamenilor. Pe versantul munților unde culturile urcau foarte sus și acopereau uneori chiar vîrfurile, transformîndu-le în mari coline, se întindeau ferme minunate în mijlocul unor livezi feerice. Toate armele arhitecturale, care, în veacurile trecute serveau pentru a ocroti viața pașnică familială împotriva tulburărilor din cetate, fuseseră folosite aici pentru a lupta contra vînturilor din Emilia și a gerului de pe înălțimi. Aceleași mijloace, care dau atîta noblețe fortărețelor urbane din Florența, micilor capitale ale ducatelor „disperate", la Imola, Forlì, Firenzuola, San Gimignano, au dăruit distincție unor clădiri obișnuite de exploatare agricolă. Înțelegem că noțiunea *Virtù* nu cere imperios să lupți cu sabia în mînă și că noroiul și plugul conferă și ele noblețe.

Am avut aceeași bucurie între Parma și Piacenza. Și acolo, fără să existe vreun munte și nici măcar acea culoare de bronz vechi datorită căreia un zid obișnuit, spoit cu var, lucește ca o bijuterie — fermele îți iau ochii. În ciuda faptului că au fost așezate pe cîmpie și chiar pe un covor de iarbă verde banal şi uniform, proporţiile lor sînt deajuns ca să le dăruiască suprema eleganţă care înseamnă frumuseţe. Piatra este prietena cifrei şi a numărului. Nimic nu exprimă mai bine eleganţa matematică ca piatra căreia i s-a dat dimensiuni ce au între ele raporturi frumoase.

Tocmai folosirea constantă a acestor dimensiuni dau Romei farmecul ei inegalabil. Treceam într-o seară prin Fontanella di Borghese, reîntorcîndu-mă de la Piazza Navona unde mîncasem într-o mică *trattoria*. Privirea mi-a fost atrasă de o lumină foarte slabă care decupa trei arcuri de umbră perfectă în deschiderea unei porţi. Cînd m-am oprit, am văzut jucîndu-se, deasupra şi lîngă cele trei arcuri (ca într-o frază de Mozart, unde o singură notă duce la dezvoltări divine), o întreagă arhitectură de umbre şi lumini. Am îndrăznit să intru prin această poartă pentru a mă apropia de minunăţie. N-am fost singurul care fusesem ademenit în acest joc. Am ajuns într-o curte interioară unde şapte sau opt trecători intraseră să admire. Şi portarul, aşezat călare pe scaunul lui, stătea şi privea. Normal ar fi fost să se fi blazat, dar era poate cel care admira cel mai mult. Era vorba doar de un şir de trepte ale unei scări sprijinită pe nişte colonade de o graţie deosebită. Treptele scării erau luminate de o lampă cu ulei obişnuită, dar aşezată la locul precis de unde slaba ei lumină (şi tocmai datorită acestei lumini slabe, căci totul avea să se lămurească ulterior) desena înlănţuirea bolţilor, nu în mod brutal, ci dînd la iveală cele mai subtile şi catifelate nuanţe. Această admirabilă combinaţie stîrnea bucuria portarului. Punea în mişcare bolţile pentru plăcerea lui. El descoperise locul exact unde trebuise bătut cuiul pentru a agăţa lampa cu ulei. Aşa ne-a explicat în şoaptă. Cineva, care interpretase greşit spusele lui, încercă să-i dea un bacşiş. A refuzat. Dacă ar fi stăruit ne-ar fi socotit drept nişte barbari.

Roma este luminată toată, chiar cînd dogoreşte soarele vara, de această unică lampă cu ulei. Nu-i deajuns să priveşti în toate părţile, trebuie să cunoşti şi orele de zi pentru lumina cărora pietrele la care te uiţi au fost cioplite. Unele străzi ţi se par triste, unele monumente, greoaie, unele palate surde şi oarbe, şi, pe urmă, într-o bună zi se întîmplă să le vezi în lumina care trebuie : atunci devin voioase și ușoare, iar inima ți se umple de bucurie. Unele biserici baroce trebuie să fie văzute de dimineață și chiar în zori, la ora cînd trăsurile se duc la locul de staționare, cînd chelnerii de la cafenele mătură terasele goale ; unele piețe publice cer amiaza cu razele soarelui care cad vertical ; unele fîntîni cer vîntul ; templele solicită noaptea.

Dar, cînd te-ai împrietenit cu ora și epoca, cînd ți-ai acordat plimbările cu orarul orașului, nimic nu este mai gingaș ca piatra din Roma. Are transparența spiritului, îndrăznelile ironiei celei mai fine, văpăile poeziei. Poți să-i încredințezi inima, îi va purta frumos de grijă. Cînd resursele filozofiei și sfaturile bunului simț sînt incapabile să vindece, ea aduce un leac din care sufletul soarbe lacom, ca dintr-un elixir.

Nu mai era vorba de figurația însăși a dramei, ca la templul de la Kandaruya Mahadeva, nici de acea profunzime a credinței ca la Payerne, ci de un amestec pur de pietre și cifre, de pietre și proporții. Procedeul este mult mai savant, mult mai elegant decît cel care-și găsește finalitatea în dezintegrarea atomică.

Alchimie personală, folosire a materiei în scopuri spirituale, fericirea însăși, atît de greu de obținut, mustește atunci ca o rășină. Sculptorul incaș care a cioplit în enormul disc de piatră din Mexic semnele zodiacului sau calendarul rasei și istoriei lui, artizanul care făurește cu rubine minuscule pivotul rotițelor timpului modern — sînt arhitecții adevăratei Porți a Soarelui.

27 februarie 1955

ARCADIE... ARCADIE...

E deajuns să mergi zece kilometri mai la dreapta sau mai la stînga ca să nu mai știi bine unde te afli. Din regiunea romantică a castelelor treci fără nici o tranziție, cotind doar pe un drum, în cantonul vergilian clasic. Landele întunecate ocupă de obicei platourile, dar coboară foarte adesea în văi ; acolo unde pămîntul este cultivat cu viță de vie, micile proprietăți, pe măsura nevoilor unei familii sau a unui singur om, sînt instalate pe cîmpie, însă urcă și pînă la înălțimile cele mai solitare. Mă încîntă o asemenea diversitate. O pornești spre dreapta, spre stînga, spre nord, spre sud, fără planuri dinainte stabilite. Este tocmai contrariu unui ținut cu *idei fixe.* De aici, o „tinerețe“ a dorințelor care te miră cînd o întîlnești chiar la bătrîni țărani singuratici. În alte părți totul pare să fi fost spus. Aici constați că oamenii au planuri, că doresc o mulțime de lucruri și se ocupă foarte serios cu fericirea lor. Și o fac cu naturalețe. Dacă duc o bătălie nu sînt în armură, ci goi și unși cu ulei, ca să alunece și să nu poată fi apucați de nicăieri. Ceea ce se ia drept lenevie sau nepăsare înseamnă aici sînge rece. Nu-și pierd cumpătul sub loviturile soartei și adesea, cînd îi credem copleșiți, observăm că s-au ferit doar cu o simplă mișcare a corpului, fără măcar să-și miște picioarele din loc. Sînt *capete rotunde*[1], romani, cavaleri ai lui Cromwell, dar fără *Biblie,* fără Roma, care-și *fabrică ideile acasă.* O asemenea calitate are reversul ei. Pot fi socotiți insolenți ; din pricină că aici se ia adesea părerea obișnuită drept curtoazie și părerea *comună* drept cultură.

---

[1] Poreclă dată, la începutul revoluției engleze din 1648, partizanilor Parlamentului pentru că purtau, din puritanism, părul tuns scurt, în timp ce regaliștii, după exemplul lui Carol I, îl purtau lung și buclat.

Satele sînt construite pe coline, pe vîrful stîncilor și în toate locurile povîrnite de unde este ușor să stîrnești prăvălirea pietrelor. Punînd astfel în armonie nevoia lui de siguranță cu intenția categorică de a face cît mai puține eforturi cu putință, locuitorul din Provența s-a instalat la aer curat și în fața unor peisaje semețe. Există *priveliști* pe care burghezii le califică drept *uriașe* sau *nesfîrșite.* Asemenea spații largi, încadrate în uși și ferestre, țin locul pe aceste ziduri acelor cromolitografii reprezentînd pe Romulus și Remus sau trecerea Mării Roșii de către evrei. Peisajul, unde nouă zecimi reprezintă cerul și o mică zecime pămîntul, — e vorba de pămînt la care te uiți de sus — îți bucură sufletul cu exaltări și desfătări extraordinare. Cînd vezi venind uragane cu o viteză de o sută de kilometri pe oră, unul după altul, istovești frica înainte de a avea motive s-o simți. Urletele cele mai lugubre, vuietul caselor mari pline de ecouri nu predispun decît la melancolie duioasă. Din unele locuri bine plasate, domini teritorii mai vaste decît un canton, acoperite cu păduri de goruni. De acolo de sus cuprinzi cu privirea rariștile acestor vaste catedrale romantice printre ramurile cărora apare uneori linia albă a drumurilor. Pe țărmul stîng al rîului Durance, o asemenea pădure amestecată cu stejari albi acoperă văile și colinele pînă la masivul de la Saint-Baume ; dincolo de ea se află marea. Așadar nu-i vorba să ne închipuim orașe, tramvaie, trotuare unde circulă lumea, în sfîrșit ecleraje strălucitoare — nimic din ceea ce în organizarea modernă se strecoară în sufletul naiv al citadinului pentru a distruge ideea de pustiu. Chiar Marsilia, căreia îi putem ghici amplasarea datorită lui Pilon du Rouet nu înseamnă nimic pe lîngă aceste întinderi *fără suflet* care se lățesc pînă la mare. Toată regiunea este făurită ca și cum ar sluji drept decor unei pagini din Froissart sau măcar Walter Scott. Stendhal remarcase acest lucru cînd urcase spre Grenoble pe actualul drum al Alpilor. Nu făcuse decît să meargă de-a lungul ținutului plin de castele cu înfățișare aspră. Îndată ce există zece case lipite de stînci ca un cuib de viespi, o clădire mai mare le domină. În realitate, s-a petrecut invers. Omul puternic care găsea tocmai în solitudine motivele de a trăi şi-a construit primul zidurile ; ceilalţi au venit să se adăpostească lîngă castel. De obicei, cel care venea să se aşeze astfel pe înălţimi din motive de bun gust sau calcul, n-avea bunul simţ comun. Totdeauna ştia să-şi imprime pe zidurile pe care le înălţa, mîndria, trufia şi chiar unele subtilităţi sălbatice ale caracterului. Din înseşi proporţiile zidurilor îşi extrăgea plăcerea. Îşi făcea portretul cu nuanţe (ca Retz şi Saint-Simon). Aici dăm de unul care ura făţiş zilele frumoase şi calme, lăsînd deschise toate ferestrele spre nord şi vîntoase, acolo unde-i un peisaj pe care nu-l aureşte niciodată soarele. În altă parte, o lucarnă înaltă vorbeşte de virtuţi amare, de o inimă secătuită şi probabil (ceea ce merge împreună) de plămîni slăbănogi. Unele faţade îşi etalează în plină lumină aroganţa unei duşmănii viguroase care trebuie să fi fost bine manevrată timp de secole şi rămîne încă prezentă deasupra pădurilor. Dimpotrivă, am văzut, pe un dîmb arid, un parc cu merişori îngrijiţi care mărturisea şi acum, prin arculeţele şi labirintele lui, grija care cuprinsese un suflet sensibil, dornic să-şi arăte priceperea ingenioasă în singurătatea lui.

Dacă n-ai nici un motiv să alergi cu mare viteză pe şosele zise naţionale, poţi cunoaşte cu de-amănuntul această naţiune. Trebuie să mergi pe unul din drumeagurile care fac ocoluri pentru a feri cel mai neînsemnat boschet sau ţarina lui Matei ; nici măcar pe drumurile departamentale nu trebuie să mergi, ci pe cele vicinale care-s în grija comunei. Iată itinerarii de regi, de acei regi la ei acasă, care sînt oamenii care au stabilit traseele. Drumurile duc spre o aventură care este a muncii şi a grijilor unei întregi regiuni.

Totul vorbeşte aici de o colectivitate, de o colectivitate ce făureşte ţinînd seama de caracterele fiecăruia. Este un drum care porneşte de la buna dispoziţie a unuia spre gustul funcţional al altuia, făcînd un ocol pentru a se îndrepta spre un mare portic, ca să treacă în apropierea unei fîntîni, care se străduieşte să aibă totdeauna prin preajmă nişte şoproane bune pentru a te adăposti în timp de furtună. Urmează aproape totdeauna vechile făgașuri de pe vremea negustorilor ambulanți, a diligențelor, a călăreților foarte grăbiți. Cunosc un drum care deviază spre o mică fermă fără însemnătate acum, dar unde trăia în 1784 o tînără femeie celebră prin frumusețea și naiva sa nevoie de a trăi. Altele o luau pe unde-i vinul mai bun. Există un motiv pentru toate aceste șovăieli, întortochierile nefiind niciodată gratuite ; șerpuirile au fost hotărîte după o matură chibzuință. Asemenea ocoluri vă păzesc de vînt, vă fac să treceți pe la umbră ; iar linia asta dreaptă vă duce cu ea cît mai repede cu putință în afara unui loc unde nu-i bine să întîrziați. De o imperceptibilă ușă de cămătar în tencuiala unei fațade, drumul comunal nu se apropie decît prin largi serpentine demne de un Mongenèvre. O întreagă ramificație de scurtături năpădite de iarbă se avîntă spre nicovala unui bătrîn potcovar. Aici oamenii aveau obiceiul să facă o sută de pași de-a lungul unei alei de plopi. Nu pentru a tăia o cotitură părăsim un vechi șleau ; ci pentru că la piciorul acestui copac — evitat de atunci — a fost ucis odinioară un păstor. Și în ciuda suișului greu, dacă te avînți voios spre un anume sat, este fiindcă are o reputație întemeiată pe o sută de motive : primea totdeauna cu bonomie, malitie și bună-știință, mîrșăviile de care e bine să te folosești, lăcomiile ce trebuiau satisfăcute.

Ar fi o eroare să nu privești decît peisajul admirabil ; trebuie să ții seamă și de pasiunile oamenilor.

Tîrgurile sînt de puțină importanță : au cinci pînă la șase mii de locuitori, cel mult zece mii. Acum un secol, erau împărțite în așezări de artizani și așezări de țărani. A spune despre o femeie că e dintr-un sat de artizani presupunea că avea o lenjerie fină, cunoștea perfect cele „patru reguli de purtare“, literele tipărite și anumite maniere denumite „maimuțăreli“. De cele mai multe ori era vorba de o fată de țărani, care avînd „idei“ părăsise landele golașe pentru luptele spiritului. Vînzarea cu deamănuntul a brînzei-șvaițer era deajuns pentru ambițiile ei. Devenea o persoană de vază în culmea reușitei sociale burgheze. Tot corpul artizanal bărbătesc (din care făceau parte, în afară de corporațiile de meserii, notarii, institutorii, farmaciștii și administratorii oficiilor poștale, medicul încadrîndu-se într-o categorie aparte), așadar toți artizanii-bărbaţi purtau vestă neagră de alpaga vara, cămaşă apretată duminica, pălărie de fetru cu boruri largi şi, în zilele săptămînii, şorţ albastru. Se făleau cu ce ştiau în domeniul literaturii precum şi cu liberalismul lor, cunoşteau pe dinafară cîntecele lui Béranger şi se abonau la *Veillées des Chaumières*. Cei mai de vază puneau mai la vedere pe măsuţe albumul *Vin Mariani* şi *Almanah Vermont*.

Aceste oraşe care seamănă cu nişte cunune, cu nişte pîini rotunde, cu nişte piese de joc de şah, au fost create din nevoia de evadare, cu simţul ierarhiei, al candorii şi, putem spune, cu o temerară prudenţă sau, dacă preferăm, cu toată temeritatea pe care şi-o pot îngădui prudenţii. Îndată ce avionul a început să zboare deasupra caselor unde locuiau, s-au construit periferii, iar ei au îndrăznit să dea faliment, să plece la Marsilia cu tot calabalîcul şi chiar să se căsătorească cu femei din clasa opusă. Au ajuns acum la crearea lui *Mutuelles chirurgicales* (Societatea de asigurări chirurgicale) care mi se pare a reprezenta cu adevărat un program de viaţă cu un viitor vesel.

Vîntul suflă dinspre nord-vest, exact cum sufla acum zece mii de ani. Viaţa depinde mereu de aceleaşi produse : uleiul şi vinul. Am cunoscut, în 1903, o categorie de oameni care se numeau *trîntori*. Erau cinci sau şase la Manosque, doi sau trei la Corbières, unul la Saint-Tülle, patru la Pierrevert, cam douăzeci la Aix, la fel la Arles cam o sută la Avignon şi aşa mai departe. Trei ici, doi acolo, patruzeci la Toulon, treizeci la Draguignan, şase la Tourves, opt la Brignoles, cinci la Salernes, şapte la Barjols ; la Marsilia să nu mai vorbim, mai ales că n-aveau calitatea celorlalţi. Cei despre care-i vorba aici erau proprietarii unor mici livezi de măslini : cinci sau şase pomi, cel mult zece. De toate vîrstele, ajunseseră să trăiască şi ei ca trîntorii : văduvi, care, depăşind cincizeci de ani, descopereau cu voluptate că un om singur are nevoie de puţin ; tineri, care după serviciul militar, considerau absenţa plutonierului (sub toate formele) ca o desfătare perfectă ; bătrîni celibatari. Un pantalon, o vestă de mătase ţineau douăzeci de ani. Văduvul găsea în dulapurile lui destule cămăşi (socotindu-le şi pe ale soţiei) pentru a ajunge în Paradis. Iarna îşi croia un tricou, chiar o manta dintr-o pătură. Tinerii, o dată pe an, făceau un mic serviciu cuiva : se duceau să caute un cufăr la mesagerii, cărau cărbuni și altele, cerînd în schimb rufe vechi. Trăiau din măsline murate și ulei. Măslinele și uleiul le ofereau deasemenea puțin vin în schimb. Pentru pîine strîngeau spice. Așadar nu însemna foarte exact *a trăi ca trîntorii*, ci fără îndoială a lucra foarte puțin, a avea libertatea totală, a viețui și chiar a viețui după bunul tău plac.

A *cultiva* măslinii este o treabă de artist și care nu te face niciodată să transpiri. Curățatul, atît de important deoarece pomul nu-și poartă rodul decît pe lemnul proaspăt, predispune la reverie și mulțumește cu puține eforturi nevoia de a creea. Unde mai pui că un pom curățat dă un frumos galon pe sezon, fie că este la marginea drumului, fie pe colinele unde se plimbă toată lumea ; să-l tot vezi, căci dacă-i foarte bine curățat, te uiți la el ca la un spectacol. Firește vorbesc aici de măslinii care cresc înăuntrul regiunii, nu la cîțiva kilometri de țărmul mării. Ne aflăm încă pe niște coline destul de înalte. După curățat, nu mai trebuie decît să-i lași în seama lor și a împrejurărilor, ceea ce omul de aici îndrăgește mai presus de orice și este pentru trîndav distracția, divertismentul visat. Observarea cerului stîrnește atîtea pasiuni ! A fi la cheremul ploii, al soarelui și al vîntului dăruiește un ritm de calitate fiecărei zile. Înjurătura descătușează pînă-n străfundul sufletului, în vreme ce burghezii pentru a se descătușa, au nevoie de atîta tehnică ; și nici măcar nu reușesc vreodată, cu adevărat.

În unele locuri, ca în cantoanele muntoase de la Var și pe țărmul drept al rîului Durance, regiunea colinelor ajunge pînă la Lure și Drôme, iar livezile de măslini se află pe mici terase sprijinite de ziduri din piatră uscată, albă ca oasele. Sînt măslini mici, cenușii, niciodată mai înalți ca statul unui om, sau cel mult de doi metri și cincizeci, plantați cu o mie de ani în urmă la patru sau cinci metri unul de altul. Pămîntul unde cresc este foarte colorat, uneori de un purpuriu aproape pur, de cele mai multe ori de un ocru pal, sub cerul dogoritor, alb ca neaua. Pe aceste terase viața este nu numai ușoară, dar și frumoasă. Nu există nimic altceva decît măslinii : vreau să spun nici clădiri, nici cabane, dar să vii pe asemenea terase pentru a săpa în jurul pomilor sau să hoinărești înseamnă o desfătare. Aici, la sfîrșitul toamnei, soarele zăbovește ; frunzișul măslinului nu dă umbră, apare doar ca un văl ; simți toată savoarea zilei. Tot timpul vezi cîțiva oameni plimbîndu-se fără țintă prin livezi. Au o înfățișare greoaie și romană ; s-ar zice că sînt croiți să fie Cezar sau cei care l-au ucis. În realitate, vin acolo ca să se lase în voia unor vise vesele. Își fumează pipa sau țigara și merg alene. Iar cînd, bunăoară, sînt obligați să vîndă ce au, nu-și vînd mica livadă de măslini decît la ananghie și adesea fac tot felul de sacrificii ca să n-o vîndă. În ținutul acesta, oamenii abia dacă citesc ziarul și, dacă o fac, asta se întîmplă doar seara, ca să adoarmă.

Livada de măslini reprezintă aici ce reprezintă o bibliotecă unde te duci ca să uiți viața sau s-o cunoști mai bine. În unele sate din Haut-Var și în zona împădurită a regiunii Basses-Alpes, unde nu există alte intemperii decît singurătatea, duminica dimineața, oamenii se duc la livada de măslini așa cum femeile merg la biserică să asculte slujba.

În 1907, la Verdière, era un preot care spunea aproape în fiecare predică : „Oamenii se osîndesc singuri la muncile iadului ; în livezile cu măslini ei *se duc la diavol.*" Firește dacă voia doar să spună că mergeau departe în toate sensurile, avea dreptate. În livada de măslini faci proiecte și te îmbeți cu ele. Grădinile Babilonului, hambarele prea încăpătoare, hangarele prea mari, puțurile prea adînci — aici în livezile de măslini se făuresc. Mîndriile exagerate, cei care se cred buricul pămîntului, aici se făuresc. Dar și înțelepciunile.

Cam la aceeași epocă, la Villeneuve, în zona nordică a văii rîului Durance, exista un alt preot, dar acesta era de origină italiană ; se numea Lombardi. Aranjase așa ca să scurteze ceremoniile pentru femei, și, în fiecare dimineață, în fiecare duminică, atunci cînd ceasul bătea orele zece și jumătate, pleca și el, cu pipa-n barbă, spre micile livezi de măslini unde avea discuții foarte utile cu Jean, Pierre și Paul. A împiedicat astfel mai mult de cincizeci de ruinări și multe plăceri.

De sfînta Caterina, adică la 25 noiembrie, se spune că uleiul se află în măsline. Începe culesul. Aici, trebuie să facem o deosebire. În părțile orașelor Nissa și Grasse, pe solul care se învecinează cu marea, pe contraforții Alpilor cotieri, se întind rufe albe sub pomi și se bat crengile ; în primul rînd, fiindcă măslinii sînt giganți și, mai ales, pentru că adierea blîndă care vine dinspre mare moleșește fructele și sufletele. De îndată ce te depărtezi spre zonele solitare, unde climatul devine mai aspru, măslinele se culeg cu mîna, una cîte una, chiar din pom. Asta duce departe. Înseamnă o altă civilizație.

Pe vremea tinereții mele, cînd îi citeam pe Homer, Eschil, Sophocle, în livezile cu măslini, numeam „culmile fericirii" mele duminici la Delfi. Nimic nu mi se părea mai frumos și mai măreț decît o duminică la Delfi. Tot tîrziu am văzut pe vasele grecești că în Hellada se „băteau" măslinii. Asta mi-a încărcat vocea cu strigăte de Casandră. Acum, după ce am trăit destul, n-o să-mi iasă din cap ideea, în ciuda tuturor, că la Delfi măslinele se culegeau cu mîna.

Este munca cea mai desfătătoare care poate exista. De obicei, atunci vremea e rece și, dacă se prevede o recoltă bogată, trebuie s-o pornești dis-de-dimineață. Uneori e întuneric și pomul se află la limita dintre real și ireal. Soarele-i abia gălbui și încă nu încălzește. Măslina e înghețată, tare ca plumbul. Zgîrcitul are tendința să se lase înduioșat de realitatea bogăției ; această tărie și greutate îi dau aceeași plăcere tactilă ca un ludovic de aur. Puțin cîte puțin, soarele înălțîndu-se pe cer, oamenii își scot fularele și șalurile, se așează mai comod în furca ramurilor, își găsesc timp să se uite și în preajmă. Văd cum bogăția le înnegrește frunzișul din jur.

Atunci ochii lor se rotesc deasupra unui ținut radios. În ciuda a ceea ce am spus despre avariție (și am spus-o înadins, la fel ca despre ludovicul de aur), această regiune își caută fericirea în altă parte decît în ban.

Acum cinci sau șase ani, mi s-a întîmplat o istorioară ce nu m-a luat pe neașteptate ; și eu *mă chivernisesc* ca tot omul cu uleiul de măsline, dar asta dovedește ce vreau să spun. Am o livadă destul de prost întreținută ale cărei hotare nu prea știi unde se sfîrșesc. Eram pe cale să culeg măslinele dintr-un pom foarte încărcat, cînd am fost strigat de un omuleţ. Pretindea că pomul era al lui şi, ceea ce ce-i mai grav — căci intervenea astfel în visurile mele de fericire — susţinea că trei sau patru pomi din jurul meu îi aparţineau tot lui. Pomii aceştia erau cei mai frumoşi din regiune ; ramurile lor se încovoiau literalmente sub povara măslinelor mari ca nişte prune şi de două zile mă desfătam în vis la gîndul unei asemenea recolte. Am coborît din pomul meu ca să discutăm problema. Cumpărasem livada la vînzarea unei moşteniri. Moştenitorul nu venise nici măcar pe teren ; dealtminteri, era vatman de tramvai la Marsilia. Notarul îmi dăduse nişte numere de cadastru însă, în plină colină, erau ca o vioară pentru un ciung. Îmi vorbise de asemenea despre un ienupăr. Iată-l. De aici trăsesem hotarele. Omuleţul îmi arătă un alt ienupăr şi-mi suspectă buna-credinţă. Era un om micuţ, uscăţiv şi energic, de patruzeci de kilograme, şi se-nfuriase. Asta e păcatul meu cel mai neînsemnat, de care însă mă tem, dar acum am lăsat frîu liber mîniei şi am început să spun ceea ce se cheamă cuvinte regretabile. Însă cum eram vădit cel mai puternic din toate punctele de vedere, asta mi-a luat imediat piuitul. Îmi recunoscusem şi adversarul, sau mai exact, rivalul. Era un fost zugrav care avusese parte de nenumărate nenorociri ; copiii îi muriseră, nevasta îi era paralizată ; trăia din mila publică. Un amănunt avea să-i dezvăluie caracterul : de cînd îl copleşiseră necazurile se îmbrăca foarte curat în nişte zdrenţe cu lustru, cu pălărie melon, baston şi chiar cu mănuşi, desperechiate şi găurite, totuşi mănuşi. Fireşte, inima mi s-a îmblînzit. Am început să-i vorbesc foarte curtenitor. Îi tot ziceam „domnule Lambert" şi-i spuneam că între oameni de bună-credinţă este uşor să ne înţelegem. Drept care a încuviinţat şi el (fusese prieten cu socrul meu ; în sfîrşit, aş fi preferat să mi se taie mai curînd capul decît să-l păgubesc cu o centimă). Întrevedeam posibilitatea de a-l ajuta. Traista era pe pămînt. Am adăugat ce aveam în coş. Le-am cîntărit. Se vedea bine : erau cincisprezece kilograme de măsline. I-am spus : „Ai aici să zicem douăzeci și o să ți le plătesc“. Nu asta era problema. Era alta ; știam. „Nu, mi-a răspuns, o să iau măslinele.“

Dar discuția a continuat. Devenisem atît de binevoitor încît a bănuit că făcusem vreo greșeală cu mult mai gravă. M-a acuzat atunci că am cules măsline și zilele trecute. Ca să mă dezvinovățesc i-am spus să vină la mine acasă. Măslinele nu se păstrează în grămezi, fermentează ; nu le faci mormane decît în ajun de a le duce la moară. În timpul culesului, le răspîndești în straturi dese de cel mult zece centimetri pe podeaua de piatră a unei camere reci. La mine acasă, le așez în biblioteca de la parter. Livezile mele se află pe un versant umbrit, adică la nord și măslinele sînt mici. Or, nu știu prin ce minune, tocmai în aceste locuri umbrite avusesem pomi deosebit de bine plasați care-mi dăduseră în ajun două obroace de măsline mari. Le-a văzut imediat. „Astea-s ale mele“, a spus. Eram dispus să-i dau bani (pentru nevasta lui paralizată și copiii care-i muriseră), dar aș fi preferat mai curînd să fiu tocat bucățele decît să-i dau măslinele.

Pe scurt, comedia a durat trei zile. În unele momente, uitam de femeia paralizată, de copiii morți, de prietenia cu socrul meu, și, cînd uit de femeia paralizată, de copiii morți și de prietenia cu socrul meu, pot să fiu foarte dezagreabil. Măslinele (la fel de frumoase ca ale lui) erau incontestabil ale mele și el pretindea să le ia din grămada mea. Nu. Este, cred, singurul lucru pe lume la care-s capabil să răspund nu.

Pînă la urmă (trec peste multe amănunte) mi-a vîndut livada dar cu intrarea în posesie *după cules*. A primit zece mii de franci imediat. Și-a cules măslinele o săptămînă întreagă, lîngă mine, care făceam la fel cu pomii al căror proprietar eram, fără nici o contestație posibilă. Îl vedeam umplîndu-și coșurile și sacii cu frumoasele fructe grele și suave la pipăit. Cînta niște șansonete de prin 1900, mai ales una : „Iată steaua iubirii, iată steaua beției“. Este oare nevoie să mai adaug că pomii contestați de el erau neîndoielnic ai mei, așa cum au dovedit, primăvara următoare, secretarul, notarul și paznicul cîmpănesc cu registrul de cadastru în mînă ?

Iată ţinutul luminos pe care-l priveşti de la înălţime. Unde mai pui că e parcă uns cu ulei din cauza soarelui care nu dogoreşte, ci te îngheaţă. După zilele de pîclă vine însă luminozitatea iernii, atît de limpede încît totul ţi se dezvăluie. Pentru prima oară îţi dai seama că bătrînele tufe de iarbă nu sînt albe, ci violete. Zăreşti la distanţă de kilometri tot felul de amănunte de la ferme şi porumbare. Deosebeşti hainele de catifea purtate de ţăranii care merg pe şinele de cale-ferată şi hăt, la o distanţă mai mare, în ciuda şalurilor şi a bonetelor croşetate, distingi femeile şi fetele blonde de cele brune. Aceste pete de culoare pură dau ţinutului profunzime şi te fac să înţelegi limpezimea extraordinară a aerului. Uneori, auzi pe neaşteptate cum rage un măgar, cum nechează un cal sau huruie o camionetă. Odinioară se auzeau cîntece. Un odinioară ce nu-i departe şi de care îmi amintesc.

Mama nu venea niciodată să culeagă măsline cu noi. Taică-meu, care culegea cu mine nu cînta, murmura. Nu se auzea departe. Am spus în altă parte cît eram de sensibil la acest murmur, pe care tata-l avea mereu pe buze ca un vaiet şi ca un cîntec de victorie, în acelaşi timp. Dar toate cîntecele mamei mele ţîşneau din livezile de măslini. Pînă la urmă, domnul Lambert m-a dat gata cu „steaua iubirii".

Acum nu se mai cîntă. Nu pentru că acum le-a trecut vremea ; uiţi de timp culegînd măsline. Dar cîntecele moderne nu se potrivesc şi nu-i trece nimănui prin minte să le cînte. Nimeni nu doreşte să le cînte. Acum doi ani, o fată care ştia asemenea cîntece şi culegea măsline într-o livadă de lîngă mine, a încercat să fredoneze unul. A avut ce-a meritat ; şi, după o clipă de ruşine, numai după un singur cuplet, s-a oprit de la sine. Tăcerea ce a urmat a fost foarte elocventă.

Există o vechime venerabilă în gesturile pe care le facem. Ele ne apropie de o anumită stare a omului în care cîntecele n-au nici un rost.

Două zile înainte de a duce măslinele la moară, sînt adunate în grămezi. Încep de îndată să fermenteze. Cînd bagi braţul gol într-o grămadă şi simţi că frige, înseamnă că a sosit momentul să le duci. Emană atunci un miros extraordinar la care oamenii civilizaţiei uleiului sînt foarte sensibili. Mirosul stăruie în biblioteca mea de la parter pînă către 10 sau 15 februarie.

Fac saci de cîte cincizeci de kilograme, cîntărindu-l pe fiecare cu grijă. Pe urmă, prietenul meu Bremond vine să-i ia. E un uriaş, care, *în civil*, este negustor ambulant de stofă şi ace. Se duce să-şi vîndă marfa în sate şi cătune şi la fermele cele mai izolate cu o camionetă şi o tarabă de bîlci. Cum locuiesc pe deal, în afara oraşului, camioneta este foarte utilă. Cincizeci de kilograme este pentru Bremond tocmai greutatea pe care poate s-o ducă uşor. Fine merge cu el ca să aducă, de la moara de ulei, recipisa pe care e trecută greutatea totală. Şi eu şi întreaga familie sîntem încîntaţi de specificarea greutăţii totale. Citind-o, ni se pare că viaţa ne este asigurată de acum înainte, pînă în vecii vecilor. Aşez cu grijă recipisa în primul sertar din dreapta al biroului meu.

Totuşi, chiar cu speranţa de a le vedea revenind sub formă de ulei, nimeni nu se desparte bucuros de măslinele lui. În zilele noastre, morile sînt moderne, echipate cu prese hidraulice. Oraşele mai mărişoare ţin neapărat să aibă mori moderne, cooperative construite cu o grijă arhitecturală ca pentru planeta Marte, laboratoare cu ferestruici, nişte orori. Cunosc comune care s-au îndatorat peste o sută de ani numai pentru a-şi construi o cooperativă de ulei mai monstruoasă decît cea a vecinului. Aceste procedee neutralizează calitatea fructelor. Uleiul este acelaşi pentru toţi şi, ca să poată place tuturor, i se dă (cu o mulţime de procedee chimice) un gust comun, adică un gust mediocru.

Din copilărie mi s-a tot spus şi am crezut că munca pentru producerea uleiului cere imperios forţă, răbdare şi artă. Era pe vremea cînd compararea uleiului din casă în casă era ocupaţia principală în tot trimestrul, pînă-n martie. Se puneau trei picături de ulei pe o firimitură de pîine şi se degusta. Apoi se discuta. Acum, cînd măslinele mele se află în sac, pentru mine, vai, totu-i terminat, dar pe atunci abia începea totul.

Stătea la noi un unchi de-al mamei : unchiul Ugène, un ţăran bătrîn. Era surd, poate de aceea părea mereu încîntat. Contrar celorlalţi surzi, nu era trist, ci mereu gata să surîdă foarte subtil. Asta se explica prin faptul că aprecia avantajele surzeniei, spunea el. Într-adevăr fratele cu care locuise pînă atunci cînta la vioară (o singură bucată : mazurca, denumită *Țarina,* pe care o acompania bătînd puternic din picior pe podea). Unchiul Ugène era la noi „administratorul“ uleiului și untdelemnului. În realitate se decretase chiar el în această funcție de cînd intrase în casa noastră. Venind la noi, în afară de această voință vădită, adusese și cîteva mobile din casa lui de holtei și, mai ales, o masă stil Henri II, unde stau și scriu în momentul de față.

Îl iubeam mult pe unchiul Ugène, care era blînd și surîdea și, îndeosebi, fiindcă-și exercita funcția de *măslinar general* ca pe un sacerdoțiu, cu un întreg ceremonial și cu gesturi sacre. Cînd măslinele se aflau în saci, unchiul Ugène se ducea să se îmbrace. Își punea haina groasă de catifea, pelerina, fularul și pantofii cu ținte. Cerea un scaun. I se dădea. Își desprindea desaga. Punea acolo o pîine. Mama adăuga brînză, cîrnați, ciocolată, un rest de omletă, un litru de vin. Unchiul Ugène, care făcea totul cu metodă, aștepta litrul de vin ca să spună : „Și pentru ei, ce-mi dai Pauline ?“

Pentru ei însemna mereu un litru de rachiu poreclit *alburiul.* Astfel încărcat, cu desaga în bandulieră, unchiul Ugène aștepta pe oamenii de la moară. Soseau cu mica lor căruță împinsă cu brațele, încărcau sacii și plecau, urmați de unchiul Ugène, așa încotoșmănat, ducîndu-și scaunul, căci nu-l luase ca să ia din cui desaga, ci îl ceruse ca să aibă pe ce sta lîngă măslinele noastre, la moară.

Nu era singurul. Se afla acolo adunarea *măslinarilor generali,* de la toate familiile pentru care se făcea atunci ulei.

Vechea moară despre care vorbesc se afla într-o fundătură a străzii Torțe. Era moara Alic, după numele casei în subsolul căreia fusese instalată. Se ajungea acolo printr-un plan înclinat care se cufunda sub bolți și de unde ieșea domol un abur des și alb. Mirosul uleiului făcut din măsline este atît de plăcut pentru oamenii de la noi, încît nu pot în nici un fel să descrie mirosul ce ieșea din acest Hades. Mă încînta, literalmente. Era ambrozia zeilor. În realitate, cei ce nu-s din partea locului ziceau că e un miros sălbatic care înnebunește caii, ca mirosul de pe cîmpul de bătaie (aceasta-i o imagine a bunicului meu, zuavul, fratele unchiului Ugène, nu cel care cînta la vioară, căci avusese doi frați).

Aceste pivnițe adînci unde se zdrobea măslina erau luminate cu deșeuri de ulei. Și cum deșeurile nu lipseau, lămpi existau peste tot. Lucrau sub pămînt pentru a nu pierde nimic din căldura necesară extragerii uleiului din fructe. Cred, vorbind din amintire, că supradimensionez clădirea. Pivnițele mi se păreau uriașe. În fund ardea un foc puternic sub un butoi imens. De acolo se răspîndea mirosul despre care am vorbit adineaori, sălbatic și destul de îngrozitor, vreau să spun capabil să inspire groaza (dealtfel mai mult *morală* decît fizică), care aici devenea animalică. La vîrsta cînd mă hrăneam citind tragicii greci, mă gîndeam la mirosul care va fi umplut ultimele săli ale labirintului, înainte de-a ajunge la staulul Minotaurului. Mirosul îl răspîndeau caii care se schimbau mereu pentru a învîrti moara, căci n-aveau timp să scoată bălegarul. Piatra se învîrtea în jurul unui jghiab unde să vărsau măslinele din saci. O piatră rotundă, un bloc enorm de aproape doi metri înălțime și larg de cincizeci de centimetri, se învîrtea domol în pasul calului, șiroind de o zeamă cafenie și neagră.

În căldura de etuvă oamenii erau goi pînă la brîu, ba chiar despuiați de tot, afară de o pereche de chiloți de baie ; nu vorbesc, bineînțeles, de cei ce făceau parte din adunarea *măslinarilor generali*. Ei își păstrau hainele. Așezați la rînd, cu bastonul între picioare, cu mîinile sprijinite pe mînerul în formă de cioc, prezidau, și nimeni nu putea să le vadă ochii sub borurile marilor pălării negre. (Imaginea asta mi-a transmis-o tata, care, adesea, înainte de a mă trimite la unchiul Ugène, la moară, îmi recita pasaje din *Legenda veacurilor.)*

Carnea zemoasă a măslinelor în care se învîrtea piatra de moară era vărsată cu o lopată de lemn în coșuri împletite care semănau cu niște berete late de un metru. „Beretele“ erau înghesuite unele peste altele sub presă. Existau cinci sau șase asemenea prese. Opt oameni goi, înarmați cu niște pari lungi pe care-i înfigeau în găurile de la butucul roții, trăgînd din răsputeri, extrăgeau uleiul.

Efortul lor era ritmat prin cîntece! Uneori era angajat să cînte un coşar tînăr cu o micuţă flaşnetă. Cîntau: „şansoneta inimii pribegi“ sau „a păduchelui şi a păianjenului“, pe aria baladei de Fualdès, dar nu răcneau, ci şopteau, aşa cum se cuvine unui cîntec ce întovărăşeşte o muncă, unde trebuie să-ţi drămuieşti efortul.

Uleiul se făcuse ca aurul. De fiecare dată cînd cei din echipă îşi încordau muşchii ca să tragă de bare, toată presa se ilumina de ulei ca şi cum s-ar fi aprins o lampă mare în coşurile împletite. Uleiul aluneca prin jghiaburile de lemn pînă la putina cea mare cu apă fumegîndă, încălzită de jăratic. Acolo uleiul se curăţa, acolo îşi pierdea tăriile. Patru oameni, întocmai ca nişte diavoli şi care păreau făuriţi din metal strălucitor — mînjiţi de ulei, cum erau — înarmaţi cu nişte polonice mari *culegeau* licoarea „neprihănită“ care se ridicase la suprafaţa apei.

Pînă acum nu se înţelege prea bine rostul *măslinarilor generali*. Presînd mereu marile berete, umplute de carnea măslinelor, le turtiseră ca pe nişte plăcinte. Din aceste resturi de sîmburi, zmuciturile celor opt mînuitori de pari nu mai scoteau decît cîteva picături. Cînd nu se afla nimeni acolo ca să-i supravegheze, îndată ce plăcinta se învîrtoşa, se opreau. Dacă era cineva de faţă şi-i privea binevoitor, dădeau o reprezentaţie pentru galerie, dar după trei sau patru lovituri, gemînd profund, ca şi cum foloseau din răsputeri toată vigoarea trupurilor, se opreau. Binevoitorul se comporta ca un adevărat *măslinar general,* scoţînd sticla cu „albitură“. Le spunea: „Hai, încă puţin! Luaţi o duşcă!“, şi rămînea acolo să se uite dacă în adevăr muncesc acum cu tragere de inimă, făgăduindu-le că nu trudesc degeaba. Le flutura răsplata prin faţa ochilor. Pe urmă, le mai dădea o duşcă. Din duşcă în duşcă, beretele sfîrşeau prin a mai da un litru sau doi în plus. Treaba asta avea chichiţa ei; nu mai trebuia să stărui la momentul critic, căci astfel erai socotit un zgîrciob şi oamenii puneau la îndoială banii făgăduiţi, iar pe viitor aveai parte mai mult de exhibiţie decît de ulei. Trebuia să ai în vedere că şi morarul avea dreptul la deşeuri aşa că era musai să te păzeşti ca de ciumă să-l laşi fără tainul lui. Mai ales că nu-l slăbea din ochi.

Unchiul Ugène era un supraveghetor excelent. Cum era surd, nu-l puteai face să priceapă că ai dreptate decît probîndu-i *de visu* că se storsese tot ce se putea stoarce. Așadar trebuiau în adevăr să muncească din greu. Știa și avea într-un buzunar al vestei opt piese de douăzeci de centime pe care la *momentul potrivit* le împărțea cu grații de pisicuță. Lucru ce era foarte apreciat.

Dar în celălalt buzunar al vestei unchiului Ugène se găsea o piesă de patruzeci de centime pentru omul *care se ocupa de infern.* Infernul unei mori de ulei se afla la subsolul acestui subsol; un mare bazin de ciment plin de ceva fără formă, mirosind de te trăznea și acoperit cu solzi de aur. După ce lingurarii strîng toată zeama neîntinată cu polonicele lor, deschid din putină o portiță și „baliga", adică deșeurile de miez, negru și gudronos, curge în „infern". Acolo zac, în tenebre și căldură. În această pace, bulele de ulei virgin vin și se sparg la suprafață. Este și profitul morarului, dar, la o sută de kilograme de măsline, ai dreptul la o găleată din această *baligă* (care se punea acasă lîngă sobă, de unde, lingură cu lingură, mai scoteai un litru sau un litru și jumătate de ulei. Maică-mea se pricepea grozav la treaba asta). Pentru ca acest drept să fie respectat, un om stă în „infern". Îți arată că ai dreptul la o găleată, dar puteai să-l iei din „cel gras" sau din „cel slab". Cu patruzeci de centime (care era foarte mult), unchiul Ugène avea totdeauna găleți din „cel gras".

Cînd, acum, la vîrsta mea, vreau să-mi amintesc de o bucurie autentică, evoc momentul cînd se aducea uleiul acasă. Două zile mai înainte ulcioarele erau curățite și puse lîngă mașina de gătit din bucătărie. Cînd ceasul bătea ora patru seara se vedeau venind pe o uliță din fața prăvăliei mamei mele trei oameni ca niște negri, care purtau pe umeri butoiașe lungi de lemn. Mama avea un atelier de călcat rufe: era cu neputință să țină tot uleiul în prăvălia ei. Se ducea și deschidea ușa coridorului: cei trei oameni intrau, urmați de alții, care purtau gălețile cu „baliga" și de unchiul Ugène cu pelerina lui pe umeri. Se goleau butoiașele în ulcioare. Bogăția curgea în casă. Cînd al doilea ulcior era plin, mama punea întrebarea pe care toată lumea o aștepta (atunci una din lucrătoarele mamei înşira mai multe păhărele pe masă şi scotea borcanul cu vişinată). „Cît au dat ?" (adică din o sută de kilograme de măsline cîte kilograme de ulei a ieşit ?) Uneori, era $10^1/_2$, 11, 12, adică 10 kilograme şi jumătate, 11 kilograme, 12 kilograme de ulei dintr-o sută de kilograme de măsline, după ani. La douăsprezece kilograme maică-mea nu spunea mare lucru ; doar, poate cam timid : „Mi-au spus treisprezece" — şi toţi rîdeau. Pentru unsprezece kilograme se ţinea un discurs puţin mai amănunţit în care era vorba de extraordinara calitate binecunoscută a măslinelor casei noastre, ceea ce făcea pe bună dreptate să te miri, prin urmare, de cele unsprezece kilograme obişnuite. Cei care aduseseră uleiul mormăiau cîteva amabilităţi (căci maică-mea era încîntătoare), mîncau vişinele din vişinată, se mirau cuviincios de o asemenea recoltă obişnuită, care era într-adevăr cu totul de neînţeles. Dar, la zece kilograme şi jumătate, izbucnea cearta şi nu scăpa nimeni neocărît. În asemenea cazuri, maică-mea, vorbind straşnic, cîştiga trei pînă la patru găleţi de „baligă" suplimentară, de unde reuşea să extragă, datorită răbdării, cîţiva litri de ulei în plus.

Imediat, după ce cărăuşii plecau, soseau vecinele : brutăreasa care întredeschidea uşa de la noi şi întreba : „Ei, Pauline, grozavă, nu ?" „Intră", îi răspundea mîndră mama. Urma extazierea în preajma ulcioarelor, cu brutăreasa, apoi cu măcelăreasa, cu doamna de la bazar, cu soţia fotografului, cu a coaforului (doamna Pical era totdeauna invidioasă).

Lucrurile, bineînţeles, nu se opreau aici. Mai întîi, chiar în aceeaşi seară, lăsam totul baltă pentru a mînca o salată cu ulei nou. Tot timpul mesei se discuta : era mai bun sau mai puţin bun ca anul trecut. A doua zi, aveam deobicei salată de mazăre (era leguma ce-ţi îngăduia cel mai bine să savurezi fineţea uleiului) ; dar se fiersese atîta mazăre încît putea să sature toţi vecinii. Pe la ora unsprezece, mama se ducea şi deschidea uşa prăvăliilor din apropiere. „Noémie, dă-mi un vas, vreau să-ţi aduc nişte mazăre bătută". Hortense, Delphine, Marie şi altele — toată lumea îşi avea „porţia" de mazăre cu ulei nou pentru a-i da gust.

În sfîrşit, veneau plăcintele. Chiar şi acum sînt pentru mine cel mai bun desert din lume. Specific în Provenţa. Mai mult: bănuiam că-i grecesc. Mult timp, mi l-am închipuit pe Ulise, Ahile şi chiar pe Menelau mîncînd astfel de plăcinte cu ulei. Numai pe Elena o exceptez: nu cred să-i fi plăcut ceva atît de simplu. Dimpotrivă, sînt sigur că Oedip se delecta cu ele. Este doar o plăcintă din aluat de pîine, lungă şi plată (groasă abia de doi centimetri) peste care se presară din abundenţă zahăr pudră şi se stropeşte (nu mai puţin abundent) cu uleiul nou nefolosit încă. Totul merge în cuptorul brutarului şi iese umflat cu o glazură aurită precum cuirasa lui Bradamante [1], răspîndind un miros delicios. Delicios şi liric. Nu dulce, ca mirosul de rezeda, dar delicios cu violenţă şi exces. O uriaşă prezenţă pe faţa pămîntului. Dacă găsesc în mîncarea de midii mirosul *Odiseei*, plăcintele cu ulei vestesc *Iliada*, sau, mai exact, tabăra grecilor.

Facem de obicei patru: una pentru vecini, una pentru lucrătoarele mamei, una mică pentru proprietăreasa noastră (domnişoara Delphine) şi una pentru noi. Se sacrifica pentru cele patru plăcinte (era în adevăr un sacrificiu în sensul religios) un litru de ulei pe care maică-mea se ducea chiar ea să-l verse cu propriile-i mîini pe plăcinte, în cuptorul brutarului. Se întorcea cu sticla goală şi scurgea ce mai rămăsese într-un castronaş. Avea astfel cu ce să dea gust salatei de seară în care dacă ar fi pus oţet ar fi fost o crimă.

Scene asemănătoare se petreceau în toate casele. Participam pe rînd la „degustarea" mazării şi a plăcintelor făcute de nevasta măcelarului, a băcanului, a brutarului. La fel se întîmpla la satele din vale şi la cele de pe dealuri. Lucru curios şi care confirmă ce spuneam despre ataşamentul sentimental pentru uleiul în sine este faptul că aproape nu exista tîrg de măsline. Poţi spune că oamenii nici nu vindeau.

Vecinii noştri de pe uliţa mare n-aveau toţi livezi, mai ales, de pildă, nevasta măcelarului, bună prietenă de-a maică-mi. Deoarece avea bani la teşcherea şi voia şi ea să aibă ulei, se străduia să cumpere o provizie de măsline. În fiecare an era foarte greu. Adesea i se promitea, apoi în ultimul moment, nu se ţinea nimeni de cuvînt. Mi se pare că pînă la urmă l-a determinat pe soţul ei să cumpere cîţiva măslini.

---

[1] Din *Orlando furioso* de Ariosto.

La tîrguri, nu găseai niciodată să te aprovizionezi; atunci cînd se înşirau şaretele cu legume de sezon, *cardon* [1], *salsif* [2], ţelină albă şi altele, nu erau aproape niciodată măsline de vînzare, sau erau foarte puţine şi, de fiecare dată, vîndute nu de marii bogătani care posedau tone, ci de oameni sărmani cu privirile rătăcite. Chiar şi aceştia erau rari.

Fireşte, timpurile s-au schimbat. Acum, măslinele sînt presate cu presa hidraulică, chiar electrică, ce le zdrobeşte pînă la miez. Şi asta se face în catedrale de sticlă, cu un echipament nichelat care aminteşte de o sală de chirurgie. Totul acolo devine anonim. *Măslinarii generali* nu mai există, căci nu mai este necesar să supraveghezi presatul propriei tale recolte; toate recoltele sînt amestecate. Dai măslinele şi treci imediat la o casă, unde ţi se eliberează o chitanţă ce-ţi dă dreptul la atîţia litri (pe care îi poţi lua imediat dacă vrei). Nu se mai pune problema să compari soiurile. Nu există decît un singur fel de ulei şi este de gust mediu, sau, mai exact obişnuit.

Dar *obişnuit,* ce vrea să însemne? Vrea să însemne gustul celui mai mare număr de cumpărători posibili. Pentru a avea gust în materie de ulei, trebuie să trăieşti în această imensă pădure de măslini pe care o alcătuiesc, puse cap la cap, livezile ce acoperă pămîntul spre nord de Esterel şi Maures, pînă la Vercors. Acolo, şi numai acolo se pot găsi elementele de apreciere. Degeaba, la oraş n-ai ocazie să te obişnuieşti cu produse de excepţie. Acolo-i totul mediocru şi cel mai bun ulei este cel denumit foarte pe drept „fără gust".

Fireşte, nu trebuie să credem că au ajuns atît de puternice cooperativele de ulei încît să ne facă să acceptăm un ulei fără gust. Mai va. Ele sînt obligate (pentru a avea clientela noastră) să lase un gust ; dar este departe de cel pe care-l avea uleiul nostru în 1907. Am un prieten (acum e în Republica Argentina), care exploata la Marsilia o excelentă marcă de ulei. Cînd venea să dejuneze la mine acasă, îmi spunea : „Dă-mi puțin din uleiul tău infam". Punea nu numai în salată ci și pe felii de pîine. „Inginerul meu ar înnebuni", îmi spunea. Uleiul tău are prea mult tanin, are cutare și cutare (cita termeni tehnici), nu poate fi vîndut. Dar, adăuga, mai dă-mi puțin și lasă sticluța pe masă ; n-am mîncat ceva mai bun."

---

[1] Plantă ierbacee legumicolă cu peţiolul frunzelor şi nervura principală comestibilă.

[2] Varietate de plantă cultivată pentru rădăcinile comestibile.

Cîteva mori mai vechi funcționează. Mi s-a spus că ar fi una la Rians, o alta la Oppedette. Ce-i sigur, este că exista una la Saint-Zacharie. O prietenă de-a mea dădea acolo măslinele și m-a dus și pe mine. Înainte de a ajunge, venind de la această prietenă care locuiește la treizeci de kilometri de moară, treci prin fața a cinci cooperative de ulei, regiunea fiind bogată în livezi de măslini. L-am întrebat pe patronul morii dacă-i merg treburile. Mi-a răspuns că le face din „resturi". Era un om cu cîțiva ani mai în vîrstă decît mine și care vedea lucrurile cum le văd eu. Am regăsit la el oamenii despuiați, mașinile de presat cu brațele, *măslinarii generali,* „infernul" și tinerețea mea. Asta vrea să arate că vorbesc cu părtinire. Mi-a dat să beau ulei verde. Dar are feciori care nu visează decît transformări și modernism. Iată o moară ce va dispare.

Totuși livezile de măslini din împrejurimi sînt livezi bune, foarte vechi și care-și desfășoară calitățile în fața soarelui. Nu-i vorba să le luăm drept ce nu-s, adică pămînturi ce dau randament. Sînt alintate și îngrijite ca niște copii. Oamenii din regiune nu cer altă moară decît pe care o au ; vin chiar de foarte departe pînă aici pentru a folosi vechiul mod de a lucra. Va trebui să cheltuiești enorm pentru a pierde această calitate, dar ei vor pierde bucuros asemenea calitate și vor cheltui enorm spre a se bucura de o mașină nichelată care funcționează cu electricitate. Cînd feciorii morarului vor merge la Marsilia sau Toulon, se vor umfla în pene pe stradă spunînd : „Sîntem directorii unei mori moderne". Ce-i drept așa-i, dar în același timp — și asta-i drept — vor fi storși din cauza datoriilor și a grijilor. Treaba lor !

Cînd vine cineva în vizită la mine, mă întreabă adesea ce-i de văzut în regiune. E ușor de spus, e scris în ghiduri. În plus, n-ai decît să cumperi cărți poștale ilustrate de două sute de franci și găsești toată documentația. Sînt numite locuri demne de a fi văzute, „lucrurile foarte mari" : Mont Blanc, Atlanticul ; astea merită să fie văzute : trecătorile Verdonului, marea Mediterană, turnul Eiffel. Pretutindeni există turnuri Eiffel și asta vor să vadă oamenii. Dar cînd e vorba de oameni care au o *anumită* licărire în ochi, îi trimit la „lucrurile mici" care nu le găsești în ghiduri.

Există un fel de „plimbare de zile mari" ce se poate face și pe care mi-o promit cînd vreau să fiu într-adevăr fericit. Cunosc, risipite în regiune, vreo douăzeci de dealuri, vreo zece vîlcele, niște rîpe și văi plantate cu măslini. Unele din aceste livezi sînt singuratice, altele se înalță deasupra satelor, dau ocol fermelor sau fac frumusețea unei căsuțe. Unele sînt posomorîte și severe ca niște tufișuri ale lui Hades, iar altele radioase semănînd, cu ce ne închipuim că ar fi Cîmpiile Elizee.

Dacă renunțați să vedeți „lucrurile mari", vă puteți permite să faceți, ca și mine, această plimbare. Nu trebuie să încerci s-o incluzi într-un itinerariu dinainte stabilit : riști, după temperamentul pe care-l ai, să ajungi foarte tîrziu la țelul fixat dinainte și chiar să n-ajungi niciodată. În loc să mergeți să vedeți turnuri Eiffel, care pînă la urmă te lasă indiferent, duceți-vă să găsiți și să „degustați" pacea, liniștea, timpul nedrămuit, toate lucrurile care, „degustate" la modul lor desăvîrșit, vă transformă într-o ființă ce trăiește cu adevărat și pe care erați departe de a o bănui. Am cunoscut niște elevi marinari care, în cursul unor asemenea călătorii, s-au descoperit căpitani și au devenit cu adevărat căpitani.

Trebuie să observați că apare imediat un ritm ce n-are nici o legătură cu cel din oraș ; mai mult, nici o legătură cu cel care-l ai cînd cobori pe șoseaua numărul șapte în condiții bune. Nu mai e vorba de viteză : e vorba de a-ți făuri fericirea. Dealtminteri, de la prima vedere, știi cum să ți-o faci. Rînduirea lucrurilor este atît de logică şi clară că nu te pîndeşte riscul să treci alături de esenţial. Calităţile regiunii sînt calităţi ale luminii. Pe măsură ce orele călătoriei se deapănă, părăseşti un sat trandafiriu ca să dai de un sat alb, şi-l părăseşti pe cel alb pentru altul albastru. Micile drumuri sînt foarte familiare şi-ţi mîngîie spatele la toate cărările. Să te opreşti, să mergi pe jos pentru a urca un deluşor, devine cu totul firesc îndată ce te-ai dedulcit la primele bogăţii.

Mărturisesc că, în afară de cîţiva prieteni foarte intimi, cărora le cunosc valenţele de fericire, n-am îndemnat pe mulţi oameni să parcurgă itinerariile mele. Dar am observat că străinii sînt mai sensibili decît francezii la drumurile unde poţi găsi orice în afară de posibilitatea de a merge în viteză. Francezii mă întreabă : „La ce oră o să ajung ?". Iar eu le răspund foarte naiv : „Poate nici nu veţi ajunge..."

Chiar femeile refuză să consimtă la acest romantism. Dimpotrivă, englezii, spaniolii, sud-americanii şi chiar nord-americanii sînt imediat voioşi şi hotărîţi ca nişte copii.

Fireşte, cînd spun : „Poate nici nu veţi ajunge", exagerez ; pînă acum, toţi, sau aproape toţi, au ajuns, în afară de un italian, care era, dealtminteri, episcop *in partibus* [1] al nu ştiu cărui oraş din Siria. Această faţă bisericească mă entuziasmase ; în plus, căuta un colţişor frumos pentru a fi liniştit. I-am indicat un loc ideal, un fel de paradis terestru. A plecat la orele patru într-o frumoasă după-amiază de vară, după ce ne înţelesesem să mă anunţe a doua zi că a ajuns cu bine şi să-mi spună impresiile. N-a făcut-o şi un timp am crezut că se întorsese pur şi simplu în Italia şi că nu găsise Paradisul meu pe placul lui. A revenit să mă vadă o lună sau două mai tîrziu. Era în culmea fericirii. Cum îl întrebam despre frumuseţile locului, a avut un aer puţin stingherit : „N-am mers pînă acolo, m-am oprit înainte de a ajunge", mi-a spus. Găsise singur un loc minunat pe care nu-l cunoşteam, deşi trecusem de o sută de ori la un kilometru de el.

---

[1] Se spune despre episcopul al cărui titlu este pur onorific şi nu dă dreptul la nici o jurisdicţie teritorială.

Nici nu-ţi poţi închipui cîte poţi descoperi aici. Ţinutul este grozav de malițios. Bunăoară, există mici văi ca valea Asse (un afluent de pe ţărmul stîng al rîului Durance) şi care aduce apele colectate de pe înălţii masivi din împrejurimile lui Castellane. La început, valea e deschisă şi între braţele sale se întind admirabile livezi de migdali. Trebuia să le vezi în asfinţit! Este imaginea însăşi a uneia din acele disperări lirice (şi totuşi fără emfază) aşa cum le găsim în sufletele greceşti cînd se abate năpasta asupra lor. Pămîntul e verde ca aurul vechi. Migdalii n-au decît puţin frunziş primăvara. Îndată ce vin căldurile, frunzele se îngălbenesc şi se încolăcesc, pomul devenind iar aproape gol ca iarna, cu deosebire că pare acoperit de spini. În lumina slabă a asfinţitului care exaltă pămîntul, arborii nu sînt decît forme negre răsucite de vînt. Vîntul n-are nevoie să sufle. Chiar în zilele foarte calme, îl simţi în trunchiurile care parcă au fost stoarse de o mînă de fier şi nu mai pot să-şi revină. Aidoma Cassandrei, nemişcată în prag în faţa lui Agamemnon, înainte de a începe să strige; sau asemenea lui Oedip care se frămînta pe drumurile spre Colona.

Aşadar, intri într-un ţinut sever şi cele cîteva sate pe care le întîlniţi se ascund sub stejari şi nu fac zgomot. În regiunea asta n-am auzit niciodată dangăt de clopot. Dacă te laşi păcălit de asemenea vicleşuguri, treci pe aici în mare grabă. Şi faci rău. De îndată ce-l iei cu binişorul, ţinutul ţi se dăruieşte. E deajuns să faci o sută de metri în afara drumului. Dai peste adevărate insule Tahiti, cu oameni uimiţi care se întreabă cum ai făcut ca să-i găseşti şi să-i surprinzi bucurîndu-se de viaţă. Visezi să ai acolo o cameră spoită cu var şi să nu mai pleci.

Micile ferme sînt organizate cu o înţelepciune uimitoare. Totu-i pe măsura omenească. Nu-i nevoie de maşini. Munca se face uşor cu mîinile; uneori oamenii au şi un cal. Turma are cel mult douăzeci de oi şi şase capre; o bătrînă le păzeşte, sau un copil. Au avut întotdeauna grijă să capteze o pînză de apă. E atît de rară încît o fac să curgă într-o fîntînă frumoasă. Unde mai pui că apa ce se revarsă din bazin serveşte la stropitul grădinii de zarzavat.

Precum se vede, nu-s organizaţi pentru a cîştiga bani. Iată de ce oamenii nu sînt deloc zgîrciţi şi primesc oaspeţi cu dragă inimă. Dacă vrei să bei şi să mănînci, n-ai decît să te înfrupţi din tot ce au. Se recoltează aici ceva mai mult grîu decît trebuie ca să fie asigurată pîinea pe tot anul. Dacă vînd cinci pînă la şase mii de kilograme pe an, înseamnă culmea fericirii. Au o mică podgorie pentru vin. Nimeni nu se speteşte muncind. N-au nevoie de servitori. Stăpîna casei, care se ocupă de ograda de păsări, de mesele de duminică şi de marile sărbători, se plimbă frumos îmbrăcată. În afară de aceste treburi, proprietarul merge la tîrgurile vecine într-o trăsurică trasă de un cal. Acolo cumpără şi vinde porci, oi, miei, iezi, ouă şi găini bătrîne. Este aproape singurul contact pe care-l are cu lumea zisă civilizată. Asta-i păstrează bunul-simţ şi pofta de a trăi. Fumează pipă, nu citeşte, vede lucrurile aşa cum sînt şi are vreme să privească în jurul lui. Nervii nu-l sîcîie niciodată. Este obişnuit cu tăcerea şi cu un ritm lent. Viaţa sa pasională este simplă. Are puţine dorinţe nesatisfăcute. Care-i miliardarul ce ar putea spune aşa ceva ?

Am ales această vale a Assei, fiindcă-i aspră şi, ca să spun totul, pentru că este socotită săracă. Într-adevăr se afundă în munţi, unde-i climatul aspru şi pămîntul plin de pietre rostogolite de pe înălţimi.

Dacă am avea posibilitatea să privim ţinutul de sus, aşa cum se vede poate din avion sau cum îl vede Dumnezeu-tatăl, ne-ar atrage culoarea delicată din jurul aşezărilor omeneşti şi care, pe măsură ce cobori spre sud, se lărgeşte sfîrşind prin a căpăta contururi foarte precise. Toamna, culoarea devine roşie ca sîngele. E vorba de vii care, căutînd soarele şi pămînturile bogate, se extind.

După ulei, am spus că acolo-i vin. Civilizaţia vinului este mai puţin înţeleaptă decît civilizaţia uleiului. Livezile de măslini nu te copleşesc niciodată. Trebuiesc douăzeci de ani ca un măslin să aducă beneficii şi încă puţine. La al treilea frunziş, via începe să dea. Iar prin acest termen nu se înţelege vinul pur şi simplu, ci mai ales banii. Se face ulei dintr-o mulțime de lucruri : arachide, floarea-soarelui, chiar din acel scaiete denumit *cartam*. (Dacă ținem seama și de *miracolele* chimiei, producem ulei din pietre ; s-ar face chiar din silex.) Dar vinul nu se face decît din struguri. De aici se naște și un fel de mîndrie care sporește cînd, odată cu vinul, vița aduce și bani.

În toate crăpăturile acestui pămînt răvășit, care se întinde de la Alpi pînă la mare, se odihnesc nămoluri străvechi. Vița de vie se simte aici în largul ei, prosperă, și proliferează. Există în alinierea rectilinie a podgoriilor o anumită ordine, care satisface nevoia de a domina. Vița de vie este un arbust mai docil decît măslinul. Ea nu domină niciodată. O privești de sus. Podgorenii sînt autoritari. Este un farmec la care oamenii, cei mai înțelepți și cei mai răsfățați de soartă, nu rezistă, cînd mai ales pot trage și oarecari foloase. De la vinul pentru gospodărie, se trece ușor la vinul comercializat. Pe măsură ce cobori spre sud, satele se întind pe covoare de viță de vie, devin înstărite, se încing cu șiruri de vile moderne, își cumpără piane.

Înainte de a porni în această călătorie pe drumurile de-a lungul viilor, cred că ar fi bine să vorbesc puțin despre tainele vinului. De fapt despre un pahar băut la botul calului.

Pentru că să se știe nu numai despre ce-i vorba, ci de asemenea (și poate mai ales) despre ce nu-i vorba. Un mod ca oricare altul de a te exalta, pentru ca pe drum cîmpiile și podgoriile, văile și colinele, fluviile, pîraiele, tufele și pajiștile să nu se mai rotească în jurul tău ca o simplă geografie, ci ca penele unui păun. Să ne ocupăm puțin de acest personaj — vinul — într-un mod nou, să-l vedem dincolo de anatomia lui, să tragem o dușcă bună de magie organică, să încercăm să știm ce se află dincolo de materie și să ajungem, dacă se poate, la sistemul său pasional (căci are unul ca și omul). Vinul este un personaj de care trebuie totdeauna să se țină seamă ; în fiecare moment intervine în treburile noastre, se îndeletnicește cu fericirile și nenorocirile noastre, cu iubirile și urile noastre, cu egoismul, cu speranța și disperările noastre, așa că ar trebui, după părerea mea, să ştim pînă la urmă ce hram poartă. Să pornim şi să mergem să-l vedem la el acasă, de acord, dar să mergem pe un cal arab, care să gonească făcînd să scapere pietrele ca să ilumineze plecarea.

De fiecare dată cînd ne dorim să cunoaştem inima unui personaj de seamă de care depinde tot ceea ce facem, ne folosim instinctiv de cele mai mărunte descoperiri pe care întîmplarea ne îngăduie să le facem. În ce mă priveşte s-a petrecut ceva destul de curios care mi-a stîrnit bănuiala. Într-o seară, căutînd o carte, am intrat într-una din camerele de jos, care la mine, serveşte, în acelaşi timp, de bibliotecă şi seră. Cum n-am electricitate, ţineam în mînă o lumînare, şi cînd am deschis uşa, flacăra s-a stins. Era noapte, destul de tîrziu, ora cînd răcoarea distilează rouă prin crăpăturile ferestrelor. Înainte de a-mi găsi chibriturile în buzunar, m-a mîngîiat adierea unui miros delicios. Aici umbra m-a servit : nu puteam să gîndesc decît prin miros şi imaginaţie. Nu mă gîndesc de fel la vreo floare. Singura idee ce-mi trece prin minte este cea a butoiaşelor cu vin. Este atît de precisă încît îmi închipui că văd frumoasa suprafaţă gudronată de purpuriul unui vin tihnit, smălţuirea unei uşoare spume roz. Mirosul este atît de delicat, încît ţin cutia de chibrituri în mînă fără s-o deschid. Prin ce procedeu magic butoaiele de vin au ajuns pînă aici ? Nu există nici o raţiune. Totuşi este mirosul precis al vinului. Nu-i cu putinţă să mă înşel ; mirosul meu nu judecă, el e cel care a declanşat aparatul de cunoaştere, şi acesta a hotărît că e vin, aşa că vin trebuia să fie. Cu cît las mai mult aparatul de cunoaştere să-şi joace rolul în beznă, cu atît mai clar văd butoiul şi purpura, şi spuma, şi mirosul e atît de puternic şi precis, încît curînd, dacă mă încăpăţînez, o să mă îmbete. Dar, ştiu că în afară de cîteva sticle pecetluite pe care le păstrez în pivniţă, departe de camera unde mă aflu, nu există, din păcate, alt vin în casă. Atunci, aprind lumina, privesc în jur, nu văd nimic decît rafturile de cărţi şi rămîn locului un timp nesfîrşit, înainte de a mă dumiri. Mirosul stăruie, mereu acelaşi, mereu atît de precis şi exigent în imaginile pe care le stîrneşte, încît continui să văd butoiaşe de vin suprapunîndu-se imaginei reale a cărţilor mele, pînă cînd, în sfîrşit, înţeleg că-i pur şi simplu (dar ce admirabilă încîlcire de bogăţii în această simplitate !), pur şi simplu mirosul celor trei zambile înflorite !

Să nu tragem o concluzie, s-o lăsăm să se ivească singură din toate faptele puse una lîngă alta. Nu trebuie să hotărîm nimic. Ce trebuie să aflăm, nu-i rezultatul unei probleme de geometrie, ci sclipirea sufletului unui prinţ.

Şi acum hai să vedem un podgorean. Să nu-l privim numai după via lui sau la cules de struguri (adică în clipa izbînzii) ci cînd îşi duce viaţa de toate zilele. Ce mă uimeşte acum cînd se află în faţa mea, sînt obrajii lui.

N-am văzut niciodată o purpură mai împărătească ; nu mai crezi că e faţă de om, ci nu ştiu ce ţesătură extraordinară din care şi-a făcut o mască. Sîngele ce acolo-i „generos“, şi avînd, în sfîrşit, timp să „înflorească“, este ca seva în două frumoase frunze roşii ; îl vezi curgînd liniştit în încîntătoare rămurele de culoarea mărgeanului sau violetei ; desenează arabescuri şi arbori persani. Admir tihna sufletului unui om care poate să trăiască în societatea modernă mascat cu o mască atît de bogată. Căci podgoreanul altfel îşi duce zilele. Să ni-l închipuim în mijlocul familiei mîncînd la masă cu soţia şi copiii. Noi nu ne acoperim faţa (şi Domnul ştie cît se complică lucrurile), dar el se aşează acolo mascat, apărat de această mască de pontif. Vinul, al cărui servitor şi preot este, i-a desenat pe chip podoaba în spatele căreia îi este sortit prin ordin divin să-şi ascundă slăbiciunea umană. Este tatuajul marelui preot al unui zeu al naturii ; astfel ascuns îşi făureşte mîniile, gingăşiile, geloziile, generozităţile, urile ; din acel lăcaş misterios şi ferit de privirile omeneşti aruncă fulgere şi patimi asupra lumii. Ce poate face un om obişnuit ? Să iubească, să urască ; asta poate şi el, dar acei cărora ura sau iubirea li se adresează nu pot bănui nimic, aşa că nu-şi pot pregăti apărarea. Ceea ce se citeşte pe chipul lui nu se poate compara cu nimic din ce apare pe un chip descoperit. Masca ce ne înfruntă poartă amprenta zeului de care trebuie să ţinem seama. Uimitoare superioritate cînd e vorba de doi rivali !

Dar asta nu-i totul; dacă podgoreanul n-ar fi decît preotul unei imposturi, masca lui oricît de măreață și surprinzătoare ar fi, n-ar impune îndelung o superioritate care nu-i bazată decît pe uimirea ce o stîrnește. Dacă zambila și masca n-ar fi decît jocurile gratuite ale umbrei și sîngelui, n-ar fi cazul să le dăm atîta importanță. Nu merită să vorbim de ele decît dacă sînt modalitățile fermecătoare și mărețe ale unei ființe fantastice care dorește să-și facă simțită prezența.

Ne aflăm în fața unor mari vrăjitorii ; artele. Atît de mari încît din timpurile cele mai străvechi ale umanității slujtorul lor a fost denumit poet : *acela care știe ;* din timpurile cele mai străvechi, înainte de a urmări animalul sălbatic, bourul sau tigrul cu dinți de sabie, omul îl desena pe pereții cavernelor ; și, pentru a fi mai sigur că-l va învinge, i se cerea artistului să-l străpungă cu săgeți desenate mai brutal decît săgețile reale. Atunci, „îl aveai în buzunar". Era vrăjit, hărăzit înfrîngerii, subjugat de niște forțe mult superioare acelora ale mușchilor. Și este absolut sigur că primii oameni cîntau : cîntau pasiunile, dorințele și spaimele care le stăpîneau inimile. În definitiv, expresia lumii era recunoscută superioară lumii însăși și avea prioritate asupra ei. Din acea epocă îndepărtată și pînă-n zilele noastre, această superioritate a expresiei lumii asupra lumii reale n-a încetat să încînte sufletul oamenilor. Homer, Mozart, Giotto o exprimă. Dar podgoreanul o exprimă și el (dacă îmi este îngăduită această facilă acrobație). Iar rezultatul trudei lui este o materie ce conține puterea de a vrăji a tuturor artelor. Materie ? Desigur, nu : Personaj ! Prinț al cărui trup purpuriu se ivește din umbră la chemarea simplă a unui parfum de zambilă, ca să dea slujitorilor săi măști de mărgean și de violete în spatele cărora puterea omului se amplifică de taine și știm acum că nu-i vorba de șarlatanie. Personajul are în palma unei mîini toate grădinile Hesperidelor și în palma celeilalte toate mările încîlcite în jurul lui Ulise (mereu gata să se încîlcească în jurul celor asemenea lui Ulise din toate vremurile), precum și grota lui Calipso, insula lui Circe, coasta joasă a Lotofagilor și cerurile scînteietoare ale lui Eteocle și Polinice. Mă uluiește mai mult decît podgoreanul de adineaori. În pofida atotputerniciei pe care i-o atribuim celui ce putea să se ivească din beznă, dintr-un parfum de zambilă, distribuind generos asemenea măşti, acum cînd se afla în faţa mea, rămîneam cu gura căscată ! Numai privindu-l mă ameţea. Dacă aş fi plecat adineaori ca să mă duc să-l văd la el acasă, fără meschina mea prudenţă de a mă strădui să ştiu dinainte cine este, riscam să mă izbesc de un faimos felinar, fără să mai vorbim de prostiile pe care le-aş fi putut face, umplîndu-mă de ruşine. Nu-i un personaj dintr-o bucată ; e alcătuit din mii de părţi şi din mii de bucăţi. Este în acelaşi timp pădurea Ardenilor, şi Rosalinda, şi Orlando. Este în acelaşi timp Othello şi Desdemona ; Hamlet, fantoma, şi regele-asasin ; este pîcla ce învăluie turnurile castelului din Elsenor şi zbîrnîitul săgeţilor de la bătălia din Azincourt. Este regele Richard şi Lear, şi landa. Înseamnă toţi regii şi toate vremurile şi, dacă există o sută de mii de lande pustii, bătute de vijelii şi bîntuite de vrăjitoare, acest personaj întruchipează o sută de mii de lande, în acelaşi timp. Regi, prinţi, îndrăgostiţi, geloşi, avari, risipitori, cotoroanţe, miei, lei, şerpi, uriaşi arbori veninoşi dăruind somnul la o mie de triburi, toate alcătuiesc laolaltă, braţele, picioarele, torsul, capul lui. Vîntul, ploaia, fulgerul şi fanfara ironică ce însoţesc la sfîrşitul piesei ridicarea cadavrelor, tună, fluieră şi strigă în creierul lui. El există pe mare, este marea, este corabia şi vela. Alunecă, tanghează, se rostogoleşte, se ridică, se cabrează, se îmbrăţişează, se apleacă, se îmbarcă, se scufundă, dispare, este înghiţit pînă la vîrful catargelor, apoi apare, iese la suprafaţă, îşi reia cursa, atît de iute încît iată-l smuls de pe vîrfurile hulei, îşi ia zborul, aidoma unui pescăruş, şi se năpusteşte, bătînd furios din aripi spre inima de foc a ciclonilor. Este neguţătorul care-şi pierde încărcătura şi asasinul ascuns în pervazul uşilor ; este acela care cade în hău în vecii vecilor, şi acela care sparge de ziduri toate cupele ospăţului. Sugrumă ore întregi pe aceea care l-a înşelat : ea moare groaznic : de miliarde de ori, în mîinile lui ce se bucură de miliarde de ori, şi, în acelaşi timp, este cel care scormoneşte delicat în scîrnăvie, şi ştie să scoată de acolo comori incomparabile de ruşine, de laşitate şi de remuşcări. Cunoaşte şmecherii ca să făurească Dulcinee din slujnice, sau chiar din bandajul ţuguiat care-i acoperă degetul. Este făurit din Dulcinee mai grozave unele decît altele. Este ghiftuit de ele ; plezneşte ; roşeşte din cap pînă-n picioare din cauza lor. Vedem chipurile sau dosurile, coapsele sau pulpele lor, şoldurile, sînii şi frumoşii lor ochi limpezi, plini de o *puritate candidă — şi de in alb*, apărînd în fiecare clipă în încîlceala dramelor, fantomelor, ceţurilor şi altor cavalcade ale morţii. El se lăfăie între ele, le mîngîie ; le posedă de o mie de ori mai bine decît îngăduie posesiile obişnuite de la începutul lumii. Se bucură de sînge şi de vînt. Pe scurt — el e beţia.

Fireşte, iată ce-ţi poate da prilej de gîndire ! Gindire, nu pentru a ne face să deshămăm caii, ci dimpotrivă, ca să ne grăbim, să ne grăbim. Smulgeţi frînele de la roţile mele. Să lăsăm caii cu zăbală-n dinţi să alerge în triplu galop, să gonim nebuneşte, să zburăm pînă vom ajunge în văpăile acestui uriaş al mizeriei şi al împărăţiilor... În sfîrşit să ieşim din trista noastră viaţă de oameni traşi pe sfoară.

Dar, acum, să privim ţinutul ! Cîmpii şi povîrnişuri, pajişti şi podgorii, ogoare cu grîu şi podgorii, ţarine şi podgorii, şi fluvii în zăplazul podgoriilor, şi coline acoperite de podgorii pînă-n vîrf ; şi drumuri, circulînd prin scîrţîitul butucilor de viţă de vie, şi sate înconjurate de podgorii şi ferme năpădite de podgorii. Abia dacă grîul face ici şi colo o baltă de aur ; tot pămîntul este acoperit de un verde dens ; abia dacă frunzişul mîlos al stejarilor ţîşneşte ici-colo, sau uneori acoperişul roşu al unei case, sau o friză din olane suprapuse pe o mare clădire pătrată, sau gaura neagră a unei ferestre într-un zid de cretă : totul este acoperit de verdele dens al viţei de vie pătat de azurul metalic al zăcătoarelor. De-a lungul drumurilor, cărările viilor se deschid ca un evantai, desvăluind pămîntul de un ocru blond unde butucii de viţă de vie au plîns şi din care urcă seva caldă şi zglobie. Departe una de alta, cîte o salcie păstrată cu grijă pentru a se face coşuri din ramurile ei, sau frontonul cooperativei de care se vor izbi răsunînd vocile ce îndeamnă căruţele să dea înapoi spre peretele zăcătoarelor. Sau o clopotniţă fină şi strălucitoare ca un ac. Iar cerul neted și pur își sprijină obrazul pe obrazul viilor și cît e ziua de mare se mîngîie drăgostos unul pe altul, sub razele soarelui, ca două animale magice care nu se mai satură de atîta tandrețe. La nesfîrșit, podgoriile se adaugă podgoriilor și se peticesc, acoperă cîmpiile, intră în văi, umplu văile și vîlcelele, se preling pînă la cea mai strîmtă vale, escaladează colinele, se revarsă deasupra culmilor, curg de partea cealaltă, se desfășoară într-un ocean nemișcat, cu hule și valuri, cu brizanți, cu maree, cu fluxuri purtînd sate în corăbii de aur și galere, bărci de olane, nave-cabotiere de var strălucitor, la nesfîrșit pînă la cercul orizontului, flotilă de pescari ai bucuriei, flotilă de preoți mascați ; marsuini îmbrăcați cu salopete albastre, jucîndu-se în spuma oceanului podgoriilor.

Drumul se adaugă drumului fără ca vreodată via să-l poată ceda oricui ar fi. Din subțire cum era, ca un ac, clopotnița a devenit pătrată și bondoacă ; pe urmă s-a împodobit cu ferestre arabe, sau s-a înveșmîntat cu sobrietatea oamenilor de la munte, sau s-a avîntat ca unul care anunță orizonturile nelimitate ale oceanului. Chipuri rase apar după chipurile mustăcioase apoi vin cele cu bărbi. Limbajele au încetat să cînte pentru a rostogoli pietre, femeile au trecut de la blond la brun, de la butucănos la svelt, de la vînjos la fluid, de la vis la sprinteneală, de la marș la dans, de la juponul pal la fusta roșie, de la bonetă la basma, de la saboți la pantofi, de la cîntecul vioi la răgușita chemare a femeilor sălbatice însuflețite de pasiuni roșii ca purpura. Liliput suit pe uriașul Gulliver al vinului. Și mereu alte podgorii se adaugă podgoriilor, pretutindeni via folosește cea mai neînsemnată parcelă de pămînt ; abia dacă i se ia dreptunghiul necesar construirii pivnițelor. Beția și visul sînt singurele instrumente ale fericirii.

Înțelegem prea bine că un ținut de acest fel nu se oprește la mare, ci se prelungește pînă departe în larg. Pe o asemenea mare s-au auzit într-o bună zi zburînd vorbele tainice care spuneau că marele Pan murise. Pe toate oceanele lumii, sarcofagele sfinților au plutit și au navigat ; dar este singura mare care va fi fost atinsă în treacăt de vorbe atît de viguroase. Există un punct neindicat pe hărți unde Egiptul, Judeea, Africa și Provența se întîlnesc şi se învălmăşesc. Trebuie să fie acolo o uşoară vîltoare, un nod gordian, un fel de inimă.

Ca toată lumea cunosc ceea ce se numeşte prosteşte Coasta de Azur. Cine o fi fost *funcţionăraşul* care a născocit această denumire? Dacă-l cunoaşteţi cereţi să fie decorat: avea geniul mediocrităţii. Ţinutul nostru este străbătut în orice anotimp de fluviul parizienilor, al belgienilor, al englezilor şi al eschimoşilor care-s gata să se arunce în Mediterana. Este un Mississippi ce se revarsă într-o Luiziană de bălţi, de crocodili şi de broaşte rîioase-bivoli. Pe coastă, se vinde azurul ca un ton. Nu există dactilografă din Anvers, Roubaix sau Glasgow care nu visează să facă aici pe grozava, pe marea vedetă, dar trăind pe sponci. Abia ajunge şi se despoaie.

Nimic comun cu adevăratul ţinut. În unele zile de vară este mai rău ca la abatoarele din Chicago. Pe o lungime de patruzeci de kilometri — ce spun? — pe o lungime de mai bine de o sută de kilometri se pîrjoleşte carnea umană. Este o extraordinară uzină de concentrat de carne uscată[1]. Te întrebi ce lume de trappeuri şi antropofagi o furnizează. Există carne de femeie tînără, de babă, de atlet, de contabil, de lucrător, de lord, de persoane suspuse: sîni, coapse de funcţionare şi şale de curtezane. Cui îi place n-are decît să aleagă. Ce hrană! În definitiv sînt de toate soiurile!

Dar există un Dumnezeu al ţinuturilor ca şi al beţivilor. Toţi oamenii care vin aici îşi închipuie că au o sănătate bună, fiindcă datorită expunerii la soare au pielea de culoarea pîinii prăjite. Din fericire, nu-i deloc aşa. Vin aici şi se aleg cu cîte un cancer, o gută, o tuberculoză şi cu nostalgia purulentă (care nu iartă).

Ţăranii nu-s aşa de proşti. În afară de şmecherii care se îmbogăţesc tot mulgîndu-i pe nătăfleţii ăştia, nu cunosc ţărani bronzaţi. Dacă se duc să muncească cînd e soare (şi cea mai mare parte a timpului se păzesc s-o facă), poartă pălării cu boruri mari şi îşi păstrează cămaşa. De-abia dacă-şi întorc manşetele ca să poată lucra mai uşor, dar îşi acoperă cu grijă pieptul şi burta. Ştiu că astea nu sînt lucruri cu care se poate glumi.

---

[1] În original engl. *pemmican*: preparate din concentrat de carne uscată.

Există între Grasse şi Draguignan nişte coline splendide. Acolo, anul trecut am rîs pe săturate. Ce zic, am rîs pînă n-am mai putut: şi azi îmi mai amintesc. Văzusem o femeie care se plimba goală: nu puteai lua drept chiloţi de baie cele cîteva fire de rafie pe care şi le trecuse peste dos. Era o transfugă a plajelor care credea cu tărie în Coasta de Azur. Spectacolul era atît de vulgar încît începeai să rîzi dintr-un fel de auto-apărare, şi rîdeai cu lacrimi. Această femeie cumsecade se plimba pe cîmp. Îşi lăsase maşina şi soţul, oricum un bărbat, la umbră, pe marginea drumului. Omul era şi el gol, cu un corp atletic, şi, întins pe perne, sforăia; în comparaţie cu ei maşina super-lux părea modestă.

Adevărul e, însă, că aceste femei, dacă le pui o rochie pe ele, nu arată rău. Unele chiar sînt foarte frumoase. Partea caraghioasă e că nuditatea nu le slujeşte cum ar dori ele.

Nu trebuie să uităm că o asemenea modă e recentă (vorbesc de moda de-a veni să te prăjeşti pe Coasta de Azur; cealaltă, modă e foarte veche, dar are mai puţină importanţă decît se crede). Au trecut doar cincizeci de ani de cînd a vorbi de Nisa înseamnă să vorbeşti de o iarnă călduroasă, şi se purta atunci boa cu pene şi umbrele. Multe locuri izolate, care acum sînt aşezări selecte, erau cîndva sate de pescari, de pescari ce pescuiau cu multă prudenţă. În cimitire se aflau puţine inscripţii „dispărut pe mare"; şi dacă femeile se îmbrăcau în negru, o făceau pentru că aşa era obiceiul ţinutului.

Un mic port mediteranean însemna o cîrciumă şi cîţiva vîntură-lume. Trei sau patru bărci cu mici catarge; care pe un vînt bun şi după ce se asigurau că barometrul indică timp frumos invariabil, se avîntau pînă la un kilometru în largul mării. Principiul era să nu pierzi niciodată pămîntul din ochi. Cine n-a asistat vreodată la o furtună, la un taifun sau la un ciclon, poate să-l întrebe pe un marinar din Mediterană care nici el nu le-a văzut, dar şi le-a închipuit foarte bine.

Nu se pescuia mult peşte, dar se pescuiau peşti *rari*, şi mai ales *frumoşi*: girele[1] sau porci de mare. Ca să-i mănînci, trebuie să-i zdrobești și să-i dai prin sită: și-i făceai ciorbă. Firește, am văzut (la cinema, apoi pe ocean), pescarii mărilor cimeriene[1] ridicînd năvodul și revărsînd pe punte tone de pește alb: spectacolul era admirabil. Dar am văzut un alt spectacol, nu mai puțin admirabil, și care, după părerea mea, așază omul mai sus: un pescar solitar, într-o mică barcă, prin micile golfuri calcaroase de la Cassis, bunăoară, și care scotea una după alta girele din mare. De fiecare dată cînd scotea una, o lua în mînă și o privea ca și cum ar fi fost o comoară. Și era chiar o comoară.

---

[1] Mici peşti din mările calde.

În asemenea escale Ulise și-a petrecut timpul (își pierdea vremea, ar fi zis Penelope). În realitate, e atît de frumos aici încît poți uita de lumea întreagă. Un marinar de pe coastele noastre nu merge legănîndu-se. Pe uscat nu-l deosebești de un țăran. Dacă-i vorbești de capul Horn rîde în hohote. Nu înțelege expresia „a lupta cu valurile". Să se ducă acolo ca să ajungă unde? Să caute ce? Dar înțelege foarte bine cuvîntul „a trăi". Dacă-i vorbiți de insule, va înțelege prin asta insulele Levant, Saint-Margueritte, sau Saint-Honorat. Dacă-l întrebați despre pămînturi îndepărtate o să vă răspundă: „Da, Corsica, am fost acolo". Dar a fost cu pachebotul care pleacă din Marsilia sau Nisa și era îmbrăcat în haine de sărbătoare. Thule[2], pentru el, înseamnă Italia. Puțin îi pasă lui de *„țărmul misterios al lumii occidentale"* și de *„azurul fosforecent al mării Tropicelor"*. Cînd, acasă la mine (locuiesc la munte), se stîrnește vîntul, știu că nu se pescuiește. Iar dacă întîlnesc un pescar (care a ieșit la plimbare cu nevasta lui) și-l întreb, așa ca să am conștiința împăcată, îmi răspunde: „Doar n-o să ies la pescuit pe vremea asta!".

Ținutul este renumit pentru cerul său limpede și temperatura constantă. Există, totuși, mai mult de două sute de zile pe an cînd pescarii nu ies în larg. Pentru că, după părerea lor, *o să fie* vreme rea. Dacă se înșală, înseamnă doar că greşala este omenească. „Nu ştiu să înot foarte bine, îmi spunea un breton care se ducea regulat în Islanda ; mă bălăcesc, mă ţin la suprafaţă". Aici, se cunosc înoturi savante : „îmi trec braţele deasupra capului şi încrucişez picioarele-foarfecă" ; de cînd există o mulţime de femei goale, unele fac pe „statuia vie" în vîrful trambulinelor.

---

[1] Populație de origine tracă, migrată în antichitate din nordul Mării Negre în Asia.

[2] Nume dat de romani unei insule din nordul Europei, probabil Islanda sau una din insulele Sheland; era socotită insula cea mai nordică a lumii cunoscute.

Preşedintele De Brosses [1] istoriseşte o călătorie pe mare în aceste regiuni. Se îmbarcă la Antibes pe o felucă şi o porneşte spre Genova. Cînd a trecut de Nisa l-a apucat răul de mare. Cum se află la o sută de metri de coastă, spune : „Debarcaţi-mă, o să mă duc să iau un cal". După o poştă sau două, îşi revine. Aşteaptă, deoarece feluca lui se afla ceva mai în urmă ; o strigă ; e reîmbarcat. Mai departe, se simte din nou rău şi debarcă iar. Şi tot aşa a mers pînă la periferia oraşului Genova, unde proprietarul ambarcaţiunii, îi spune : „Uite ce e, şi eu am să iau un cal". Debarcă amîndoi şi îşi fac o intrare triumfală în oraş. „N-am văzut niciodată un marinar mai încîntat", afirmă Preşedintele.

Trebuie să avem totdeauna această istorisire prezentă în minte cînd vorbim de un marinar din Provenţa. E vorba de o mare închisă. Atunci, la ce bun ? Oamenii nu-s niciodată proşti că vor.

Pentru a înţelege bine o asemenea atitudine filozofică, ar trebui să regăsim atmosfera micilor porturi ca Saint Tropez, Cassis şi altele, înaintea sosirii celor „civilizaţi". Fireşte, astăzi este greu, căci nu mai există pe toată întinderea coastei nici un singur loc de comparaţie. Totul a devenit teatru şi „cîmp de luptă", avînd plăcerea drept ţel. Sărmanul nătărău care de pe înălţimile trambulinei face pe Apolon de carte ilustrată, în loc să meargă să-şi cufunde mîinile în mările sărate ale Islandei, n-atrage simpatia. Ce trebuie să înţelegem bine este că el a fost colonizat ; ce are el de arătat sînt viciile colonizatorilor.

În realitate, localnicii sînt oameni de treabă, deloc complicaţi, iubind bucuriile ca toţi latinii, gata să facă orice ca să fie fericiți (ceea ce după părerea mea este firesc și respectabil) ; nu prea țin la bani și numai în măsura în care banul le dă plăceri facile. Este, în definitiv, la fel de simpatic ca pescuitul în mările înghețate.

---

[1] Charles de Brosses, magistrat şi scriitor francez (1709—1771) autorul unei cărţi cu titlul *Lettres familières* care povestesc despre călătoria lui făcută în Italia.

E ușor să industrializezi marinarii oceanului. S-a făcut. Au devenit sclavii industriei, cu același titlu ca muncitorii care lucrează în lanț. Există uzine pentru a pune sardelele în cutie, peștele în butoiașe, tonul în untdelemn. Există mașini născocite și aduse pe lume ca să taie în bucăți grăsimea caracatiței și carnea rechinului în formă de cozi de langustă. Un năvod costă milioane. Ca să mergi la pescuit e nevoie de un capital considerabil. Fie că ești proprietar, fie că ești debitorul unui comanditar, intri în combinația finanțelor moderne, ceea ce exclude în mod total și absolut dreptul la siestă. La urma urmelor, modul acesta de a trăi cu banul nu-i frumos, inteligent, nu-i nici măcar logic. Îl prefer pe acela care, îndată ce are o sută de franci *în plus*, se duce să tragă o dușcă.

Pe aceștia e cu neputință să-i înregimentezi. Mărturisesc că munca îi sperie. Pentru a avea un moment de fericire, sînt capabili de munca cea mai îndîrjită ; cînd e vorba de Casa de economii sau de Banca Franței, nu mișcă nici un deget.

Ținînd seama de aceste caractere, putem înțelege ce erau micile porturi de pe coastă, cînd oamenii din regiune trăiau numai între ei. Mai întîi, pădurile de pin fără vile, fără proprietăți particulare, fără campinguri, fără garaje, fără hîrtii murdare pe jos, cu păduri în care te puteai plimba la nesfîrșit. Nu existau mașini pe drumuri ; dealtminteri drumurile nu erau asfaltate. Nu era zgomot ; liniște ; cele trei vuiete suple și asociate : marea, vîntul și tăcerea.

Se mai găsesc la Cassis și Bandol, la Ciotat și Saint-Tropez, vechi case, vechi bolți, vechi porți, o clopotniță elegantă, cîte ceva în fier forjat, cîte o impostă, o cheie de boltă împodobită cu ornamente, o grijă pentru eleganță și de o eleganță foarte sigură. Trebuie să ne-o închipuim prezidînd — ce spun ? — tronînd peste toate aceste case. Nu era vorba de arhitecți, de școli de arhitectură, nici chiar de Artă în sensul ce i se dă astăzi. Să nu uităm cu ce amatori de plăceri avem de a face. Devii repede foarte subtil cînd cauţi neîncetat plăcerea. Să locuieşti într-o casă construită după măsuri exacte este una din plăceri şi oamenii de atunci ştiau asta. Măsuri exacte şi motive logice : ferestre foarte mici prin care *nu intră soarele*. Gustul fericirii îi făceau să înţeleagă că *soarele este duşmanul*. Camere răcoroase, întuneric tandru în interior ; în exterior, ziduri tencuite cu var irizat ca să arunce soarele departe de ele. Dar cum sînt feciorii unei civilizaţii foarte vechi care a născocit toţi zeii, toate virtuţile şi toate păcatele de neiertat, aveau grijă să graveze în piatra porţilor coroane de laur şi să facă să se forjeze barele ferestrelor în formă de frunză de acant.

Trebuie deasemenea să ne imaginăm timpul, timpul imobil al oamenilor care au timp. Chiar după Vaucanson [1], oamenii utilizau cadranul solar, acest instrument încîntător de îndoielnic, supus interpretării, discuţiei, renunţării, în plus perfect mut, şi care nu vorbeşte decît dacă-l întrebi.

Portul era în general puţin adînc şi foarte ferit. Felul cum sînt adăpostite porturile de pescuit mediteraneene ţine de miracol. Se simte o raţiune care a ţinut seamă de toate elementele. Pentru că vrea să n-aibă nici o grijă. Pînă şi la vîntul pieziş care, în aceste regiuni, suflă o dată la cinci ani, s-au gîndit oamenii. Partea dinspre mare este de obicei pavată cu pietricele foarte neplăcute la mers, dar care, spălate de ploaie şi poleite de soare, iau nuanţa sidefului. Sindicii [2] care doreau să fie populari, sau municipalităţile, cînd le apuca demagogia, dădeau dispoziţii să se aşeze sub un dud, sub un plantan sau sub un tei, un mare paralelipiped de piatră care servea drept bancă. Banca este instrumentul cel mai preţios al civilizaţiei din Provenţa. Banca, sau băncile, după importanţa populaţiei, era pentru portul mediteranean, ceea ce-i clubul la Londra.

---

[1] *Jacques de Vaucanson*, mecanic francez, (1709—1782), Automatele sale *Flautistul* şi mai ales *Raţa* sînt celebre.

[2] Sindic : cel care a fost desemnat să aibă grijă de problemele unui grup de persoane, a unei societăţi sau a unei corporaţii. La Paris tilul unuia din membrii biroului Consiliului Municipal.

Casele cu fațada spre port aveau uneori balcoane foarte comode, de unde puteai vedea cum e vremea sau asista la sărbători. Sărbătorile erau totdeauna deosebit de simple, dar foarte numeroase și fiecare dura cel puțin trei zile : o zi pentru pregătire, o zi pentru haz, iar alta pentru odihnă. Arta tranzițiilor treptate era respectată pînă în cele mai fine subtilități. În restul timpului, balcoanele serveau la uscatul rufelor.

Viața cotidiană era consacrată jumătate contemplației, jumătate conversației. Uneori, reducînd puțin dintr-o jumătate și din cealaltă, își vedeau de pasiunile lor. În unele zile deosebit de „virile“ din pricina sfidărilor, interioare și exterioare — de care nu scapă sărmanele naturi umane — contemplarea, conversația și pasiunile erau sacrificate cu mare alai muncii.

O zi întreagă, uneori două, își puneau nădejdea în mare. Pe toate dealurile se ridicau paraclise, cruci uriașe, statui ale Maicii Domnului. Privirile neliniștite ale tuturor, cînd se aflau pe uscat sau pe mare, se întorceau spre aceste semne ocrotitoare. Echipajele erau alcătuite din prieteni sau familii care se întorceau seara acasă cu cîțiva pești și multe povești. Toți monștrii Mediteranei s-au ivit din aceste basme. Iată de ce există sirene și cai de mare în Mediterana.

Se pescuia cu plase mici sau cu undița. Plasa sau undița cînd se agățau, se agățau totdeauna de un monstru. Bărcile erau mici. De-abia intrau trei oameni : dar în trei nu te prea simți în largul tău, dimpotrivă. Cînd te afli cinci sau șase ore în preajma tainei, chiar (și mai ales) dacă nu se vede nimic, facultățile creatoare se stîrnesc. Acești oameni puteau cu greu să-și închipuie că-și impuneau suferințe morale (adevărate torturi pentru cel înzestrat cu facultatea de a afla bucurie în orice) cu unicul țel de a aduce cîteva kilograme de pește de pus la fiert. A aduce un monstru era mai logic ; și era mai comod să-l aduci în cuvinte și povești decît în carne și oase. Iată de ce folclorul marin din Provența este mai bogat decît taraba cu pești.

Cine-și bate joc greșește. De crezi că pescuitul monștrilor este zadarnic, nu înțelegi viața ; și mai ales bucuria de a trăi. În ciuda contemplării, a discuțiilor, a pasiunilor, a sărbătorilor și a muncii, zilele au douăzeci și patru de ore, iar douăzeci și patru ore de timp imobil înseamnă mult. În plus, e plăcut să fii erou. Asta-i sarea : și de ce să te lipsești de ea, sau s-o cumperi prea scump cînd poți s-o ai pe gratis.

Cerul permanent limpede, umbra dudului, banca, vremea încremenită, puțin vînt arzător dinspre Africa, o adiere răcoroasă ce coboară din Alpi : povestirea, cînd ești pe uscat, a pescuitului de monștri pe mare, devine o binecuvîntare. Toți mușchii acestor oameni viguroși, tot sîngele roșu pe care și-l făuresc hrănindu-se cu lucruri bune și sănătoase, trebuie să acționeze. Ce plăcere să dai de lucru mușchilor și sîngelui într-o poveste bine ticluită. Femeile erau frumoase și nu mergeau niciodată în larg. Să înspăimînți o femeie înseamnă s-o posezi, fără să obosești. Așadar îmbătrînesc rămînînd verzi ca laurii. Casele, pădurile, marea, cerul, colinele uzate de soare au luat culoarea perlei. Nimic nu era mai subtil decît griul acestor ținuturi fals renumite — din pricina relatărilor unor orbi — pentru violența culorilor. Nimic mai subtil decît griul acestor oameni ai Mediteranei. E ușor să vorbești de minciună și trîndăvie. Din această minciună și din această trîndăvie este și azi luminat restul universului.

Prima oară cînd un nor a căpătat o formă pe cer, aici, graiul oamenilor a dat un nume acestei forme. Pornind de aici s-a putut transmite cuvîntul care transporta această formă.

Mult timp înainte de războiul din 1939, cînd Graaf-Zeppelin a făcut înconjurul lumii, a adus din călătoria sa admirabile fotografii ale tundrei de nepătruns care mărginea fluviul Lena. Putem să le vedem în *Geographic Magazine* din acea epocă. Te înspăimîntă pustietatea nesfîrșită, ostilitatea monstruoasă a pămîntului. Ai pe neașteptate senzația clară că a trăi, pur și simplu a trăi, nu-i o glumă, la îndemîna oricui. Zărești de fiecare parte a fluviului, la marginea pădurii unde nu se poate face un pas, maluri mîloase, care strălucesc sub ploaia înghețată. În asemenea mocirle s-a cuibărit un mic sat cu case de lemn. A trăi în acest sătuleț de lemn înseamnă eroism, înrudindu-l pe om cu un soi de Dumnezeu rîmător și tăvălug, ca scarabeul sacru.

Deasemenea există, la nord de Orcade [1], niște insule bătute de vînturi atît de furioase, încît, pentru a cultiva cartofi, trebuie să-i plantezi în fundul unei gropi adînci de doi metri. La suprafața solului, vîntul ar distruge sămînța de îndată ce ar încolți. Volumul 389 al *Instrucțiunilor nautice,* denumit al Georgiei de Sud, arată că, ținutul este expus unor vînturi violente, venind dinspre o mare acoperită cu ghețuri plutitoare. Din această cauză are un climat ce nu-i prielnic omului. Norii denși, grei și coborîți, ascund cerul tot anul, nerisipindu-se nici o zi. Umiditatea este constantă de veacuri“. Trei pagini mai departe citești că în portul King Edward Cove se găsește un număr oarecare de locuințe și magazine, un spital și o mică biserică *albă.* Poți găsi în această așezare, așa stă scris, un magistrat, ulei și provizii în cantitate mică. *Instrucțiunile nautice* adaugă: „Reședința magistratului se află între Hope și King Edward Point; deasupra acestui edificiu este înălțat un steag“.

Iată ce te poate face să iei oamenii în serios. Și cînd îi iei în serios, începi să faci prostii.

Manosque, ianuarie 1953

---

[1] Arhipelag la nord de Scoția, avînd 900 de insule.

MARELE TEATRU

„O să auzi vorbindu-se de multe alte războaie, îmi spunea tata, de încăierarea neamurilor, de cutremure, de pămînt şi de foamete; vederea-ţi va fi întunecată de o mie de eclipse, unele mai îngrozitoare decît altele, eclipsa de lumină fiind cea mai blîndă dintre ele. Cerurile nu se vor retrage, se vor chirci; o să ne gîndim la absint ca la zahăr; suprafeţele plane ale pămîntului se vor scufunda sub picioarele tale în trepte ce se vor duce să caute tihnă în ceţurile hăurilor, Leviathan[1] va fi o musculiţă şi Behemoth[2] caria pe care o auzi măcinînd legătura cărţilor; infernul va ilumina viaţa ca aurora şi soarele se va culca într-o seară frumoasă ca o navă care se scufundă; troznetul maşinii lumii va răsuna în ecouri care se vor transmite pînă în Sirius şi nu va fi decît începutul chinurilor. Christos n-a spus niciodată cît vor dura; vor cotropi, pare-se, luînd o formă sau alta, întreg viitorul."

Pentru asemenea discuţii din timpul verii, tatăl meu şi cu mine în cămaşă de noapte ne urcam pe un acoperiş deasupra oraşului; locuiam într-o casă veche şi dărăpănată ca toate cele din mahalaua noastră. Zidurile bătute de vînt şi ploaie se scorojeau. Singura cameră unde dormeam — mama, tata şi cu mine — era de fapt numai a maică-mi, pentru că această femeie mîndră era mai şubredă ca noi. Rezista, printr-un fel de moarte cotidiană, scîrnăviilor care ieşeau din pereţi. Tata se apropia de patul meu şi întreba: „Jean, dormi ?“ Chiar cînd dormeam răspundeam imediat: „Nu“. Mă lua de mînă şi urcam în ceea ce se numea „galerie“; un fel de terasă acoperită, unde se uscau totdeauna legume, fie mazăre, fie linte, pe nişte zdrenţe. De pe „galerie“, sărind peste un mic zid, treceam pe acoperişul unui grajd, al vecinului nostru, măcelarul. Olanele de argilă nearsă înmagazinaseră căldura zilei de august. Aşezaţi turceşte pe acoperişul călduţ, stăteam de vorbă. Aveam zece ani, dar limbajul tatălui meu mi-era familiar. Se numea Jean, ca şi mine; sau mai exact eu mă numeam Jean, ca şi el; se numea Jean ca şi tatăl lui, pe care nu l-am cunoscut. Toată stirpea bărbătească a familiei îşi transmitea prenumele de Jean. Tatăl meu era cismar, dar puneam numere la prenumele noastre, ca regii. La noi, el era Jean al III-lea, iar eu Jean al IV-lea.

---

[1] Monstru infernal despre care se pomeneşte în *Biblie*, în cartea lui Iov.

[2] Pluralul cuvîntului ebraic *behema*: fiară. Animale monstruoase din infern de care se pomeneşte tot în cartea lui Iov.

„Drept însoţitori, vom avea bolile, îmi spunea tata. L-ai văzut pe unchiul Eugène devenind surd. Deasemenea, ai văzut că devenind surd, a devenit inteligent. Nu prea mult, dar îndeajuns pentru a-l amăgi pe domnul M.... care l-a angajat grădinar, aşa că acum a ajuns să-i plătească mamei tale o pensie de zece franci pe lună care-i face plăcere, deşi n-o poate ajuta. Şi acum că l-ai văzut devenind surd, o să-l vezi încetul cu încetul cum orbeşte. De pe acum a pierdut aproape ochiul drept şi doctorul a spus că o să ajungă fără îndoială să piardă şi ochiul stîng. Aşadar a şi început să nu mai audă zgomotele, ceea ce i-a îngăduit să se intereseze de ciclamenele, de trandafirii, de begoniile, de ochiul boului, de căldăruşele, de liliacul şi de violetele domnului M. O să ajungă să nu mai vadă lumina. Mă întreb atunci cum o să ne putem înţelege cu el. Acum, mai citeşte pe buzele noastre cînd îi spunem să mai ia încăodată din supă; dar cînd n-o să ne mai vadă buzele, ce buze o să vadă? Şi ce supă o să-i spunem să mai ia încă odată?

Vezi acest corp micuţ (are un metru cincizeci înălţime şi cîntăreşte îmbrăcat cincizeci şi patru de kilograme), şi de-l priveşti îţi dai seama cît Apocalips cuprinde. Ne închipuim ce zarvă o să facă cînd va izbucni pe scară planetară, chiar universală; dar, mai întîi, cînd vorbim de Apocalips trebuie să punem verbele la prezent: există pe scară planetară, chiar universală, și nu face cel mai mic zgomot.

Unchiul Eugène este o lume, fiul meu, un univers, dacă preferi; recunosc că n-a folosit foarte bine pînă acum cei șaptezeci de ani pe care îi are. Dar a știut să tăbăcească pieile de animale, pentru că în tinerețe era tăbăcar și, prin urmare, știa cum grăsimea se prinde de pielea de miel și cum se prinde de pielea de vițel; și știa chiar deosebirile dintre celelalte piei, fie că erau de bou, de vacă sau de cal.

Puțin timp după ce m-am căsătorit cu mama ta, și trei ani înainte de a te fi născut tu, avusesem cu el o discuție pe care ceilalți unchi ai tăi mă însărcinaseră s-o port, cu scopul de a-l face să accepte vînzarea unui bun în indiviziune. Era vorba de mica fermă din Palerne. Firește, vorbeam de altceva: ferma din Palerne putea să aștepte. Îmi povestea că tăbăcise odată, pentru plăcerea lui, o piele de viezure; și mi-a spus despre viezure un lucru uimitor: animalul acesta foarte mîndru (sînt chiar vorbele folosite de unchiu-tu Eugène) face ce face ca să secreteze după moarte un fel de zeamă care descompune toate materiile de tăbăcit, atît de bine, încît nimeni nu poate folosi pielea lui. Ia totul cu el cînd moare; nu lasă nimic în urma lui, așa ca oamenii să nu se poată fuduli cu vreo rămășiță. Ceea ce mă făcea să spun acum, gîndindu-mă la discuția de atunci, că dacă unchiul Eugène ar fi devenit surd mai devreme, trăia într-un univers mult mai mare decît acum. Dar să ne mulțumim cu cel care există, deoarece Apocalipsul se desfășoară în el, sau, cel puțin, este singurul în care știm că așa se întîmplă; singurul la îndemîna noastră; în afară de al maică-tii care doarme, jos, și de al nostru, aici deasupra, însă unde nu sîntem în stare încă să deosebim orice-ar fi. Deși, să nu ne îndoim: există, în mine, în mama ta și chiar în tine, începuturi de Apocalips, sau măcar puncte de plecare de unde, cînd va sosi timpul potrivit, va porni urgia."

Acum taică-meu şi-a schimbat poziţia şi am profitat de ocazie ca să mi-o schimb şi eu. Se stîrnise vîntul de la miezul nopţii. Era mîngîios şi proaspăt înviorînd tot ce atingea.

„Nu mai ştiu unde am ajuns spuse tata. Ba da ! Să nu crezi, puiule, că încurc Apocalipsul şi moartea. Mi-aduc aminte ce scrie : «Şi cînd deschise a patra pecete, am auzit glasul celui de al patrulea animal care spunea : Vino ! Şi-am văzut un cal verde, iar cel care şedea pe spatele lui, era numit Moarte şi Hades îi era însoţitorul». Dar cred că aici, omonimul nostru Ioan, fiul lui Zevedeu, a fost înşelat de scînteierele mării în largul insulei Patmos ; a fost sedus de plăcerile acestei lumi ce ne asaltează chiar în surghiun, şi prins în vicleşugurile simţurilor, de care Apocalipsul său dealtminteri este pe de-a-ntregul legat, a luat leacul drept boală. Iată taina, puiule : în nici un Apocalips nu poate să fie un cal verde. Nu există decît trei cavaleri. Căci moartea este leacul Apocalipselor, dacă moartea este una şi veşnică şi aşa trebuie să fie dacă Apocalipsele trebuie să existe, căci chinurile veşnice nu mai sînt chinuri, ci o stare, deşi sînt felurite ; ca să fie eficace trebuie să ne putem închipui cum se sfîrşesc. Apocalipsul este totalitatea evenimentelor care te fac să doreşti moartea. Dacă s-ar ivi calul verde, tot tumultul ar fi înlocuit prin corul îngerilor, care este tăcerea veşnică, deci calul verde n-apare în Apocalips cel puţin. Pentru noi, pentru mine şi tine, pentru mama ta care doarme jos, pentru măcelar care — priveşte ! — şi-a aprins micuţa lampă de lîngă ferestruică, şi nu doarme nici el, fiindcă-i prea cald, pentru tot acest orăşel ascuns în căuşurile dealurilor şi pentru toate oraşele mari şi mici de dincolo de coline, linişteşte-te, moartea se iveşte, se va ivi pentru fiecare din noi, din fericire. Şi pentru unchiul Eugène. Dar pentru moment nu-l roade decît Apocalipsul ; să ne întoarcem la universul lui care se prăbuşeşte.

Universul lui, dar care este ? Unchiul Eugène a fost tăbăcar în tinereţe, aşadar universul lui este în parte un univers de tăbăcar. Ştie cum trece pielea vitelor în comerţ şi cu ce ornamente feerice însoţeşte natura această transformare. S-a însurat. Nevasta l-a lăsat fiindcă avea numai un metru cincizeci şi nu cîntărea decît cincizeci şi patru de kilograme, poate şi pentru că n-avea decît un univers de tăbăcar sau nu ştia să arate că putea schimba caleidoscopul acestui univers. Are aşadar, într-un colţ oarecare din el însuşi, o auroră boreală venită de la această femeie şi care, în unele nopţi, nopţile lui care pot fi pentru noi amiază, face să palpite în el grele draperii purpurii. Ne putem foarte bine închipui că s-a plimbat, că a văzut coline şi munţi, rîuri, poate un fluviu, poate marea, în orice caz, cu siguranţă cerul : a trebuit desigur să-l privească o dată sau de două ori, măcar pentru a se dumiri cum va fi vremea. Pe scurt, în ciuda mărginirii lui, putem fi siguri, că, mai mult sau mai puţin, tot a văzut, a auzit, a simţit, a atins şi el ceva, că s-a servit de cele cinci simţuri, făurindu-şi treptat un univers datorită lor. Acum, atenţie ! Acum, Jean, aş vrea să mă asculţi, va fi cu atît mai uşor cu cît vîntul răcoros ne face clipă de clipă viaţa mai frumoasă. O să vezi cum o să pornim să creştem pentru a sfîrşi prin a scădea pînă nu vom mai fi decît o gămălie de ac.

Iată-l deci pe unchiul Eugène care-şi făureşte un univers cu simţurile lui. Este de o mărime normală. Însă uite, că-şi supradimensionează universul pe măsură ce-l părăsesc simţurile.

Pun rămăşag cu tine că dacă am putea avea cu el o discuţie cu tîlc, aşa cum stăm noi de vorbă în noaptea asta atît de limpede — şi care începe să fie minunat de răcoroasă — pe acoperişul acestui grajd al măcelarului, ne-ar arăta, că de cînd e surd, ceea ce l-a silit să devină grădinar şi nimic mai mult, s-a îmbogăţit cu minunate cunoştinţe despre flori şi miresmele lor. Nu noua sa meserie i-a dăruit spaţii noi, ci faptul că nu mai aude zgomotele şi a fost obligat să le înlocuiască prin altceva.

Adu-ţi aminte de primul cal, de calul alb, şi de primul cavaler. «Şi iată un cal alb şi cel care se suise pe el avea un arc, şi îi fusese dată o coroană, şi se ducea, victorios, să învingă din nou.» Acest cal, copilul meu, înseamnă «Cuvîntul Domnului», învingătorul dobitoacelor şi al regilor de pe pămînt, şi este unul din cele patru animale care l-a chemat, spunînd cu o voce de tunet

«Vino» ! Toate astea s-au petrecut după ce s-a rupt prima pecete. Acest cavaler se deosebeşte mult de ceilalţi care vor fi urgii (în afară, ţi-am spus, de al patrulea, calul verde, omega calului alb, care-i alfa). Îndată ce apare, şi înainte de a coborî din cer, cîştigase de pe atunci o victorie, victoria esenţială prin învierea Cuvîntului.

Dacă noaptea asta am ales exemplul unchiului Eugène, am făcut-o — ţi-am repetat-o pînă acum de trei ori — pentru că este cel mai puţin inteligent dintre oamenii pe care-i avem la îndemînă. Să-ţi vorbesc despre mine n-ar fi avut rost fiindcă tu mă iubeşti, şi nici despre tine sau mama ta, fiindcă eu vă iubesc. Dar pe unchiul Eugène — mă gîndeam la asta astăzi cînd îmi făceam pantofii — nimeni nu-l iubeşte. Vai ! fireşte, mama ta e bună cu el (cu cine nu-i ea bună, în ciuda firii ei năzuroase !), şi eu sînt bun şi tu la fel. Dar, de la această bunătate pînă la iubire e o mare distanţă, căci sînt tocmai cei doi termeni contrari, ai să vezi.

Iată-l deci pe acest om de treabă cu cele cincizeci şi patru de kilograme vîrîte în cei un metru şi cincizeci de centimetri ai săi, cu cei şaptezeci de ani, cu o căpăţînă mare ca un bob de mazăre şi care nu-i iubit pentru că n-a avut nimic niciodată ca să fie iubit : iată-l luptînd cu Apocalipsul ; pînă acum, în ciuda surzeniei, puteam să-i spunem : «Mai ia o lingură de ciorbă, unchiule Eugène» ; citea că-l îmbiau buzele noastre, dar chiar buzele noastre o să dispară. Fireşte, vom putea totdeauna să-i punem lingura în mînă şi va mînca şi a doua farfurie cum are obiceiul, dar, ai observat vreodată cum o priveşte pe maică-ta cînd ştie că se pregăteşte să-l poftească, aşa cum o face de două ori pe zi ? Ar putea să mai ia o dată ciorbă, fără să i se spună, doar castronul de supă e pe masă şi ne dă zece franci pe lună ; evident, preferă să fie invitat ; dar cînd va fi orb, şi totodată surd, va fi lipsit de „invitaţie“, iar posibilitatea de a fi invitat este ce avem mai preţios. Este ce ne face fericiţi cînd simţim primăvara în largul mării şi cînd cunoaştem lumea. Este ce ne-ar face fericiţi — prin mecanismul urmat de inteligenţa noastră pentru a ne trezi curiozitatea — aşadar este ce ne-ar face fericiţi ; şi Ioan, feciorul lui Zevedeu l-a uitat — dacă am asista la marea reprezentaţie teatrală a unui Apocalips la dimensiunea universului. Chiar dacă am fi siguri că vom muri, într-o zi, posibilitatea de a fi invitat ne-ar împinge în primul rînd alături de cei cărora le va fi fost dat să asiste la acest spectacol. Am vrea să gustăm din aburii de pucioasă şi să vedem şiroaiele de sînge şi să fim de faţă cînd munţii vor fi zmulşi din rădăcini şi oceanul din matcă. Chiar cu preţul morţii noastre (însă moartea noastră nu înseamnă mare lucru şi acceptăm bucuros să murim pentru satisfacerea unei curiozităţi de mai mică însemnătate) vrem să vedem pămîntul înflorind în vulcani, ca să putem da fuga la „florărie". Fantasmagorii de şerpi, de furnici, de scorpioni, de tigri şi de ciocîrlii, ar fi capabile, dacă ar fi pe măsură cosmică, să pună capăt tuturor războaielor, ceea ce nu-i puţin lucru, şi tuturor pasiunilor. Această nevoie de a fi invitaţi care, în vremuri normale, ne face să rămînem ore întregi, fascinaţi în faţa retragerii nesfîrşite a valurilor, sau să ascultăm vîntul, vîntul obişnuit, de toate zilele, sau să ne înfiorăm de plăcere la vocea trăsnetului, repercutată în ecourile cerului : gîndeşte-te, fiule, cum ne-ar asvîrli în faţa universului, dacă s-ar prăbuşi. Şi iată urcînd jivina hăului ! În vremuri normale alergăm pînă la capătul lumii ca să vedem animale şi abisuri, fie ele şi separate. Doar să apară un heruvim, cu faţa lui de rege asirian, cu aripi de fenix şi crupă de leu şi o să ne înghesuim lîngă el ca troienii în jurul calului. Voim să fim invitaţi şi la ce-i meschin ca şi la ce-i măreţ. Există excursionişti pe Vezuviu. Există oameni care şi-au găsit moartea, în largul mării urmărind (mă auzi ?), urmărind nu numai Leviathani, dar chiar monştri care n-aveau formă, atunci cînd absenţa formei este manifestarea cea mai îngrozitoare a materiei ; o înverşunare fără pereche a împins expediţii spre infernul polilor magnetici. Clot Bey a mîncat puroi de ciumat întins pe felii de pîine, da, fiule, ca şi cum ar fi fost unt, şi i-a dat să mănînce, fără să ştie şi soţiei, apoi feciorului său, un copil de ţîţă, numai pentru a urmări mai îndeaproape spectacolul lăuntric al ciumei, s-o cunoască mai bine, şi toate naţiunile pustiite de nori de lăcuste au „creat" imediat poeţi care au spus : «Are cap de cal, piept de leu, ghiare de cămilă, trup de şarpe şi antene asemănătoare fulgilor de nea». Pe urmă i-au învăţat pe copii această poezie, aşa cum li se dă o smochină coaptă la ora cinci. Nu, oamenii nu vor lăsa niciodată un spectacol fără spectator, şi, dacă spectacolul este înspăimîntător, se vor apropia cît mai mult posibil, căci groaza îi împinge totdeauna pînă-n gura lupului.

Deci, unchiul Eugène surd şi orb nu va mai putea să fie invitat de maică-ta să mai ia odată din ciorbă. Fireşte, cu răbdare o să continuăm să-l hrănim ; fără îndoială va trebui puţin timp ca să-l învăţăm să deschidă gura, cînd marginea lingurii îi va atinge buzele, şi poate prin tot felul de „telegrafii“ va izbuti să înţeleagă — în ciuda mărginirii lui — că noi continuăm să-l «invităm». Iar în aceste prime momente, care sînt asemănătoare cu timpul folosit pentru a rupe cele şapte peceţi, rolul tău, puiule, va fi poate ca joia, atunci cînd nu mergi la şcoală, să-l iei pe unchiul Eugène de mînă şi să-l duci pe drumul colinei, unde bătrînii se adună în fiecare după-amiază «să se îmbibe de soare». Aşadar o să mai ştie că este joi şi că tu îl duci ; va deosebi foarte bine mîna ta care-i rece, de a mea, bătătorită de muncă, şi de a mamei tale, rece şi ea, dar mai hotărîtă. Din acest miez — ca pînă acum din amintirea soţiei lui — se vor ivi aurore boreale, albăstrii sau violete, sau galbene (el singur ne-ar putea spune culoarea, dacă l-am întreba) şi îşi vor desfăşura spectacolul în străfundul lui.

Pe vremea cînd era tînăr şi mai avea urechi, ochi şi pe nevastă-sa, nu era mare lucru de văzut la el. Acum învaţă o puzderie de lucruri la care nu se gîndise ; va învăţa să se aşeze cînd va simţi mîna mea sau a mamei tale apăsîndu-l pe umăr ; va învăţa să cunoască locul piciorului mesei cu genunchiul, rotunjimea farfuriei cu cele două mîini, dacă-i plină sau goală după căldura sau răceala faianţei. Dacă o să vrea să se străduiască, o să ne înţeleagă bunăvoinţa ; dar nu-i inteligent. Dacă în fiecare joi o să-l duci totdeauna în acelaşi loc, o să sfîrşească prin a cunoaşte toate pietrele de pe drum şi chiar cea mai mică înclinare a solului. La toate astea tu sau eu nu le acordăm atenţie, căci avem alte treburi de făcut.

Nici el nu le-a dat atenție pînă acum, căci avea altceva de făcut. O să știe dacă-l așezi la soare sau la umbră și va putea chiar să-ți spună unde i-ar plăcea, pentru că nu-i mut, dar nu-i va fi dat mult să vorbească. O să trăiască așa, cine știe cît ? E viguros, căci a trăit totdeauna din munca mîinilor lui. Vederea și auzul nu sînt indispensable vieții, și cum mama ta și cu mine nu vom înceta să-l hrănim, cum nici tu nu vei înceta să-l faci să respire aerul înmiresmat al colinelor, poate trăi astfel foarte mult timp. Apocalipsul nu distruge viața ; în momentul chiar cînd ar distruge-o, n-ar mai fi Apocalips. Acesta nu poate exista decît ca spectacol în fața spectatorilor, îngroziți dar spectatori. Unchiul Eugène se află în hăuri. Nu cade acolo, plutește. Amintește-ți de cadavrul acelui cîine, într-un roman de Jules Verne, care însoțește obuzul proiectat spre lună. Chiar în cartea ta se află o gravură care-l reprezintă : se zgîiește pe ferestruica obuzului și pasagerii lunari îl au mereu în fața ochilor. Unchiul Eugène, în hăurile lui, este acest cîine zburător. Nu-mi amintesc cum, în romanul lui Jules Verne, cadavrul cîinelui sfîrșește prin a se îndepărta de ferestruică și își urmează propriul său drum. Dar să continuăm a-l privi pe unchiul Eugène, o să reușim poate să știm.

Mai întîi, fiule, nu ești obligat să mă crezi pe cuvînt (și nu trebuie niciodată să crezi pe nimeni pe cuvînt, și așa și-o fi zis pînă la urmă Ioan, fiul lui Zevedeu) : prin ce minune unchiul Eugène stă oare suspendat în hăul lui ? Nu-i suspendat, cade, dar cum timpul căderii sale este infinit mai lung decît cursul vieții lui, nu știe că se află în cădere, și nu știm nici noi nimic despre asta, ceea ce atît pentru el, cît și pentru noi, echivalează cu a-l socoti în stare de plutire. Deoarece nu poate să trăiască decît maximum o sută de ani, și dacă-i trebuie zece mii de ani ca să cadă înainte de-a atinge fundul hăului, unchiul Eugène a putut să se nască, să învețe să tăbăcească pieile, să se căsătorească, să fie părăsit de nevastă, iar, acum, să existe în plin Apocalips, fără măcar să fie stăpînit de îndoiala că și-a petrecut toată viața căzînd în hău. Dar sînt hăuri de zece mii de ani adîncime, vom vedea de îndată, ba chiar și mai adînci.

Orice Apocalips presupune omul ca martor al spectacolelor ce-l ucid ; dar, dacă-l ucid, la ce servește spectacolul ? Hăul unchiului Eugène sau al cîinelui descris de Jules Verne nu ne pot da amețeală, precum vezi. N-ai decît să nu te uiți la el. E tocmai ce-a făcut toată viața unchiul Eugène, care nu-i inteligent. Dar iată că pierde total facultatea de a vedea (cum a pierdut înainte facultatea de a auzi) și pe neașteptate, în ciuda mărginirii sale — și aici vroiam să ajung cu toate repetițiile mele —, o să fie obligat să asiste fără a muri la spectacolul Marelui Teatru și să-i audă toate vocile. De pe acum, cînd se poticnește pe drumurile pietroase ale colinei unde-l duci să se plimbe la soare, el nu mai este în aceeași lume ca tine. Tu, tu vezi pinii, măslinii și tisele, trandafirii și cimbrișorul înflorind, după cum le e anotimpul, și sturzul și rîndunica, după vreme, și auzi cum suflă vîntul în pini, și auzi ciripitul rîndunicii ; pentru el, acest spectacol al pămîntului înseamnă beznă și tăcere. Îl cheamă alte lumini și alte zgomote ; căci pinul are un miros, măslinul un altul, tisa un altul, firește și trandafirul și cimbrișorul și fără îndoială sturzul, rîndunica au și ele un altul, pe care nu-l putem percepe, noi, dar, cu trecerea timpului, sînt sigur, sărmanul nostru unchi le va deosebi, așa cum va simți mirosul de catifea călduță al bătrînilor care stau la soare, cînd vi se va întîmpla să treceți prin fața tuturor acelora așezați pe marginea drumului în zilele frumoase. Nu vreau deloc să spun că una o s-o înlocuiască pe cealaltă și că nu-i prilej de a ne îngrijora de Apocalipsuri, dar vreau să afirm categoric că există nu numai o lume, sau, mai exact, că avem nu numai o lume de perceput, ci mii de lumi, și că, după împrejurări, într-una sau în alta sîntem chemați să ne facem socotelile și, prin urmare, să trăim ; poate o să fie mai anevoios într-una decît în alta ca să ne făurim speranța sau fericirea ; dar nu despre asta e vorba ; speranța și fericirea sînt secreții personale, fără nici o legătură cu mediul. Dealtminteri, amintește-ți ce ți-am spus despre curiozitate și «nevoia de invitație». Nu trebuie să fii neapărat Don Juan ca să accepți mîna unui comesean de piatră[1]. Oricine, un unchi Eugène oarecare, poate proceda la fel în unele împrejurări. E cu putinţă să ne închipuim fericirea şi speranţa existînd în acest om, care nu mai aude şi nu mai vede, dar care se arată totuşi interesat de invitaţia tenebrelor şi a tăcerii. Mă limitez să spun că e cu putinţă, refuz să afirm că-i sigur.

Nu trebuie să uităm că în această poveste, mama ta şi cu mine jucăm un rol. Maică-ta face ciorbă şi i-o dă în gură unchiului Eugène ; eu, continuînd să fac încălţăminte, cîştig puţinii bani care trebuie pentru ca mama ta să pregătească ciorba, iar tu, în fiecare joi, să-l duci pe acest om spre materialele noului său univers ; datorită nouă trăieşte. Lăsat singur în pustiu ar muri, dar, o ştim de pe acum, odată mort nu mai există Apocalips. Aşadar sîntem indispensabili pentru continuarea evenimentelor. Noi le facem posibile. Şi care va fi urmarea evenimentelor ? Sîntem obligaţi să născocim, fiindcă nu cunoaştem viitorul, şi fireşte o să născocim în aşa fel încît să ne atingem cît mai bine scopurile (vorbesc despre acelea pe care tu şi cu mine le avem acum, în noaptea asta, pe acoperişul acestui grajd şi care sînt doar să ne pierdem vremea, fiindcă nu putem dormi). Cum i se va da regulat să mănînce în gură, cum o să-l plimbi la soare, cum din cînd în cînd o să i se pună în mînă un păhărel de vin, o să îmbătrînească, încetul cu încetul. Are şaptezeci de ani, o să aibă şaptezeci şi cinci, pe urmă optzeci şi aşa mai departe. Este atît de bine ocrotit de noi cît şi de infirmităţile lui, încît, paradoxal, în plin Apocalips îl pîndesc mai puţine riscuri decît pe oricare altul. Este spectatorul prin excelenţă. Pe vremea cînd avea şi ochi şi urechi, nu vedea şi n-auzea nimic, sau numai lucrurile vulgare, dar acum este obligat să audă şi să vadă ce se află dincolo de lucruri ; mai mult chiar, va avea o viziune personală a acestui nou univers aidoma «unchiului Eugène». Căci, cînd maică-ta îţi dă să bei la masă o picătură de vin, senzaţia pe care o ai nu-i niciodată pură : în timp ce o sorbi, universul obişnuit te înconjoară şi te solicită.

---

[1] Aluzie la scena din piesa *Don Juan*, de Molière, în care comandorul, sub formă de statuie de piatră, întinde mîna comeseanului său, Don Juan.

Vezi în jurul tău masa, pe care-i pus tacîmul, pereții bucătăriei, auzi duduind soba și chiar auzi afară strigînd pe micii coșari dacă-i iarnă, pe tocilarul de cuțite și foarfeci, dacă-i primăvară, pe micuții tăi prieteni jucîndu-se pe uliță dacă-i vară. Toate senzațiile acestea se învălmășesc și vinul pe care-l bei devine el însuși, plus restul. Firește, în momentul în care ne aflăm, unchiul Eugène mai poate încă să simtă mirosurile și să-și dea seama de forma paharului. Dar, așteaptă ! Putem accelera urmarea. Iată-l pe unchiul Eugène paralizat. Oare e ceva neobișnuit pentru un corp ce are acum nouăzeci sau poate chiar nouăzeci și cinci de ani de existență ? Paralizat, deci tu nu-l mai poți duce de mînă pe drumurile colinei, iar el nu mai poate să se sprijine pe umărul tău, și nici să-și dea seama că ai crescut ; nu mai poate să ia paharul și să-i perceapă forma. Apoi, în urma unui alt atac, pierde facultatea de a simți mirosurile. Cu atît mai bine, dealtfel, căci mama ta continuă să-l hrănească dîndu-i în gură, iar tu, care ai crescut, și eu, la fel ca și mama ta, sîntem obligați, uneori, după ce i-am dat de mîncare, să-l spălăm cînd e nevoie. În privința asta, trebuie să-ți spun că după ce facem o asemenea treabă cîteva luni, nici noi nu mai simțim mirosul.

Nu mai aude, nu mai vede, nu mai poate să simtă nici prin pipăit ; nu mai poate mirosi, deci nu mai are nici senzația gustului, iar dacă cineva-l iubește, nu mai poate s-o știe ; a părăsit definitiv și complet lumea pe care noi o cunoaștem. Dar, nu-i mort : mama ta continuă să-i dea de mîncare în gură, toți trei continuăm să-l spălăm și chiar doctorul a spus : nu-i nici un semn că va muri curînd. De data asta, cred că ultimul trîmbițaș și-a dus instrumentul la gură."

Tatăl meu își schimbă din nou poziția, dar nu cred că a găsit una mai bună, căci pînă la urmă și-a tras pe picioare pulpanele lungii sale cămăși de noapte și s-a întins complet pe acoperiș cu fața spre beznă. „Fă ca mine", mi-a spus. L-am ascultat. Erau atîtea stele că mă uimeau. Tatăl meu a rămas vreme îndelungată tăcut. Am crezut că dormea.

„Şi iată universul pe care-l cunoaştem! spuse. Nu vorbesc de lume, adică de pămînt, căci sîntem atît de deosebiţi, tu şi cu mine, deşi eşti feciorul meu, încît am fi surprinşi, ba poate ne-am şi urî, dacă ne-am confrunta cunoştinţele personale. Degeaba ne iubim, nu cădem la învoială cu nimeni asupra drumurilor care le urmăm ca să scăpăm din mreaja iluziei. Dar iată universul şi n-are decît un chip, ca tot ce nu există. Zadarnic Jules Verne trage obuze în lună, luna nu-i universul. Dacă voia să tragă mai departe, spre ceea ce noi numim Venus, Marte, Jupiter, Saturn şi celelalte planete cunoscute şi necunoscute, tot n-ar fi universul. De-ar fi atins chiar soarele, tot n-ar fi ieşit din lumea noastră: universul este ce nu există. Ce vedem noi acum, tu şi cu mine, este un trecut (la fel cum vede unchiul Eugène în universul său personal, după ce a fost lipsit de folosinţa tuturor simţurilor lui ; dar nu-i încă timpul să revenim la unchiul Eugène), înseamnă chiar confuzia mai multor trecuturi. Asistăm în seara aceasta la un spectacol — foarte obişnuit după cum vezi — ai cărui actori sînt poate morţi de miliarde de ani şi care, dacă nu-s morţi, poţi să fii sigur că se pregătesc să joace chiar astăzi o piesă ce n-ar putea să cadă sub simţurile oamenilor decît după miliarde de ani. Iată de ce tu şi cu mine (ca şi unchiul Eugène) cînd e vorba de univers nu putem să vedem prezentul ci numai trecutul căci numai el poate fi perceput de simţurile noastre.

Iar cînd spun trecutul, vreau să spun trecutul în toată amploarea lui, dat fiind că înfăţişarea universului pe care-o vedem este alcătuită din obiecte cereşti care sînt faţă de noi la distanţe foarte diferite ; lumina pe care o percepem astăzi, în acelaşi timp, este făurită din miliarde de lumini emise de aceste obiecte la miliarde de momente diferite din acest trecut. Dacă aceste miliarde te stingheresc, să luăm un timp mai scurt, zece mii de ani, bunăoară (te previn că nu putem lua mai puţin), şi să debităm (ca Ioan, fiul lui Zevedeu), cîteva măreţe locuri comune. E foarte limpede că raza pe care tu o primeşti astăzi de la steaua aceea a plecat de acolo acum zece mii de ani. Între timp poate s-a stins, sau şi-a dublat intensitatea, sau emite o lumină verde, sau a prins să clipească precum un far, sau s-a hotărît să se zbenguie prin văzduh ca un miel, dar astăzi tu o vezi cum era acum zece mii de ani, tu vezi deci ce s-a petrecut acum zece mii de ani ; iar ce se petrece astăzi acolo sus nu se va vedea decît peste zece mii de ani. În ce o priveşte pe însoţitoarea ei, steaua care de aici pare să fie chiar lîngă ea, se află la douăzeci de mii de ani. Aşadar, tu vezi azi, primind în acelaşi timp razele de la amîndouă, ce se petrecea acum zece mii de ani precum şi ce se petrecea acum douăzeci de mii de ani. Aminteşte-ţi despre ce-a fost spus : «Al cincilea înger sună din trîmbiţă şi acela din hău se ivi : se numea Abaddon în ebraică şi Appolyon în greacă». Ceea ce înseamnă acelaşi lucru în urma unui joc de cuvinte sarcastice. Adaug că popoarele Nordului îl numesc Gog[1]. Appolyon este îngerul numerelor. Izbutim rar să descurcăm tot ce spune un număr şi încă mai rar se zice infinitul numerelor pe care le orînduieşte Appolyon. Un singur lucru este sigur : numărul este expresia a ceea ce nu există. Obişnuiţi fiind de a ne izbi de obstacolele terestre, am luat obiceiul să punem de-o parte ce există şi de alta ce nu există, făcînd între ele o deosebire fundamentală. Dar noi locuim în trecut. Matematicile nu se conjugă (sau cel puţin nu încă), nu dispunem decît de infinitivul lor pentru a-l aplica la toate problemele noastre. Ne descurcăm de altfel destul de bine, căci chiar noi am creat limbajul matematic în funcţie de acest infinitiv. Faptul că acest limbaj este îndeajuns să explice lumea n-are nimic extraordinar în el, fiindcă explică numai lumea ce cade sub simţurile şi inteligenţa noastră, iar limbajul care o explică este produsul simţurilor şi inteligenţei noastre. Nimic din ce născocim nu poate ieşi din această lume. Marea născocire ar fi ca datorită unui mai mult ca perfect, a unui subjonctiv, a unui condiţional sau a unui viitor matematic, să facem, plecînd de la o soluţie găsită, să se ivească (procedînd invers de cum se face) o problemă a uneia din aceste lumi ce nu cad sub simţurile noastre ; şi pe care, într-un moment precis, am putea-o înţelege. Dar noi nu credem în lumile pe care simţurile noastre nu le percep. Nu putem crede în ele, nefiind făuriţi să credem în acestea. Aşadar, sîntem incapabili să născocim o conjugare a matematicilor şi o asemenea incapacitate ne împiedică să construim numere referitoare la timpurile deosebite de prezent. Şi-i păcat, căci pe măsură ce ne cufundăm mergînd din stea în stea, în tot acest spectacol al trecutului, simţim că vom sfîrşi cu siguranţă prin a ajunge la acel moment al trecutului unde totul a început. La această creaţie despre care toată lumea se întreabă cum a fost — în afară de Ioan, fiul lui Zevedeu — noi am putea fi pur şi simplu martori. E îndeajuns să suim din nou cursul miliardelor şi miliardelor de ani, dar, iată-le aceste miliarde şi miliarde întinzîndu-se în faţa ta.

---

[1] Regele ţinutului Magog din *Vechiul Testament.*

Aş mai adăuga la ce-am spus că nu asta mă interesează. Fireşte, sînt amator de spectacole şi dacă mi s-ar spune : «O să asişti la creaţie», nu m-aş scula din fotoliul meu ; dar nu-i nevoie să mi se spună ; asist la creaţie această noapte şi în toate nopţile pe care Domnul le făureşte, dar nu înţeleg mai nimic. Esenţialul tot ascuns îmi va rămîne şi deacum încolo. Dacă aş pleca în urmărirea acestui moment primordial de-a lungul a miliarde şi miliarde de ani şi chiar de-a lungul unor cifre atît de lungi, atît de extraordinare, atît de ciudate, încît sînt însăşi carnea lui Appolyon (fără totuşi să izbutesc să le conjug, ceea ce oricum n-aş putea) şi dacă aş ajunge, în sfîrşit, la ţelul urmărit, n-ar fi decît cu preţul unei îngrozitoare depărtări de mine însumi şi propriul meu început mi-ar fi cu atît mai ascuns. Căci să vezi născîndu-se pămîntul din aburul lui originar şi pe această cale să vezi născîndu-se epocile, nu m-ar apropia deloc de ce mă interesează mai mult : adică de a asista la propria mea naştere. Ar trebui să cunoşti una sau mai multe şi fără îndoială toate lumile ce nu cad sub simţurile noastre, căci totul se află în interdependenţă. Ar trebui să putem conjuga cifra unu (şi celelalte) la toate timpurile şi la toate persoanele. Visez la subjonctivul lui unu, bunăoară, numai la acesta pentru început (celelalte vor veni pe urmă, fireşte, dar nu s-ar mai putea opri avîntul curiozităţii). Acest subjonctiv ce exprimă, în general, un fapt existent doar în gîndire şi care se opune indicativului, mod obiectiv și static! Vezi cum s-ar îmbogăți cifra unu (și celelalte) pe care noi ne mărginim să știm a le folosi la indicativul prezent. Și imperativul: modul comenzii, al încurajării, al rugăciunii. Perfectul simplu, perfectul compus, trecutul anterior! Imperfectul atît de măreț, care se potrivește așa de bine căutării noastre, imperfectul ce arată sub aspectul continuității un fapt ce era neterminat, încă în momentul trecutului, vezi la ce bogății de cunoaștere ne-ar face cifrele să ajungem dacă am putea să le conjugăm ca pe niște verbe.

Și dacă-ți vorbesc de cifre pentru a dori o conjugare ipotetică, înseamnă că savanții (s-ar putea la rigoare spune și artiștii) care se străduiesc să exprime realitatea acestei iluzii, prezentul acestui trecut, căutînd să înțeleagă și să ne facă să înțelegem universul, se servesc tocmai de cifre, așa cum eu astă-seară mă servesc de cuvinte, cum se servește un pictor de culori, cum acum, adică în momentul unde l-am adus, unchiul Eugène se servește de trecutul lui pentru a continua să trăiască în jurul ciorbei pe care mama ta (presupunem) i-o dă în gură. O lingură de ciorbă — și pornind de aici un desfrîu spiritual pentru acest om care nu-i totuși inteligent — fiindcă nemaiavînd acces la lumea noastră, la lumea ce cade sub simțurile noastre, este obligat să se înalțe spre o lume ce continuă să cadă sub simțul care i-a rămas, și în ce-l privește este doar memoria, adică acest simț este o conjugare a trecutului. Dar iată că și în fața noastră se află o conjugare a trecutului, și conținătorul este cel ce ne conține. Totuși prezentul există, sîntem nevoiți să-l constatăm cînd îl spălăm de sus pînă jos pe unchiul Eugène, care s-a murdărit și căruia îi primenim așternutul. Nu vreau să spun că prezentul duhnește și să-l simbolizez prin scîrnăvie. Constatăm deasemenea existența prezentului în plăcerile noastre. Dar este atît de trecător, că dacă n-am avea memorie, prezentul n-ar exista. Unchiul Eugène (în starea în care l-am adus) este încă în viață dar nu mai are prezent. Nu mai știe dacă e ziuă, dacă e noapte și lumea nu mai există pentru el. În afară de un punct sau mai exact două care coincid. Primul e reprezentat de clipa cînd i se dă să mănînce în gură, al doilea coincide cu primul, este momentul cînd suferă, dacă escarele[1] de pe şale îl dor, ceea ce dealtminteri nu-i dovedit. Şi chiar dacă suferă mai mult într-un imperfect decît în prezent : simte durerea ca şi înghiţitul ciorbii. Acest om nu mai are prezent.

Dar a pătruns în istorisirea mea mai curînd decît aş fi dorit. Mai întîi să privim acest trecut care singur există, în mod continuu, şi ne conţine. Iată, Vega, chiar deasupra capului tău, fiind bine înţeles, copile, botezată astfel de noi, doar pentru a ne îngădui să putem vorbi de ea, cum am făcut dînd nume la tot ce ne înconjoară : zorii, cîinile sau tu-însuţi, fiul meu ; în realitate nimic n-are nume, nici zorile, nici cîinele, nici chiar tu, şi nici Vega. Aşadar, iată Vega, pe care o vezi astăseară, aşa cum era acum douăzeci de milioane de ani, deoarece luminii ei îi trebuieşte douăzeci de milioane de ani ca să ajungă la noi. Spun, intenţionat cifre aproximative şi inexacte, căci au tot atîta valoare pentru ceea ce facem noi cu ele ca şi cifrele zise exacte, care dealtminteri sînt la fel de aproximative. Cînd vorbeşti de milioane de ani, cîteva milioane în plus sau în minus nu mai au importanţă. Pe cînd cîteva secunde aveau atît de mare însemnătate pentru Doamna du Barry, care trebuia să fie decapitată, încît se umilea la picioarele călăului, strigînd : „Cîteva clipe încă domnule Călău". Puţin îmi pasă de altfel să ştiu dacă era vorba de doamna du Barry sau de altă cucoană mare, căci aceste cîteva secunde au multă importanţă pentru oricine ar fi fost ea. Îţi spun asta ca să-ţi dau o scară de comparaţie între aceste obiecte cereşti şi noi înşine. Nepierzînd din vedere că miliardele de ani de existenţă a stelei Vega n-au avut mai multă însemnătate reală decît cele cinci secunde implorate de doamna du Barry. Lîngă Vega, iată constelaţia Lebedei, a Dragonului, a Coroanei, a Bourului, a Şarpelui şi o altă frumoasă stea, Arcturus. Iată vreo douăzeci de stele printre miliardele pe care le vedem şi deacum înainte iată-ne într-un abis, ca unchiul Eugène. Privind aceste douăzeci de stele, asistăm la un perfect compus : la ce s-a petrecut în Arcturus acum două sute de milioane de ani, în acelaşi timp la ce s-a petrecut în Lebăda, în Dragon, în Bour și altele, la date extraordinar de îndepărtate, dar foarte diferite. Aflarea tuturor acestor alcătuiri de trecuturi n-are realitate decît în ochiul tău. Iar tu poți să-ți spui că vezi, bunăoară, pentru Arcturus ce s-a petrecut acum două sute de milioane de ani, pe urmă ce s-a petrecut acum două sute de milioane de ani plus o secundă, plus două, plus trei, plus zece secunde, plus o oră, plus o zi, plus un an, plus zece ani, plus o sută de ani (dacă poți privi steaua asta o sută de ani) și ai să observi privind-o timp de o sută de ani că este totdeauna la fel, că în tot acest trecut nu s-a petrecut nimic. În orice caz, în ce te privește, e la fel ca pentru Arcturus (sau Vega, sau Bourul și altele) ; căci cu altele se petrece uneori ceva, și astronomii asistă, uneori, la explozii de obiecte cerești, explozii care s-au produs în realitate acum douăzeci de mii de ani sau mai mult — este iarăși o cifră la întîmplare — pe vremea cînd regina Nefertiti, Confucius, Carol Martel și domnul Thiers, continuau să vadă steaua întreagă, deși explodase de mult. În timp ce, bunăoară, Isus Cristos... dar să-l lăsăm pe Isus și să vorbim de Ioan, fiul lui Zevedeu ; ei bine dacă la Patmos, fiul lui Zevedeu, Ioan, ar fi îndreptat degetul spre această stea (de-abia de cîțiva ani se știe că a explodat acum douăzeci de mii de ani) și i s-ar fi spus : «Ce este ?» ar fi răspuns : «Este o stea». Și nici în momentul acela ea nu mai exista. În sfîrșit, nu mai era nimic care să aibă formă de stea. Acum, privește în stînga ta : atingînd puțin acoperișul casei lui moș Martial, iată Calea Lactee și, străbătînd-o, constelațiile Perseu, Andromeda, Casiopeea, Lira, Săgetătorul și altele. Iată Călutul, Delfinul, Capricornul, Vărsătorul, Cocorul, Peștii, Balena, Pegasul, Girafa, Ursa și Ogarul ; iată Altair, iată Arcturus și miliarde de stele, căci nu există destule nume în toate dicționarele lui Babel, reunite pentru a numi toate aceste obiecte (care nu există), și a fost nevoie să se recurgă la cifre pentru a le deosebi unele de altele ; dar, în realitate (dacă denumim realitate ce cade sub simțurile noastre — în cazul de față ochii noștri), dar, în realitate nu există nici destule cifre pentru asta, s-ar ajunge la numere avînd miliarde de zero înainte de a ajunge la sfîrșitul obiectelor ce ar trebui denumite. Și toate acestea aparțin trecutului. Poate, ca și pentru steaua despre care ți-am vorbit, toate au dispărut și nu mai există (sub forma pe care totuși le vedem) de milioane de ani ; prin urmare dacă ținem seama de timpul infim al vieții noastre, n-au existat niciodată pentru noi. Poate că, în vreme ce vorbim aici, foarte liniștiți, tot acest univers se luptă cu Apocalipsul prietenului nostru Ioan, fiul lui Zevedeu ; iar, în acest caz, noi continuăm să fim foarte liniștiți, căci numai după miliarde de ani se va observa ceva. Seara asta este poate seara sfîrșitului lumii și numai după milioane de ani se va ști. Sfîrșitul lumii a avut loc poate înainte cu miliarde de ani și numai după miliarde de ani se va vedea. Sîntem poate, tu și cu mine, și măcelarul, și tot orașul, și Președintele Republicii, și regii, și împărații, și socialiștii, și anarhiștii, și patrioții, și eroii, și îndrăgostiții și cîți or mai fi — locuitorii unui univers care a dispărut de miliarde de ani. Ceea ce pentru infimii o sută de ani pe care-i trăim (cel mult), revine a spune că n-a existat niciodată. Iar dacă n-a dispărut, în orice caz și-a schimbat forma, așa cum și-a schimbat forma cel care iubea și nu mai iubește (da, am zis bine, și-a schimbat forma). Și simțurile noastre se adresează deasemenea acestei forme pe care universul n-o mai are, iar tot ce deslușim noi din el este mai fals decît o imaginație poetică ; și savanții se adresează acestei forme pe care universul n-o mai are, așa încît cifrele lor făcînd doar operații în vid nu dovedesc ce dovedesc decît pentru că se descifrează pe ele însele. Toată știința de care sîntem atît de mîndri, și chiar toate științele, calculează la prezent, în timp ce prezentul este doar demarcația între viitorul ce nu există și trecutul care singur există. Un om fără memorie n-ar putea trăi decît o viață vegetativă. Prezentul n-are durată și ca atare nici dimensiuni ; nimic nu se poate înfăptui în timpul prezentului ; gestul început la prezent devine trecut, înainte să fi fost împlinit. Spun : Sînt și asta înseamnă încă de pe acum «eram». Ar fi mai nimerit să spui din capul locului «eram» și să neglijezi acest interval de timp indefinibil în timpul căruia în adevăr «sînt». Cei trei sute de mii de kilometri pe care-i parcurge lumina într-o secundă sînt o alunecare de melc pe lîngă viteza de răsturnare a prezentului în trecut. În loc de a o lua pe prima ca unitate de viteză spre a sonda spațiile universului, ar trebui luată cea de a doua ; dar nu poate fi socotită în cifre, deoarece cifrele noastre nu se conjugă. Strîngi mîna unui prieten, și încă de pe acum există un alt prieten, un alt tu însuți, două mîini străine. Privești o piatră, un peisaj de munte, materia zisă imobilă : dacă, în vreme ce privești această materie zisă imobilă s-ar lua neîncetat o fotografie care s-ar putea însufleți pe urmă la viteza prezentului, ai vedea modificările instantanee ale pietrei și ale peisajului, cum ai putea vedea vița de vie răsucindu-și cîrceii, arborele gesticulînd, rochița rîndunicii căutîndu-și aracul cu capul ei de șarpe ; firește, toate astea s-ar putea vedea dacă s-ar exercita asupra lor aceeași supraveghere fotografică derulată, de s-ar putea, pe urmă, într-un prezent obiectiv. Totul se precipită în trecut, nimic nu este imuabil, nimic nu rămîne într-un prezent care el însuși nu stă locului. Poți să vezi această stea moartă de o sută de miliarde de ani ; adică ea poate să cadă sub simțurile tale, în timp ce tu nu poți cunoaște ce conține secunda ce urmează după cea pe care ai trăit-o. Nu putem fi amenințați cu viitorul ; nu putem fi amenințați decît cu trecutul.

---

[1] Termen medical : crustă negricioasă pe care o formează ţesuturile mortificate.

Iată de ce am început mai întîi prin a ți-l prezenta pe unchiul Eugène pe care, tot reducîndu-l, l-am făcut să nu mai fie decît «această absență de mijloace de a înțelege lumea», hrănit de mama ta cu lingura. Iată de ce de asemenea l-am ales atît de puțin inteligent și am stăruit asupra mărginirii lui. Așa cum este, așa cum l-am modificat după placul meu pentru a-mi servi de exemplu, el nu mai trăiește decît din amintire. Atît timp cît a putut să vorbească, în ciuda paraliziei, a vorbit neîncetat în tăcere, fiindcă n-aude ; în vid, fiindcă nu mai vede ; în solitudine totală fiindcă nu mai poate să pipăie nimic, tot trupul lui fiind insensibilizat de paralizie. A vorbit, nu pentru a-și transmite gîndul, deoarece nu mai știe dacă cineva se află acolo spre a-l recepta, ci fiindcă gîndul se făurește prin cuvînt. N-a putut să vorbească decît de trecut, de trecutul lui. De acum înainte, cu totul închis în el (în măsura în care eu l-am împins), numai din el își va extrage viața.

Mi-am amintit totdeauna de „convorbirile de pe acoperişul grajdului". Datează de mai mult de cincizeci de ani. Am încercat să le reproduc fluxul pe jumătate adormit şi aparenta lor dezordine. Pe vremea aceea, tatăl meu, om în vîrstă, avea multe griji din pricina unchiului Eugène (unchiul mamei), care surzise şi era pe cale să devină orb ; nu-şi putea lua gîndul de la această nouă complicaţie a problemelor noastre şi aşa destul de complicate : bătrîneţea lui, tinereţea mea, bugetul nostru de douăzeci de franci pe săptămînă. O socotea pe mama mea o persoană şubredă, căreia trebuia să-i netezească drumul. Meseria lui nu-i ocupa decît mîinile şi muncea singur într-o cameră înaltă şi întunecoasă din vîrful casei, potrivită pentru visare. De ani de zile citea *Biblia* pentru plăcerea lui şi deasemenea fiindcă era o carte „lungă" (adică economică : se putea folosi un timp „lung"). În momentele cînd era maliţios, care nu erau rare, stăruia asupra adjectivului adăugînd că fireşte — cartea nu era *„largă"* cu privire la mijloacele de a ieşi din încurcătură.

Îi plăcea mai ales *Apocalipsul sfîntului Ioan*. Spunea : „E Vergiliu meu". Ca pentru toţi autodidacţii care fuseseră tineri în epoca nebuloasă a secolului al XIX-lea, centaurii, lăcustele cu dinţi de leu şi hipogrifii adumbreau viaţa lui mai blînd decît fagii în viaţa fericitului Tityr [1]. A fost martorul începutului marilor descoperiri. A asistat cu mine la prima reprezentaţie de cinematograf. A avut loc în cea mai mare băcănie din oraş, care cu acest prilej a fost golită de butoaiele de petrol, de putinele cu sardele, de hîrdaiele cu saramură de peşte şi de sacii cu zahăr nerafinat. Stăteam în picioare rezemaţi de etajerele cu mătase chinezească. A văzut, ca şi mine, fotografia animată reproducînd mersul unui tren şi vîntul suflînd în arbori. Mai ales vîntul l-a impresionat. Din cei patru mii de locuitori ai tîrguşorului nostru, nimeni n-a rămas acasă, toată lumea se înghesuise pe trotuarul din faţa băcăniei. Se intra în grupuri de cîte douăzeci. „Şedinţa" dura un sfert de oră. M-a pus să stau la coadă a doua oară (dealtfel spre marea mea satisfacţie) ca să mergem să revedem vîntul. La întoarcere, şi-a închipuit fotografia unui taifun (spunea el, pe măsura speranțelor sale : *„Fotografia lui Taifun“).*

---

[1] Unul din cei doi păstori din *Prima eglogă* de Vergilius, căruia autorul îi împrumută propriile-i sentimente.

A asistat și la prima demonstrație a unui aeroplan. Era într-o marți, dar în ziua aceea a fost sărbătoare. Toți din ateliere își dăduseră întîlnire pe *campo*[1] *;* negustorii își închiseseră dughenele, colegiul își suspendase cursurile, școlile primare deasemeni, sucursala băncii luase vacanță. Se plătea cinci franci intrarea (la cinematograf taxa fusese de zece bani) pentru ca să fim în apropierea aparatului instalat pe un cîmp în spatele gării. Deoarece pentru cinci franci aveai dreptul să vezi cum zboară mașina, oamenii deveniseră arțăgoși după o oră de așteptare : se stîrnise puțin vînt și aviatorul șovăia. Îl făcură să priceapă că cinci franci nu erau de șagă. Jandarmii fură nevoiți să-l apere ; în fine, tot jandarmii au fost cei care l-au obligat pe erou, cum se întîmplă totdeauna, să se poarte ca un erou. În momentul cînd și-a luat zborul, tînăra soție a aviatorului, în plină criză de nervi, a căzut în brațele comisarului și frumoasa ei pălărie acoperită cu trandafiri și struguri din celuloid s-a dus de-a dura. Dar pasărea de pînză luase înălțime și, deabia legănată de vîntuleț, o pornise zbîrnîind să dea ocol unei coline la cinci sute de metri de noi ; reveni și ateriză. Lumea își schimbase dispoziția ; nici vorbă să-și mai arate colții pentru cîțiva franci amărîți ; acum adorau un zeu. După urlete, îmbrînceli și strigăte, s-a cîntat poate chiar *Marseieza* (mi se pare). Lumea s-a apropiat de frînghiile întinse spre a ocroti aparatul și a privit cu gura căscată pe acest zeu care-și săruta nevasta, așa cum fiecare poate s-o facă la el acasă cu soția proprie.

Această manifestare a avut mai mult răsunet ca prima. A doua zi, în mijlocul unui grup de domni adunați pe bulevard, un institutor mătăhălos, care era însărcinat să conducă pregătirea militară, perora despre Alsacia și Lorena. Dimpotrivă, tatăl meu, uimit cum era, n-a vorbit mult. Umbra hipogrifului trebuie să i se fi părut mai puțin suavă în realitate decît în vis.

De mult nu ne mai duceam să ne petrecem nopțile pe acoperișuri. Tata îmbătrînise și nu se mai ținea bine pe picioare. Trebuie să spun că unchiul Eugène s-a prăpădit de „moarte bună“. Adică foarte repede, fără să sufere, fără măcar „să se vadă murind“, cum se spune, şi mult înainte de a-şi pierde primul ochi. Deci n-am avut complicaţii bugetare şi am putut să dăm cinci, şase straturi de lapte de var pe zidurile camerei.

---

[1] În italiană în original.

Acum, era rîndul meu să fiu neliniştit de bătrîneţea tatălui meu. Se ţinea tot drept ca bradul şi barba-i albă avea mereu luciul unei bărbi sănătoase ; dar vedeam că munca îl obosea, că trăgea sfoara însmolită poticnindu-se şi că după ce tăia marginile unei tălpi sau strunjea un toc era silit să se ridice, să se îndrepte din şale şi să-şi tragă sufletul.

Atunci m-am apucat să lucrez ca să-mi ajut familia. De îndată ce aveam un moment liber, mă apropiam de masa de cismărie unde trudea tata ca să-i ţin tovărăşie. Seara, stăteam sub lampă, o lampă foarte mare de aramă fără abajur.

După zborul aeroplanului, am văzut din ce în mai des *Biblia* cea groasă, aşezată între deşeurile de piele, aproape de scăunel lîngă piatra de bătut. „Ascultă asta“, îmi spuse într-o seară şi-mi citi pasajele din *Apocalips* în care existau mulţi îngeri zburători la zenit.

Nu era un om simplu : fusese curajos la vremea lui şi se folosea adesea de ironie, fie pentru propria-i mulţumire, fie ca piatră de încercare pentru interlocutorii lui. Simţeam că aceşti îngeri îi duseseră mintea într-un loc de unde voia să se întoarcă. Citea de asemenea, pe vremea aceea, dintr-un mic *Ariost*, vechi, pe care-l mai păstrez ; îi fusese dăruit drept mulţumire de un compatriot piemontez, căruia îi făcuse un bine. Mi-a citit în italieneşte, la începutul capitolului patru, apariţia Calului zburător.

E vede l'oste e tutta la famiglia
e chi a finestre e chi fuor ne la via
tener levati al ciel gli occhi e le ciglia
comme l'ecclipse a la cometa sia.
Vede la donna un' alta maraviglia,
che di leggier creduta non saria ;
vede passar un gran destriero alato,
che porta in aria un cavalliero armato

Grandi eran l'ale e di color diversa
e vi sedea nel mezzo cavalliero
di ferro armato, luminoso terso...

[Şi ea văzu pe oaspete şi toată familia, care la fereastră, care afară în stradă, cu ochii ridicaţi spre cer ca şi cum ar fi văzut o eclipsă sau o cometă. Şi doamna (este vorba de Bradamante[1]) vede în văzduh o minunăţie pe care minţile superficiale n-o vor crede. Vede trecînd un mare cal de luptă înaripat care poartă în înaltul cerului un cavaler înarmat. Calul are aripi mari de toate culorile, iar cavalerul este înarmat cu o suliţă luminoasă şi scînteietoare].

„Ce părea *coglionerie*" [2] cardinalului Hyppolyte d'Este în 1515, s-a petrecut sub ochii noştri alaltăieri, pe cîmpia din spatele gării. Sînt de acord, continuă, cavalerul nu era înarmat cu o suliţă scînteietoare, dar răbdare..."

Fireşte, era anarhist ca toţi cismarii, dar ceva mai mult decît sînt deobicei cismarii, din pricina tatălui său care făcuse terorism revoluţionar activ în Italia Risorgimentului.

„Profetul din Patmos se ocupa mai mult decît credem de politică, îmi spuse în altă zi. Fiara-i Imperiul. Se spune Imperiul roman, eu spun imperiul pur şi simplu, chiar cel pe care-l exercităm asupra oamenilor şi există o mie de mijloace rafinate pentru a pune stăpînire pe ei, care merg de la minciuna organizată la asasinat şi mai ales la asasinatul în masă : Babilonul este Parisul, sau Constantinopolul şi, la fel de bine, oricare din tîrguşoarele cocoţate pe colinele din jurul nostru. Munţii de nedreptăţi nu sînt situaţi geografic. Ruina Romei este pe cale de a se produce în inima multor prieteni de-ai noştri. A guverna înseamnă a mă obliga să privesc în altă parte, în timp ce alţii se ocupă de ce mă priveşte. Ioan, fiul lui Zevedeu, este un ghicitor în cărţi pentru miniştri, el citeşte în zaţul de cafea pentru preşedinţii de Consiliu. Dar trebuie să-l credem cînd ne spune că evenimentele sînt copii găsiți. Politica este arta de a adopta pe acești copii găsiți.“

---

[1] Eroina din *Orlando furiosul* de Ariosto.
[2] Italienism cu sensul de „porcărie".

Așadar, intră treptat și cu neîncredere în secolul al XX-lea. Simțeam că nu mă pierdea din ochi și cîntărea primejdiile din cele patru puncte cardinale. Îndată ce se inventa vreo mașină, medita îndelung ca să afle la ce putea duce. Gramofonul cu cilindru pe care-l cumpără soția brutarului îi intră cu greu în grații, deși difuzorul fornăia un cîntec de Béranger.

Astfel sosi 1914, chiar în clipa cînd împlinisem vîrsta de a pleca la război. În timpul permisiilor, mă întreba neîncetat despre spectacolul acestei lumi ciudate, în care trăiam în prima linie. Mai întîi am fost foarte circumspect, de teamă să nu-l sperii ; în sfîrșit înțelegînd că el voia să mă scutească de ceva mai rău decît moartea, i-am descris cu multe amănunte viața noastră în noroi, somnul în adăposturile subterane, teama de spațiile libere, nevoia de unghere și ascunzători, ciudata senzație care ne stăpînea cînd stăteam în picioare, explozia obuzelor și șuierul vestitor ce ne obliga să ne facem una cu pămîntul. I-am descris și mai pe larg experiența mea de la Verdun, dar mărginindu-mă totuși să-i vorbesc de transformările constante ale peisajului, despre cer, de lumini, de flăcări, de zgomot, de orbiri, de asurziri, de acea învălmășeală în care și pămîntul și oamenii erau făcuți chisăliță și de acel sentiment de totală absență a realității ce se ivea.

Pe măsură ce plecam din nou pe front și reveneam, reînnoiam lotul meu de imagini. Vorbeam de baloanele captive pe care le poreclisem „cîrnați“, iar nemții le numeau „dragoni“. Descriam luptele de avioane. Către sfîrșit i-am istorisit cîteva episoade ale războiului cu gaze. I-am arătat chiar masca mea ; am încercat-o în fața lui ca să-și poată da seama cum arătăm.

A venit pacea și, într-o zi foarte apropiată de demobilizarea mea, ne plimbam, el și cu mine, pe colinele primăvăratice.

„Iartă-mă, mi-a spus, o să joc rolul bătrînului care bombăne, căci vin dintr-o vreme cînd se bombănea pentru te miri ce. Rendingota dădea o înfățișare nobilă, dar te împiedica să mergi cu pași mari. N-o să treacă mult timp şi se va vorbi cu regret de regele Ludovic-Filip. Dacă taică-meu m-ar auzi, s-ar zvîrcoli în mormînt ; dar dacă ar continua să asculte ce se spune acum, n-ar întîrzia să se aşeze la loc ; pînă acum burghezii s-au ocupat de ştiinţe ; de aici înainte, spiritele partizane se vor ocupa de ele. Supercivilizaţii vor avea nevoie de rezerve de sălbătăcie, ba chiar şi de naivitate ; vor merge să le caute în toate manifestările nebuniei. Toate astea nu-s grave. Ar trebui mai ales să te fereşti de acei care ar voi să suprime moartea, mai ales dacă ar izbuti s-o facă. Aminteşte-ţi de Apocalips. Poeţii scriau jurnalul viitorului : «În zilele acelea, oamenii vor căuta moartea şi le va fi cu neputinţă s-o găsească, şi ar dori să moară şi moartea fuge de ei». Gîndeşte-te bine la prezentul dramatic al ultimului verb."

După puţină vreme, tata a murit.

6 februarie 1961

CUPRINSUL

Cuvînt înainte 5
Tabel cronologic 19
Unul din Baumugnes 27
Otavă 129
Dezertorul 237
    Dezertorul 239
    Piatra 298
    Arcadie... Arcadie... 341
    Marele Teatru 381

Lector : FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor : V. E. UNGUREANU

Bun de tipar : 12.07.1981. Coli tipar : 25,5

Tiparul executat sub comanda
nr. 5 045/1981 la Întreprinderea
poligrafică Bacău,
str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lucrarea este tipărită pe hîrtie
fabricată de I. H. Busteni

Pentru mine, cei mai buni scriitori din această generație *[de după 1916]* sînt Montherlant, Giono și Bernanos.

ANDRE MALRAUX

Giono rămîne marele nostru poet în proză.

PIERRE DE BOISDEFFRE

EDITURA UNIVERS

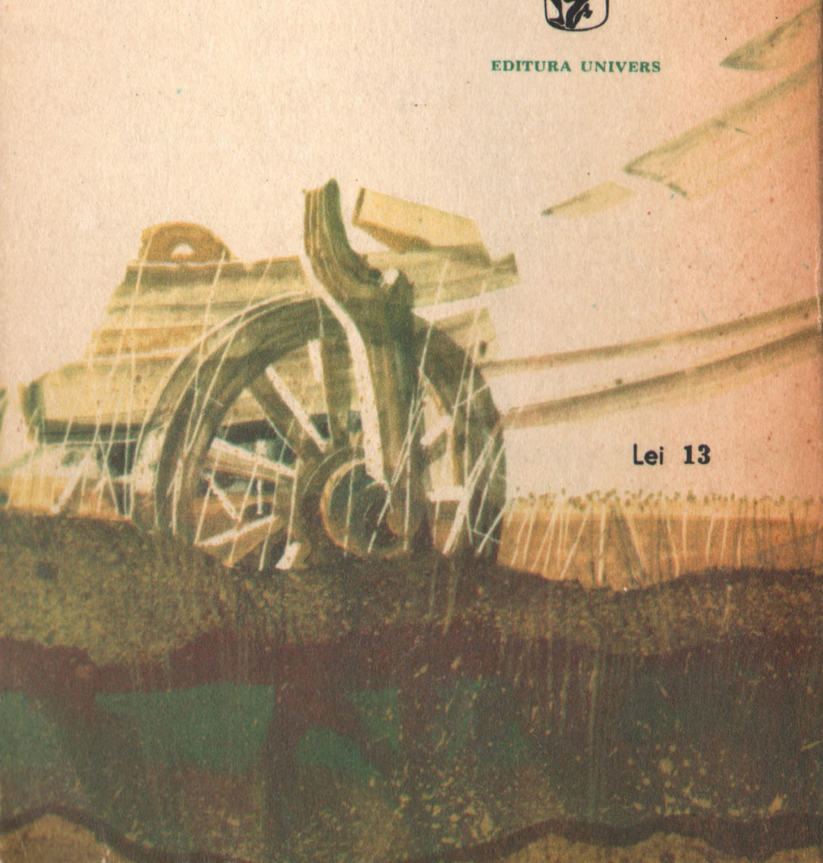

Lei 13